T.C.

HARP AKADEMİLERİ

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ANA BİLİM DALI

Hazırlayan

Zeyyat BANDEOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU

İSTANBUL-2014

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR)

TEZ TANITIM FORMU

ADI SOYADI : Zeyyat BANDEOĞLU

TEZİN DİLİ : TÜRKÇE

TEZİN ADI : Kopenhag Siyasi Kritelerinin Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Etkisi.

ENSTİTÜTÜ : Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

ANA BİLİM DALI : Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı

TEZİN TÜRÜ : Doktora

TEZİN TARİHİ : 02.05.2014

SAYFA SAYISI : 198

TEZİN DANIŞMANI : Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU

DİZİN TERİMLERİ : Ulusal güvenlik, Kopenhag siyasi kriterleri, güvenlikleştirme, güvenlik dışı bırakma, güvenlik bürokrasisi, terör, güneydoğu meselesi, ifade ve düşünce hürriyeti, işkence ile mücadele, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü.

TÜRKÇE ÖZET : Bu çalışma AB'ye üyelik adına yerine getirilmesi gereken Kopenhag siyasi kriterlerinin Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı kapsamlı dönüşümdeki rolünü ve etkisini inceleyen bir analizi içermektedir.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

2. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Bu tezin içerdiği hususlar bireysel görüşlerimi yansıtır, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşlerini yansıtmaz.

İmza

Zeyyat BANDEOĞLU

T.C.

HARP AKADEMİLERİ

STRATEJİK ARAŞTIRMLAR ENSTİTÜSÜ

KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ANA BİLİM DALI

ULUSAL VE ULUSLARARASI GÜVENLİK STRATEJİLERİ PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Zeyyat BANDEOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU

İSTANBUL-2014

JÜRİ ÜYELERİNİN KABUL VE ONAY SAYFASI

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Zeyyat BANDEOĞLU'nun Kopenhag Siyasi Kriterlerinin Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Etkisi adli tez çalışması, jürimiz tarafından STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ana bilim dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
Üye	Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU (Danışman)
Üye	Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN
Üye	Yrd. Doç. Dr. Esra PAKİN ALBAYRAKOĞLU
Üye	Yrd. Doç. Dr. Aslı EGE

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…./…/2014

Dr. Öğ. Alb., Zekeriya TÜRKMEN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yıkılan iki kutuplu dünya sistemi ile dünyanın hemen hemen her coğrafyasındaki devletler için ulusal güvenlik kavramı önemli bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin önemli bir parçası olan Türkiye de dünya genelinde yaşanmaya başlayan bu dönüşümden muaf olmamıştır. Türkiye gibi pek çok devlet için ulusal güvenlik - hem Soğuk Savaş sırası hem de öncesinde- genel olarak geleneksel bir anlayış çerçevesinde ve ulusal devlet düzeyinde askeri bir bakış açısıyla tanımlanmaktaydı. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle güvenliğin sadece tanımı değil alanı da genişlemiş ve güvenlik çalışmaları gündemine göç, çevre, demokrasi, insan hakları ve ekonomi gibi farklı konuları da almaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, güvenlik askeri boyutunun ötesinde, sosyal, siyasi, iktisadi ve çevresel boyutları da kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Türkiye'nin ulusal güvenliğinde küçük çapta bir dönüşüm başlamıştı. Ancak gerçek manada bir dönüşüm, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kritererleri çerçevesinde AB'ye aday ülkeymiş gibi 'ilerleme raporları' ile değerlendirilmeye başlandığı 1998 Cardiff Zirvesi ile başlamıştır. 1998 Cardiff Zirvesi ile başlayan bu dönüşüm 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye adaylığının resmi olarak teyit edilmesiyle ivme kazanmıştır. İşte Cardiff Zirvesi'nden bu yana AB'ye üye olma adına demokratik koşulsallık kapsamında yapılan pek çok yasal ve anayasal değişiklikler neticesinde Türkiye'de ulusal güvenlik büyük bir dönüşüm yaşamıştır.

Bu tezin amacı da AB'ye üyelik adına yerine getirilmesi gereken Kopenhag siyasi kriterlerinin Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı bu kapsamlı dönüşümdeki rolünü ve etkisini inceleyip analiz etmektir. Yapılan analiz sonucunda AB üyelik sürecinde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel alanda yapılan yasal ve reformların Türkiye'nin ulusal güvenliğini dolaylı veya doğrudan etkilediği görülmüştür. Zira önceleri 'savunmacı reel politik' kapsamında bir güvenlik perspektifi benimseyen ve bu perspektif gereği her ulusal güvenlik '*sorununun*' güvenlik konusu veya meselesi olarak görüp 'güvenlikleştiren' Türkiye, Kopenhag siyasi kriteleri kapsamında gerçekleştirilen yasal ve anayasal reformlar ile birlikte bu güvenlik perspektifini yavaş yavaş terketmeye başlamış yerine ise güvenliğin sadece askeri boyutunun olmadığı, siyasal, iktisadi, toplumsal ve kültürel boyutlarının da olduğu, ulusal güvenlik meselelerinde olağandışı yöntem ve araçlardan ziyade olağan yöntem ve

araçların kullanıldığı bir güvenlik perspektifi - güvenlik dışı bırakma - benimseye başlamıştır.

Bu yeni güvenlik perspektifin ne derece başarılı olup olmadığı konusunda bir sonuca varmanın şu an için erken olduğu düşünülmektedir. İleriki yıllarda yapılacak araştırmalar bu konuda daha somut bulgular ortaya koyacaktır.

SUMMARY

With the end of the bipolar system after the dissolution of the Soviet Union, the national security concept has undergone significant change in many countries across the world. As an important player of the Cold War, Turkey was also not immune from this change. For many states including Turkey - both before and during the Cold War - the national security was defined mostly within the framework of a traditional and military security perspective. With the end of the Cold War, not only the definition of but also the sphere of security has been extended. With the extension of the security sphere, new issues such as immigration, environment, democracy, human rights, and economy have become important parts of the security studies' agenda. In other words, security has become multi-dimensional encompassing not only military but also social, political, economic and environmental aspects.

Turkey's national security has also started to undergo a transformation to some extent after the end of the Cold War. However, the genuine transformation of Turkey's national security began after the decision taken at the EU Cardiff Summit in 1998. During this summit the EU decided to prepare a 'Progress Report' for Turkey along with the other candidates. The EU Helsinki Summit in 1999 during which Turkey assumed a candidate status for EU membership gave momentum this transformation. As a result of the legal and constitutional changes made by Turkey under the framework of democratic conditionality in order to join the EU, Turkey has experienced a great transformation in its national security.

The purpose of this thesis is to evaluate and analyze the role of the Copenhagen political criteria, which have to be fulfilled in order to be a member of the EU, in the transformation of Turkey's national security. At the end of the analysis it has been found that the large-scale legal and constitutional reforms realized in political, judicial, social and cultural spheres to fulfill the Copenhagen political criteria have a direct or indirect impact on the transformation of the Turkey's national security. Turkey which embraced a 'defensive real-politik' security perspective with a 'securitization' approach in the past has started to let off itself from this perspective and replace it with a multi-dimensional security perspective with a 'de-securitization' approach after the legal and constitutional reforms aimed at meeting Copenhagen political criteria. It is concluded that 'de-securitization' approach, which attaches great importance to using ordinary (normal) political means, methods and rules to deal with the security issues, has become the

linchpin of Turkey's national security instead of 'securitization' approach, which emphasis on using extraordinary means and methods in dealing with security threats.

It is also concluded that it is quite early to come to a conclusion whether this new security perspective is successful or not in solving the Turkey's national security matters. The researches that will be done on this question in the coming years will come up with betters answers and more tangible results.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZET I
SUMMARY III
İÇİNDEKİLER V
KISALTMALAR VIII
EKLER LİSTESİ X
ÖN SÖZ XI
GİRİŞ 1
BÖLÜMLER
BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE
1.1. TEMEL KAVRAMLAR 10
1.1.1. GÜVENLİK VE ULUSAL GÜVENLİK 10
1.1.2. İÇ GÜVENLİK VE DIŞ GÜVENLİK 16
11.3. TEHDİT, ASİMETRİK TEHDİT VE RİSK 17
1.2. TEORİK ALTYAPI 19
1.2.1. TEMEL ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE BU TEORİLERİN GÜVENLİK KAVRAMINA YAKLAŞIMLARI 20
1.2.2. ÇALIŞMA ESNASINDA KULLANILACAK KOPENHAG OKULU GÜVENLİK TEORİSİ 26
1.2.3. DEMOKRATİK KOŞULSALLIK 30
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜNÜN YAPITAŞLARI 34
2.1. COĞRAFİ KONUM 35
2.2. GEÇMİŞ VE SOSYAL YAPI 37
2.3. DEVLET İDEOLOJİSİ: ÜNİTER DEVLET VE LAİKLİKLİK 45
2.4. YURTA SULH CİHANDA SULH 50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK AKTÖRLERİ 55
3.1. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ 55
3.2. BAKANLAR KURULU 56
3.3. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ 57
3.4. MİLLİ GÜVENLİK KURULU 59

3.5. MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI 61
3.6. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 62
3.7. JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI 64
3.8. KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ MÜSTEŞARLIĞI 66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM 67

4.1. TÜRKİYE'NİN AB İLİŞKİLERİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ 67

4.1.1. 1998 ÖNCESİ TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ 67
4.1.1.1. ANKARA ANLAŞMASI 68
4.1.1.2. KATMA PROTOKOL'ÜN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ 70
4.1.1.3. TAM ÜYELİK BAŞVURUSU 70
4.1.1.4. GÜMRÜK BİRLİĞİ 71
4.1.1.5. 1997 LÜKSEMBURG ZİRVESİ 73
4.1.2. 1998 SONRASI TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ 73
4.1.2.1. 1998 CARDİFF ZİRVESİ 74
4.1.2.2. 1999 HELSİNKİ ZİRVESİ 75
4.1.2.3. 2002 KOPENHAG ZİRVESİ 77
4.1.2.4. 2004 BRÜKSEL ZİRVESİ 78
4.1.2.5. KATILIM MÜZAKERELERİ: 3 EKİM 2005 80
4.2. AB DEMOKRATİK KOŞULSALLIĞI: KOPENHAG KRİTLERLERİ 81
4.3. 1998 SONRASI AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDEKİ TEMEL BELGELER 83
4.3.1. İLERLEME RAPORLARI 83
4.3.2. KATILIM ORTAKLIĞI BELGELERİ 84
4.3.3. ULUSAL PROGRAMLAR 86
4.3.4. MÜZAKERE ÇERÇEVE BELGESİ 87
4.3.5. TÜRKİYE'NİN AB MÜKTESABATINA UYUM PROGRAMI 88
4.3.6. TÜRKİYE'NİN KATILIM SÜRECİ İÇİN AB STRATEJİSİ 89
4.3.7. AB UYUM PAKETLERİ: YASAL VE ANAYASAL DEĞİŞİKLİKLER 89

4.4. TEMEL BELGELER VE REFORMLAR EŞLİĞİNDE KOPENHAG SİYASİ KRİTELERİ VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİ 91

4.4.1. KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ 91
4.4.2. KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİ VE DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİ
4.4.2.1. DEVLET GÜVENLİK MAHKEMELERİ 105

4.4.2.2. İŞKENCE İLE MÜCADELE VE GÖZALTI 107
4.4.2.3. İFADE VE DÜŞÜNCE HÜRRİYETİ 118
4.4.2.4. ÖRGÜTLENME VE TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ 132
4.4.2.5. DİĞER TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER 138
4.4.3. GÜNEYDOĞU MESELESİ VE TERÖRLE MÜCADELE 142
4.5. KOPENHAG SİYASİ KRİTELERİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE YANSIMALARI 151
SONUÇ 171
KAYNAKÇA 180
EKLER

KISALTMALAR

AB : AVRUPA BİRLİĞİ
ABD : AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
ABMUB : TÜRKİYE'NİN AB MÜKTESEBATINA UYUM PROGRAMI
ABUYP : AVRUPA BİRLİĞİ UYUM YASA PAKETLERİ
AET : AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
AGİT : AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI
AGST : AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI
AİHM : AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
AİHS : AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
AT : AVRUPA TOPLULUĞU
a.g.e. : ADI GEÇEN ESER
AKÇT : AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU
BDP : BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ
BDT : BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU
bkz. : BAKINIZ
CMUK : CEZA MUHAKEMELERİ USULÜ KANUNU
DGM : DEVLET GÜVENLİK MAHKEMELERİ
DTP : DEMOKRATİK TOPLUM PARTİSİ
EGM : EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
EMASYA : EMNİYET ASAYİŞ YARDIMLAŞMA
EURATOM : AVRUPA ATOM ENERJİSİ TOPLULUĞU
HADEP : HALKIN DEMOKRASİ PARTİSİ
İHKÜK : İNSAN HAKLARI KOORDİNATÖR ÜST KURULU
JGK : JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI
KDGM : KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ MÜSTEŞARLIĞI
KDRP : KÖYE DÖNÜŞ VE REHABİLİTASYON PROJESİ
KİT : KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSÜ
KOB : KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ
MÇB : MÜZAKERE ÇERÇEVE BELGESİ
MDAÜ : MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ
MGK : MİLLİ GÜVENLİK KURULU
MGSB : MİLLİ GÜVENLİK SİYASET BELGESİ

MC : MİLLETLER CEMİYETİ
MİT : MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI
MSB : MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI
OHAL : OLAĞANÜSTÜ HAL
PVSK : POLİS VAZİFE VE SALAHİYET KANUNU
RTÜK : RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU
S. : SAYFA
SS. : SAYFA SAYILARI (SAYFA ARALIĞI)
SSCB : SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
STK : SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI
TBMM : TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
TCK : TÜRK CEZA KANUNU
TMK : TERÖRLE MÜCADELE KANUNU
TRT : TÜRKİYE RADYO TELEVİZYON KURUMU
TSK : TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ
UP : ULUSAL PROGRAM
YAŞ : YÜKSEK ASKERİ ŞURA
YÖK : YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMU

EKLER LİSTESİ

EK-A: Yüksek Askeri Şura (YAŞ) Toplantılarında Oturma Düzeni

ÖNSÖZ

Öncelikle tez çalışmam süresince bana yol gösteren, beni teşvik eden, yardımlarını ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım ve büyüğüm Sayın Prof. Dr. Esra HATİPOLĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi ve hürmetlerimi sunarım. Ayrıca tezle ilgili eleştirilerinden ve katkılarından çokça faydalandığım tez izleme komitesinin değerli hocaları Sayın Doç.Dr. Giray Saynur DERMAN ve Sayın Yrd.Doç.Dr. Esra Pakin ALBAYRAKOĞLU ile hoşgörüsünü, desteğini ve güler yüzlülüğünü esirgemeyen SAREN Müdürü Dr.Öğ.Alb. Zekeriya TÜRKMEN'e, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Başkanı Topçu Alb. Atahan Birol KARTAL'a, SAREN'nin mevcut ve emekli tüm komutanlarına, öğretim üyelerine ve diğer tüm SAREN personeline göstermiş oldukları ilgi ve destekten ötürü şükranlarımı arz ederim. Son olarak, bu yoğun çalışma süresince maddi ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli aileme - özellikle fedakâr annem Naciye BANDEOĞLU ile daha önceki eğitim-öğretim hayatımda sonsuz emeği olan babam Sadık BANDEOĞLU'na - ve eşim Tetiana ile yeni dünyaya gelen biricik oğlum Timur'a en derin sevgi ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

GİRİŞ

Bir devletin bekasının ve devamının askeri, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel güçlerin yardımıyla sağlanmasını ifade eden ulusal güvenlik kavramı, devletten devlete farklılık gösterebilmektedir. Her ne kadar böyle bir tanım yapılabilse de ulusal güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler disiplininde en zor tanımlanan kavramlardan biridir. Zira, 'güvenlik' kavramı 'barış', 'onur', ve 'adalet' kavramları gibi müphem bir kavramdır. Bir devletin coğrafi konumu, tarihi, hedefleri, ulusal çıkarları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri o devletin ulusal güvenlik tanımını ve anlayışını etkilemektedir. Tüm bunları göz önüne alan devletler öncelikle varlığının temellerini, neyin kendisi için hayati, vazgeçilmez ve olmazsa olmaz olduğunu belirlemekte ve ona göre ulusal güvenlik politikaları ve stratejileri üretmektedirler. Bu genel anlayış çerçevesinde kurulduğu tarih olan 1923 yılından beri ulusal güvenlik politikaları ve stratejileri oluşturulan Türkiye'de ulusal güvenlik[1] tanımı resmi olarak ilk defa 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve bu kurumun Genel Sekreterlik yasasında yapılmıştır: " *Ulusal güvenlik devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder".*[2]

Böylesi bir hedefle güvenlik politikaları oluşturan Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışının en temel iki ayağını ise diğer ülkelerde de olduğu gibi '*ulusal bağımsızlık'* ve '*toprak bütünlüğü'* oluşturmuştur. Ulusal güvenliğin bu iki önemli ayağını koruma saiki ve eskiden beri sürüp gelen '*Sevr sendromu*'[3] nedeniyle, Türkiye, sürekli olarak bir

[1] Ulusal güvenlik kavramının tanımı 1982 Anayasası'nda yapılmamıştır. Kavramın kapsamlı ilk tanımı 1982 Anayasasının Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ile ilgili 118. maddesine binaen çıkartılan 2945 sayılı 'MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nda' yapılmıştır

[2] Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, Resmi Gazete, Sayı 25340, 8 Ocak 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/01/20040108.htm (Erişim tarihi:09.01.2011). Ayrıca bkz: T.C Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteterliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/mevzuat/mgk-gensek-yonetmeligi (Erişim tarihi: 09.01.2011).

[3] '*Sevr Sendromu'* Osmanlı İmparatorluğu'nun I.Dünya Savaşı'nın galipleriyle imzaladığı 1920 tarihli Sevr Antlaşması ile yapılmak istendiği gibi kuruluşundan bu yana Türkiye'yi bölüp parçalamak isteyen iç ve dış düşmanların varlığına yönelik algı veya inanç olarak tanımlanabilir. Bu 'sendromun' en bariz etkilerini modern Türkiye'yi kuranların hatıratlarında, söylevlerinde ve demeçlerinde bulmak mümkündür. Örneğin, Mustafa Kemal Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sinde ve Nutuk'ta, İsmet İnönü'nün ve diğer kurucu kadronun hatıratlarında "Sevr etkisi" çok canlıdır. Mevcut hükümetin (61. Hükümet) Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre ise, Sevr, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin bir darboğazıdır. Bu darboğaz yaşanmış ve aşılmıştır. Artık yaşanmış olması ne Türkiye'nin sürekli bir şekilde bu darboğazın ürküntüsü içinde yaşamasını ne de bu darboğazın aşılmasını sağlayan zaferin kazanımlarını hatırlayarak rehavete düşmeyi gerektirir. Sevr'i hatırlamak ve bilmek, Sevr'e giden süreçteki zaafların soğukkanlı bir tahlille değerlendirilmesini sağlıyorsa anlamlıdır; aksi durumda, Sevr'in pasifize eden ve defansif bir tavra

teyakkuz halinde askeri tehditleri merkeze alan bir anlayışla ulusal güvenlik politikalarını şekillendirmiştir. Nitekim oluşturulan dış politikaların ekseninde hep güvenlik kaygıları yer almıştır. Türkiye'de güvenliğe verilen tarihsel önemin en önemli sebeplerinden biri Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olmasıdır. Toprağa, toprağın devamına ve topraksal bütünlüğüne önem verme, Osmanlı'dan devralınmış siyasi bir gelenektir. İmparatorluğun bölünmesini hızlandıran milliyetçi hareketler ve toprak kaybıyla sonuçlanan savaşlar güvenlik sendromunu tetiklemiştir. Osmanlının son zamanlarında denenen Osmanlıcılık ve Batılılaşma gibi yöntemler ve reformlar İmparatorluğun parçalanmasını engelleyememiş ve bu durum modern Türkiye'de güçlü bir güvensizlik ve şüphecilik duygusu yaratmıştır. Dolaysıyla Türkiye'nin güvenlik aktörleri arasında şüpheci ve temkinli bir tutumla hareket etme bir değer olarak algılanmaktadır.[4]

Ulusal güvenlik endişelerinin bir 'sendrom' haline gelmesinin en önemli nedenlerinden biri de, Türkiye'nin coğrafi açıdan stratejik bir konumda olmasıdır. Türkiye, Balkanlar ve Kafkasya'nın kesiştiği, Akdeniz ve Karadeniz gibi iki önemli denizi birbirine bağlayan suyollarına hâkim, Orta Doğu ve Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarının taşınmasında en önemli güzergâhlardan birini oluşturan bir coğrafyada yer almaktadır. Diğer taraftan Türkiye; dünyada öncelikli sırada yer alan çatışma alanlarına ve muhtemel kriz bölgelerine komşudur. Üç kıtada hâkimiyet kurmuş bir imparatorluğunun kalıntıları üzerine, büyük bir ulusal mücadele ile kurulmuş olan modern Türkiye'nin sosyal yapısı da bu güvenlik endişelerinin arkasındaki diğer önemli bir etmendir.

Soğuk Savaş yıllarında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ulusal güvenlik uluslararası yapı tarafından belirleniyordu. Devletlerin ideolojik eğilimleri ile ülke sınırları dışından gelecek tehditler özellikle askeri tehditler önemliydi. Bu durumun Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir. Zira modern Türkiye'nin kuruluşundan Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lara kadar, güvenlik politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında, yakın coğrafyadaki ülkelerden gelen askeri tehditlerin daha belirleyici olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, askeri tehditlerin güvenlik politikalarında oynadığı belirleyici rol tedrici olarak azalmıştır.

---

sürükleyen psikolojik bir eziklik duygusunu doğurması Türkiye'nin atılım gücünü kırmaktadır. Bkz. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 61.

[4] Mustafa Aydın, "Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey", ***Southeast European and Black Sea Studies,*** 2003, Volume 3, Issue 2, p. 163-64.

Bu sadece Türkiye'ye özgül olan bir durum değildir. Nitekim dünyanın hemen hemen her coğrafyasındaki devletler için ulusal güvenlik kavramı, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yıkılan iki kutuplu dünya sistemi ile dönüşüme uğramıştır. Hem Soğuk Savaş sırası hem de öncesinde güvenlik genel olarak geleneksel bir anlayış çerçevesinde ve ulusal devlet düzeyinde askeri bir bakış açısıyla tanımlanmaktaydı. Güvenliğin ancak devlet eliyle ve devletin güvende olmasıyla sağlanacağı fikrinin hâkim olduğu bu dönemlerde, doğası gereği anarşik olan uluslararası sistemde devletler kendi kendine yardım ilkesi çerçevesinde bekalarının korunması ve devam ettirilmesi amacıyla sürekli mücadele içinde ve güç peşindeydiler. Soğuk Savaş sonrası ise, güvenliğin sadece tanımı değil alanı da genişlemiş ve güvenlik çalışmaları gündemine göç, çevre, insan hakları ve ekonomi gibi farklı konuları da almaya başlamıştır. Güvenliğin tanımını derinleştirmeye ve alanını genişletmeye yol açan bu çalışmalar, birey-insan güvenliği anlayışından uluslararası-küresel güvenlik anlayışına kadar geniş bir yelpazede tartışmayı yürütmüşlerdir. Diğer bir deyişle, ulusal güvenlik askeri boyutunun ötesinde, sosyal, siyasi, iktisadi ve çevresel boyutları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu dönüşümün yaşanmasında her ne kadar iki kutuplu dünya sisteminin çökmesi merkezi bir rol oynamışsa da, bazı diğer faktörler de bu dönüşümü derinleştirip şekillendirmiştir. Bunların başında, kimilerinin 'asimetrik tehdit' olarak adlandırdığı terörizm, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlanma, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar gibi tehditler ile 'mikro milliyetçilikten' kaynaklanan bölgesel savaşlar ve çatışmalar ile küresel ısınma ve hava kirliliği gibi çevresel sorunlar gelmektedir. Güvenliğin fiziksel zeminden giderek bağımsızlaşması, tehditlerin çeşitlenmesi ve kimlik konularının ağırlık kazanması güvenliğin alanının genişlediğine işaret etmektedir.[5]

Güvenlik alanın genişlemesi özellikle iki kutuplu dünya sisteminin tarih olmasıyla kendini göstermeye başlamıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sona eren iki kutuplu uluslararası sistem sonrasında dünya genelinde barış ve huzur dolu günlerin geleceği konusunda var olan iyimser ve umutlu hava, asimetrik tehditler olarak da adlandırılan terörizm, etnik milliyetçilik, şovenizm, organize suçlar, çevresel sorunlar, ekonomik güvenlik, kitle imha silahları gibi yeni tehditlerin ortaya çıkmasıyla ortadan kalkmış ve dünya geneline belirsizlik ve istikrarsızlık hâkim olmaya başlamıştır.

[5] Victor D. Cha, "Globalization and the Study of International Security", **Journal of Peace Research,** 2000, Volume 37, Issue 3, p. 391.

21.yüzyıl dünya ve insanlık için durağanlığın ve öngörülebilirliğin yerini belirsizliklere bıraktığı bu belirsizliklerin de farklı tehdit algılamalarına yol açtığı bir dönemdir. İnsanlığın karşı karşıya olduğu bu tehditler çok boyutlu ve öngörülmesi zor belirsizliklerdir. Soğuk Savaş döneminin tanımlanmış askeri tehditleri yerini bilgi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak farklı ve yeniden yapılanmış stratejilere bırakmıştır. Körfez Krizi, Yugoslavya'nın parçalanması, 11 Eylül saldırıları, bölgesel çatışmalar, ekonomik krizler, çevre ile ilgili problemler (özellikle nükleer atıklarla ilgili olanlar) tehdit algılamalarını tek boyut olan askeri boyuttan çıkarmış, artık tehdidin; ekonomiden, sosyal olaylardan, politikadan ve çevreden bağımsız düşünülemeyeceğini gözler önüne sermiştir.

Diğer bir deyişle, klasik güvenlik anlayışının temeli olan devletin fiziksel güvenliği anlayışı değişime uğramıştır. Artık devletin güvenliğinin yanı sıra, bireyin ve toplumun güvenliği de bu yeni güvenlik anlayışında yer almıştır. Güvenliğe sadece askeri boyuttan yaklaşma anlayışı yerine, güvenliğin ekonomik, siyasal, sosyal ve çevresel boyutları da kapsayan bütüncül bir yaklaşım benimsenmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. 31 Mayıs 2007 tarihinde Harp Akademileri Komutanlığı'nda 'Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler' konulu sempozyumda konuşan 25'inci Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Yaşar BÜYÜKANIT yaptığı konuşmada güvenlik olgusunda yaşanan değişimi şöyle izah etmiştir:

> "*…Güvenlik algılamalarında meydana gelen değişimin en önemli sebeplerinden birisi, tehdidin tek boyutlu, devletten devlete olma klasik konumundan çıkarak, asimetrik ve çok boyutlu bir konuma ulaşmasıdır…2003 yılında meydana gelen 14 savaş içinde çatışan her iki tarafın devlet olduğu tek bir savaş meydana gelmiştir: ABD-Irak Savaşı. bu durumdan anlaşıldığı üzere yeni dönemde savaşan aktörler değişmiştir… Güvenlik, hepinizin çok iyi bildiği gibi, çok boyutlu bir kavramdır. Bugün artık güvenliği, içinde sadece askerî değil, siyasi, hukuki, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etmenlerin olduğu bir çerçevede tanımlamak gerekmektedir…*"[6]

Tüm dünyada ulusal güvenlik kavramında yaşanan dönüşümden Türkiye de önemli derecede etkilenmiştir. Küresel düzeyde yaşanan bu değişime paralel olarak Türkiye ulusal güvenlik politikalarını yeniden şekillendirmek zorunda kalmıştır. İki kutuplu sistemin çökmesi ile küresel çapta ulusal güvenlik kavramında meydana gelen dönüşüm, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tedrici bir şekilde gerçekleşmiştir. Türkiye, Sovyetler'in dağılıp iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla en büyük dış tehdit olarak

[6] Yaşar Büyükanıt, 'Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler, **Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Açılış Konuşması**, 31 Mayıs–1 Haziran, Harp Akademileri, İstanbul, 2007.

adlandırdığı Sovyetler Birliği'nden her ne kadar kurtulmuş ise de, yakın coğrafyasındaki, Yunanistan, Ermenistan, İran ve Suriye'den gelen tehditler bu dönüşümün zamana yayılmasına neden olmuştur. Ulusal güvenlik kavramında zamana yayılarak yaşanılan bu dönüşüm özellikle etnik temelli terör faaliyetlerinin artmasıyla ivme kazanmıştır. Bu terör faaliyetlerinin ciddi boyutlara ulaşması ve dış kaynaklı askeri tehditlerin ortadan kalkması ya da marjinal bir düzeye gelmesiyle ulusal güvenlik politikalarındaki dış tehditlerin belirleyici rolü tedrici olarak azalmaya başlamış, etnik temelli terör gibi iç tehditler, ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde merkezi bir konuma gelmiştir. Tehdit algılamalarında yaşanan bu dönüşüm doğal olarak kendini ulusal güvenlik olgusunda da göstermiş ve Türkiye daha farklı bir çerçevede güvenlik politikaları ve stratejileri üretmeye başlamıştır.

Sovyetler'in dağılmasıyla Türkiye'nin ulusal güvenliğinde yaşanmaya başlayan dönüşüm 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne adaylığının teyit edilmesiyle hızlanmıştır. Nitekim 'ulusal güvenlik' kavramı ve bu kavrama bağlı olarak asker-sivil ilişkileri, insan hakları ve demokratikleşme gibi konular Türkiye'nin AB üyelik sürecinde ortaya çıkan en hassas tartışma konuları olmuştur. Özellikle 2001 yılında dönemin Başbakan Yardımcısı olan Mesut Yılmaz'ın, lideri olduğu Anavatan Partisi'nin 4 Ağustos 2001 tarihli Kongresi'nde yaptığı konuşmayla AB reformlarının ve ulusal güvenlğin önündeki en büyük engelin '*ulusal güvenlik sendromu'* olduğunu söyleyerek kamuoyunda daha fazla tartışılmasına neden olmuştur:

> "Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları sırasında karşılaştığımız bir güçlüğü de sizlerle ve milletimizle paylaşmak istiyorum. Bu güçlüklerin başında Türkiye ne yaparsa yapsın Avrupa'nın onu üyeliğe kabul etmeyeceğine dair yerleşmiş bir kanaat gelmektedir. Türkiye ne yaparsa yapsın Avrupa onu üyeliğe almaz düşüncesini zihinlerden kazımanın ve Avrupa'nın samimiyetini test etmenin tek bir yolu vardır. Üyelik için iç bünyede yapmamız gereken çalışmaları bir an önce tamamlayıp, Avrupa Birliğinin kapısını çalmak. Türkiye tam üyelik için aday ülkelerin yerine getirmesi gerekli kriterleri yakalamıştır, haydi artık müzakere masasına oturalım demek... Bunu yapmamız, Türkiye'yle ilgili kesin bir karara varması için Avrupa'yı zorlamamız demektir. Avrupa'yı böyle kesin bir tavır almaya zorlamadığımız sürece, Türkiye belirsizliklerle boğuşacaktır. Avrupa Birliği uyum çalışmalarındaki engelleyici rolü konusunda herkesin az çok bilgi sahibi olduğu, ancak üç maymunları oynadığı bir tabu var. Ulusal güvenlik gerekleri... Ya da daha doğru bir isimlendirmeyle ulusal güvenlik sendromu. Bugün bu tabunun üzerindeki perdeyi çekip almanın zamanı gelmiştir. Ulusal güvenlik, bir devletin bekasını sağlamayı amaçlayan son derece gerekli bir kavramdır. Bu kavramın bugünkü kullanım tarzı, tam aksi yönde cereyan etmektedir. Ulusal güvenlik kavramı, devletimizin geleceğini sağlamlaştırıcı her adımın engelleyicisi konumuna getirilmiştir. Devletin bekasını sağlayacak bir kavramı, devletin can damarlarını keser hale getirmeyi dünya üzerinde yalnız Türkiye becerebilirdi. Nitekim de öyle olmuştur... Türkiye'de değişimin anahtarı, ulusal güvenlik kavramında saklıdır. Ulusal güvenlik gerekçesiyle devletimizin bekasını sağlamlaştıracak, milletimizi rahat ve huzura erdirecek adımlar atılması adeta

imkânsızlaştırılmaktadır. Türkiye, eğer bir adım ileriye gitmek istiyorsa bu sendromdan kurtulmalıdır. Ulusal güvenlik kavramının muhtevası ve gerekleri, kamuoyunun tartışmasına açılmalıdır. Değişime adım atmanın, rotamızı Avrupa'ya çevirmenin gerçek anahtarı, şartı ulusal güvenlik kavramının kapsam ve sınırlarını belirlemektir. Bu noktada Anavatan Partisi olarak üniter devlet yapımız ile rejimimizin laik karakterinin korunması vazgeçilmez bir şart olarak gördüğümüzün altını çiziyorum. Bu konulara aynı çerçevede yaklaşmayanlarla paylaşacağımız hiçbir şey yoktur. Partimizin kapısı da bu insanlara kapalıdır. Ancak, biz ulusal bütünlüğümüzü ve laik rejimimizi muhafaza ederek, hak ve özgürlüklerin alanının genişletilebileceğine bütün samimiyetimizle inanıyoruz... Bundan da öte, hak ve özgürlük alanı genişledikçe toplumsal barışın kökleşeceğine devletimizin yapısının da sağlamlaşacağına inanıyoruz. Tarihin tespiti de bu yöndedir. Uygar ulusların gidişi de bu yöndedir... Bölücü terör ve irtica tehlikesine ilişkin yakın zamana kadar yaşadıklarımızı unutmadık. Devletimizin bu iki tehlike karşısında da uyanık ve tedbirli olmasını elzem görüyoruz. Ancak bu iki alanda yaşanan sıcak mücadelenin yaralarını sarmamızın zamanı gelmiştir. Bu yaraları sarmamız, devletimizin karşısındaki tehlikeyi büyütmez, aksine vatandaşlarımızın gönüllerinin kazanılmasına imkân sağlar. Bunu da ancak, ulusal güvenliği bir sendrom olmaktan çıkarıp, geleceği kucaklayan çağdaş bir anlayışa kavuşturarak yapabiliriz. Bir milletin kendi ulusal güvenlik gereklerine riayet etmemesi ve kayıtsız kalması düşünülemez. Ancak, bu ülkenin geleceği için atılması gerekli her ileri adımın ulusal güvenlik gerekçesiyle kesilmesini de kabul etmek mümkün değildir. Ülke olarak tarihte yaptığımız bir yanlışlığı sanki bugün yine tekrarlıyoruz. Geçmişte hiç de doğru olmayan ve dine de zarar verecek bir şekilde her yeniliği "din elden gidiyor" diye önlemeye çalışmak, ülkeye de dine de büyük zarar vermiştir. Endişemiz o dur ki, her açılımın önünün ulusal güvenlik elden gidiyor gerekçesiyle kesilmesi, hem ülkemizin geleceğine hem de ulusal güvenliğimize büyük zararlar verecektir".[7]

Yaşanan bu tartışmalara paralel olarak Türkiye AB'ye tam üye olma yolunda Kopenhag siyasi kriterleri çerçevesinde siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel alanlarda kapsamlı reformlar ve yasal düzenlemeler yapmıştır. İşte bu çalışma 1998 yılında Cardiff'te yapılan AB Konseyi Zirvesi'nden bu yana AB'ye tam üyelik adına Kopenhag siyasi kriterlerinin Türkiye'nin ulusal güvenliğine etkisinin ne olduğu problem sahası olarak kabul edilecek ve konu Kopenhag Okulu Güvenlik Teorisi çerçevesinde açığa kavuşturulup analiz edilecektir.

Belirtilen problem sahası kapsamında yapılacak bu çalışmanın temel varsayımı; Türkiye hakkında AB Komisyonu tarafından 1998 yılında yayınlanan ilk İlerleme Raporu'ndan bu yana Kopenhag siyasi kriterleri, Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı dönüşümde önemli bir rol oynadığı şeklindedir. Tehditlerin ve risklerin çeşitlenip arttığı ve belirsizliğin hâkim olduğu bir güvenlik ortamında ve coğrafyasında bulunan Türkiye, yaşanan bu değişimlere uyum sağlayabilmek ve ulusal güvenliğine yönelik risk ve tehditlerle etkili mücadele edebilmek için, ulusal güvenlik politikalarını yeniden formüle edip şekillendirmek zorunda kalmıştır. Bu şekillendirme sürecinde AB üyelik hedefi

[7] NTV Resmi İnternet Sayfası, http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/97935.asp (Erişim tarihi: 10.01.2011).

doğrultusunda Türkiye'nin önüne konulan Kopenhag siyasi kriterleri birincil derecede rol oynamışlardır. Zira AB üyelik sürecinde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel alanda yapılan reformlar ve yasal düzenlemeler Türkiye'nin ulusal güvenliğini dolaylı veya doğrudan etkilemişlerdir.

Bu çalışmanın diğer bir varsayımı ise, Kopenhag siyasi kriterlerinin Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı dönüşümde oynadığı önemli rolünün AB'ye üyelik sürecindeki gelişmelere ve gidişata paralelel olarak devam edeceğidir. Her ne kadar AB üyelik süreci son yıllarda ivme kaybetmiş olsa da, siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak AB üyelik hedefi Türkiye'nin temel gündemi olmaya devam edecektir.

Türkiye, coğrafi konumu, tarihi, köklü devlet geleneği, askeri ve ekonomik gücü, demografik ve sosyal yapısı ile Orta Doğu ve Avrasya'nın en önemli ülkelerinden biridir. Bu nedenle Türkiye'nin ulusal güvenliği sadece kendi ulusal güvenliğini değil, bölge ülkelerinin ve uluslararası sistemin güvenliğini de etkileyebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ulusal güvenliğinde yaşanan dönüşüm tüm dünya ülkeleri tarafından yakından izlenmektedir. Zira Türkiye, Balkanlar ve Kafkasya'nın kesiştiği, Akdeniz ve Karadeniz gibi iki önemli denizi birbirine bağlayan su yollarına hâkim, Orta Doğu ve Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarının taşınmasında en önemli güzergâhlardan birini oluşturan önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Böylesi jeo-stratejik bir konuma sahip olan Türkiye, kurulduğu tarihten itibaren yakın coğrafyasında yaşanan onlarca çatışma ve kriz bölgelerinin merkezinde yer almasından dolayı ulusal güvenlik stratejilerini büyük bir hassasiyet ve özenle oluşturmaya çalışmıştır. Öte yandan, üç kıtada hâkimiyet kurmuş bir imparatorluğun kalıntıları üzerine, büyük bir ulusal mücadele ile kurulmuş olan modern Türkiye'nin sosyal yapısı da ulusal güvenlikteki bu hassasiyeti ve özeni daha da arttırmıştır. Nitekim, günümüzde, dış tehditlerden ziyade, bu sosyal yapının getirdiği farklılıklardan yaşam alanı bulan iç tehditler ulusal güvenlikte yaşanan dönüşümün merkezine oturmuştur.

Bu bağlamda, böylesi bir sosyal yapıya ve jeo-stratejik konuma sahip olan Türkiye'nin, uluslararası güvenliği ve sistemi de etkileyecek düzeydeki ulusal güvenlik perspektifinde meydana gelecek dönüşümlerin detaylı bir şekilde araştırılıp analiz edilmesi büyük bir öneme haizdir.

Bu önemin saikiyle yapılacak söz konusu çalışmanın genel amacı, 1998 Cardiff Zirvesi'nden bu yana Kopenhag siyasi kriterlerinin Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı dönüşümdeki etkisini ve rolünü incelemek ve analiz etmektir. Cardiff Zirvesi'nin bu

araştırmada milad olarak kabul edilmesinin nedeni bu zirveden sonra aday ülke olmamasına rağmen diğe aday ülkeler için hazırlanan ilerleme raporunun Türkiye için de hazırlanmasını kabul edilmesidir.

Belirtilen genel amacı yerine getirebilmek için ilk olarak kuramsal çerçeveden bahsedilip ardından Türkiye'nin ulusal güvenlik kültürün temel yapıtaşları ortaya konulacaktır. Zira modern Türkiye'nin kurulduğu 1923'ten bu yana ulusal güvenlik kültürünün temel taşlarının ortaya koyulması ile ulusal güvenlikte yaşanan dönüşümün dinamikleri daha iyi anlaşılacaktır. Daha sonra ise Türkiye'nin ulusal güvenliğinde etkin rol oynayan aktörler incelenecek, akabinde AB üyeliği için yerine getirilmesi gereken Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına 1998'den bu yana siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel alanlarda yapılan reformların ve yasal düzenlenmelerin Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı dönüşümde nasıl bir rolü olduğunu araştırılıp incelenecek, en sonunda ise, yaşanan dönüşümün Türkiye'nin ulusal güvenliğine yansımaları incelenip analiz edilecektir.

Ancak bu çalışmanın yürütülmesinde bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunlardan biri, faydalanılan kaynaklar açısından yaşanandır. Çalışma esnasında sadece Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılacaktır.

Bu çalışmanın yürütülmesinde yaşanabilinecek diğer bir önemli sınırlılık ise, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) gibi bazı resmi belge ve belgelere ulaşmada yaşanacak sıkıntılardır. Bu tür resmi belge ve bilgilere ulaşma sıkıntısı olabileceğinden, çalışmada, Türkiye'de güvenlik aktörlerinin ve siyasi elitin söylemleri ile Türkiye ile ilgili İlerleme Raporlar'ı ve diğer AB belgeleri önemli derecede yer alacaktır.

Son bir sınırlılık ise araştırmanın kapsayacağı zaman ile ilgilidir. Bu araştırma 1998 Cardiff Zirvesi sonrası Türkiye – AB ilişkiler sürecini kapsayacaktır. Bu Zirve'nin önemi Zirve esnasında aday ülke olmamasına rağmen diğer aday ülkeler için hazırlanan ilerleme raporunun Türkiye için de hazırlanması kabul edilmiştir.

Çalışma kavramsal temel açısından ise Kopenhag Okulu güvenlik teorisine dayandırılacaktır. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı dönüşümü ve bu dönüşümde AB üyelik sürecinin dolaysıyla Kopenhag siyasi kriterlerinin rolü bu güvenlik teorisine dayandırılıp analiz edilecektir.

Çalışmada yöntem olarak ise tümdengelim yöntemi kullanılacak ve ikiden fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığı ve/veya derecesi belirlenmeye çalışılacağından, ilişkisel araştırma modeli temel alınacaktır.

Ayrıca, bu çalışmada kullanılacak olan olgusal veriler; akademik kitap ve dergilerden, internetteki akademik veri tabanlarından, bilimsel yayın tarama sitelerinden, medya ve internet sitelerinin arşivlerinden ve resmi internet sitelerinden elde edilecektir. Veriler, yazın taraması tekniğiyle mümkün olduğu ölçüde birincil ve ikincil kaynaklardan istifade edilerek toplanacaktır. Verilerin çözümü ve yorumlanmasında ise nitel araştırma teknikleri kullanılacaktır. Veri olarak basılı ve yazılı metinler kullanılacağından, nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemleri uygulanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına tez ile ilgili bazı kavramların neler olduğu ve nasıl tanımlandığı çeşitli bakış açılarıyla değerlendirilecektir.

1.1.1. Güvenlik ve Ulusal Güvenlik

Amerikalı araştırmacı Abraham Maslow 1954 yılında yaptığı klinik gözlemlerine dayanarak insan ihtiyaçlarının belli bir hiyerarşiye dayandığını ifade etmiştir. Maslow'a göre insan davranışlarının temelinde ihtiyaçlar yatar ve bazı ihtiyaçların tatmini diğerlerinden önemlidir. Bu ihtiyaçlar beş basamakta ele alınırsa, bunların hiyerarşik olarak dizilimi şu şekilde olacaktır: 1. Fizyolojik ihtiyaçlar, 2. Güvenlik ihtiyaçları, 3. Ait olma ve sevgi ihtiyacı, 4. Takdir ve saygı ihtiyacı, 5. Kendini gerçekleştirme.[8] Görüldüğü gibi insan temel fizyolojik ihtiyaçlarının hemen ardından güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Öte yandan insan güvende değilse fizyolojik ihtiyaçlarını da tam olarak karşılayamayabilir.

Devlet politikalarının en temel ilkesi olan güvenlik kavramı modern devletlerin kurulmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Güvenlik paradigmasının tam olarak olgunlaşması 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Thomas Hobbes ünlü eseri *Leviathan*'da güvenliği, insanları bir araya getirtip birlikte bir toplum oluşturmalarını sağlayan korkunun tam tersi olarak görmektedir.[9] Ancak, 'güvenlik' kavram olarak ilk kez II. Dünya Savaş'ından sonra oluşan uluslararası sistemde kullanılmaya başlanmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin liderliğinde kurulmuş iki kutuplu dünya sisteminin egemen olduğu Soğuk Savaş yıllarında 'ulusal güvenlik' bu iki devletin etki ve ilgi alanlarındaki mevcut durumunun korunması ve devam ettirilmesi çerçevesinde tanımlanmaktaydı. Soğuk Savaş sonrası yaşanan değişimler ve gelişmeler neticesinde 'ulusal güvenlik' kavramın hem içerik açısından hem de kapsam açısından büyük değişime uğramıştır. Güvenlik

[8] Turgut Göksu, "Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu", **Polis Bilimleri Dergisi**, 2002, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 26-48.
[9] Thomas Hobes, **Leviathan**, London: Penguin Books, 1985, s. 183-88.

kavramı, başlangıçta yalnız askeri ihtiyaçlar ve düzenlemeler için kullanılırken, günümüzde bir sosyal bilim kavramı olarak kullanılmaya başlanmıştır.[10]

Güvenlik kavramı sübjektif bir kavram olmasından dolayı, yani bireyden bireye, bir toplumdan topluma ve devletten devlete değişiklik göstermesinden dolayı üzerinde ortak bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak ne biçimde olursa olsun, nasıl kullanılırsa kullanılsın bir şekilde güvenlik olgusundan bahsedebilmek için bünyesinde şunları barındırmalıdır: Varlılığın korunması ve sürdürülmesi, buna yönelik tehdit veya tehditlerin algılanması, çevreyle etkileşimli ve algıya bağlı olarak göreceli ve karşılıklı öznel olması gerekmektedir.[11] Emma Rotschild, güvenlik tanımını tam olarak analiz etmeden önce güvenlik ilkelerinin amaçlarına bakmakta fayda olduğunu söylemektedir. Ona göre güvenlik ilkelerinin amaçları şunlardır: a-) Devletlerin politikalarına rehberlik etmek, b-) Yapılacak politikalarda kamuoyunu yönlendirmek, güvenlik hakkında yeni bir düşünce anlayışı tavsiye etmek, c-) Mevcut politikaları sorgulamak, d-)Para ve gücün dağılımını etkilemek.[12]

Günümüzde güvenliği sistematik ve tutarlı bir biçimde açıklayan genel kabul görmüş bir tanımın olmamasının nedenini Buzan, güvenliğin özünde tartışmalı bir kavram olmasına bağlamaktadır.[13] Bu bağlamda güvenlik farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Türk Dil Kurumu'na göre güvenlik, "*toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu*"[14] olarak tanımlanırken, Meydan-Larousse ise göre güvenlik, "*tehlike bulunmaması hali, emin ve rahat olma*"[15] hali olarak tanımlanmkatadır. Güvenlik; en genel tanımıyla, kişilerin her türlü tehlikeden uzak bir yaşama sahip oldukları, korkusuzca yaşayabildikleri, toplumsal yaşam düzeninin insanların gereksinimleri doğrultusunda sürekli biçimde işlediği, herkesin kendini emniyet içinde hissettiği bir durumdur. Başka bir ifade ile kişinin ya da toplumun kendini güven içerisinde hissetmesi durumuna güvenlik adı verilmektedir.[16] Yine başka bir tanımda güvenlik, canlı veya cansız varlıkların bunlara yönelik tehdit ve

[10] MGK Genel Sekreterliği Remi İnternet Sayfası, Sıkça Sorulan Sorular, Dünyada ve Türkiye'de güvenlik ve milli güvenlik kavramları nasıl algılanmaktadır? http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_1 (Erişim tarihi:14.11.2011)
[11] Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Stratejİ**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10.
[12] Emma Rotschild, "What is Security?", **Daedalus,** Summer 1995, Volume 124, Issue 3, The MIT Press, s. 57-60.
[13] Bary Buzan, "Peace, Power and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", **Journal of Peace Research**, 1984, Volume 21, Issue 2, s. 109–125.
[14] Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Syafası, http://www.tdk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 17.11.2011).
[15] Meydan-Larousse, Meydan Yayınları, İstanbul, 1979, s.246.
[16] Abdurrahman Soğuksu, Soğuk Savaş sonrası Jeopolitik Yapılanmanın Türkiye'nin Güvenlik Sorunlarına ve Politikalarına Etkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007, s. 4 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans** Tezi).

tehlikelere karşı korunması olarak ifade edilmektedir. Bu ifadede 'tehdit' kavramı dışarıdan, bilinçli bir şekilde yönelen zarar verici hareketleri; 'tehlike' ise bilinçli ya da şartların getirdiği nedenlere bağlı olarak gelişen zararları da içerebilir. Örneğin bir kişiye düşmanının saldırabilecek durumda olması tehdit, doğal afetlerin neden olabileceği zararlar ise tehlike olarak algılanabilir.[17]

Güvenlik kavramı sadece kişi düzeyinde incelenen bir kavram değildir. Devletler için de bir güvenlik algılaması söz konusudur. Waever güvenliği, "*devletlerin birbirini tehdit ettikleri, bir diğerinin egemenliğine meydan okudukları, bir diğeri üzerinde iradelerini gerçekleştirmeye yöneldikleri ve bağımsızlıklarını korumaya çalıştıkları bir alan*" olarak ifade etmektedir.[18] Bu bağlamda her devlet için varlığını korumak ve sürdürmek en önemli önceliktir. Bundan dolayı, devletler için güvenlik arayışı oldukça önemli bir konudur.[19] Devlet güvenliği denildiği zaman, devlet denen soyut hukuki tüzel kişiliğe sahip varlığın, muhtemel iç ve dış her türlü tehlikelerden korunarak varlığını hukuki, sosyal ve bağımsız olarak devam ettirmesi anlaşılmaktadır. Devletin güvenliği sadece devlet denen soyut güce bağlı olarak düşünülemez, aynı zamanda devletin ülkesi içinde yasayan varlıkların da güvenliğini içine alacak kadar kapsamlıdır.[20] Bu bağlamda Buzan güvenliği devletlerin ve toplumların tehditlerden kurtulma arayışları ve rakip güçlere karşı bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini koruma yetenekleri olarak tanımlar.[21]

Güvenlik kavramı da uluslararası ilişkiler teorileri ile özdeşleşmiş bir kavram olup barış ve güç kavramlarına dayanmaktadır. Farklı teoriler, değişik güvenlik aktörleri veya değişik güvenlik göndergeleri açısından ülkelerin güvenlik anlayışları incelemektedir.

Bu bağlamda, konjonktür değiştikçe farklı yaklaşımların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Günümüzde güvenlik kavramı yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Ülke topraklarının savunulması ve ülkenin bekasının sağlanmasına yönelik askeri faaliyetlerin kapsamının genişletilmesinin yanı sıra siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik boyutlar önem kazanmıştır. Güvenlik algılamasında ülkelerin uluslararası

---

[17] Ömer Urhal ve Unal Acar, **Devlet-Güvenlik-İstihbarat-Terörizm**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007, s.76.
[18] Ole Waever, Securitization and Desecuritization', Ronnie D. Lipshutz (ed.), **On Security**, Columbia University Pres, New York, 1995, s. 41-42.
[19] Gamze G. Kona, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliğ'**, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.107.
[20] Faruk Örgün, **Küresel Terör**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 87.
[21] Barry Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, Lynne Rienner, Boulder; Harvester Wheatsheaf, Hempstead, 1991, s. 246

terörizmle mücadele etme, demokratikleşme ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmelerinin önemli bir yer tutması kaçınılmaz görünmektedir.[22]

11 Eylül saldırılarıyla beraber, iki kutuplu dünya düzenine göre belirlenmiş güvenlik anlayışı önemli değişimlere uğramıştır. 2001 sonrasında 'büyük devletlerin' güvenlikleştirme adına ortaya koydukları davranışlar, yeni dünya düzeninin ve yeni güvenlik algılamalarının birer eseridir. Bu anlamda 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika'nın dış politikasında askeri gücün ağırlığı artmıştır. 2002 yılında ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından açıklanan güvenlik politikası; hem Amerika'nın herhangi diğer bir güç üzerindeki askeri üstünlüğünü sürdürmekteki kararlığını hem de askeri faaliyetlerle tehditleri ortadan kaldırma konusundaki özel hak iddiasını ifade etmektedir.[23] Yeni durum, güvenlik kavramının kavramsal olarak yeniden tanımlanmasına sebep olmuş; ulusal, bölgesel, küresel düzeylerdeki kurumsal yapılar üzerinde de etki yapmış ve değişikliklere zorlamıştır. Tehdit kavramı içerisinde yer alan terörizm ciddi bir sıçrama yapmıştır. Fonksiyonel olarak yaşanan değişiklikler ile birlikte bunlara bağlı yapısal değişiklikler de yaşanmıştır. Örneğin, ABD'de İç Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur.[24]

Her ne kadar 'güvenlik' kavramı çoğu zaman 'ulusal güvenlik' kavramı olarak kullanılsa da 'ulusal güvenlik' kavramını ayrı olarak ele almak önem arz etmektedir. 'Ulusal güvenlik' kavramı ise, genel olarak şöyle tanımlanabilir: Ulusal güvenlik bir devletin bekasının ve devamının askeri, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel güçlerin yardımıyla sağlanmasıdır. Uluslararası Sosyal Bilimleri Ansiklopedisi'nde *'ulusal güvenlik*' "bir ulusun kendini iç ve dış tehditlere karşı korunma kabiliyeti" olarak ifade edilmiştir.[25]

Ulusal güvenlik kavramın II. Dünya Savaş'ından sonra kullanılmaya başlanmasına paralel olarak akademik alanda da ilgi çekmeye ve tanımlanmaya başlanmıştır. Bu kavramla ilgili akademik alanda en genel tanımlardan biri Maier tarafında yapılmıştır: *"Ulusal güvenlik en iyi şekilde herhangi bir toplumun kendi kendine karar vermesini (self determinasyon), otonomisini, refah ve sağlığını koruması ve kullanması adına iç ve dış*

[22] Soğuksu, a.g.e., s. 5.
[23] Sait Yılmaz**, Türkiye için Ulusal Güvenlik Raporu**, Beykent Universitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2007, s.6.
[24] Kerem Alkin ve Can F. Gürlesel, "Dünya Ekonomisine Yönelik Global Tehditler: Dünyada Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi ve Global Güvenlik içinde Ulusal Güvenlik Perspektifi", **İstanbul Ticaret Universitesi Dergisi,** 2004, Yıl 3, Sayı 6, s.15.
[25] Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 1968.

şartların kontrol edebilme kapasitesidir".[26] Diğer bir tanım ise, Jordan ve Taylor tarafından yapılmıştır. Onlara göre "*Ulusal güvenliğin, fiziksel bir zarardan korunmadan öte manası vardır. Bu bağlamda ulusal güvenlik, bir devletlin temel değerlerinin ve yaşamı için siyasi ve iktisadi çıkarlarının korunması ve bunların zarar görmesinin engelenmesidir*".[27]

Soğuk Savaş kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne sokan Walter Lippmann ise, 'ulusal güvenlik' kavramına şöyle yaklaşmıştır: "*Bir ulus güvenliğe ancak yasal ulusal çıkarlarını savaştan kaçınmak için feda etmediği ve gerektiğinde de korumak ve devam ettirmek için savaş ettiği zaman sahip olur*".[28] Ulusal güvenlik kavramının ilk olarak kullanımı ABD Senatosu'nda 1945'te yapılan bir görüşmeye kadar dayandırılabilmektedir. Bu görüşme sırasında dönemin ABD Deniz Kuvvetleri Komutanı James Forrestal kavramı şöyle kullanmıştır: *"... Burada 'savunma' yerine 'güvenlik' kelimesini sürekli ve tutarlı bir şekilde kullanıyorum*". Bu söze dönemin senatörlerinden Edwin Johnson " '*ulusal güvenlik' sözleriniz hoşuma gitti*" diye karşılık vermiştir.[29] Nitekim 1947 yılında da ABD Ulusal Güvenlik Yasası'nı çıkarmış ve akabinde de bu yasayla paralel Ulusal Güvenlik Konseyi'ni oluşturmuştur. Bu Konsey 'ulusal güvenliği', "*temel kurumları ve değerleriyle bir bütün halinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin özgür bir ülke olarak korunması*" olarak ifade etmiştir.[30]

Ulusal güvenlik kavramına 1945'ten önce de değinildiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1943 yılında Wolfers, ulusal güvenliği farklı kişiler için farklı manalara gelmesinden dolayı '*müphem bir sembole'* benzetip, ulusal güvenliği, nesnel olarak edinilmiş değerlere karşı tehditlerin yokluğu, öznel olarak ise, bu değerlere karşı korkunun yokluğu olarak ifade etmiştir.[31] Wolfers, (ulusal) güvenliği, güvensizlik şeytanının yokluğu olarak görüp, ona olumsuz bir mana vermektedir.[32] Zira, 'güvenlik' kavramı etimoljik olarak 'olumlu' bir manada 'olumsuz' bir manaya doğru evrim geçirmiştir. Psikolojik olarak ' kaygısız, dikkatsiz (*care-free*) gibi bir anlam taşıyan

[26] Joseph J. Romm , **Defining National Security: The Nonmilitary Aspects**, Council on Foreign Relations Press, New York, 1993, s. 6.
[27] Amos A. Jordan vd., **American National Security**, the John Hopkins University Press, Baltimore, 1981, s. 14.
[28] Walter Lippmann, **US Foreign Policy**, Hamish Hamilton, London, 1943, s. 51.
[29] Daniel Yergin, **Shattered Peace: The Origins of Cold War and the National Security State**, Houghton Mifflin, Boston, 1978, s.194
[30] Romm, a.g.e., s.5.
[31] Arnold Wolfers, " 'National Security' as an Ambiguous Symbol", **Political Science Quarterly**, December 1952, Volume 67, Number 4 , p. 481-85.
[32] Arnold Wolfers, **Discord adn Collobaration. Essays on International Politics**, the John Hopkins University Press, Baltimore, 1962, p. 153.

'güvenlik' kavramı Shakespeare'in Macbeth'in Trajedisi adlı oyununda *"yok olacakların, diğer bir deyişle ölümlülerin (insanların) en büyük korkusu (Security Is mortals' chiefest enemy)*" olarak tanımlanmıştır.[33]

Önceleri daha olumlu bir mana içeren ancak gittikçe olumsuz bir anlama dönüşen '*ulusal güvenlik'* kavramı günümüzde tüm devletler için birincil hedef olarak devlet poltikalarında ve günlük siyasette önemli bir yer tutmuş ve büyük tartışmalara sebep olmuştur. '*Ulusal güvenlik'* mülahazaları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1923'ten beri büyük bir hassasiyetle ele alınmaya başlanmasına rağmen resmi olarak tanıması çok sonra olmuştur.

'*Ulusal güvenlik'* kavramı Türkiye'de ne şu anki mevcut ve geçerli olan 1982 Anayasası'nda ne de diğer Anayasalar'da tanımlanmamıştır. Bu kavramın ilk kez resmi olarak tanımlanması ise, 1982 Anayasası'nın Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ile ilgili 118. Maddesine binaen 1983 yılında çıkartılan 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve bu kurumun Genel Sekreterlik Kanunu'nda yapılmıştır: "*Ulusal güvenlik devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder".*[34]

Bu tanımda en öne çıkan kavramlardan biri 'menfaatler' yani 'çıkarlardır'. Günümüzde ulusal çıkarlar tüm devletlerin güvenlik politikalarının ana sütununu oluşturmaktadır. Siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel çıkarlarını koruyan ve devam ettiren devletler, doğal olarak ülke içindeki siyasi rejimi, milli varlığı ve ulusal bütünlüğü daha kolay korumakta ve devam ettirebilmektedirler. Türkiye'de '*ulusal çıkar'* ise, 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nda: "*Devletin bekası ve güvenliği ile milletin refahını sağlamak için ulaşılması ve korunması gereken amaçlardır*" şeklinde tanımlanmıştır.[35]

Yine Türkiye'nin 'ulusal güvenlik' kavramına bağlı olarak da, 'ulusal güvenlik politikası (siyaseti) Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 tarihli Anayasası'nın 118. Maddesinde şöyle geçmektedir: '*Milli Güvenlik Kurulu Devletin 'Ulusal Güvenlik Siyaseti'nin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması*

[33] William Shakespeare, **Macbeth**, 1623, V. 32-33.
[34] Resmi Gazete, Sayı 18218, 11 Kasım 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18218.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2011).
[35] Resmi Gazete, Sayı 18218, 11 Kasım 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18218.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2011).

konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir'.[36]. 2945 sayılı Kanun'da ise 'ulusal güvenlik politikası' şu şekilde tanımlanmaktadır: '*Ulusal güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder*'.[37]

1.1.2. İç Güvenlik ve Dış Güvenlik

İç güvenlik, coğrafi sınırları içerisinde, her türlü tehdit ve tehlikeden uzak olarak başta vatandaşların güvenliği ve huzurunun sağlanması, daha sonra da sırayla, devlet ve özel kişilere ait bina ve her türlü mülkün tüm tehlikelerden korunması anlamına gelir.[38] Söz konusu korumanın yapılamaması ülkede kaotik ve anarşik bir durumu ortaya çıkarır. Halkın devlete olan güveni bu temel korumaya dayanmaktadır. Devletin bütünlüğünü devam ettirebilmesi öncelikli olarak iç güvenliğinin sağlanmasına bağlıdır.

Devlet iç güvenliğe yönelik eylemlerinde hukuka bağlı kalmalıdır. Toplumun dinamik yapısı göz önünde tutularak iç güvenlik aktörleri gerekli düzenlemeleri tam zamanında, eksiksiz olarak yapmak ve belirli yaptırımlar dâhilinde bu düzenlemeleri uygulamak durumundadır.

Dış güvenlik, bir devletin diğer devletlerin tecavüzlerine karşı alacağı önlemleri kapsar. Her ülkenin çıkarı bir başka ülkenin çıkarı ile çatışabilir. Bu durumda düşman kapsamına girebilecek ülkelerden gelmesi muhtemel her türlü tehdit ve tehlikelerden korunabilmek amacıyla strateji geliştirmek gerekir. Her devlet dışarıdan gelebilecek her türlü tehdit ve tehlikelere karsı kendini merkeze alan bir ulusal güvenlik politikası geliştirir. Bu politikalar geliştirilirken uluslararası güç dengeleri dikkate alınmalıdır.[39] (Acar & Urhal, 2007, s. 137).

Uluslararası ilişkiler düzeni her dönemde farklılık gösterebilmektedir. Bu çerçevede güvenlik kavramı da değişen güç dengelerine ve ilişkiler düzenine göre yeniden şekillenmeye devam eder. Eski dönemin şartlarında gündeme gelmiş olan bir güvenlik örgütlenmesi yeni dönemin şartlarında eskiyebilir ve geçerliliğini yitirebilir ya da kendisi başlı başına bir güvenlik sorunu haline gelebilir. Aynı şekilde önceden tehdit olarak görülmeyen bir devlet zamanla tehdit oluşturmaya başlayabilir.[40] Tüm bu

[36] Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.
[37] Resmi Gazete, Sayı 18218, 11 Kasım 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18218.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2011).
[38] Acar ve Urhal, a.g.e., s. 135
[39] Acar ve Urhal, a.g.e., s. 137.
[40] Soğuksu, a.g.e., s. 21.

değişikliklerin her zaman göz önünde bulundurulması dış güvenlik politikalarının şekillenmesi açısından kaçınılmaz gibi görünmektedir.

1.1.3. Tehdit, Asimetrik Tehdit ve Risk

Güvenlik mülahazaların başlangıcı olan tehdit aynı zamanda güvenlik algılamasını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Bunun dışında, güvenlik ve tehdit birbirlerini devamlı olarak etkilemektedir. Bu açıdan tehdit kavramı da özel önem verilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre tehdit; "*birinin gözünü korkutma, korku vermek, gözdağı*"[41] olarak tanımlanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Askeri Terimler Sözlüğü'nde ise; "*Milli menfaatlere ve milli güvenliğe yönelik her çeşit faaliyet ve girişimlerdir. Mütecaviz veya mütecaviz olması muhtemel ülkelerin harp potansiyelleri ve harp hazırlıkları başta gelen tehditlerdir*"[42] diye ifade edilmektedir. Küçükşahin ise tehdidi, "*Gerek kısa gerekse uzun vadeli hedeflerin gerçekleşmesini güçleştiren, yeri ve zamanı gelince ortadan kaldırılmasında milli güç unsurlarının kullanılmasını gerektiren her çeşit faaliyet"* olarak tanımlamaktadır.[43]

Algılar tehdidin belirlenmesi veya oluşmasında büyük rol oynamaktadır. Algılar da bireyden bireye, toplumdan topluma ve devletten devlete değişmektedir. Zira algılar devamlı olarak değişim ve gelişim içerisindedir. Algılar devamlı olarak bireyin, toplumun veya devletin iç ve dış dünyasından gelen uyarılarla beslenmektedir. Algının vuku bulmasında iç ve dış girdiler birincil derecede önemlidir. Bu girdilerin neler olduğu açığa kavuşturulursa tehdidin belirlenmesine giden yolda rol oynayan etkenler de açıklanmış olur. Bu bağlamda bir ülkenin coğrafi konumu, tarihi, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, toplum yapısı, milli hedefler ile ekonomik gücü, askeri gücü, nüfus gücü gibi ülkenin milli güç unsurlarının ülkenin tehdit algılamasını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.[44] Bu iç etkenlerin yanı sıra, dış etkenler de tehdit algılamasını doğrudan etkilemektedir. Münevver Cebeci bu etkilere konjonktürel etkiler demektedir. Cebeci konjonktürel nitelikteki bu etkileri şöyle tanımlamaktadır: "*Uluslararası ilişkilerde ve*

[41] Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük.
[42] Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Askeri Terimler Sözlüğü.
[43] Ahmet Küçükşahin, **Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu**,T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı SAREN Müdürlüğü, Harp Akademileri Basımevii İstanbul, 05-06 Nisan 2007, s.45.
[44] Küçükşahin, a.g.e., s. 43-46.

devletlerin kendi içlerinde süregelen olaylar çerçevesinde, etkileşim ve karşılıklı öznellik sonucu oluşan tehdit algılamaları konjonktürel niteliktedir".[45]

Günümüzde ülkelerin ekonomik, siyasî ve temel güvenlik yapılarına karşı yapılan her türlü davranış ve niyet tehdit olarak algılanabilmektedir.[46] Yeni bir tehdit biçimi olarak gösterilmeye çalışılan '*asimetrik tehdit*' ve güçlü devletlerin gelişmekte olan ülkelere kendi güvenlik anlayışlarını ve tehdit algılamalarını yansıtmaları şeklinde gözlemlediğimiz '*ithal tehdit'* kavramları bu değişime en güzel örneklerdir. Eylemin yeri, zamanı ve şekli konusunda öngörüde bulunulamaması ve bunun yarattığı hazırlıksız olma durumu devletlerin güvenlik anlayışlarında da farklılaşmalar yaratmıştır.

Asimetrik tehdit, Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu'nca şöyle tanımlanmaktadır: "*Asimetrik tehdit, yarattığı ani ve hazırlıksız durum nedeni ile ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik sistemlerinde istikrarsızlıklara neden olan, düşük seviyede kuvvet ve teknoloji kullanarak etkin olmayı amaçlayan tehdit algılamasıdır*".[47] Asimetrik tehdit konusunda en fazla akademik çalışmaların yapıldığı ülke ise kavramı güvenlik literatürüne kazandıran Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. ABD Genelkurmay Başkanlığı ise asimetrik tehdidi, "*hasmın normal harekât tarzlarından belirgin bir şekilde farklı metotlar kullanarak, bir yandan onun zayıflıklarını istismar ederken, diğer yandan onun kuvvetlerini yıkmak ve aldatmak maksadıyla yapılan girişimleri tanımlamak için kullanılan"* bir terim, olarak ifade etmiştir.[48] Kısa ve öz olarak asimetrik tehdit, büyüklüğünden daha büyük zarar veren tehdit olarak adlandırılabilir.

Risk ise, olması muhtemel bir olay, olayın şiddeti, personelin veya kaynakların olayın tehlikesine maruz kalması sonucu potansiyel olarak kayba veya zarara uğraması durumları olarak tanımlanabilmektedir.[49] Küçükşahin, risk ve tehdidi güvenlik bağlamında değerlendirirken, bir güvenlik meselesinin risk veya tehdit olup olmamasının, o meselenin kontrol edilip edilememesine bağlı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, şayet söz konusu mesele 'kontrol edilebiliyorsa risktir, edilemiyorsa tehdittir.[50] Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar uluslararası güvenlik literatüründe pek yer almayan risk

---

[45] Münevver Cebeci, **Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu**,T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı SAREN Müdürlüğü, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 05-06 Nisan 2007, s. 34 -35.

[46] Ahmet Küçükşahin,"Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramaları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Aralık 2006, Sayı 4, s. 22.

[47] T.C. MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/sss.html (Erişim tarihi: 11.11.2011).

[48] Ajilon, Canada, ***Asymetric Threat Report,*** *DND 2001*. 2001, Department of National Defence, Ottawa, s. 202.

[49] **Risk Yönetimi ve TSK'deki Uygulamalar**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, s. 60.

[50] Küçükşahin, Aralık 2006, a.g.e., s.19 -20.

kavramı, özellikle 1990'lardan sonra başta NATO gibi örgütler ve çeşitli devletler tarafından kullanılmaya, hatta tehdit kavramı yerine ikame ettirilmeye bile çalışılmıştır. NATO'nun 1991 Roma Zirvesinde yapılan değerlendirmede, NATO üyelerinin artık kapsamlı bir saldırı tehdidi altında olmadığı ama bunun yerine çok boyutlu ve farklı yönlerden gelebilecek, önceden tespit edilmesi ve değerlendirilmesi güç riskleri aldığı kabul edilmiştir. Bu çerçevede NATO, tehdit kavramının yerine risk kavramını kullanmayı tercih etmeye başlamış ve Doğu Avrupa'dan kaynaklanan '*tehdit*' yerine *'risk'* ifadesi kullanmaya başlamıştır.[51]

Küçükşahin, güvenlik bağlamında risklerin beş aşamada belirlendiğini ifade etmektedir:

> Birinci asama, kişi, kurum veya devletlerin hedefleri noktasında kendisini ilgilendiren her türlü olayın nedenleri açısından irdelenmesi ve söz konusu nedenlerden kendilerine yönelik çıkarımlar yapabilmesinin sağlanması aşamasıdır. İkinci asama, kişi, kurum veya devletlerin sahip olduğu özelliklerin ve gücün ortaya konulması ile ilgilidir. Bu kendini bilmek anlamında değerlendirilebilir. Üçüncü asama, mevcut güce dayanarak sınırların belirlenmesidir. Dördüncü aşamada, kişi, kurum veya devletlerin ana hedefine ulaşmayı destekleyen kısa ve orta vadeli hedefler ön plana çıkmaktadır. Son asama olan güvenlik riski ve tehditlerin belirlenmesi aşamasında, kişi, kurum veya devletlerin hedeflerine ulaşmasını engelleyen unsurlar arasında yönetilebilir durumda olanların (risklerin) ele alınması gerekmektedir. Gücü elinde bulunduran birimler, önceki aşamalarda ortaya konulmuş olan sınırlılıklar içerisinde, belirlenmiş hedeflere ulaşmayı engelleyen her bir unsuru ortaya koymalıdır".[52]

Bir devlet için herhangi bir meselenin tehdit veya risk olarak kabul edilmesi o devletin mili gücü ile imkân ve kabiliyetleriyle çok yakından ilişkilidir. Bir devlet için aynı mesele risk olabilirken başka bir devlet için tehdit olabilir. Burada önemli olan tehdit veya riskle mücadelede kullanılacak yol, yöntem ve araçlardır. Şayet bir güvenlik meselesi risk olarak kabul edilmişse, o meselenin risk olarak yani kontrol edilebilirliğinin devamı sağlanmalı ve yönetilmelidir. Tehdit olarak kabul edilmiş ise, bertaraf etmek veya gelecek zararları asgari düzeyde tutmak için güvenlik aktörleri gerekli tedbirleri alırlar.

1.2 TEORİK ALTYAPI

Bu kısımda ise, çalışmanın teorik alt yapısı açıklanıp analiz edilecektir. İlk olarak bazı uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenliğe yaklaşımları incelenecek, daha

---

[51] Bülent Sarper Ağır, "**Soğuk savas Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış",** Uluslararası Güvenlik Sorunları, Kamer Kasım ve Zerrin A.Bakan (der.), Avrasya Stratejik Arastırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.116

[52] Ahmet Küçükşahin, "Güvenlik Bağlamında Risk ve Risk Yönetimi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Aralık 2009, Sayı 10, s. 23 -24.

sonra bu tez çalımasının dayandırıldığı temel kuramsal çerçeve ile 'demokratik koşulsallık' kavramı irdelenecektir.

1.2.1. Temel Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Bu Teorilerin Güvenlik Kavramına Yaklaşımları

Ulusal güvenlik politikaları ve stratejileri oluşturulurken, tarihi süreçte değer olarak ortaya çıkmış sosyal, kültürel, psikolojik ve tarihi boyutları olan felsefi düşüncelerden yararlanılmaktadır. Her ülkenin güvenlik anlayışı mutlaka o ülkeye ait güvenlik algılamasına dayanmaktadır. Bunun yanında, ulusal çıkarlar tespit edilirken güvenlik stratejilerinin dayandığı güvenlik algılaması yönlendirici bir rol oynamaktadır.[53] Bu nedenle güvenlik stratejileri oluşturulurken, hangi düşünsel değişkenlere ve felsefeye sahip olduğunu, hangi zihni arka plana ait unsurlara dayandığını ortaya koymak yararlı olacaktır.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramına en kuvvetli vurguyu yapan ve güç, ulusal güç gibi kavramları esas alan fikir akımı *realizmdir*. Realist perspektifin özünü oluşturan en önemli konulardan birisi güvenlik konusudur. Ulusal güvenlik kavramı, insan doğasından hareket edilerek açıklanmaktadır. Realist perspektifin temel varsayımlarından birine göre, güç ve güvenlik olgusu, insan davranışlarını ve dolayısıyla devletlerin davranışlarını temel olarak şekillendiren unsurlardır.[54] Realistler uluslararası sorunlar hiyerarşisinde ulusal güvenliği en üst sırada görürler. Askeri güvenlik ve stratejik konular yüksek politika çerçevesinde ele alınırken sosyal ve ekonomik sorunlar düşük politikalar olarak görülür.[55]

Realizm uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devleti kabul etmektedir. Bu bağlamda realizm uluslararası ilişkiler ve uluslararası politikayı devletlerarasındaki mücadele süreci olarak değerlendirmektedir.[56] Realizm, devleti bir bütün olarak ele almakta ve devlet içindeki dinamikleri göz ardı etmektedir.

Askeri konular ve güvenlik konuları öncelikli konulardır ve bu çerçevede güç olgusu uluslararası ilişkiler anlamında en temel kavramdır. Uluslararası istikrarın

---

[53] İhsan T. Dabanlı, 11 Eylül Sonrası Ortamda (2001-2003) ABD Milli Güvenlik Stratejilerinin Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Stratejilerine Etkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, 2007, Ankara, s. 16 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).
[54] Soğuksu, a.g.e., s.7.
[55] Norrin M. Ripsman, "The Political Economy of Security: A Research and Teaching Agenda", **Journal of Military and Strategic Studies,** 2000, Volume 3, No: 1, s. 1.
[56] Hans J. Morgenthau, **Truth and power: essays of a decade, 1960-70**, London: Pal Mall, 1970, s. 1-19.

sağlanması ve anlaşmazlıkların çözülmesi de gücün kullanımı ile ilişkilendirilmektedir.[57] Devletler gücü, güvenlik stratejilerinde ulusal çıkarların bir amacı olarak kabul etmekte ve bazı durumlarda da dış politika hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak kullanmaktadır.[58]

Devletler kendi güçlerini devamlı olarak artırmaya veya korumaya çalışırlar. Bir devletin gücünde yaşanan değişime eğer diğer devlet aynı şekilde karşılık vermezse gücünde azalma meydana gelir ve sonuçta mevcut güç dengesi değişir. Bir devletin kendi güvenliğini artırırken aldığı tedbirler diğer bir ülkenin güvenliğini azaltıyorsa güvenlik ikilemi oluşuyor demektir.[59] Bu durum güç ilişkilerinde "sıfır toplamlı" (*zero sum*) bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Bu koşullar altında devletlerin çıkabilecek muhtemel ihtilafları önlemeleri ancak aralarındaki güvensizliği ortadan kaldırarak, işbirliğine gitmeleri ile mümkündür. Realist teori, devletlerin asıl amaçlarının "güç artırımı" olması halinde nasıl hareket edeceklerini açıklamaktadır ve bu noktada güç ile güvenliğin doğasını sıfır toplamlı olarak değerlendirdiği için eleştirilmektedir. Çünkü güvenliğin doğası sıfır toplamlı olmak zorunda değildir. Güç ve güvenlik birbirine benzer kavramlar ise sıfır toplamlı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ancak güç ve güvenliğin birbirinden farklı kavramlar olarak ortaya çıktığı (gücün araç olarak kullanıldığı güvenliğin ise amaç olduğu) durumlarda elde edilecek sonuç 'değişken toplamlı' (*variable sum*) olacaktır. Bu durum devletler açısından özellikle 'ortak kayıp' ya da 'ortak kazanç' ın söz konusu olduğu koşullarda geçerli olmaktadır.[60]

Thomas Hobbes ve Niccolo Machiavelli'nin düşüncelerine dayanan realist görüş, devletlerin diğer devletlere üstünlük elde etmek için kendi menfaatlerine öncelik vermelerini ve kendi ulusal çıkarlarını korumak için ahlak ve hukuka uymayan davranış sergilemelerini normal karşılamaktadır. Machiavelli, bu tür uygulamalara yönelik tekliflerini sistematik hale getirerek devlet yönetiminde evrensel tavsiyeler haline dönüştürmeyi başarmıştır.[61]

Askeri güvenlik anlayışının güvenliği sağlama konusunda temel yaklaşım olduğunu savunan realist teoriye 1960'larda ve 1970'lerin başında önemli itirazlar yükselmiştir. 1970'li yılların sonuna doğru Kenneth Waltz ile ortaya çıkan 'Yeni Gerçekçilik' (*Neo-Realizm*) teorisi güçler dengesi fikrini ortaya koymaktadır. Neo-

[57] Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2006, 164.
[58] Cenap Çakmak, "Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği**", Hukuku Arşivi – KhukA,** Mart 2006, Cilt 9, Sayı 1, s. 44.
[59] David A. Baldwin, "The Concept of Security", **Review of International Studies,** Volume 23, Number 1, s. 22.
[60] Arı, a.g.e., s. 243-254.
[61] Niccolo Machiavelli, **Prens,** Kemal Atakaya (çev.), Can Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7.

Realizmde de (realizmde de olduğu gibi) 'güç' ana unsur olmakla beraber, algılar açısından bazı nüanslar bulunmaktadır. Realizmden farklı olarak Neo-Realizmde 'güç' başlı başına bir amaç değil, devletlerin bekalarını devam ettirmek ve güvenliğe sahip olma adına kullanılan bir araçtır.[62] Yani, endişe kaynağı olarak görülen 'güç' kavramı yerine 'güvenlik' kavramı öncelik kazanmaya başlamıştır.

Bu bağlamda, neorealistler, uluslararası sistemin merkezi bir otoriteden yoksun olmasından, yani hiyerarşik yapının eksikliğinden dolayı anarşik olduğunu ve sistemin birçok büyük devletten oluştuğunu söylemektedirler. Her devlet öncelikle kendi güvenliğini düşünmekte ve diğer devletleri kendi güvenliğine birer tehdit olarak görmektedir. İşte böylesi anarşik bir ortamda güvenlik en üst düzeyde emir gibidir, ulu bir amaçtır.[63] Çünkü her devlet kendi bekasını güvence altına almayı birincil amaç olarak görmektedir. Bekayı devam ettirme arzusu, devletlerin davranışlarını etkilemekte ve devletleri '*saldırgan*' (*offensive*) askeri güçlerini geliştirmeye itmektedir. Açıkça görüldüğü gibi, güvenlik beka ile eş tutulmaktadır. Devletlerin ulaşmak amacında olduğu güvenliğin derecesine ilişkin soruya Waltz'ın verdiği cevap şudur: "*Bekayı garantiye almaya yetecek kadar*".[64] Waltz, devletler kendi bekalarını güven altına aldıktan sonra ancak kazanç ve güç gibi diğer hedeflerinin tehlikesiz bir şekilde peşinden gidebileceğini söylemektedir.[65]

Devlet güvenliği dışında başka güvenlik alanı ve konusu bulunmamaktadır.[66] Bireyler ancak devletleri güvende olduğu sürece güvende olurlar. Dolayısıyla bireyin güvenliği, devletin varlığı ve mutlaklığına ahlaki dayanak teşkil etmektedir.[67] Kendi başına güvenliğin bir araştırma değeri ve potansiyeli vardır, çünkü güvenlik ontolojik olarak devleti dış tehditlerden korumak için vardır.[68]

Neorealistler, aynı zamanda güvenlik kavramını şampiyon kavramına benzetmektedirler. Bir spor müsabakasında şampiyon olmak nasıl tüm takımların amacı ise, aynı şekilde güvenlik de, bir devlet için en önemli amaçtır. Takımlar şampiyon olabilmek için rekabet ederlerken, devletler de güvenlik için rekabet etmektedirler. Nasıl, şampiyon oyunu oynamada diğer takımlardan daha iyi ise, diğerlerinden daha fazla

---

[62] Gülden Ayman**, Neo-Realist bir perspektiften soğuk savaş sonrası Yunan dış politikası: Güç, tehdit ve ittifaklar**, SAEMK Yayınevi, Ankara, 2001.
[63] Kenneth Waltz, ' **Theory of International Politics'**, New York: Random House, 1979, s. 126
[64] Baldwin, a.g.e., s.21.
[65] Waltz, a.g.e., s.126.
[66] David Mutimer, "Critical Security Studies: A Schismatic History", Alan Collins (ed), ***Contemporary Security Studies*****,** Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 55.
[67] Mutimer, a.g.e., s. 56.
[68] Mutimer, a.g.e., s. 57.

güvenliğe sahip devletler de uluslararası politika 'oyun'unun neo-realist versiyonunu oynamada daha iyilerdir.[69]

Uluslararası sistemin anarşik yapısı belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Devletler diğer devletlerin şu anki ve gelecekteki niyetlerinden ve yeteneklerinin göreceli dağılımından tam olarak emin değiller. Böylesi bir belirsizlik ve anarşik ortam, yani merkezi bir otoritenin eksikliği devletleri 'kendi kendine yardım' davranışına itmektedir. Yani devletler kendi bekalarını korumak için askeri güçlerini geliştirmek suretiyle güvenliği amaçlamaktadırlar. Bu 'kendi kendi kendine yardım' da Robert Jervis'in ifadesiyle güvenlik ikilemine[70] yol açmaktadır.[71] Güvenlik ikilemi de 'güç dengesi' politikasına neden olmaktadır. Güvenlik ikilemi içinde olan devletler doğal olarak 'güç dengesi' talebinde bulunmaktadırlar. Waltz, 'güç dengesinin' istenilen bir durum olmadığını, güç dengesinin sadece devletlerin kendi bekalarını güvence altına almaya yardımcı olabilecek iyi bir mekanizma olduğunu söylemektedir.[72]

Neorealistler, gücü, güvenliğin sağlanması için en temel araç olarak görmektedirler. Devletler güç toplayarak kendi güvenliklerini ve bekalarını garanti altına almayı amaçlamaktadırlar. Güvenliğin beka ile eş anlamlı kabul edildiği bu teoride, bekanın ve güvenliğin aracı olan gücün derecesi konusunda iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Waltz'ın temsilciliğini yaptığı 'Savunmacı *(Defensive*) neorealizm', devletlerin birincil önceliklerinin güvenlik olduğunu ve güvenliklerini garanti altına alacak bir güce erişene kadar güç toplama peşinde olacaklarını söylemektedir.[73] Devletler güç peşinde koşarken maliyet/fayda analizi çerçevesinde hareket edeceklerdir. Burada tehdit algılaması önemli rol oynamaktadır. Devletlerin birbirlerini ne derece tehdit olarak algıladıkları önemlidir. Öte yandan, John Mearsheirmer'in başını çektiği 'Saldırgan' (*offensive*) neorealistler, devletlerin mevcut konumlarından memnun olmadıklarını, devamlı güç arzusuyla hareket ettiklerini ve dünyada egemen güç olana kadar güç peşinde koştuklarını söylemektedir.[74] Yani, bir devlet ancak dünyada egemen konuma geldiği zaman güvendedir. Tehdit algısı bir kenara bırakılmıştır.

---

[69] Baldwin, a.g.e., s. 10.
[70] Jervis, "*bir devletin güvenliğindeki artışın diğer devletin güvenliğnde düşüşe sebep olması durumuna güvenlik ikilemi* "demektir. Bkz. Robert Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma", **World Politics**, 1978, Volume 30, Issue 2, s.176.
[71] Jeffrey W. Taliaferro, "Securty Seeking Under Anarcy-Defensive Realism revisited", **International Security**, 2001/01, Volume 25, Number 3, s.136.
[72] Shibashis Chatterjee, "Neo-Realism, Neo-Liberalism and Security", **International Studies**, 2003, 40:125, s. 128.
[73] Brian C. Schmidt, "Realism As Tragedy", **Review of International Studies**, 2004, Volume 30, Issue 3 : 427-441, s.434
[74] John Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, Norton, New York, 2001, s.40

Güvenlik kavramını farklı bir yaklaşımla izah etmeye çalışan diğer bir teori ise idealizmdir. İdealistler, I. Dünya Savaşı sonrası gelişen ortamda savaşın oluşturduğu yıkımlardan etkilenerek, devletlerin nasıl davrandıkları üzerinde değil, nasıl davranmaları gerektiği yönünde güvenlik oluşumlarına katkı sağlamaya çalışmışlardır. Güvenlik barışın bir sonucudur ve sonsuz barış sonsuza kadar güvenliği temin edecektir. İdealistler, savaş sonrası ortamda, barışın hâkim olduğu anlayışa dayanan devlet ilişkileri geliştirmek istemişler ve Milletler Cemiyeti gibi Birleşmiş Milletler'in ilk şekli sayılabilecek evrensel bir kurumu, tüm insanlık için uluslararası hukuk normları çerçevesinde hayata geçirmişlerdir. İdealist felsefe oluşumlarına güvenlik stratejileri açısından önemli katkılar sağlayan kişilerin başında Immanuel Kant ve Woodrow Wilson gelmektedir.[75] I. Dünya Savaşı'nın bitimini müteakip yaygınlaşan ve temelinde uluslararası örgütlenmeye önem veren idealizmin Milletler Cemiyeti'ni kurmasına rağmen güvenliği sağlamakta yetersiz kalışı 1939 yılında Edwart Hallet Carr'ın öncülüğünde realist teorinin güç kazanmasına neden olmuştur.[76]

Uluslararası ilişkilerde işbirliğini açıklamaya çalışan teorilerden biri olan liberalizm ise uluslararası ilişkilerde realizmin tersine insan doğasının iyi yönüne vurgu yapmaktadır. İşbirliği ve dayanışma önemlidir. Yine realizmin yaptığı gibi sadece devleti muhatap almaz, sivil toplum kuruluşlarını ve çok uluslu ekonomik şirketleri de oluşturulacak politikalarda temasa geçilmesi gereken parametreler olarak esas alır. Uluslararası liberal teori, realistlerden farklı olarak çatışma yerine barış ve işbirliği konularına yoğunlaşmaktadır. Uluslararası ilişkilerin tek gündemi güvenlik konuları değildir. Ticaret, para, göç, çevre, sağlık v.b. konular güvenlik konuları kadar önemli hale gelmiştir. Liberaller için askeri gücü öncelikli bir seçenek olarak sunmak yanlış bir yaklaşımdır. Uluslararası ilişkiler sadece güç dengesine bağlı değil, karşılıklı etkileşim içindeki yönetimin düzenlemeleri, uzlaşılmış hukuk kuralları, kabul edilmiş normlar, uluslararası rejimler ve kuramsal kurallar çerçevesinde işlemektedir.[77]

Uluslararası ilişkilerde işbirliğini açıklayan teorilerden bir diğeri de karşılıklı bağımlılık teorisidir. Bağımlılık bir devletin dış politikalarının diğer bir devlet tarafından belirlenebildiği tek taraflı bir etkileşimi ifade ederken karşılıklı bağımlılık farklı ülkeler arasındaki ilişkilerde gündeme gelen karşılıklı etkileşimi ifade eden bir kavramdır. Bu etkileşimlerin kaynağı parasal konular, toplumsal konular veya güvenlik konuları olabilir.

[75] Dabanlı, a.g.e., s. 18-19.
[76] Ahmet Küçükşahin vd., "Türkiye'nin Güvenlik Strateji Belgesi Nasıl Hazırlanmalıdır?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Haziran 2008, Sayı 7, s. 14.
[77] Arı, a.g.e., s. 367-386.

Karşılıklı bağımlılıkta bir kazanç veya maliyet söz konusu olması gerekir. Aralarında karşılıklı bağımlılık bulunan devletler arasındaki bir olumsuz gelişmeden her iki taraf da etkilenmektedir. Karşılıklı ilişki, taraflardan biri için diğerine göre çok daha önemlidir. Bazen karşılıklı bağımlılık ilişkisi dolayısıyla, nispeten güçsüz olan devletlerin daha büyük devletlerin dış politik davranışlarında değişikliğe yol açabildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisine göre etkinin kaynağı bağımlılığın derecesidir.[78]
Ülkelerin güvenlik anlayışları incelenirken göz ardı edilmemesi gereken diğer bir kavram ise 'jeopolitik'tir. Jeopolitik, dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri ile inceleyerek, dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzının araştırılmasıdır. Coğrafya, devletlerin en önemli özelliklerinden biridir. Sahip olunan coğrafya devletlerin sadece politikalarını değil, askeri yapılarını, ekonomik yapılarını, sosyal yapılarını ve hatta belli noktalarda kültürel yapılarını bile etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, devletlerin tehdit algılamalarının coğrafi unsurlardan etkilenebileceği ifade edilebilir. Coğrafi konum, coğrafi bütünlük, saha bütünlüğü, sahip olunan kaynaklar ve coğrafi özellikler, jeopolitiğin en temel unsurlarıdır. İlhan'a göre jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurları vardır. Değişen unsurlar, ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyo–kültürel, askeri, bilimsel ve teknolojik yapısı ile zaman iken; değişmeyen unsurların ise ülke veya bölgenin hudutları, arz üzerindeki yeri, işgal ettiği alan ile coğrafi karakteri yani ada, kıta, kenar veya kıta içi devlet olma durumudur.[79] Bu açıdan jeopolitik teorinin yaklaşımları ile realist teori iç içe geçmiştir.[80]

Türk Dış Politikası'na genel hatları ile bakıldığında, Türkiye'nin karsılaştığı birçok dış politika sorununun, sahip olduğu coğrafya ve jeopolitik konumunun doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı veya jeopolitiğin mevcut sorunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği söylenebilir. Musul Sorunu, Boğazlar Sorunu, Hatay Sorunu, Kıbrıs Sorunu, Ege Adaları ve Kıt'a Sahanlığı Sorunları, Su Sorunu, Ermenistan ile yaşanan sorunlar, Irak Sorunu, Afganistan Sorunu, Lübnan Sorunu, Enerji Nakil Hatları Sorunu, Bosna Hersek Sorunu, Makedonya Sorunu gibi ilk bakışta akla gelen sorunlar bu düşünceyi doğrular niteliktedir.

[78] Arı, a.g.e., s. 422-423.
[79] Suat İlhan, **Dünya Yeniden Kuruluyor**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 20-21.
[80] Arı, a.g.e., s. 217.

1.2.2. Çalışma Esnasında Kullanılacak Kopenhag Okulu Güvenlik Teorisi

Güvenlik konusunda farklı yaklaşımlar ortaya koyan diğer bir akım ise Kopenhag Okulu'dur. Kopenhag Okulu görüşlerinin kökleri 1983 yılında Barry Buzan tarafından kaleme alınan 'Politika Hedefi Olarak Bölgesel Güvenlik *(Regional Security as a Policy Objective)*[81] adlı makalesine dayanmaktadır. Yine Buzan`ın 1991'de yayınlamış olduğu 'İnsanlar, Devlet ve Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları için Bir Gündem (*People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era)*[82] adlı çalışması ile bu ekolün güvenlik teorilerine sunduğu en önemli kavram olan güvenlikleştirme kavramının gelişimine önemli katkıda bulunmuş ve bunun Soğuk Savaş sonrası döneme uyarlanması açısından önemli rol oynamıştır. Daha sonraki yıllarda Ole Waever ve Jaap de Wilde`ın de yaptığı katkılarla genel çerçevesi belirginleşen 'güvenlikleştime' kavramı adı geçen yazarlarca 1998 yılında kaleme alınan 'Güvenlik: Analiz için Yeni Bir Çerçeve (*Security: A New Framework for Analysis)*[83] adlı çalışmayla güvenlik teorilerine yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. 'Güvenlikleştirme' ve bunun tersi olan 'güvenlik dışı bırakma' sorunsalları ilerleyen kısımlarda daha ayrıntılı açıklanacaktır. Öncelikle bu ekolün güvenlik teorilerine getirmiş olduğu diğer bir anlayış olan 'genişletilmiş güvenlik' anlayışı irdelenecektir.

Akımın önde gelen isimlerinden biri olan Buzan, "*güvenliği devletlerin ve toplumların tehditlerden kurtulma arayışları ve rakip güçlere karşı bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini koruma yetenekleri*"[84] olarak tanımlayarak güvenlik konusuna klasik askeri bakış açısından farklı bir biçimde yaklaşmış ve 'genişletilmiş güvenlik' kavramını ortaya koymuştur.[85] Buzan'a göre güvenliğin askeri, siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere beş ayrı boyutu (sektörü) bulunmaktadır.[86] Askeri tehditler güvensizliğin tek kaynağı olmayıp diğer sektörlerdeki güvensizlikler de bir tehdit kaynağı olarak hem kendi başına hem de askeri sektöre taşınarak bir güvensizlik kaynağı oluşturabilmektedir.

---

[81] Barry Buzan, Regional Security as a Policy Objective: The Case of South and Southwest Asia, A.Z.Rubinstein (ed.), **The Great Game: The Rivalry in the Persian Gulf and South Asia,** Praeger, New York, 1983.

[82] Barry Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era,** Lynne Rienner, Boulder; Harvester Wheatsheaf, Hempstead, 1991.

[83] Barry Buzan vd., **Security: A New Framework for Analysis**, Boulder and London, Lynne Rienner Inc., 1998.

[84] Bary Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Security", **International Affairs**, 1991, Volume 67, Number 3, pp: 431-51. s.433.

[85] A. Şevket Ovalı, "**Masadan Sahaya Geçiş: Yeni Güvenlik Kurgusunun Uluslararası Politikadaki Yansımaları**", 2004, Avrasya Dosyası Cilt: 10, Sayı :4 s. 119.

[86] Buzan, 1991, a.g.e., s.433.

Devletin askeri saldırı ve savunma kabiliyetleri ve diğer devletleri bu çerçevede algılayışı askeri güvenlik kavramını oluşturur. Siyasi güvenlik, hükümet sistemleri ile ideolojilerinin meşruluğu ve istikrarına dayanmaktadır. Ekonomik güvenlik, devletin gücü ve refah seviyesinin belli bir seviyeye ulaşmasını sağlayan kaynaklar, finans ve pazarlara ulaşımı ile ilgilidir. Sosyal (toplumsal) güvenlik, geleneksel dil, kültür, dini ve ulusal kimlik ve adetlerin devamı için kabul edilebilir koşulların sürdürülebilmesidir. Çevresel güvenlik ise tüm insanlığın bağlı olduğu gezegenin biyolojik yapısının korunması ile ilgilidir.

Güvenlik alanının 'genişletilmesinin' yanında bir de 'derinleştirililip' başta bireyler olmak üzere devlet dışı yapılar ve oluşumlarla grupların güvenlik endişelerini de kapsayacak şekilde 'insan güvenliği' merkeze alınmalıdır. İnsan güvenliği merkezli güvenlik anlayışı, klasik yani devlet merkezli güvenlik anlayışının önem vermediği veya görmediği konuları da güvenlik mülahazalarının içine sokmuştur. Devletten ziyade birey veya insan güvenliğini merkeze oturtan bu güvenlik anlayışında güvenlik, özgürleşmeye yani bir bireyin güvenlik kaygısı duymadan istediği ve yapabileceği her şeyi yapması ve gerçekleştirmesine de hizmet etmektedir. Yine bu güvenlik anlayışına göre, güvenlik endişelerinin kaynağı dışarıda aranmamalıdır. Güvenlik kaygılarının diğer bir deyişle güvensizlik duygusunun kaynağı içeriden gelmektedir. Pek çok devlet çeşitli insan hakları ihlalleri veya şiddet uygulamaları ile kendi toplumlarında ve vatandaşları arasında güvenlik sorunu oluşturmaktadır. Devlet merkezli güvenlik anlayışına karşı geliştirilen insan güvenliği merkezli güvenlik anlayışında, devletlerin güvenliğinin ancak vatandaşlarının güvende olduğu sürece sağlanabildiği fikri ön plana çıkmıştır.[87]

Güvenlik bir 'söylem-eylem' olarak anlaşılmalı diyen bu ekolün önemli bir ismi olan Waever'a göre, bir eylem konuşulduğu, söze döküldüğü ve ifade edildiği anda gerçekliğe dönüşür.[88] Bir konunun güvenlik meselesi haline gelmesi yani güvenlikleştirilmesi, o konunun güvenlik konusu veya meselesi olarak sunulması ile mümkün olur. Güvenlik herhangi bir yerde keşfedilmeyi bekleyen bir olgudan ziyade kendi kendine göndergeseldir. 'Güvenliği' telaffuz eden devletin bir aktörü, bir konuyu belirgin bir alana çekip olağandışı araçlarlar veya yöntemler kullanabilmketedir.

[87] Barry Buzan ve Ole Waever, After the return to theory: the past, present and future of security studies, Alan Collins, (ed**.) Contemporary Security Studies**. Oxford University Press, Oxford, UK, 2007.
[88] Ole Waever, Securitization and Desecuritization, Ronnie D. Lipshutz (ed.), **On Security**, New York: Columbia University Pres, 1995, s. 46-86.

'Güvenlikleştirme' veya 'güvenlik dışı bırakma' sorunsalı üzerine geliştirilen Kopenhag ekolüne göre, tehdit ve güvenlik, toplumsal olarak kurgulanmaktadır. 'Güvensizlikleştirme', yaklaşımı daha çok 1998 yılında Bary Buzan, Ole Waver ve Jaap De Wilde tarafından yazılan 'Güvenlik: Analiz için Yeni Bir Çerçeve (Security: A New Framework for Analysis*)'* adlı kitapta geçmektedir.[89]

Bu ekole göre, güvenliğin nesnel bir koşulu veya ortamı olamaz, çünkü zaman ve mekân bağımlıdır. Yani, güvenlik, ontolojik olarak verili bir duruma işaret etmez .[90] Her konu ve konum özneldir ve güvenliği kurgulayan aktörlerle doğrudan ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, neyin veya kimin neden ve kimden korunması gerektiği meselesi, bu durumu dillendiren ve dillendirme ile beraber bir tür eyleme de geçiren kişi ve söylemlerin meselesidir. Tehdit algılamaları, tehditleri ortaya koyan ve belirli bir kabul neticesinde bunları tehdit olarak alan tarafların iletişimi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Yani güvenlikleştirme bir 'arama (telefon çağrısı) ve cevap verme' sürecidir. Bu süreçte güvenlik aktörü güvenlikle ilgili bir konu hakkında 'çağrı' yapmakta ve bu 'çağrı' karşı taraftan kabul görecek şekilde cevaplanmaktadır. Mevzu bahis konunun güvenlik meselesi haline gelmesi ve bu konuyla mücadele normal politikanın dışında acil ve sıra dışı araçların ve yöntemlerin kullanılması için kabul görmenin yeterli seviyede olması gerekmektedir aksi takdirde güvenlikleştirme süreci başarısızlıkla sonuçlanır.

Diğer bir deyişle güvenlik sosyal yapısalcıdır ve karşılıklı özneldir. Bu açıdan bir meselenin güvenlik meselesi haline gelmesi o meselenin gerçekten de bir tehdit olup olmadığından ziyade, onun tehdit olarak sunulup sunulmadığına bağlıdır.[91] Yani bir konunun güvenlik meselesi haline getirilmesi için söyleme ihtiyaç vardır fakat söylem tek başına yeterli değildir.[92] Söylemde bulunan aktörün de bir güvenlik aktörü olması gerekir yani yetkili olması ve bu yetkinin de ona toplum tarafından verilmesi gereklidir ayrıca bu söylemin toplum tarafından kabul görmesi de şarttır. Bu şekilde oluşan güvenlik konusu toplum içinde karşılıklı algılama ve etkileşim içinde oluşur ve sosyal bir şekilde yapılandırılır. Güvenlik aynı zamanda kendi kendine göndergeseldir. Yani bir konu güvenlik meselesi ilan edildikten sonra güvenlik meselesi haline gelir ve artık o konu normal sepetten alınıp güvenlik sepetine konulmuştur. Yani artık konu

[89] Buzan Vd., 1998, a.g.e.
[90] Alex Bellamy ve Matt Mcdonald, "Securing International Society: Towards an English School Discourse of Security", **Australian Journal of Political Science**, 2004, Volume 39, Number 2, s. 309.
[91] Buzan Vd., 1998, a.g.e., s. 24.
[92] Buzan Vd., 1998, a.g.e., s. 29-30.

güvenlikleştirilmiştir. Bu konuya yaklaşımlar ve tedbirler olağanüstü olacaktır. Zira güvenlik aktörüne göre karşılaşılan tehdit yaşamsaldır. Bu bağlamda, askeri güvenliğin göndergesi devlet (toprak bütünlüğü, egemenlik) iken toplumsal güvenliğin göndergesi kimlik (grubun kimliğinin korunması) veya siyasi güvenliğin göndergesi devlet veya rejimin korunması olabilmektedir. Buradan da görüleceği gibi bütün konular birbirlerini etkilemekte ve değiştirmektedir.[93]

Güvenlik aktörleri, diğer bir deyişle güvenlik elitinin söylemleri çok önemlidir. Güvenlik aktörünün bir konuya yaklaşımı büyük önem arz etmektedir. Herhangi bir konuya daha fazla önem atfedilmesi ve olağandışılılık verilmesiyle güvenlik aktörleri bu konunun olağan politikaların dışına çıkabilecek bir şekilde olağandışı yöntem ve araçlarla ele alınmasını isterler. Waever'in "*normal bir şekilde oynanan oyunun siyasi kurallarının bozulması*"[94] olarak adlandırdığı bu sürece 'güvenlikleştirme' denir. 'Güvenlikleştirme', belirli bir sorunun nasıl ve niçin güvenlik sorununa dönüştüğünü ve yaşanan süreci açıkça gösterir. Yani herhangi bir sorun siyasal alanın dışından (*nonpoliticized*), siyasal alana (*politicized*), oradan da güvenlik alanına *(securitized*) geçiş sürecini anlatır.

Bu süreç ulusal güvenlik menfaatlerin tanınmasında ve tehdit algılamasının oluşmasında veya şekillenmesinde ve dolaysıyla ulusal güvenlik politikaların oluşturulmasında güvenlik aktörlerine belirleyici olma rolünü vermektedir. Kısacası, 'güvenlikleştirme' bir konunun ya da meselenin güvenlik konusuna dönüşmesinde ya da güvenlik meselesi boyutuna taşınmasında belirleyici role sahiptir. Waever, güvenlikleştirmeyi *'normal politika'* sınırları dışında hareket edilmesinden dolayı olumsuz ve başarısız olarak görmektedir.[95] Zira Machiavellist bir güvenlik anlayışıyla belli konuların veya meselelerin 'güvenlikleştirilmesi' er ve geç mağlubiyeti getirecektir. Machiavellist bir anlayışla duvarlar ve çitler kurarak kaleyi koruma girişimleri yararsızdır. O nedenle, kaleyi durağan ve savunmacı bir mantıkla koruma yerine, güncel siyasi meselelerde yaratıcı ve verimli angajmanlar içinde bulunmak gerekir.[96]

---

[93] Münevver Cebeci, "Tehdit Algılamasında Yapısal ve Konjonktürel Nitelikler/İthal Tehditler",***Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Tehditler Sempozyumu*****,** Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 2007, s.34-35.

[94] 'Ole Waever, "European Security Identities", **Journal of Common Market Studies,** 1996, Volume 34, Number 1, s. 102 132.

[95] Waever, 1996, a.g.e., s. 102-32.

[96] Andreas Behnke, "The Message or the Messenger? Reflections on the Role of Security Experts", ***Cooperation and Conflict****, 2000,* Volume 35, Issue 1, s. 89–106.

Buzan 'güvenlikleştirme' meselesine Waever'in tanımına benzer bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ona göre, güvenlikleştirme, olağandışı yöntemlere başvurma neticesinde normal bir şekilde oynanan oyunun siyasi kurallarının bozulması[97] sonucu yaşanan süreçte temel hak ve özgürlüklerin, demokrasinin ve çoğulculuğun kısıtlanmasıdır. Ancak herhangi bir konu ya da 'güvenlikleştirilen' konu yine aynı güvenlik aktörleri tarafından tehdit algılamasının dışına çıkartılabilir. Yani, mevzu bahis konu artık olağandışı yöntem ve araçlarla değil, olağan yöntem ve araçlarla ele alınmaya başlanır. Bu sürece de ''güvenlik dışı bırakma (*desecuritization*)' denir. Bu süreç, 'güvenlikleştirme' sürecindeki temel hak ve özgürlükler, demokrasi ve çoğulcuğun kısıtlanmasından ziyade, bu değerlerin daha da güçlendiremeye çalışıldığı bir süreçtir. Bu bakımdan, 'güvenlik dışı bırakma' "*demokratikleşme*"[98] olarak adlandırılabilir.[99]

Diğer bir deyişle '*güvenlik dışı bırakma'* normalleşme ile birlikte daha fazla özgürlükçü ve demokratik bir siyaset tarzını da beraberinde getirir. Huysmans, bunu 'güvenlik dışı bırakmanın' dönüştürücü rolünden kaynaklandığını belirtir.[100] Buna benzer bir görüş de Micael C. Williams tarafından dile getirilmektedir. Ona göre, 'güvenlikleştirmeyi' tersine çevirmek her ne kadar zor olsa da bunun imkânsız olmadığını söylemektedir.[101] '*Güvenlik dışı bırakmanın*' bu "*dönüştürücü*"[102] rolü demokrasi ile yakından ilişkilidir. Zira 'normal siyasetin kurallarının dışına çıkılması veya bozulması' olarak adlandırılan 'güvenlikleştirme' bazen demokrasiyi, çoğulculuğu, temel hak ve özgürlükleri sınırlandırabilirken, '*güvenlik dışı bırakma'* ise, bunu tam tersine çevirerek demokratikleşmeyi sağlayabilmektedir.

1.2.3. Demokratik Koşulsallık:

Demokratik koşulsallık bir devletin politikalarını ya da davranışını değiştirmek için bazı teşvik edici ya da cezai yöntemler kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, demokratik koşulsallık karşı tarafın beklenen sonuçları ve davranışları ortaya koyması veya üretmesine yardımcı olma adına uygulanan bir stratejidir. Söz konusu taraf verdiği bazı sözleri yerine getiridiğinde ve bazı kriterlere *'uyum'* sağladığında muhatabı olan diğer tarafın hem maddi olarak hem de manevi olarak desteğini ve

[97] Buzan Vd., 1998, a.g.e.
[98] Jef Huysmans, "The Question of the Limit: Desecuritization and the Aesthetics of Horror in Political Realism", **Millennium,** Volume 27, Issue 3, s. 574-76
[99] Cebeci, a.g.e., s.2.
[100] Huysmans, a.g.e., s. 574-76.
[101] Michael C. Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", **International Studies Quarterly,** Volume 47, Issue 4, s. 574.
[102] Williams, a.g.e., s. 574.

yardımını görmektedir. Demokratik koşusallığın en önemli halkası belki de '*uyum'* halkasıdır. Jeffrey T. Checkel'e göre, '*uyum*' ilgili aktör veya aktörlerin bir kurum tarafından belirlenmiş olan şartlara göre davranması ve o şartları yerine getirmesidir.[103] Söz konusu aktör ile kurumun kuralları arasında önemli derecede farkların olduğu durumlarda, daha fazla uyum ve değişim söz konusudur.[104]

Demokratik koşulsallık başta olmak üzere her çeşit koşusallıkta iki taraf arasında asimetrik bir ilişki mevcuttur. Bu tür bir ilişkide zayıf olan taraf güçlü olan tarafça beliritilen ya da arzu edilen davranış kurallarını benimseyip uygulamakla bir ödül (havuç) alır. Bu bağlamda iki modelden söz edilibilir: Dış teşvikler ve sosyal öğrenme modelleri. Dış teşvikler modelinde ilgili taraf (devlet) bir pazarlık stratejisi belirleyerek uyum sürecinin maliyetleri azaltmayı ve söz konusu ödülü er erken zamanda almak ister. Ödül kurallarını belirleyen kurumun nüfuzu veya duruşu her devletin ya da tarafın pazarlık kapasitesinde farklılık olmasına yol açabilir. Ancak genelde zayıf olan taraf şayet ödülü gerçekten istiyorsa talep edilen uyumu göstermek dışında pek de bir seçeneği yoktur. Bazı durumlarda ise, güçlü olan taraf zayıf olan tarafı uyum sürecinde gösterdiği aksaklıklar veya eksiklikler nedeniyle bir ceza (sopa) ile cezalandırabilir. Bu cezalandırma genel olarak ya ödülün verilmesinin ertelenmesi ile ya da farklı cezalandırma yöntemleri (mali yardımın kesilmesi, ilişkilerin dondurulması, ilgili tarafın dışlanması) kullanmak suretiyle yapabilir.

Sosyal öğrenme modelinde ise, ilgili taraf sadece uyum sürecinin maliyetlerini içeren bir pazarlık stratejisi uygulamaz. Aynı zamanda, belirli bir ikna ve sosyalleşme süreci sonrasında nasıl davranması gerektiğini de öğrenirler. Netice itibariyle de, söz konusu kurumun rehberliğinin dahi olmadığı durumlarda bile politikalarının belirlenmesinde en uygun davranış tarzını seçmeyi öğrenir.[105] Checkel'in dediği gibi, devletler, kendi ihitiyaçlarının ve kimliklerinin belirlendiği kurumsal bir çevrede öğrenirler ve sosyalleşirler.[106] Öğrenme ve sosyalleşme aracılığıyla sağlanan uyum sürecinin en son aşaması kurum tarafından belirtilen kualların, normların ve değerlerin iligli devlet

[103] Jeffrey T. Checkel, "Compliace and Conditionality", **Arena Working Papers**, WP 00/18. (Presented at the annual meeting at the American Political Science Association, Washington, August, 2000, s.2. https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2000/wp00_18.htm (Erişim tarihi: 01.02.2012).

[104] Tanja A. Börzel ve Thomas Risse, "When Europe Hits Home. Europeanization and Domestic Change", **European Integration online Papers (EIoP),** 2000, Volume 4, N°15, s. 4. http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-015.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2012).

[105] James G. March ve Johan P. Olsen, "The Institutional Dynamics of International Political Orders",' **International Organization**, 1998, Volume 51, Issue 1, s. 943-970.

[106] Jeffrey T. Checkel, "Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe", **International Studies Quarterly**, 1999, Volume 43, Issue 1, s. 88 -91.

tarafından içselleştirilmesidir. Bu bağlamda, normların içselleştirimesinde ve bütünleşmenin sağlanmasında çıkar tek başına rol oynamamaktadır.

Her iki model de demokratik koşulsallığı açıklamada önemli noktalara değinmektedir. İlgili devlet ile kurum arasında başlayan ilişkinin ilk aşamalarında söz konusu devlet bu ilişkiden elde edeceği kazanca bakar. Hatta devlet 'uyumun şartlarını (kriterlerini) dahi pazarlık etmeye başlar. Şayet devlet elde edeceği kazancın ya da ödülün değerinin muhtemel içsel (ulusal) maliyetlerden daha fazla olduğunu görürse veya iligli kurumun etki gücü dolaysıyla pazarlığın imkânsız olduğunu anlarsa ya isteyerek veya istemeyerek bir 'uyum' gösterir. Ancak 'biz' duygusunun ve kimliğinin oluşması ancak sosyal öğrenme modeli ile olur.

Uyum sürecinin veya uyumun maddi ve manevi maliyetleri devletten devlete farklılık gösterir. Uyum, söz konusu devlete hem mali yük getirebilir hem de o devletin bürokratik yapısının ve devlet sisteminin değişmesine, 'milli onurun' kaybedilmesine ve ulusal kimliğin değişime uğramasına neden olabilir. Aynı şekilde bir devletin uyum düzeyi ile başka bir devletin uyum düzeyi de farklı olabilir. Herhangi bir politika, kural ya da norm bir devlette kabul edilemez olarak görülürken, başka bir devlette tam tersi olacak şekilde kabul edilip uygulanabilir.

Koşulsallık ve uyum için iligli kurum ya da rejim tarafından belirlenmiş yazılı ve yazılı olmayan pek çok kurala ve norma ihtiyaç vardır. Bu kuralların ve normların söz konusu devletin siyasal sisteminde önemli etkilieri bulunmaktadır. Friedrich Kratochwil'e göre, rejimler belli bir davranış kalıbına neden olmaz.[107] Kurumlar veya rejimler değişimi sadece tetiklerler.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, başarılı ilgili kurumun veya rejimin etki gücü, ilgili devletin hazır olup olmaması ve söz konusu devletin kuralları ve normları uygulayacak organlarının mevcudiyeti başarılı bir uyumun elde edilmesinde önemli etkenlerdir. Bunun dışında söz konusu rejimin veya kurumun inandırıcılığı ve koşulsallığın meşruiyeti de başarılı bir uyum için önemli etkenlerdir. Şayet ilgili devlet söz konusu kurumun veya rejimin sözünü tutmayacağı kanısına varırsa, uyum motivasyonunu rahatlıkla kaybedebilecektir. Aynı şekilde kurumun ya da rejimin belirlediği kurallar ve normlar belli bir meşruiyet içermeli ve bunların uygulanmasında kafa karıştırıcı mesajlardan

[107] Friedrich Kratochwil, 'Norms vs. Numbers, Multilateralism and the Rationalist and Reflexivist Approaches to Institutions, A Unilateral Plea for Communicative Rationality', Joh G. Ruggie, (ed.), **Multilateralism Matters: The Theory and Praxix of An Institutional Form**, Columbia University Press, New York, 1993, pp .443-474, s.459.

kaçınılmalıdır. Diğer bir deyişle söz konusu kurum veya rejim bu konuda isitkrarlı bir politika izlemelidir. Yine uyum için belirlenen kriterler çok açık ve seçik olmalıdır ki, ilgili devletin uyum sürecini ve motivasyonunu bozmasın. Buna ek olarak ilgili kurum veya rejim kuralları ve normların uygulanması için rehberlik etmeli ve tekniksel yardımda bulunmalıdır. Belki de en önemlisi, kurum veya rejim karşı tarafta (ilgili devlette) bir güven ve 'biz' duygusu oluşturmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜNÜN YAPITAŞLARI

Asya, Avrupa ve Afrika'nın önemli kısımlarını kapsayacak şekilde bu üç kıtada yüzyıllarca hâkimiyet kuran ve değişik etnik ve dini unsurların oluşturduğu kozmopolitik bir yapıdan oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp parçalanması sonucu bu imparatorluğun kalıntıları üzerine 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti güvenlik mülahazalarına paralel olarak bir '*ulusal güvenlik'* devleti olarak çağdaş devletler arasında yerine almaya başlamıştır. Böylesi bir imparatorluğun devamı niteliğinde olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran askeri ve sivil bürokrasi, hem 1914 -18 arası hem de 1918 - 23 yılları arası halkın topyekûn yaşadığı yorucu ve tahrip edici bu savaş yıllarını bizzat yaşamaları ve tecrübe etmelerinden dolayı yeni cumhuriyetin temellerini benzeri bir ortamın ve durumun oluşmasını engellemek amacıyla güvenlik mülahazaları üzerine kurmuşlardır. Kurulan bu yeni devlet dünyanın en önemli coğrafi konumlarından birine sahip olmasının yanı sıra, geçmişi, sosyal yapısı ve devlet ideolojisi gibi etmenler ile 'Sevr sendromu' olarak adlandırılacak bazı psikolojik faktörler ulusal güvenlik kültürünü doğrudan veya dolaylı olarak etkilemişlerdir. Zira Colin S. Gray, coğrafi olarak özel bir konumda olan ve benzersiz bir tarihsel geçmişi ve deneyimi olan güvenlik toplumlarında kültür; eskiden beri muhafaza edilen ve günümüze kadar sosyal olarak aktarılan fikirleri, davranışları, gelenekleri, akıl alışkanlıkları ile o topluma özgü çalışma metotlarını kapsamaktadır.[108] Gray ayrıca ulusal güvenlik kültürü durağan olmayıp tecrübeler edinilip yazılı olarak resmileştirilmesi ve kültürel olarak tercüme edilmesiyle zamanla değişeceğini belirtmektedir.[109]

Karaosmaoğlu'na göre, tarihsel olarak Türkiye, göreceli olarak süreklilik arz eden realpolitik güvenlik kültüründe egemen güç olarak 'saldırgan (*offensive*)' karakterinden 'savunmacı (*defensive*)' bir karaktere doğru bir evrim yaşamış ve yaşanan bu evrimde 18. yüzyıldan itibaren devam edip gelen Batılılaşma süreci önemli izler bırakmıştır.[110] Bundan sonraki kısmda ise, Türkiye'nin ulusal güvenlik kültürünün yapıtaşları kısa olarak incelenip analiz edilecektir.

---

[108] Colin S. Gray, **Modern Strategy**, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 131.
[109] Gray, a.g.e., s. 131.
[110] Ali L. Karaosmanoğlu, The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey, **Journal of International Affairs,** Fall 2000, s. 2001.

2.1. COĞRAFİ KONUM

Dünyanın en büyük kara parçaları olan Asya, Afrika ve Avrupa'nın merkezinde yer alan ve bu üç büyük kara parçasını birbirine bağlayan Türkiye, coğrafi açından dünyanın en önemli ülkelerinden biridir. Yüzölçümü, 780.000 kilometrekare olan Türkiye'nin Doğu-Batı uzunluğu 1500 kilometre, Kuzey-Güney genişliği ise, 650 kilometredir. Üç taraflı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin Kıyı uzunluğu, 8.333 kilometre, kara uzunluğu 2.875 kilometredir. Dünyanın en önemli su geçiş noktalarından biri olan Boğazlarla birlikte Türkiye dünyanın en önemli ulaşım 'köprülerinden' biridir. Türkiye Doğu ile Batı ülkeleri arasında ulaşım köprüsü olmaktan ziyade çeşitli dinler ve kültürler arasında iletişim ve etkileşimi sağlayan en önemli bağlantı merkezlerinden biridir. Tüm bu coğrafi veriler Türkiye'nin jeopolitik önemini ortaya koymaktadır. Zaten jeopolitik, coğrafyanın aktifleştirilmesi ve aktif olarak değerlendirilmesidir. Jeopolitik, kendi üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirir, siyasi düzeyde güç ve hedef ilişkisi kurar. Nitekim jeopolitik, siyasi düzeyde bugün ve gelecekteki güç ve amaç ilişkisini fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak inceler.[111]

Jeopolitik kavramını İlhan şöyle tanımlamaktadır: "*Bir milletin, milletler topluluğunun veya bir bölgenin, mevcut coğrafi platform üzerinde, değişen ve değişmeyen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran, belirleyen bir bilimdir*".[112] Jeopolitik unsurlar değişen ve değişmeyen unsurlar olarak ikiye ayrılır. Değişmeyen unsurlar; ülke veya bölgenin hudutları, arz üzerindeki yeri, işgal ettiği alan ile coğrafi karakteri yani ada, kıta, kenar veya kıta içi devlet olma durumudur. Değişen unsurlar ise ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyo–kültürel, askeri, bilimsel ve teknolojik yapısı ile zamandır".[113] "*Devletlerin takip edecekleri politika kendi coğrafyaları içinde saklıdır*" mantığı çerçevesinde jeopolitik, bir devletin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminini oluşturur.[114]

Türkiye'nin coğrafi konumu kendisine çok önemli ve değerli fırsatlar sunmakla beraber, dünyanın en önde gelen kriz bölgelerin ortasında yer almaktadır. Coğrafi

[111] Suat İlhan, "Jeopolitik Kavramı ve Unsurları", **Avrasya Dosyası**, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt:8, Sayı: 4, s. 318.
[112] Suat İlhan, **Dünya Yeniden Kuruluyor,** Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 20.
[113] İlhan, 1999, a.g.e., s. 20-21.
[114] İlhan, 1999, a.g.e., 20.

konumunun beraberinde getirdiği, olumlu iklim koşulları, yer altı ve yer üstü zenginliklerin yanı sıra, dünya üretilebilir petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %72'lik bölümü, Türkiye'nin yakın coğrafyasında yer almaktadır.[115] Türkiye, jeopolitik konumu itibariyle dünya ispatlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin dörtte üçüne sahip bölge ülkeleriyle komşu olup enerji zengini Hazar, Orta Asya, Orta Doğu ülkeleri ile Avrupa'daki tüketici pazarları arasında doğal bir 'Enerji Koridoru' özelliğine sahiptir. Petrol rezervinin 102 milyar tonu (%57) Orta Doğu ülkelerinde, 16,7 milyar tonu (%9) Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde, 16,9 milyar tonu Afrika'da (%10), doğal gaz rezervlerinin 76 trilyon metreküpü (%41) Orta Doğu ülkelerinde, 59 trilyon metreküpü (%33) Rusya ve BDT ülkelerinde, 31 trilyon metreküpü (%17) Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır[116]

Coğrafi konumun Türkiye'ye sunduğu bu avantajlar değişik sorunlar ve çatışmalar ile karmaşık bir yapıdan oluşan çeşitli uluslararası güç mücadelelerini de beraberinde getirmektedir. Tüm bu çatışmalar ve güç mücadeleleri Türkiye'nin yakın coğrafyasında özellikle parçası olduğu Orta Doğu ve Kafkaslar bölgesinde cereyan etmektedir. Zira bu bölgeler dünyanın en önemli enerji rezervlerine, suyolu ve geçitlerine sahip olmaları sebebiyle Asya ve Afrika'ya açılan birer kapı niteliğindedir. Orta Doğu özellikle çatışmaların ve güç mücadelelerin en şiddetli yaşandığı bölge olmasıyla büyük önem arz etmektedir. Orta Doğu, İstanbul ile Kahire, Aden ile Tahran arasındaki tüm ülkeleri; siyasi ve coğrafi açıdan eski adı ile '*Ön Doğu'* olarak adlandırılıp gelen bu saha, I. Dünya Savaşı'ndan sonra üzerinde siyasi, iktisadi ve stratejik çıkarların çarpıştığı gerginlikler coğrafyasıdır. Bu topraklar, eskiden beri çeşitli kültürlerin ve dinlerin kaynağı ve merkezi olmuşlardır. Mısır ve Babil, Asurî ve Pers, İsrail ve Hıristiyan, nihayet İslam ve Bizans kültürleri ilk defa burada ortaya çıkıp olgunlaşmışlardır.

Orta Doğu her ne kadar kültür, dini ve ulaşım açısından çok önemli stratejik öneme sahip olsa da, sö konusu coğrafyayı stratejik kılan temel sebep sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Yukarıda Enerji Bakanlığı'nın resmi internet sitesinden 2012 yılında alınan istatistik rakamlarına göre, Orta Doğu, dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 57'sine, doğalgaz kaynaklarının da yüzde 41'ine sahiptir. Yakın

[115] T.C. Enerji Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693 (Erişim tarihi: 15.02.2012).
[116] T.C. Enerji Bkanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693 (Erişim tarihi: 15.02.2012).

tarihimizde cereyan eden I. ve II. Körfez Savaşları ve Libya'ya yapılan uluslararası müdahale, her ne kadar 'insani' ve 'demokratik' gerekçelerle yapılmış gösterilse de, bu ülkelerdeki enerji rezervleri bu savaşların ve müdahalelerin arkasındaki asıl itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye, parçası olduğu bu coğrafyada yapılan tüm çatışmalardan ve müdahalelerden siyasi ve iktisadi olarak en çok zarar gören devletlerin başında gelmiştir. Bu coğrafya, yaşanmış olan tüm çatışmalara rağmen olası pek çok çatışmaya gebe durumdadır. Muhtemel İran-İsrail-ABD çatışması, Yemen-ABD çatışması, eskiden beri devam edip gelen İsrail-Arap meselesi ile 'Arap Baharı'nın' beraberinde getirdiği veya getireceği belirsizlikler Türkiye'nin siyasi ve güvenlik politikalarının en önemli gündem maddeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu coğrafyada yaşanan tüm kriz ve çatışmalardan hem siyasi ve hem iktisadi olarak olumsuz etkilenen Türkiye, topraksal bütünlüğü ve ulusal birlikteliği başta olmak üzere tüm ulusal çıkarlarını en üst düzeyde korumak ve kollamak, coğrafyanın kendisine sunduğu nimetlerden en üst düzeyde istifade etmek ve bu nimetlerin yanında coğrafi konumun getirdiği sıkıntılardan asgari bir şekilde etkilenmek için eskiden beri olduğu gibi günümüzde de değişen konjonktüre göre güvenlik politikaları üretmekte ve uygulamak zorunda kalmaktadır.

2.2. GEÇMİŞ VE SOSYAL YAPI

Onlarca farklı etnik unsurları ve din mensuplarını içinde barındıracak şekilde Asya, Avrupa ve Afrika kıtasında hâkimiyetini ve varlığını yüzyıllarca devam ettirmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı niteliğindeki Türkiye, Osmanlı'nın özellikle 18. ve 19.yüzyıllarda yaşadığı ve yıkılışına kadar giden süreçten dolayı güvenlik politikalarını *'tarih tekerrürden ibarettir'* sözünü bir nevi ilke edinerek oluşturmaya çalışmıştır. Her ne kadar kurulan yeni modern Türkiye, Osmanlı'ya göre daha küçük bir toprağa ve daha az sayıda etnik farklılığa sahip olsa da, geçmişte yaşananlar ve deneyimler yeni kurulan bu devletin hafızasında özel olarak yer almıştı.

1648 tarihli Westphalia Barışı'na kadar, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın uluslararası meselelerinde ve ilişkilerinde çok önemli rol oynamaktaydı. Avrupa'nın önde gelen güçleriyle sürekli olarak devam ettirdiği ilişkiler, 'Dengeleme Politikası' Osmanlı'nın diplomatik ve stratejik davranışının vazgeçilmez bir ayağını oluşturmaktaydı. Osmanlı'nın realpolitik çerçevesinde gerçekleştirdiği ilişkiler Avrupa'da yeni ortaya çıkan

güçlerin lehine olmuş, herhangi bir gücün veya Papa'nın Avrupa'ya egemen olmasını engellemiştir.

17. yüzyılın sonuna kadar 'saldırgan (*offensive*) realpoltik' anlayışyla toprak ve dolaysıyla nüfus ve zenginlik kazanıp gücünü maksimize etmeyi amaç edinen Osmalı İmparatorluğu 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra ise mevcut olanı korumaya yönelik 'savunmacı (*defensive*) realpolitik' bir güvenlik anlayışı benimsemek zorunda kalmıştır. 'savunmacı (*defensive*) realpolitik' çerçevesinde mevcut olanı muhafaza etmek isteyen Osmanlı yöneticileri çeşitli politika araçlarına başvurmuştur. Bu araçların en önde gelenleri Osmanlıcılık ve Batılılışma'dır.

Kurulduğu tarih olan 1299'dan yıkılışına giden sürecin başlangıcı olan 18. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu 'Millet Sistemi' ile etnik ve dini farklılıklarda oluşan İmparatorluğu ve dolayısıyla topraksal bütünlük ile ulusal birliğini korumayı başarmıştı. İmparatorluğun, hâkimiyeti altındaki toplulukları din ya da mezhep esasına göre, örgütletip yönetmesine 'Millet Sistemi' denmiştir.[117] Bu sistem, daha çok İmparatorluk sınırları içinde yaşayan gayrimüslim unsurlar için tasarlanmış bir yönetim yapısıdır.

Kurulduğu tarihten 18. yüzyıla kadar olan süreçte 'Millet Sistemi' ile çeşitli dini ve etnik yapıları bir arada başarılı bir şekilde tutan Osmanlı İmparatorluğu, bu tarihten sonra hem iç hem de dış sebepler nedeniyle gerileme dönemine girmişti. Bu gerileme döneminde İmparatorluğun topraksal bütünlüğünü tehdit eden önemli iç huzursuzluklar ve toplumun çeşitli kesimlerinden gelen başkaldırılar vuku bulmaya başlamıştı. Tehlikenin farkında olan Osmanlı yöneticileri hem topraksal bütünlüğü hem de ulusal birlikteliği olabildiğince korumak için çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Bunlar Osmanlıcılık ve Batılılaşma'ydı..

Osmanlıcılık ile İmparatorluk sınırlarındaki bütün etnik ve dini unsurları Osmanlılık ruhu altında birleştirmek amaçlanmıştı. Osmanlıcılık ile imparatorluğu oluşturan bütün unsurların din, mezhep ve etnik farkı gözetilmeksizin adalet, hürriyet, eşitlik ortamında birlikte barış ve uyum içinde yaşamalarının sağlanması hedeflenmiştir. Zira özellikle 1789 Fransız İhtilalı ile birlikte tüm dünyayı saran 'milliyetçilik' akımı, Osmanlı İmparatorluğu gibi farklı etniklerden oluşan devletlerde derin olarak hissedilmeye

[117] Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17.

başlandı. Milliyetçilik düşüncesi özellikle Osmanlı'nın Balkanlar coğrafyasında yaşayan gayrimüslim toplulukları kısa sürede etkisi altına aldı.[118]

Fransız ihtilalı sonrasında yayılan milliyetçilik fikri ile birlikte ve özellikle çeşitli ülkelerin Osmanlı'daki gayrimüslimleri daha fazla hak ve özgürlük ile bağımsızlığa tahrik ve teşvik etmeleri ve bu yönde politikalar üretmeleri neticesinde, 'Millet Sistemi' büyük bir darbe yemişti. Osmanlı İmparatorluğu, sosyal yapıdaki etnik ve dini yapıyı modern dünyanın talepleri ve gayrimüslimlerin istekleri ışığında çözüme kavuşturmak için 'Osmanlıcılık' fikrini geliştirerek uygulamaya koydu.[119] Osmanlıcılık bir manada, milliyetçilik düşüncesine paralel, Batılı devletlerin etnik temelli propagandalarını engellemeye yönelik bir çabaydı.[120] Zira Osmanlı İmparatorluğu'nda iç ve dış sıkıntılar nedeniyle devlet teşkilatında ve idarede ihmaller meydana geldi ve böylece yönetimden kaynaklanan sorunları nedeniyle gayrimüslimlerde bir memnuniyetsizlik oluşmuştu.[121]

Osmanlıcılık, padişahın gözetimi altında yaşayan milletlerin, din, mezhep ve ırk ayrımı yapmadan Osmanlı Sultanı'nın gözetiminde idarî, dinî, hukukî ve siyasî haklardan eşit yararlanmalarını amaçlamaktaydı. Diğer bir deyişle; Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altındaki farklı etnik kimlikleri aynı çatı altında birlikte, beraber tutma projesiydi.[122] Her türlü etnik kimlik üzerinde üst kimlik olarak "Osmanlı Milleti" oluşturmak için geliştirdiği siyasal düşünce hareketine "Osmanlıcılık" denmiştir.[123] Bu stratejinin en temel amacı da Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan farklı dini, etnik ve mezhepsel bütün unsurları "Osmanlı" üst kimliği altında birleştirip onların her türlü bağımsızlık taleplerini önlemek ve engellemekti.

II. Mahmut ile başlayan bu süreç, Sultan Abdülmecit döneminde Gülhane Park'ında Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839'da okunan Gülhane Hatt-ı Şerif-i (Padişah Yazısı) ya da Tanzimat-ı Hayriye (Hayırlı Düzenlemeler) ile ivme kazanmıştır. Tanzimat Fermanı'na hâkim olan genel düşüncede "*Osmanlıcılık*" veya "*Osmanlı*

[118]Ali Güler, **XX'nci Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayri Müslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi)**, Genkur, ATASE. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.15.
[119] Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 8.
[120]Bekir Koçlar ve Şerif Demir, Hukuk Alanında Osmanlıcılık Düşüncesi 1839-1871, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Eren Gülr (ed.), Cilt: VII, Ankara 1999, s. 348.
[121] Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda)**, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1985, s. 5.
[122] Şerif Demir, "Tanzimat Dönemi Eğitim Politikalarında Osmanlıcılık Düşüncesinin Etkisi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, Cilt: 10, Sayı: 1, s. 285, http://asosindex.com/journal-issue-view?id=167 (Erişim Tarihi: 15.03.2012).
[123] İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Millet**, TCTA, C. V, İstanbul 1985, s. 996.

Vatanperverliği" vardı.[124] Ferman'ın ilk kez İmparatorluk sınırları içindeki herkesin eşit haklara ve aynı yükümlülüklere sahip olacaklarını ilan etmesi Osmanlı için oldukça ileri bir adımdı. Ferman ile Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında eşitliğin sağlanıp yakınlaşmaları ve dolaysıyla ulusal birliktelik ile topraksal bütünlük amaçlanmıştı.

Batılılaşma süreci de Osmanlıcılık anlayışı ile paralel olarak birbirlerinin tamamlayıcısı olarak gelişme göstermiş ve devam etmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en baştan gelen dış politikasının amacı, Avrupalı güçleri için hali hazırda aralarında paylaşabilecekleri bir devlet olmamaktı. Bunu gerçekleştirmek için de 'savunmacı (*defensive*) realpolitiğin' yanısıra, Batılılaşma ve Avrupa Devletler sistemi içinde yer almak önemliydi. Bu amaç çerçevesinde idari, hukuki, askeri ve eğitim alanında önemli reformlar yapılmıştır.

Mustafa Reşit Paşa gibi, Ali ve Fuad Paşalar da ulusal birlikteliğin tesisi ve topraksal bütünlüğün sağlanması için Müslim ve gayrimüslim unsurların kaynaştırılması gerektiğini düşünüyorlardı.[125] Ayrıca Avrupa'nın önde gelen devletleri Tanzimat Fermanı ile verilen hakları yeterli bulmamakta ve gayrimüslim azınlığa yönelik daha köklü adımlar reformlar yapması konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktaydılar. Âli ve Fuad Paşalar Islahat Fermanı'nı, devletin bekasını temin edecek çeşitli din ve ırkların Osmanlıcılık içinde eriyeceğini düşünerek 1856 yılında ilan ettiler.[126] Islahat Fermanı ile her çeşit dini faaliyet devlet güvencesi altına alındı, gayrimüslimlere yönelik siyasi sınırlandırmalar kaldırıldı, etnik ve dini tahkir ifade eden bütün sıfatlar yasaklandı, karma mahkemelerin yetkileri genişletildi, vergi ve askerlik konusunda eşitliğin sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması kararlaştırıldı.[127] 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile de yeni bir aşamaya geçilmiş, gayrimüslimlere, vatandaşlar ile eşit olma statüsü getirilmiştir..

İşte, Tanzimat'a kadar sadece bir hanedan ismi olan 'Osmanlı' artık yukarıdan aşağıya doğru farklı etnik kimlikleri kaynaştıracak bağ olarak uygulanmaya başlanmıştı.[128] Ancak tüm çabalar ve reformlar Osmanlı Devleti'ndeki birlikteliği ve

---

[124] Ortaylı, a.g.e., s. 1945.
[125] Gülnihal Bozkurt, **Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 76.
[126] Enver Koray, **Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 29.
[127] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, **V. Cilt, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, (1789-1856),** Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 1-5.
[128] Süleyman Seyfi Ögün, "Türk Milliyetçiliğinde Hâkim Millet Kodunun Dönüşümü", **Türkiye Günlüğü**, Mart-Nisan 1998, Sayı: 50, s. 25.

topraksal bütünlüğü sağlamakta başarısız olmuştur. Nihayetinde Osmanlı devleti 1918 yılında tarih olmuştur.

Anadolu coğrafyası gibi zengin etnik kimliğe ve çok kültürlü yapıya sahip geniş bir coğrafi alanda 29 Ekim 1923'te kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, birçok özelliğini Osmanlı Devleti'nden devralmıştır. Türkiye'de Osmanlı gibi farklı etnik ve dini grupları bünyesinde bulundurmaya devam ettirmiştir. Zira dünyanın en önemli medeniyet merkezlerinden olan Anadolu yüzyıllardır değişik milletlere yurt olmuş ve çok farklı yaşama biçimlerini bünyesinde barındırmıştır. Bu coğrafyaya milattan önce Hattiler, Luviler, Hurriler, Urartular, Babiller, Lidyalılar, Persler gibi değişik milletler hâkim olmuşlardır. Süryaniler, Ermeniler, Rumlar, Araplar, yine bu coğrafyanın etnik şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Son bin yıldır ise bu coğrafyanın hâkimi Türkler olmuştur. Moğol akınlarının etkisiyle Anadolu, yoğun bir Türk göçü almış, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı hâkimiyetiyle Türkler Anadolu'ya egemen olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıdan sonra ve uzun süre yaptığı milli mücadele sonrası 1923'te kurulan Türkiye'de Türklerin dışında kendini bu üst kimlikle paralel olarak başka bir alt kimlikte tanımlayan grupların başında, Kürtler, Araplar, Zazalar, Çerkezler, Lazlar gelmektedir. Bunun dışında Lozan Antlaşması'nda resmi olarak azınlık kabul edilen Rumlar, Ermeniler ve diğer gayrimüslim unsurlar da Türkiye'nin sosyal yapısının birer parçasını oluşturmaktadır. Yine, hem Türkler de hem de diğer etnik müslüman unsurlar kendi içlerinde Suni - Alevi gibi mezhepsel olarak farklılık gösterebilmektedir. Böylesi çok farklı bir sosyal yapıya sahip olan yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti, ülkede ulusal birliği sağlama adına, tüm bu unsurları Türk vatandaşlığı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Türk vatandaşlığının tanımı ilk olarak 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanunu temel alarak hazırlanan 1924 Anayasası'nın (ilk hali) 88. maddesinde şöyle tanımlanmıştır:

> "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur. Türkiyede veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiyede mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiyede doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir."[129]

Türk vatandaşlığının tanımı 1937 yılında yapılan değişikle şu şekilde tanımlanmıştır:

[129] T.C. Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.anayasa.gov.tr/Mevzuat/Anayasa1924/ (Erişim tarihi: 15.05.2012).

> "Türkiye'de din ve ırk ayırdedilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir. Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelipte memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür. Türklük sıfatının kanunda yazılı hallerde olur."[130]

1961 Anayasası'nda ise, şu şekilde yer almıştır (1961 Anayasası, Madde 54):

> "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmıyan bir eylemde bulunmadıkça, vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz."[131]

Türk vatandaşlığını tanımı en son olarak 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde şöyle tanımlanmıştır.

> *"Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.* Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz."[132]

Türkiye'de yaşayan farklı etnik unsurların sayısı ve toplam nüfus içindeki oranları hakkında şu ana kadar çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu yapılan araştırmalardan KONDA'nın 2011 yılında hazırladığı araştırma raporuna göre toplumdaki etnik dağılım, yetişkin nüfusta yüzde 76,74'ü Türk, yüzde 14,74 Kürt ve Zaza, yüzde 1,2 Arap, diğer etnik kökenler (gayrimüslim, Kafkas kökenli, Balkan kökenli, Asya Türkleri, Roman, Laz gibi) ise yüzde 7,3 oranında olacak şekilde tespit edilmiştir.[133] KONDA'nın yetişkin/çocuk oranlarındaki etnik gruplara bağlı farklılıklar da dikkate alınarak yapılan hesaplanmasında tüm Türkiye nüfusu içinde Türkler yüzde 73,6 ile 53 milyon 377 bin, Kürtler yüzde 18,3 ile 13 milyon 261 bin, diğer etnik grupların toplamı ise, yüzde 8,2 ile 5 milyon 915 bin olarak hesaplanmıştır. Türk-Kürt arasında akrabalık ilişkisi olanlar da 3 milyon 500 bin dolayındadır.[134]

Peter Alford Andrews'in 1989 yılında yayınladığı *"Ethnic Groups in the Republic of Turkey"* (Türkiye Cumhuriyeti'nde Etnik Gruplar) isimli çalışmasında Türkiye'nin etnik

---

[130] T.C. Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm (Erişim tarihi: 15.05.2012).
[131] TBMM Resmi İnternet sayfası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm (Erişim tarihi: 16.05.2012).
[132] TBMM Resmi İnternet sayfası, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.maddeler?p3=66 (Erişim tarihi: 16.05.2012).
[133] Konda Araştırma Şirketi Raporu, **Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler**, Mayıs 2011, s.12, http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2011_06_KONDA_Kurt_Meselesinde_Algi_ve_Beklentiler.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2012).
[134] Konda, a.g.e.

yapısı tahlil edilmekte ve bununla ilgili olarak bir takım görüşler ileri sürmektedir. Andrews, Türkiye ile ilgili olarak verdiği etnik grup kataloğunda Türkiye'de 47 etnik grubun varlığından bahsetmektedir.[135] Ancak bu çok tartışmalı bir rakamdır. Zira Andrews Türkmenleri bile kendi aralarında Alevi, Suni ve Yörük diye farklı kimliklere bölüp yeni gruplar oluşturma çabasına girmiştir.

Kürt nüfusu hakkında, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü Başkanı Prof. Aykut Toros ve ekibi, genel nüfus sayımlarını esas olarak yaptıkları projeksiyonlarda, 1992 yılında ana dili Kürtçe olanların oranının yüzde 6.2 olarak tesbit etmişlerdir. Servet Mutlu ve Erman Özsoy gibi akademisyenler ise, 1990' lı yıllarda Türkiye' Kürt nüfusunun toplam nüfüsunun yüzde 12,5'u olduğunu belirtmişlerdir.[136]

Eylül 2005'te AB Eurobarometer Anketi'nde ise, ana dilini Türkçe olarak bildirenlerin oranı yüzde 93 olarak bulunmuş ve Kürtleri de içine alan geri kalan nüfusun yüzde 7'yi geçmediği görülmüştür. Türkiye'nin etnik yapısı konusunda yapılan çalışmaları bilimsel şekilde *'Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri ve Gerçekleri'* adlı kitabında değerlendiren Ali Tayyar Önder ise 2005 yılı itibariyle 70 milyonluk Türkiye nüfusu içerisinde Kürt sayısını 5 milyon (yüzde 6.76), Zaza sayısını 800 bin (yüzde 1.08) olarak tesbit etmiştir. Buna göre -Zazalar Kürt olmadıkları halde- Kürt ve Zaza nüfusunun toplam nüfus içindeki oranını %7.84 olarak bulmuştur.[137] Van Bruinessen ise, dünyadaki Kürt nüfusunu 15-16 milyon olarak tahmin emekte ve bu nüfusun 7-8 milyonunun Türkiye'de yaşadığını belirtmektedir.[138] Javed Ensari'ye göre ise,15 milyondan biraz fazla olan dünya Kürt nüfusunun %35'i Türkiye'de yaşamaktadır.[139] 2012 yılında Kadir Has Üniversitesi tarafından yapılan '*Sosyal – Siyasal Eğilimler Araştırması*' sonucu kendini '*Türk*' olarak tanımlayanlar %54.8, 'Kürt' olarak tanımlayanalar %6.3 ve kendini herhangi bir etnik kimlik ile tanımlamayanlar ise %30 civarında olmuştur.[140]

Görüldüğü üzere, Türkiye'de etnik unsurların özellikle Kürt nüfus oranının toplam nüfus içindeki oranı hakkında çeşitli sonuçlara varılmıştır. Resmi sonuçlara bakıldığında

---

[135] Peter A. Andrews, **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001, s. 53-67.

[136] Erman Özsoy vd., "Ethnic structure in Turkey as implied by the analysis of census data on mother tongue", **Turkish Journal of Population Studies**, Volume 14, s. 101–114. Servet Mutlu, "Population of Turkey by ethnic groups and provinces. New perspectives on Turkey", **New Perspectives on Turkey**, No:12, Spring 1995, s.33-60.

[137] Ali T. Önder, **Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri ve Gerçekleri',** Fark Yayınları, Ankara, 2005.

[138] Martinus M. Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Nevzat Kıraç vd. (Çev.) İletişim Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 205-253.

[139] Javed Ensarî, vd., "Kurdistan" Arabia, **The İslamic World Rewiew**, February 1982, Number 6 s.16.

[140] Kadir Has Üniversitesi, **Sosyal – Siyasal Eğilimler Araştırması**, Kantitatif Araştırma Raporu, http://www.khas.edu.tr/news/799/455/Khas-2012-Tuerkiye-Sosyal-Siyasal-Egilimler-Arastirmasi-Sonuclari-Aciklandi.html (Erişim tarihi: 01.07.2012).

ise, 1927 yılında yapılan nüfus sayımı önem arz etmektedir. Bu sayımda etnik ve dini yapının anlaşılmasına yarayacak 3 soru sorulmuştur: anadil, tabiyet ve din. Yapılan sayım sonunda 11,777,814 kişi anadilini Türkçe, 1,184.446 kişi Kürtçe olarak bildirmiş ve anadili Türkçe dışında bir dil olanların sayısının ise 1.870,465 olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.[141]

Dini açıdan da Türkiye'deki etnik unsurlar kendi içlerinde mezhepsel olarak farklılık göstermektedir. Burada da kesin rakamlar vermek zor olmakla birlikte, KONDA'nın 2006 yılında yaptığı diğer bir araştımada Türkiye nüfusunun %99'unun Müslüman olduğu, mezheplere göre bakılırsa % 81,96'sının Sünni Hanefi, % 5,73'ünün Alevi-Şii olduğu ortaya çıkıyor. Bu rakamlar üzerine tahminler yürüten KONDA, Alevi nüfusu, yetişkinler arasında 2 milyon 895 bin kişiye denk geldiğini, 18 yaş altı nüfus dâhil edildiğinde ise tüm Türkiye'deki Alevi olduğunu söyleyenlerin sayısının ise yaklaşık 4,5 milyon(4 milyon 587 bin) olduğunu belirtmektedir. Diğer bir çarpıcı sonuç, nüfusun % 9,06'sinin Sünni Şafii'lerden oluşmasıdır. Yine bu araştırmaya göre, Alevilerin yüzde 43'ü Türk, yüzde 42'si Kürt, yüzde 7'si Arap ve kalanı diğer etnik kökenlerden gelen kişilerden oluşmaktadır. Şafiilerin yüzde 76'sı Kürt, yüzde 13'ü Türk, yüzde 10'u Arap ve kalanı diğer etnik kökenlerden oluşmaktadır. Hanefi Türkler ise toplam nüfusun yüzde 68'ini oluşturmaktadır.[142]

İşte böylesi farklı etnik ve dini unsurlardan oluşan Türkiye, ulusal birlikteliği Türk vatandaşlığı çatısı altında sağlamayı ve muhaza etmeyi amaçlamıştır. Bu amacında önemli derecede başarılı olmuşsa da, özellikle ülkede yaşayan Kürt kökenli Türk vatandaşlarının bir kısmı için sonuç vermekte zorlanmıştır. Zira, çok kültürlü ve çok dinli bir imparatorluğun mirasçısı olarak ve bir ulus devlet temellinde kurulan modern Türkiye'nin kuruluşundan bu yana çeştli ve farklı büyüklükte etnik ve/veya dini temelli isyanları cereyan etmiştir. Modern Türkiye'nin kurulmasıyla 1924 yılında vuku bulan ilk etnik temelli isyan olma özelliği taşıyan Nasturi isyanından 1937 yılındaki Dersim isyanına kadar kadar yirmiden fazla çoğu etnik temelli isyan vuku bulmuştur.

Etnik temelli bu isyanların bazıları özellikle Şeyh Sait isyanı hem etnik hem de dini nitelikler taşımaktadır. Ayrıca 1930 yılındaki Memenen olayı ve Serbest Cumhuriyet Fıkrası'nın kapatılmasına giden süreçte yaşananlar ise genel olarak dini motifler taşımaktadır.

---

[141] Aytül Tamer ve Alanur Ç. Bozbeyoğlu, "1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar", **Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies**, 2004, Sayı 26, s. 83.

[142] Konda Araştırma ve Danışmanlık Şirketi, **Biz Kimiz?: Toplumsal Yapı Araştırması Raporu**, 2006, http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf (Erişim tarihi: 05.07.2012).

1930'ların sonundan 80'lerin başına kadar etnik temelli hernangi bir isyan olmamıştır. Ancak 70'lerin sonunda Abdullah Öcalan önderliğinde kurulan ve 1984'ten bu yana çeşitli dönemler hariç terör saldırıları gerçekleştiren PKK (*Partiye Karaken Kürdistan* - Kürdistan İşçi Partisi) ise bu isyanların en kapsamlısı olması bakımdan önem arz etmektedir.

2.3. DEVLET İDEOLOJİSİ: ÜNİTER DEVLET VE LAİKLİKLİK

Modern Türkiye'nin kurulduğu ve cumhuriyet ilan edildiği yıllarda, dönemin geçerli ve gerekli koşulları içinde dünya devletler sahnesinde yer almaya başlayan bu ulus devletinin en önemli ayaklarından biri de ulusal kimlik yaratma ve yeni yurttaşlık tanımı olmuştur. 20. yüzyılda tüm dünyada geçerli olan ulusal kimlik ve ulus kavramları ve bunlar için ulus-devletlerin geliştirdiği politikalar, geleneksel kimlikleri oluşturan dinsel ve etnik aidiyetleri devlet yönetiminde ve işleyişinde ya tamamen ortadan kaldırmaya ya da en azından marjinal düzeye çekmeye yönelik olarak oluşturulmaktaydı.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus devlet inşası, Batı'da yaşanan ulus devlet inşasıyla tam benzer olmamakla beraber kendine özgü koşullar çerçevesinde önemli derecede paralellik göstermiştir. Ulus devlet inşasına giden süreçte Türkiye'ye yön veren en önemli dinamikler sosyal-politik dinamikler olmuştur. Bu sosyo-politik dinamikleri; Osmanlı Devletini'nin son dönemlerindeki sorunları, çözülmeleri ile yaşanan savaşlar ve toprak kayıpları oluşturmuştur. Özellikle Balkan, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları bu süreçte çok önemli rol oynamışlardı. Bu savaşlarda 5.5 milyonu aşkın kayıp verilmiş ve yine aynı şekilde 5 milyona yakın göç alınmıştır.[143] Anadolu nüfusunun o dönem tahmini olarak 8.5 milyon olduğunu düşünülürse, Anadolu'da kurulan devletin kurucu felsefesi, siyasî-güvenlik-sadakat açısından, milli kimliğinde o yılların siyasi psikolojisi bağlamında Türkiye'ye yönelik yapısal olarak siyasî bir bağlılık sıkıntısı yoktu. Ancak yeni kurulan modern Türkiye'nin rejimine ve devlet sistemine yönelik bazı geleneksel, yerel ve radikal kesimlerden dini motifli ve etnik temelli başkaldırımlar meydana gelmiştir.

Ulus-devlet inşası Türkiye'de, Batı'da yaşanan süreçtekinden biraz daha farklı olmuştur. Batı'da yaşanan süreç daha geniş bir zamana yayılırken, Türkiye'de ise kısa bir süreye sıkıştırılmak zorunda kalınmıştır. Yine ulusun devleti inşasından ziyade devletin ulusu inşa etme politkaları Batı'ya nazaran daha fazla yoğun yaşanmıştır. Zira,

[143] Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, Bilge Umara (Çev.), Inkılap Kitabevi, 1998, s. 373.

çok ağır şartlar ve zor bir süreçten sonra kurulan ve farklı etnik ve dini unsurları içinde barındıran Türkiye'nin acil olarak kollektif bir kimliğe ihtiyacı vardı. Kolektif kimlik modern anlamda, belirli bir coğrafi alanda yaşayan unsurların diğer unsurlardan farklarını ortaya koyma, aidiyet, bilinç, duygu ve tekilliği yansıtır. Bu çerçevede, dil, kültür, din, tarih, yaşam alanı, maddi koşulların yanında, ortak hafıza, yaşanmış ve içselleştirilmiş geçmiş çok önemlidir.[144]

Yeni bir kimlik bağlamında ulus-devleti inşasının önderlerinin bilişsel haritalarında Aydınlanma düşüncesi ve ilkeleri önemli rol oynamıştır. Aydınlanmanın temel inançlarından biri olan insanın çevresini kontrol edebileceği düşüncesi, Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformların ardındaki en iddialı felsefî motiftir.[145] Bu bağlamda ilerleme düşüncesi ve pozitivist bilim, modern Türkiye'nin kurucularının anlayışlarında önemli izler bırakmıştır. Bu gerçek Atatürk'ün sözlerinde şöyle karşılık bulur: "Hayatta her şey için; maddiyat için, maneviyat için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir." [146]

Cumhuriyet'in kurucularının ulus-devlet inşası anlayışlarında Atatürk'ün bu anlayışı ile dönemin önde gelen düşünürlerinden Ziya Gökalp'ın da önemli etkisi olmuştur. Ziya Gökalp'in düşünceleri Cumhuriyet reformlarının arkasındaki söz konusu kavramsal millîlik-ulusallık arka planını temsil eder. Buna göre bir toplumu biçimlendirmek için Gökalp'in 'içtimai mefkûrecilik' (sosyal idealizm) olarak isimlendirdiği idealist bir pozitivizm takip edilmelidir.[147] Gökalp bu sosyal idealizmi Türkçü-İslamcı-Batıcı modernizm olarak isimlendirmiştir.[148] Bu toplumsal ideali "Türk milletindeniz, İslam ümmetindeniz, Batı medeniyetindeniz," şeklinde özetler.[149] Bu çerçevede teknik ve bilimsel yargılar uluslararası olan medeniyet alanının bir parçası sayılırken, idealler ve bunların felsefesi millî olan kültürün alanında kabul edilir. Bunda İslam'ın rolü, Türk kültüründe içkin bir unsur olarak, toplumdaki bireyler arasında bütünlüğü sağlamaktır.[150]

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni devletin ve milletin oluşum sürecinde Gökalp'in düşünceleri tek bir istisna ile uygulanmıştır: İslam'ın kamusal alandan çıkarılması. Amaç kozmopolit bir imparatorluktan modern bir ulus devlet yaratmak olduğu için, din bu

[144] Nur Vergin**, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Salih Özbaran (ed.), Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2007, s. 108-109.
[145] Şerif Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.162.
[146] Mardin, a.g.e., s. 189-90.
[147] Taha Parla**, The Social and Political Thoughts of Ziya Gokalp, 1876-1924**, Leiden: E.J. Brill, 1985, s. 26.
[148] Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Bordo Yayınları, İstanbul, 2006, ss.23-109
[149] Parla, a.g.e., s. 25.
[150] Parla, a.g.e., s. 28.

oluşumu engelleyici faktör olarak görülmüştür. Toprak bunu şu şekilde izah etmektedir: "*Teorik tabanı ulus üstü: ümmet bir dayanışma kavramına dayanan bir kurum [İslam] şüphesiz millî hareketin çıkarlarına ters düşüyordu*." [151]

Bu anlamda dönemin yöneticilerinin anlayışında "*hanedanı ve yarı teokratik geçmişi gömmek*"[152] yeni bir siyasi varlık oluşturmanın vazgeçilmez bir aracıydı. Bu amaçla yani laik bir devlet yönetimi ve sistemi için yaşanan süreçte şu reformlar yapılmıştır: Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'nin, dinî mahkemelerin ve tarikatların kaldırılması ile İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü, devlet dininin kaldırılması, dinî kurumların kapatılması, fes takılmasının yasaklanması, Avrupa tarzında kıyafetler giyilmesinin zorlanması ve kadın haklarının artırılması.[153] Dini kamusal alandan çıkarmak, Emile Durkheim'ın deyişiyle, toplumun organik organizasyonunun muhafazasında bazı sorunlara yol açmış gibi görünmektedir. Bu sorunlar ilerleme ve bilimin üstünlüğü düşüncesiyle[154] ve milliyetçiliğin güçlenmesiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Gerçi bu konuda cumhuriyetin amacının devletin kontrolünde millî bir din oluşturma projesi olduğu şeklinde yorumlar da bulunmaktadır.[155]

Kamusal alandan dinin çıkartılması ve laik bir devlet yönetimi için yapılan reformlardan sonra dönemin yöneticileri bütün siyasî modernleşme sürecinin merkezî bir unsuru olarak ulus devleti desteklediler. Bu yöneticiler, siyasî iktidarı 'mutlak hükümdar' yerine, rasyonel ve modern bir yönetime veren, siyasî modernleşme meşruiyetini halka dayandırma iddiasında bulunuyordu.[156] Bu dönüşüm, halk iktidarı zemininde ümmetten millete geçişin hedeflenmesi anlamında çok önemliydi. Ancak bu rahatlıkla yapılacak ve uygulanacak bir iş değildi. Zira bu öncelikle halka geniş bir hizmet yelpazesi sunabilecek merkezîleşmiş siyasî bir varlığın kurulmasını gerektiriyordu. Ayrıca "Osmanlı düşünce tarzında yerini bulan batıl inanç, din ve eyalet sisteminin yerine akılcılık, bilim ve bireyciliği vurgulayan bir düşünce tarzının alması için *bir değerler devrimi* şarttı." [157]

---

[151] Binnaz Toprak**, Islam and Political Development in Turkey**, Leiden: E.J. Brill, 1981, s.45.
[152] Doğu Ergil, "Identity Crises and Political Instability in Turkey", **Journal of International Affairs**.,2000, Volume 54, Issue I, s.50.
[153] Ayse Kadioglu, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", **Turkey: Identity, Democracy, Politics**, Sylvia Kedourie (ed.), Londra, Portland: Frank Cass, 1998, s. 186
[154] Mardin, a.g.e., s. 232.
[155] Adem Çaylak ve Adem Çelik, "Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleştirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı**", Türkiye'nin Politik Tarihi**, Adem Çaylak vd.(ed.), Savaş Yayınevi, Ankara, Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleştirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı**", Türkiye'nin Politik Tarihi**, Adem Çaylak vd.(ed.), Savaş Yayınevi, Ankara 2. Baskı, 2010, s.93-120.
[156] Fuat Keyman, **Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik** Yönetim, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 177
[157] Kemal Kirisci ve Gareth Winrow, **The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-State Ethnic Conflict,** Frank Cass Publishers, Portland, 1997, s. 99-100.

İşte bu çerçevede, yeni bir ulusal kimlik oluşturmak isteyen Cumhuriyet seçkinleri, kimliklerin dini farklılık temelinde çizildiği Osmanlı *millet* sisteminin mirası olan, etnik grupların etnik kimliklerinin pek farkında olmadığı gelenekçi bir cemaat toplumunda "bir Türk milleti yetiştirmek için düzenli ve sistemli bir hareket"[158] uyguladılar. Öte yandan, uluslararası toplum tarafından "Türk milleti" olarak tanınmak ve adlandırılmak için büyük çaba sarf eden dönemin yöneticileri aynı zamanda önemli derecede zihniyet, davranış ve felsefi bir değişimi içinde barındıran Batı tipi ulus-devlet kimliğini olabildiğince hızlı bir şekilde uygulama sürecine girdiler. Bu süreçte dinin bilimle çatıştığını düşünen bu yeni ulusal kimliğin mimarları Osmanlı anlayışından ve sisteminden hızlı bir kopuşu sağlamak istediler. Ancak bu durum geleneksel Anadolu toplumunda bazı tepkilere neden olmuştur.

Yeni bir ulusal kimlik inşasının arkasındaki felsefenin izleri Atatürk'ün konuşmalarında açıkça görülmektedir. Atatürk hem Nutuk'ta hem de siyasi ve içtimai konuşmalarında ve 'Osmanlı tarihinden' ziyade daha geçmişi kapsayan 'Türk tarihinden' bahsetmiş, 'Türk Hükümeti' ve 'Türk Milleti' ifadelerine daha sık başvurmuştur. Milliyetçilik ve halkçılık, Türklükle gurur duymak ve devletin kültürel kimlik sembollerini benimsetmek Cumhuriyet seçkinlerinin önde gelen amaçlarındandı.[159]

Ulus-devlet inşası sürecinin önemli bir diğer ayağını ise laiklik oluşturmuştur. Laik bir Türkiye hedefiyle yola koyulan Atatürk, laiklik eksenli Batılılaşma politikaları izlemiştir. Yapılacak reformlarla dini kurumların toplumsal ve siyasal yapıdaki kamusal etkilerini azaltmak ve halkın sadakatini devlet ve millet sembollerine yöneltmek amaçlanmıştır. Bernard Lewis'ın deyimiyle Kemalizm'in amacı, İslam inancını yok etmek değil onun kurumsal gücünü yok etmek, dinin ve temsilcilerinin siyasi, toplumsal ve kültürel meselelerdeki iktidarına son verip, bu iktidarı inanç ve ibadet meseleleriyle sınırlamaktı.[160] Yani din artık toplumsal, siyasal, ekonomik, eğitsel, sanatsal kurum ve kuralları belirleyecek bir konumda olmayacak, bu alanların daha çok bilimsel verilerin ve demokratik sürecin getirdiği karşılıklı anlayış ve uzlaşma ile çözülecek.[161]

Laik bir Türkiye inşası için, cunhuriyet döneminde önemli reformlar yapılmıştır. Laiklik süreciyle ilgili ilk adımlar, 1924 yılında Hilafet'in ve Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması ve eğitimde birliği sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle

[158] Kirişçi ve Winrow, a.g.e., s.23.
[159] William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (Çev.), Agora Yayınevi, İstanbul,2008, s. 205–206.
[160] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Metin Kıratlı (Çev.) M.Kıralı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s.412.
[161] Özer Ozankaya, **Türkiye'de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli**, Cem Yayınları, İstanbul, 2000, s.168-169.

atılmıştır.[162] Ardından 1926'da İsviçre'den iktibas edilen Türk Medeni Kanunu'nun ve aynı ülkeden ithal edilen Borçlar Kanunu'nun birlikte kabulüyle hukukta birliğin temini ve hukuk düzeninin laikleştirilmesi yolunda önemli düzenlemeler yapıldı.[163] Bunların yanında halk, islâmını temsil eden ve bu yönüyle müslüman kitleler üzerinde yerleşik resmi islâmdan daha büyük bir etki yaratan derviş tarikatları, tekkeler ve türbeler de kapatılarak dinî nitelikli tüm kurumların, yeni rejimin devlet denetiminde bir din anlayışının güçlenmesi sağlanmıştır.[164]

10 Nisan 1928 tarihinde yapılan anayasal değişiklikle 1924 Anayasası'nın 2. maddesinde yer alan "Türkiye Devleti'nin dini İslâm'dır" hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca milletvekillerinin yeminlerindeki vallahi kelimesi "namusum üzerine söz veririm" ifadesiyle değiştirilmiştir. Yine Meclisin görevleri arasında yer alan "ahkâm-ı şer'iye'nin tenfizi" (dinsel hükümlerin yerine getirilmesi) hükmü anayasadan çıkartılmıştır.

Bunları daha çok simgesel nitelikte olan bazı reformlar takip etmiştir: 1925 Şapka Kanunu ve yine 1925'in son günlerinde çıkartılan ve Miladi Takvimi ile Avrupai saat ölçülerini kabul eden yasa gibi. 20 Mayıs 1928'de kabul edilen 1288 numaralı kanun ile Türkiye'de 1 Haziran 1929 tarihinden itibaren uluslararası rakamların kullanılmasına geçildi. Rakamların değiştirilmesi, harflerin değiştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Nitekim 1 Kasım 1928 tarihli Latin harflerinin kabulüyle ilgili yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ise simgesel alanda laikliğin en ileri ve tartışmasız bir uygulaması olmuştur.[165]

Harf İnkılâbı'nın yapıldığı aynı yıl batı reklamlarının da kabul edilmesi, ayrıca müzik, heykel ve diğer sanat dallarında Batılı usullerin benimsenmesi de 1930'lu yıllara kadar laikleşme sürecinde atılmış önemli adımları teşkil etmiştir. 1930'dan sonra ise laikliğin daha etkin olması ve benimsenmesi amacıyla benzer uygulamalara devam edilmiştir. Bu bağlamda, 1932'de, Harf İnkılâbı'nın bir parçası ve onu tamamlayan bir düzenleme olarak Arapça ezan ve kametin Türkçe okunması zorunluluğu getirilmiştir.[166] Söz konusu laik uygulamalar, 1930'lu yıllarda ulus-devletin oluşum sürecinde takip edilen politikalarla da oldukça örtüşmüş, bu açıdan bakıldığında söz konusu laik uygulamalar ulus-devletin oluşumunda temel teşkil etmiştir. 1931'de Batı ölçü birimlerinin kabul edilmesi pragmatik anlamda Türkiye'ye batılı bir tarz vermekle kalmıyor, aynı

[162] Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931**), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 228.
[163] İştar B. Gözaydın, "Türkiye Hukukunun Batılılaşması", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 3, Modernleşme ve Batıcılık,** İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 291.
[164] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s. 117.
[165] Tunçay, a.g.e., s. 230.
[166] Tunçay, a.g.e., s. 230 -31.

zamanda batı dünyasıyla iletişimini de kolaylaştırıyordu, ancak diğer yandan islâm dünyasıyla olan bağını koparıyordu.[167] Bunlardan başka, kadınlara oy hakkı tanınması, meslek kadınları, kadın pilotlar, opera sanatçıları ve güzellik kraliçeleri gibi yeni ve farklı örneklerin etkin biçimde özendirilmesi yönündeki modernleştirmeci yaklaşımlar sadece biçimsel özgürlükten kaynaklanmıyor, bundan çok daha önemli olarak geleneksel toplum yapısında kadına yüklenmiş din nitelikli anlamı da değiştirmeyi hedefliyordu.[168] 1934'de Soyadı Kanunu'nun kabulü ve 1935'teki siyasal düzenlemeyle İslamiyet için kutsallık taşıyan cuma günü olan tatil uygulamasının pazar günü olarak değiştirilmesi dinî ritüellere yönelik simgesel nitelikli laik uygulamaların en belirgin olanlarındandı.

Tüm bu reformların tamamlayıcısı ise, 5 Şubat 1937'de yapılan anayasal değişikliktir. Bu değişiklikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkeleri olan "Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık" Anayasanın 2. maddesine dâhil edilerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel nitelikleri olarak belirtilmiştir. Böylece, laiklik anayasal bir statü kazanmış oluyordu.

Görüldüğü üzere, cumhuriyet seçkinleri yaşanan bu ulus-devlet inşası sürecini tek bir üniter devlet, bu devlet tarafından yönetilen tek bir ekonomi, ortak-merkezi yasal hak ve sorumluluklar, laik bir devlet ve ortak bir dil gibi temel unsurlara dayandırmayı hedeflemişler ve bu hedefe doğru önemli reformlar gerçekleştirmişlerdir. Diğer bir deyişle, bu yeni ulusal kimlik esas olarak yurttaşlık ile toprak merkezli olarak Osmanlı geçmişini ve siyasal kültürünün birçok unsurunun reddiyesine ve laik bir temele dayanıyordu.

2.4. "YURTTA SULH CİHANDA SULH"

Çok zorlu bir ulusal mücadeleden sonra kurulan modern Türkiye'nin kurucu seçkinlerinin en birincil öncelikleri, yeni kurulan bu ülkenin topraksal bütünlüğünü korumak ve ulusal birlikteliğini sağlayıp muhafaza etmekti. Zira devamı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına ve tarihten silinmesine giden süreçte yaşananlar bu seçkinlerin hafızalarında önemli yer edinmişti. Osmanlı Devleti'nin devamı niteliğinde olan ve bu devletin sosyal, kültürel ve dini pek çok özelliğini içeren Türkiye Cumhuriyeti hem coğrafi konumu ve hem de sosyal yapısı itibariyle hem içerden hem de dışardan ulusal güvenlğine yönelik pek çok tehdit algılamalarıyla karşı karşıyaydı. Bir yandan ülke içinde rejime ve yeni kurulan bu ulus - devlet anlayışına tepkiler ve isyanlar vuku

[167] Erik J. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 273.
[168] Zürcher, a.g.e., s. 273.

bulurken, öte yandan Lozan Barış Antlaşması'yla tam olarak çözülemeyen - Musul ve Hatay Meselesi ve Boğazlar sorunu gibi - sorunlar nedeniyle, Batılı devletlerden (daha sonraları ise Sovyetler Birliği'nden) ve komşu ülkelerden gelen tehdit algılamaları söz konusuydu. İşte böylesi bir konjönktürde kendini bulan bu yeni doğmuş devlet - Türkiye - için topraksal bütünlük ve ulusal birliktelik çok büyük önem arz etmekteydi.

Bunu yani topraksal bütünlüğü ve ulusal birlikteliği sağlamanın hem içerde hem de dışarda barışın tesis edilmesiyle olabiliceğine inanan modern Türkiye'nin kurucu seçkinleri için Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi en önemli yol haritası olmuştur. İç huzur, barış ve ulusal birliktelik yeni bir ulusal kimlik oluşurularak ve batı tipi modernleşme ile sağlanılmaya çalışılırken, dıştan yani komşu ve büyük devletlerden gelecek tehditlere karşı da diplomasi, dengeleme ve angajman gibi şiddetten uzak daha barışçıl ve diplomatik yollar tercih edilmiştir. Türkiye'nin 1929 yılında bütün anlaşmazlıkların daima barışçıl vasıtalar kullanılarak çözüleceğini taahhüt eden Kellog Paktı'na katılımı bu ilkenin doğal bir yansımasını oluşturmuştur. Aynı şekilde, Türk - Yunan anlaşmazlıklarından Musul sorununa, Hatay'dan Boğazlar konusuna kadar birçok uyuşmazlığın ve sorunun diplomasiyle barışçıl bir çözüme kavuşturulması yine bu ilkenin diğer yansımalarıdır. Özellikle, Türkiye'nin askeri ve iktisadi olarak pek güçlü olmadığı bir dönemde, Möntro Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır. Yine bu ilke çerçevesinde, Misak-ı Milli sınırları içindeki Hatay kan dökülmeden barışçıl bir şekilde Türkiye'ye katılması sağlanmıştır. Musul konusunda ise, Milletler Cemiyeti'nin hakemliğini kabul eden Türkiye, Musul'u topraklarına katmakta başarısız olsa da, uluslararası hukuka ve barışa ne derece önem verdiğini göstermiştir.

Kuruluşundan itibaren toprak bütünlüğü ve ulusal birliktelik konusunda son derece hassas davranan Türkiye'nin dış politikasına yön veren en önemli faktörlerin başında güvenlik endişesi gelmiştir. Bu bağlamda 1923–1930 arası dönemde Türk dış politikasını yönetenler en çok Batı'dan endişe duymuşlardır.[169] Dolayısıyla bu dönemde amaç ve uygulama farklı olmasına rağmen Türk dış politikasında Osmanlı dönemiyle belirgin bir devamlılık göze çarpmaktadır. Bu devamlılık; Osmanlı devletinin son yüzyılında dış politikasını etkileyen uluslararası sistemin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda da dünya politikasını denetim altında tutmaya devam etmesine bağlı olarak, algılanan tehdidin kaynağının aynı olması ile güç dengesi

[169] Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler" **SBF Dergisi,** 1968, Cilt: XXIII, Sayı 3, s.244-245.

ekolünde yetişen dışişleri personelindeki devamlılıktan kaynaklanmaktadır.[170] Bu sebeple Türk dış politikası Kurtuluş Savaşı yıllarındaki gibi, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra da tehditlerin Batı dünyasından gelmesi nedeniyle uluslararası güç dengesi sistemi çerçevesinde Sovyet Soyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne dayanmaya devam etmiştir. Ancak, 1923–1930 döneminde Lozan Barış Antlaşması ile çözülemeyen meseleleri çözen Türkiye, Batılı devletlerle daha fazla ilişki kurmayı tercih etmiştrir. Zira Atatürk Türkiye'nin yenidünya düzeninde gerçek yerini alabilmesi için çağdaşlaşmanın gerekli olduğuna inanmış, yaptığı radikal reformlarla Türkiye'yi yapı itibariyle Batı'ya yaklaştırmıştır. İç politikada başlayan bu radikal değişikliklere paralel olarak Türkiye'nin dış politikasını da Batı'ya yöneltmiştir.[171] Sürekli Batı'ya yüzü dönük olan bu yöneliş Türk dış politikasının günümüze kadar hiç değişmeden süren temel çizgisi olmuştur.

1930'larda Batılı ülkelerle ilişkilerini sağlık bir düzeye çıkaran Türkiye, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girip uluslararası işbirliğine verdiği önemi göstermiştir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti (MC) üyeliği kendi başvurusu olmadan davet edilen tek ülke Türkiye olması bakımından önem arz etmektedir. Türkiye'nin MC'ye üye olması Batı'ya daha fazla angaje olmasının önemli bir göstergesi olmuştur. Böylece başlayan yakınlaşma, Türkiye'nin iktisadi kalkınması ve gelişmesi için gerekli olan dış yardım ve uluslararası alandaki değişmelere ve gelişmelere paralel olarak tekrar kendini hissettiren güvenlik endişelerinin de etkisi ile ivme kazanacaktır.

Türkiye'nin Lozan'dan arta kalan pek çok sorunu çözüme kavuşturduğu 1930'lardan itibaren dünya bir buhranlar dönemine girmeye başlıyordu. Almanya'da Nazi partisinin iktidara geldiği, İtalya'nın Akdeniz'de ve Balkanlar'da genişleme çabasına girdiği ve Avrupa devletlerinin silahlanma yarışı içinde oldukları bu dönemde Avrupa'da ve dünyada önemli siyasi bunalımlar baş göstermeye başlamıştı. Uluslararası alanda 1925-1929 arasındaki dönemdeki göreceli yumuşamanın dışında, özellikle 1929 yılında tüm dünyada cereyan eden iktisadi krizden uluslararası gerginlik ivme kazanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu mevcut durumunun devamından olan anti-revizyonist ülkeler ile bu mevcut durumun değişmesini arzu eden revizyonist devletler arasında

[170] Mehmet Gök, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynaklan" **Atatürk Türkiye'sinde (1923-1938) Dış Politika Sempozyumu**, İstanbul, 1984, s.53-54.
[171] Haluk Ülman ve Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)", **SBF Dergisi**, 1972, Cilt: XXVII, Sayı I, s.2-4

giderek artan keskin bir kutuplaşma kendini göstermeye başlamıştır. Avrupa'da patlak veren bu tür siyasi ve askeri krizler Türkiye'yi de etkisi altına almaya başlamıştı.

Avrupa ve dünyanın kısa sürede krizler dönemine girdiği yıllarda Türkiye Misâk-ı Millî'yi tam anlamıyla gerçekleştirememesine rağmen revizyonist Avrupa devletleri gibi, bu krizleri kendi çıkarları için kullanma yoluna gitmemiştir. Tam tersine kollektif barış ve güvenliğin güçlü bir taraftarı olarak anti-revizyonist bir anlayış benimsemiş ve bölgesel ve uluslararası arenadaki barışçıl platformlarda etkin bir biçimde yer alarak, en birincil önceliği olan ülke güvenliği için bölgesel ittifaklara girmiştir. Bu çerçevede, 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı, 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı imzalanmıştır.[172] Uluslararararası arenadaki krizlerin topyekün bir savaşa dönüşmekte olduğu bu yıllarda Türkiye yakın coğrafaysına güvenlik ve işbirliğini artırmaya yönelik önemli çabalar sarfetmiştir. Bu yöndeki politikalar II. Dünya Savaşı esnasında izlediği tarafsızlık politikasının temellerini oluşturmuştur. Atatürk'ün "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" ilkesine bağlı olarak izlenen bu tür politikalar daha sonraki yıllarda tamamen statükoculuk olarak adlandırılmış ve Türk dış politikasının temel ilkelerinden birisi olmuştur.[173]

Uluslararası arenada gerilimin giderek arttığı 1930'lu yıllarda, Türkiye sürekli olarak dengeli politikalar izlemiştir. Bu dönemde ortaya çıkan İtalyan tehlikesi karşısında Batılı devletlerle işbirliğine giren Türkiye, kurulşundan itibaren dış politikasının temel unsuru olan Sovyetler Birliği ile ilişkilerini bozmak istememiştir. Aksine Türkiye, jeopolitik konumu gereği Batılı devletler ile Sovyetler Birliği arasında hassas bir denge kurmaya gayret göstermiştir.

Avrupa'nın savaşa doğru gittiği ve kamplaşmaların keskinleştiği bu dönemde Türkiye pek çok devlet tarafından dostluğu aranan, her siyasi merkezde saygı uyandıran itibarı artmış bir devlet haline gelmişti. Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve askeri olarak pek de güçlü olmadığı bu dönemde uluslararası arenada saygı gören bir ülke olarak kabul edilmesinde, diplomasisindeki becerinin ve dünya güç dengelerinin yanısıra, coğrafi konumundan gelen jeopolitik değerininin ve İstanbul ve Çanakkale Boğazları gibi önemli su yollarına sahip olmasının önemli etkisi olmuştur.[174]

---

[172] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I.Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.454-458.

[173] Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", **SBFD**, Cilt:51, Sayı:1-4, s. 353-370.

[174] Mensur Akgün, Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, İstanbul,1994, s.213-224.

Avrupa'daki kutuplaşmaların zirve yaptığı 1930'lu yıllarında Türkiye uzun süre bu kutuplaşmalardan uzak kalmıştır. Türkiye bu dönemde Avrupayı kasıp kavuran Almanya tehlikesi karşısında uzun yıllar tarafsızlığını korusa da, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal ederek "hayat sahası" politikasını uygulamaya koymasının ardından İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal ederek Balkanlarda bir köprübaşı elde etmesi Türkiye'nim güvenlik endişelerinin zirve yapmasına neden olmuştur. Arnavutluk'un işgal edilmesi Türk dış politikasını o ana kadar ana prensibi olan askeri ve siyasi bloklara katılamama anlamında tarafsızlık ilkesinin önemli bir biçimde ciddi bir gözden geçirmeye itmiştir.[175] Nitekim bu olay üzerine Türkiye artık tarafsızlık olanağının kalmadığına inanarak Türk dış politikasını Batı ittifakına yöneltmeye karar vermiştir. Türkiye bu tarihi kararına rağmen dış politikasında Batı devletleri ile Sovyetler Birliği'ne karşı dengeli bir politika izlemeye gayret etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik endişeleri ile Türkiye'nin iktisadi gelişmesi gerekli olan dış yardım gibi etmenlerin de rolü ile Türkiye'nin Batılı devletlere karşı ilişkileri güçlenerek devam etmiştir. Savaştan sonra uluslararası alanda kutuplaşmaların yeniden ortaya çıkmasıyla, Doğu ve Batı blokları arasında sınır devlet konumuna gelen Türkiye'nin Batı'nın gözünde stratejik önemi artmış ve Türkiye'nin NATO'ya üye olması sağlanmıştır. Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra, güvenlik endişelerini büyük ölçüde asgari seviyeye indirmiş, ancak bütün uluslararası olayları ve gelişmeleri Batı ittifakının anlayışı ve yaklaşımı üzerinden değerlendiren tek boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Soğuk Savaş yıllarında ve Soğuk Savaş sonrası dönemde "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi tamamen statükoculuk olarak algılanmış ve Türk dış politikası pasif bir yapıya bürünmüştür. Ancak 1990'ların sonundan itibaren Türkiye pro-aktif ve cok taraflı bir dış politika sergileyerek hem yakın coğrafyasında hem de küresel boyutta barış ve isitkrarı için önemli gayretler göstermeye başlamıştır.

[175] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Cilt: I**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1996, s.243

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK AKTÖRLERİ

Türkiye'deki mevcut ulusal güvenlik kültürünün birincil aktörlerini askeri ve sivil bürokrasi oluşturmaktadır. Askeri bürokrasinin mi sivil bürokrasinin mi daha etkli ve egemen olduğu konusuda süregelen tartışmalar eskiden beri asker-sivil ilişkileri içerinde devam edip gelmektedir. Türkiye'nin siyasi yapısı ve devlet işleyisi, bir kesimin diğerini tamamıyla devre dışa bırakmasını veya tek başına söz sahibi olmasını engeller niteliktedir. Bunu dışında hemen her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sivil ve askeri bürokrasi ulusal güvenlik politikaların şekillenmesinde ve uygulanmasında birbirlerini tamamlamaktadır. Anayasa ve yasaların Türkiye'nin ulusal güvenlik aktörlerine verd'ği yetki ve görevler askeri ve sivil bürokrasi arasındaki işbirliğini ve karşılıklı dayanışmayı ve koordiansyonu zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Bakanlar Kurulu, Türk Silahlı Kuvvetler (TSK), Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı, Polis ve Jandarma Türkiye'deki en önemli ulusal güvenlik aktörleri olarak adlandırılabilir.

3.1. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Parlamenter bir demokrasiye sahip olan Türkiye'de parlamento diğer bir deyişle meclis merkezi bir role sahiptir. Sosyal alandan siyasi alana, iktisadi alandan güvenlğe ve dış poltikaya kadar çok geniş bir yelpazede başat rol oynayan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) yasa yapan organ olarak ulusal güvenlik hedeflerin yönelik tedbirlerin ve kararların alınmasında önemli rol oynamaktadır. Bir kanun yapıcı olarak TBMM ulusal güvenliğe yönelik tüm kararların, tedbirlerin ve politikaların hukuki çatısını oluşturmaktadır. Kanun yapma veya kanun çıkarma özelliğnin yanısıra, TBMM'nin 1982 Anayasası'yla bağlantılı olarak savaşa karar verme, silahlı kuvvet kullanılmasına ve yabancı ülkelere asker gönderilmesine kadar geniş bir alanda anayasal hakları bulunmaktadır. 1982 Anayasası'na göre, 'Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanımına izin verilmesi'ne ilişkin 92. maddesine göre "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin

yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir."[176]

TBMM tatilde iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilmektedir. Yine Anayasa'ya göre; "*Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.*"[177]

3.2. BAKANLAR KURULU

Yasama, yürütme ve yargı erklerin birbirlerinden ayrı ve bağımsız olduğu parlamenter demokrasilerde, bakanlar kurulu yürütmeyi tek başına temsil etmekte ve yerine getirmektedir. İki başlı yürütme sisteminin benimsenmiş olduğu Türkiye'de ise, yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı, TSK dâhil olmak üzere yürütme ve yargı başlığı altında toplanan tüm kurum ve kuruluşların üyelerinin atanmasında en etkili konumdadır. Siyasi sorumluğu üstlenen, başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşan hükümet ise en üst karar ve icra organıdır. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'na "Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adına Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Başkomutanlığını temsil etme, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verme, Genelkurmay Başkanı'nı atama, Milli Güvenlik Kurulu'nu (MGK) toplantıya çağırma, MGK'ya başkanlık etme, başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etme …" görevleri verilmiştir. Başbakanın görevi ise "bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamak ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetlemek" olarak tanımlanmıştır.[178]

1982 Anayasası'nın 177. maddesine göre, milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.[179] Ancak Bakanlar Kurulunun buradaki yetkisi, yurt savunmasına, savaşa Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hazırlanması konusunda karar verme yetkisidir. Bakanlar Kurulunun savaş ilân etme ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisi yoktur. Zira savaş ilân etme ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde iken ülke anî bir silahlı saldırıya uğrarsa, Türk Silahlı

[176] T.C. 1982 Anayasası.
[177] T.C. 1982 Anayasası.
[178] T.C. 1982 Anayasası.
[179] T.C. 1982 Anayasası.

Kuvvetlerinin derhal kullanılmasına karar verme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Ancak yukarıda bu yetkiyi açıkladığımız bölümde de belirttiğimiz gibi, Bakanlar Kurulunun toplanması mümkün ise Cumhurbaşkanı bu yetkisini tek başına değil, Bakanlar Kurulu kararı ile kullanmalıdır. Demokratik sistemlerde sorumluluk ile yetki beraber olmasından dolayı, millî güvenliğin sağlanması konusunda karar verme yetkisi Bakanlar Kuruluna aittir.

Bunun dışında, 1982 Anayasası'nın 119 ve 120'nci maddelerine göre, olağanüstü hâl ilân etme yetkisi Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna aittir. Keza, 1982 Anayasa'nın 122'nci maddesine göre ise, sıkıyönetim ilân etme yetkisi Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna aittir.

Anayasanın 112'nci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun başkanı, Başbakandır. Yine bu maddeye göre, Başbakan hükûmetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetip düzeltici önlemler alır. 1982 Anayasası'nın 118. maddesine göre ise, Millî Güvenlik Kurulu üyelerinden biri de Başbakandır. Cumhurbaşkanının katılamadığı zamanlar, Millî Güvenlik Kurulu, Başbakanın başkanlığında toplanır.

3.3. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), gerek bölgesinde, gerekse küresel düzlemde dünyadaki sayılı askeri güçlerden biridir. TSK, Türkiye Cumhuriyeti devletinin Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı ile barış döneminde İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapan ve seferberlik halinde Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesine dâhil olan Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığından meydana gelen silahlı gücüdür. Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı kuvvet komutanlıklarına ilaveten, Harekât Başkanlığı'na bağlı ve iç güvenlik odaklı üç birim bulunmaktadır: 1) İç Güvenlik Operasyonları Başkanlığı; 2) Psikolojik Operasyonlar Daire Başkanlığı; 3) Özel Kuvvetler Komutanlığı.

TSK'nın görevi 1982 Anayasısı ve ilgili yasalarca belirlenmiştir. TSK'nın en temel hedefi de, güvenlik sorunlarına ve krizlere uygun şekilde reaksiyon göstermek, belirsizliklere karşı hazır olmak, iç ve dış tehdit ve risklere karşı ülkenin güvenliğini

sağlayabilmektir.[180] Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla TSK, a-) Caydırıcılık, b-) Güvenlik/Harekât Ortamının Şekillendirilmesi, c-) Savaş Dışı Harekât (Barışı Destekleme Harekâtı, Doğal Afet Yardım Harekâtı ve İç Güvenlik Harekâtı), d-) Kriz Yönetimi, e-) Sınırlı Güç Kullanımı, f-) Konvansiyonel Harp gibi faaliyetler icra etmektedir.[181] TSK'nın hizmet alanlarını belirleyen İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesine göre "*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır."*[182]

TSK'nın personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim ve lojistik hizmetleri konularındaki öncelikleri birçok demokratik ülkede olduğu gibi Savunma Bakanlığı tarafından değil, bizzat Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenmektedir. Genelkurmay Başkanı; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komutanıdır ve Başbakanlığa doğrudan bağlı ve sorumludur. 1982 Anayasası'nın 177. maddesine göre savaş durumunda, "Başkomutanlık görevini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir."[183]

Genelkurmay Başkanı, 1324 sayılı Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'un kapsamında; barışta ve savaşta Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komutanıdır.[184] Silahlı Kuvvetlerin genel sevk ve idaresi, askerî harekâtın etkin bir şekilde icra edilmesi, TSK'nin harbe hazırlık seviyesinden sorumludur. 1324 sayılı Genel Kurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine ait Kanun'a göre, genelkurmay başkanı, TSK'nın savaşa hazırlanmasında personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim, lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programları tespit etmekten sorumludur.[185] Bu maksatla, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit eder. Lojistik ve tedarik hizmetleri için, tespit etmiş olduğu ilke, öncelik ve ana programları, bu hizmetleri yürütecek olan Millî Savunma Bakanlığına bildirir.

Ayrıca, uluslararası anlaşma ve antlaşmaların askeri yönlerinin tespitinde Genel Kurmay Başkanı'nın mütalaası alınır ve gerektiğinde bu toplantılara katılır veya temsilci

---

[180] Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) – Genel Kurmay Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_3_gorevi/gorevi.htm (Erişim tarihi: 15.08.2012)
[181] TSK Resmi İnternet Sayfası, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_3_gorevi/gorevi.htm (Erişim tarihi: 15.08.2012).
[182]TSK İç Hizmet Kanunu, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf (Erişim tarihi:20. 08.2012).
[183] T.C. 1982 Anayasası.
[184] Resmi Gazete, Sayı 13572, 7 Ağustos 1970, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13572.pdf (Erişim tarihi:21. 08.2012).
[185] Resmi Gazete, Sayı 13572, 7 Ağustos 1970, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13572.pdf (Erişim tarihi:21. 08.2012).

gönderir. 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Personel Kanunu'nda ise Genelkurmay Başkanlığı'nın görevleri daha da detaylandırılmıştır. Bu kanuna göre Genelkurmay Başkanlığı subayların sınıflarını ve bu sınıfların niteliğini tespit etmek, gerektiğinde personelin kuvvetlerinde veya yerlerinde değişiklik yapmak, her yıl 30 Ağustos tarihinden sonra uygulanacak kadroları belirlemek gibi çok çeşitli görevleri üstlenen tepe organdır.[186]

3.4. MİLLİ GÜVENLİK KURULU

1933–1949 yılları arasında Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Kâtipliği, 1949–1962 yılları arasında Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği, 1961 Anayasası'na göre Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği isimleri ile faaliyet göstermiştir. 1982 Anayasası ve daha sonra yapılan bazı yasal değişikliklerle bugünkü halini almıştır. Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Kâtipliği güvenliği sadece askeri ilgilendiren bir konu olarak gördüğü için daha çok askeri gücün savaş kabiliyetinin seferberlik hazırlıklarıyla artırılması hedeflenmiştir. Nitekim bu kâtipliğin görevi de, milli seferberlik planlarının hazırlanması ve seferberlik halinde valilere verilecek görevlerin tespiti olarak belirlenmiştir.[187]

II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ise, güvenlik 'milli savunma' ile eş tutulmuş ve bu bağlamda milli savunma politikalarının oluşturululmasının önemi ve gerekllliği ortaya çıkmıştır. Güvenlik anlayışında yaşanan bu değişime bağlı olarak da Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Kâtipliği'nin ismi de Milli Savunma Yüksek Kurulu olarak değiştirilmiştir.[188]

Günümüz MGK'sı ise, 1982 Anayasası'nın 118. maddesi gereğince 1.11.1983 gün ve 2945 sayılı Kanunla kurulmuştur. 1982 Anayasası'nın 118. maddesi[189] ve 2945 sayılı Kanunu'n 3. maddesine[190] göre Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşur. Kurul toplantılarına üyeler dışında, gündemin

[186] Resmi Gazete, Sayı 12670, 10 Ağustos 1967, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12670.pdf (Erişim tarihi: 22.08.2012).
[187] MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, 'Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekrteterliği Hakkında Genel Bilgi', http://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda (Erişim tarihi: 25.08.2012).
[188] MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, 'Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekrteterliği Hakkında Genel Bilgi', http://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda (Erişim tarihi: 25.08.2012).
[189] T.C. 1982 Anayasası.
[190] Resmi Gazete, Sayı 18218, 11 Kasım 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18218.pdf (Erişim tarihi: 25.08.2012).

özelliğine göre ilgili bakan ve kişiler de çağrılarak bilgi ve görüş alınabilir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri toplantılara katılır, fakat oylamaya katılamaz.[191]

1982 Anayasası'nın 118. maddesine göre Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir. Milli Güvenlik Kurulu'nun görevleri 2945 sayılı Kanunun 4. maddesinde ise şöyle belirtilmiştir:[192]

Buna göre Milli Güvenlik Kurulu;

1-) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusunda görüş tespit eder,

2-) Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler,

3-) Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir. Milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder

4-) Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder,

5-) Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkilapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirecek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdite karşı koymak, bu tehditi etkisiz kılmak için gerekli strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve ele alınması lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder,

6-) Olağanüstü hallerde sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder,

7-) Olağan hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekün savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder,

---

[191] Resmi Gazete, Sayı 18218, 11 Kasım 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18218.pdf (Erişim tarihi: 25.08.2012).

[192] Resmi Gazete, Sayı 18218, 11 Kasım 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18218.pdf (Erişim tarihi: 25.08.2012).

8-) Devletin milli güvenlik siyasetinin ön gördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekün savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder ve
9-) Milli güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletler arası anlaşmalar hakkında görüş tespit eder. Milli Güvenlik Kurulu tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları Kurul kararı halinde Bakanlar Kurulu'na bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

MGK'nın resmi internet sitesinin 'sorular' başlıklı kısmında MGK ve MGK Genel Sekreterliği Türkiye'nin milli güvenlik sisteminin temel kuruluşları olarak nitelendirilmiştir.[193] Yine bu kısımda Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)'nin de MGK koordinatörlüğü altında bütün bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar işbirliği halinde ve görüşleri alınarak hazırlandığı ve MGK'ya sunulduğu ve MGK'nın uygun bulması halinde tavsiye kararı ile Bakanlar Kurulu'na bildirildiği belirtilmektedir. Açıkça görüldüğü gibi MGSB'nin hazırlanmasında MGK merkezi rol oynamakadır. MGSB 2945 sayılı kanunun 2(b) maddesinde belirtildiği gibi "*milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaset*" olarak tanımlanmaktadır. Yine MGK'nin internet sitesine göre, bu belge, yürütme organı olan Bakanlar Kurulu'nun 1982 Anayasası'nın 117. ve 118. maddelerinde yazılı devletin milli güvenliğin sağlanmasına yönelik görevleri çerçevesinde planlanmaya yönelik bir idari tasarruf olup, ana esasları ihitiva eden özlü bir metin ve devletin bekası ile milletin refahına ilişkin izlenecek milli güvenlik siyasetinin esaslarını içeren bir yol haritası olarak kabul edilmektedir.[194]

3.5. MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI

Güvenlik çok boyutlu bir çerçevede ele alındığından askeri gücün yanında iktisadi, sosyal, siyasi ve çevresel unsurları da içermektedir. Güvenliğin en önemli aşamalarından biri olan risk ve tehditlerin belirlenmesinde istihbarat unsurlarına ciddi sorumluluklar düşmektedir. İstihbarat unsurları güvenlik sorunlarını oluşum aşamasında tespit ederek ön almayı ve proaktif davranmayı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı 6 Temmuz 1965 tarih ve 644 sayılı Milli İstihbarat

[193] T.C. MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 30.08.2012).
[194] T.C. MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 30.08.2012).

Teşkilatı Kanunu'yla Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. Ancak bu yasa, uygulamada ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi, boşlukların doldurulması ve hızla gelişen ve değişen dünya koşullarına paralel olarak 1 Ocak 1984 tarihinde yasallaşan 2937 sayılı *Devlet İsithbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'na* bırakmıştır. 2937 sayılı kanunla ile kurulan MİT Müsteşarlığı 644 sayılı kanununda olduğu gibi Başbakanlığa değil, doğrudan Başbakan'a bağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ne içten ve dıştan yöneltilen faaliyetler hakkında oluşturulan millî güvenlik istihbaratını, millî güvenlik siyaseti ile ilgili planların hazırlanması ve yürütülmesinde devlet çapında oluşturmak ve elde edilen istihbâratı Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, MGK Genel Sekreteri ile gerekli kuruluşlara ulaştırmak görevidir.[195] Bunun dışında MİT, devletin milli güvenlik siyaseti ile ilgili planların hazırlanmasında ve yürütülmesinde; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile ilgili bakanlıkların istihbarat istek ve ihtiyaçlarını karşılamak ve Türkiye'ye yönelik olarak yürütülen isithbarata karşı koymakla görevlidir.[196]

3.6. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

3201 sayılı Emniyet Teskilatı Kanunu'nda ifadesini buldugu sekliyle polis; silahlı icra ve inzibat kuvvetidir. Jandarma ile birlikte umumi zabıtayı oluştururlar. Baska bir deyisle polis; kamu düzenini ve yasaların uygulanmasını saglayan silahlı bir kuvvettir. Polis, toplumda dirlik ve düzeni, kamunun ve kisilerin temel haklarını kullanma güvencesini, konut dokunulmazlıgını, halkın ırz, can ve malını korur, toplumun huzur ve güven içerisinde yasamasını sağlamakla görevlidir. Polis Türkiye'de Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) çatısı altında merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatı olarak yapılandırılmıs ve İçisleri Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Polisin görevinin en geniş ve genel kabul gören tanımını 2559 Polis Vazife ve Salahiyet (PVSK) Kanunu'nun 1. maddesinde görmek mümkündür. Şöyle ki; " *Polis, asayişi amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatını temin eder. Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil (hastalıklı, sakat) ve acizlere muavenet (yardım) eder. Kanun ve*

[195] Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mit.gov.tr/g-gorev.html (Erişim tarihi: 10.09.2012).
[196] Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mit.gov.tr/g-gorev.html (Erişim tarihi: 10.09.2012).

nizamnamelerinin kendisine verdiği vazifeleri yapar"[197] denilmektedir. Aynı kanunun 2. maddesinde ise "*Polisin genel emniyetle ilgili görevleri iki kısımdır. Kanunlara, tüzüklere, yönetmeliklere, hükümet emirlerine ve kamu düzenine uygun olmayan hareketlerin işlenmesinden önce bu kanun hükümleri dairesinde önünü almak ve işlenmiş olan bir suç hakkında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı görevleri yapmak*"[198] şeklinde tarif edilmiştir. Polis Vazife Salahiyet Nizamnamesi'nin 1. maddesinde görev "*Asayiş, amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korumak ve halkın ırz ve can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatını temin etmekle mükellef olan polis; bunlara herhangi bir suretle vuku bulacak taarruz, tecavüz ve sarkıntılığı menetmeğe ve mütecasirlerini yakalamağa ve haklarında kanunen yapılması lazım gelen muameleye başlamaya mecburdur*"[199] şeklinde belirtilmiştir.

2559 sayılı PVSK ve 2803 sayılı JGYK ile, kanun koyucunun iç güvenlik örgütlenmesi olarak polis örgütünün kurulusunu asli unsur olarak ele alarak, polisin kurulamadıgı yerlerde jandarmanın polis kurulana kadar görevli olması gerektigi mantığını taşımasıdır. Nitekim PVS kanununun 25. maddesinde polis örgütü bulunmayan yerlerde il, ilçe ve bucak jandarma komutanları ile jandarma karakul komutanlarının bu kanunda yazılı vazifeleri yapacakları belirtilmistir. Yine bu düzenlemeye paralel olarak JGY kanununun 10. maddesinde jandarmanın görev alanı olarak polis teskilatı bulunmayan yerler ibaresi kullanılmıstır.

Polise yasa ile verilen görevler iki ana başlık altında toplanabilir; idari görev ve adli görev. Bu görev ve yetkilerin temel dayanağı 2559 sayılı Polis Vazife Selahiyetleri Kanunu'dur. İdari görevin kapsamı içerisine genel anlamda suç islenmesinin önüne geçmek için alınan tedbirler, yani önleyici kolluk faaliyetleri ile trafik düzenleme ve denetleme görevi, yardıma ihtiyaç duyanlara yardım edilmesi gibi görevlerin yanısıra, aynı yasanın ek 7.maddesinde düzenlenen istihbarat görevi de dâhildir. Adli görevleri ise, suçun oluşmasına müteakip olay yerini güvenceye alarak, delilleri toplamak, süphelilerin yakalanması için gerekli çalısmaları yapmak ve cumhuriyet savcısının adli islemle ilgili emirlerini yerine getirmek suretiyle sorusturmaya dair diğer işlemleri yapmaktır. Bu görevin içerisinde devlet güvenligi ve anayasal düzene karsı suçlarla mücadele etmek kapsamında terörle mücadele faaliyetleri de bulunmaktadır. Bu görev

[197] Resmi Gazete, Sayı 2751, 14 Temmuz 1934, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2751.pdf (Erişim tarihi: 15.09.2012).
[198] Resmi Gazete, Sayı 2751, 14 Temmuz 1934, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2751.pdf (Erişim tarihi: 15.09.2012).
[199] Resmi gazete, Sayı 3890, 25 Nisan 1938, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3890.pdf (Erişim tarihi: 15.09.2012).

ilgili yasada siyasi polislik olarak tanımlanmıstır. Bunun dışında, EGM Özel Harekât Dairesi Başkanlığı'na bağlı özel eğitimli polisler terörle mücadelede önemli görevler üstlenmektedir.

3.7. JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI

2803 sayılı Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 3. maddesine göre Jandarma, kamu düzeninin ve güvenliğnin korunması, asayiş ve emniyetin sağlanması ile diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir. Jandarma emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan, diger kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir[200] Jandarma Genel Komutanlığı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası olup, silahlı kuvvetlerle ilgili görevleri ile eğitim ve öğrenim bakımından Genel Kurmay Başkanlığı'na, emniyet ve asayiş işleri ile diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçisleri Bakanlığı'na baglı bir kuruluştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olan Jandarma, eğitim, personel kaynağı, disiplin mevzuatı, özlük hakları yönüyle Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlıdır. Bu bağlılık Jandarma Genel Komutanlığı adıyla bir kuvvet komutanlığı seklinde düzenlenmiştir. Jandarmanın görev alanı, ilgili kanunun 10. maddesinde düzenlendiği gibi, özetle polis teşkilatının kurulmadığı yerlerdir. Jandarmanın görevinin dayanağını teşkil eden 2803 sayılı Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 7. maddesinde "jandarmanın genel olarak görevleri" başlığı altında mülki, adli, askeri ve diğer görevleri sıralanmıştır:[201]

a-) Mülki görevleri; Emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek, suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korunmalarını yapmak. b-) Adli görevleri; işlenmiş suçlarla ilgili olarak kanunlarda belirtilen işlemleri yapmak ve bunlara ilişkin adli hizmetleri yerine getirmek.

c-) Askeri görevleri; Askeri kanun ve nizamların gereği görevlerle Genelkurmay Başkanlığı'nca verilen görevleri yapmak.

[200] Resmi Gazete, Sayı 17985, 12 Mart 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17985.pdf (Erişim tarihi: 20.09.2012).
[201] Resmi Gazete, Sayı 17985, 12 Mart 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17985.pdf (Erişim tarihi: 20.09.2012).

d-) Diğer görevleri; Yukarıda belirtilen görevler dışında kalan ve diğer kanun ve nizam hükümlerinin icrası ile bunlara dayalı emir ve kararlarla jandarmaya verilen görevleri yapmak.

Adli görevler, suç işlenmesinin ardından cumhuriyet savcısı emrinde gerekli adli işlemlere ilişkin görevlerin yapılması, mülki görevler genel hatları ile önleyici görevler ve bunun yanı sıra, farklı olarak ceza ve tutukevlerinin dış güvenliğinin sağlanması, askeri görevler ise Genelkurmay Başkanlığı tarafından verilen görevlerin yapılmasıdır. Bunların dışında jandarma, savaş, seferberlik ve sıkıyönetim durumlarında gerekli görüldüğü boyutta kuvvet komutanlıkları emrine girer. Bu görev bölüşümü doğrultusunda jandarma, mülki görevler olarak tanımlanan önleyici ve idari kolluk görevlerini yerine getirirken mülki idare amirinin emrindedir.

Aynı kanuna dayanarak çıkartılan 'Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği' 42. maddesinde "Jandarma; emniyet ve asayişi sağlamak, kamu düzenini korumakla yükümlü olup, bu görevleri,

a-) Kanunlara, tüzüklere, yönetmeliklere, hükümet emirlerine ya da tebliğlere ve genel olarak kamu düzenine uygun olmayan eylemleri, işlenmesinden önce kanun ve nizamlar çerçevesinde önlemek.

b-) İşlenmiş olan bir suç hakkında Ceza Muhakemesi Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı görevleri yapmak"[202] şeklinde ifade edilmiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı; 81 İl Jandarma Komutanlığı ve 896 İlçe Jandarma Komutanlığı olarak teşkilatlanmış olup, 250 bin kadroda yaklaşık 200 bin kişilik bir güçle (yüzde 86.4'ü muharip güçlerde olmak üzere subay, astsubay, uzman jandarma, uzman erbaş, erbaş/er, sivil memur ve işçi) hizmet sunmaktadır.[203] Jandarmanın Genel Komutanlık bünyesindeki merkez teşkilatının dışında illerde alay komutanlıkları, ilçelerde bölük komutanlıkları düzeyinde, il ve ilçe jandarma komutanlıkları ve bunların bünyesinde karakol komutanlıkları, ihtiyaç gerekçesiyle de 12 ayrı merkezde Jandarma Asayis Bölge Komutanlıkları mevcuttur.

Jandarma, askeri görevleri bakımından ve savaş zamanında TSK'ya, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerini yerine getirme yönünden ise İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Jandarma genel komutanı, bu kapsamdaki görevleri bakımından

[202] T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi Resmi İnternet Sayfası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.837362.pdf (Erişim tarihi: 21.09.2012).

[203] Devlet Planlama Teşkilatı, **IX. Kalkınma Planı (2007-20013) Güvenlik Özel İhtisas Alt Komisyon Raporu**, 2006, s. 4-5, T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlı Resmi İnternet Sayfası, http://www.sgb.adalet.gov.tr/bilgibankasi/pdf/adalet-9p-oik.pdf (Erişim tarihi: 21.09.2012).

İçişleri Bakanlığı'na, askeri görevlerinin dışında, örgütlenme biçimi, terfi ve sicil sistemi, personelin eğitim ve öğretimi açısından da Genelkurmay Başkanlığı'na bağlıdır[204] Jandarmanın görev ve sorumluluk alanı, il ve ilçe belediye sınırları dışında kalan alanlar ile polis teşkilatları bulunmayan yerleri kapsar. Mülki açıdan jandarma birimleri, illerde valilerin, ilçelerde ise kaymakamların emir ve denetimi altındadır. Jandarma Genel Komutanlığı'na bağlı Özel Harekât birlikleri de bazen EGM özel harekâtçıları ile birlikte bazen de ayrı olarak terörle mücadelede önemli roller üstlenmektedir.

3.8. KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ MÜSTEŞARLIĞI

17.02.2010 tarihli ve 5952 sayılı yasa ile kurulan ve herhangi bir operasyonel faaliyet icra etmeyen Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) terörle mücadelede politika ve stratejiler üretmek, stratejik istihbaratı değerlendirmek ve alınan tedbirlerin uygulanmasında koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmiş ve ayrıca bünyesinde stratejik istihbaratın koordinasyon görevini yerine getirebilmek ve güvenlik kuvvetlerinin stratejik istihbarat paylaşımını güçlendirmek adına bir İstihbarat Değerlendirme Merkezi oluşturulmuştur[205]

KDGM tarafından 2013 yılından hazırlanan 'Sessiz Devrim' adlı kitapçıkta, **"***Türkiye'nin terörle mücadele geçmişinde bütüncül bir terörle mücadele stratejisinin bulunmadığı, terör sorununa sivil ve sosyal bilimler perspektifinden bakan bir kurumunun olmadığı bir eksiklik"* olarak görülmüş ve bu bağlamda "*çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımın gereği olarak terörle mücadele alanında bilimsel metot ve verileri kullanmak suretiyle daha fazla analiz yapmak, çözüm önerileri, politika ve stratejiler geliştirmek ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın kurulduğu"* [206] belirtilmiştir.

---

[204] Lale Sarıibrahimoğlu, "Jandarma Genel Komutanlığı," Ümit Cizre (ed.), **Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**, TESEV, 2005, s. 96

[205] Resmi Gazete, Sayı 27511, 4 Mart 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100304.htm (Erişim tarihi: 23.09.2012).

[206] Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM), **Sessiz Devrim'**, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) Yayınları, Ankara, 2013, s.48.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. TÜRKİYE'NİN AB İLİŞKİLERİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yarattığı yıkımdan sonra bazı Avrupa ülkeleri böylesi bir tablo ile bir daha karşı karşıya kalmamak için işbirliği yolları aramışlardır. Bu arayışlar sonucunda Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Avrupa'da kalıcı barışı ve istikrarı sürekli kılmak ve refahı artımak için 1951 yılında Paris Antlaşmasını imzalayarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'yi kurmuşlardır. 1957 yılında ise söz konusu ülkeler Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)'nu kuran Roma Antlaşması'na imza atmışlardır. 1967 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması ile mevcut bu üç ayrı oluşum – AKÇT, AET ve EURATOM - Avrupa Toplulukları veya daha yaygın biçimiyle Avrupa Topluluğu (AT) adıyla tek bir çatı altında toplandı. 1 Kasım 1993 tarihinde ise, Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastrich Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi sonucu AET, yeni görev ve sorumluluk alanları ile birlikte Avrupa Birliği (AB) olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Avrupa'daki bu ekonomik bütünleşme hareketi özellikle 1993 Kopenhag Zirvesi'yle birlikte son derece önemli bir yapı halini almaya başlamıştır. Roma Antlaşması'dan bu yana, bu birliktelik yeni üyelerin katılımlarıyla büyümüş ve mevcut yetkilerine yeni görev ve sorumluluk alanları ekleyerek de gücünü arttırmıştır. Kuruluş yıllarında sadece 6 üyeden oluşan Avrupa Toplulukları, değişik tarihlerde yeni üyelerin katılımı sonucu 27 üyeden oluşan bir Birlik halini almıştır. Bugün itibariyle 500 milyona yakın nüfusu ve 18 trilyon doları bulan gayrisafi milli hâsılası ile Avrupa Birliği, dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır.[207]

Avrupa Birliği, Avrupa halklarının iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda birbirleriyle kaynaşmasını öngören, Avrupa devletlerinin ve vatandaşlarının bir araya gelerek oluşturduğu uluslarüstü bir yapıdır. Öncelikli amaçları, Birlik üyesi devletlerin ekonomik kalkınmalarını sağlamak ve hem AB içinde hem de tüm dünyada insan haklarının korunması ve gelişmesini desteklemektir. Demokrasi, hukukun üstünlüğü,

[207] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=3 (Erişim tarihi: 16.10.2012).

eşitlik, insan onuru ve insan haklarına saygı AB'nin temel değerleri olarak kabul edilmektedir.[208]

1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan Batılılaşma süreci Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'ye ortaklık başvurusu ile yeni bir boyut kazanmış oluyordu. Bu başvuru üzerine Türkiye Cumhuriyeti ile AET arasında bir ortaklık yaratan Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963'de imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında günümüze kadar inişli çıkışlı bir şekilde sürü gelen ilişkiler için milad olması açısından önemlidir. Bundan sonraki kısımda ilk olarak Ankara Anlaşması'ndan 1998 Cardiff Zirvesi'ne kadarki Türkiye – AB ilişkileri kısa olarak irdelenecektir. Daha sonra ise, 1998 Cardiff Zirvesi sonrası AB üyelik süreci tarihsel olarak incelenencektir.

4.1.1. 1998 Öncesi Türkiye – AB İlişkileri

4.1.1.1. Ankara Anlaşması

II. Dünya Savaşı sonrası tercihini Batı ittifakı içinde yer almaktan yana kullanan Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen üye olmasından sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na üyelik başvurusu yaparak Batı ile bağını hem siyasi hem de iktisadi olarak pekiştmek istemiştir. Türkiye bu amaçla hem de iktisadi kalkınma ve gelişme sürecinin ivme kazanacağı düşüncesiyle 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur.[209] Bununla birlikte 15 Temmuz 1959 tarihinde Yunanistan'ın AET'ye yaptığı başvuru, muhtemel bir üyeliğin bu ülkeye sağlayacağı avantajlardan yoksun kalma kaygısı da Türkiye'nin başvurusunda önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.[210]

Türkiye Cumhuriyeti ile AET arasında bir ortaklık yaratan Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 de imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[211] Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri, iki taraf için de inişli çıkışlı ancak önemli bir süreci ifade etmektedir. Yaşanan tüm gerginliklere ve krizlere rağmen bugüne değin süregelen bu ilişkinin resmi belgesi Ankara Anlaşması'dır.

---

[208] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=3 (Erişim tarihi: 16.10.2012).
[209] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1 (Erişim tarihi: 16.10.2012).
[210] Esra Çayhan ve Nurşin A. Güney, **Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye**, Afa Yayıncılık, Tüses Vakfı, İstanbul, 1996, s. 96.
[211] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1 (Erişim tarihi: 16.10.2012).

Ankara Anlaşması, başlangıç kısmında belirtildiği üzere, iki taraf arasında giderek daha sıkı bağlar kurularak Türkiye'deki yaşam koşullarının hızlı bir ekonomi ilerleyişi ve Toplulukla uyumlu bir alışveriş içinde geliştirilmesini; böylece Türk ekonomisi ile Topluluk ekonomisi arasındaki farkı azaltmayı; bunun için gerekli görülen ekonomik yardımı da gözönünde bulundurarak, Türk halkının yaşam düzeyini yükseltme çabasına AET'nin getireceği destek ile ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasının kolaylaştırılmasını hedefler. Anlaşmanın amacı ise 2. maddede şöyle belirtilmiştir: "*Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.*"[212] Bu amacın gerçekleştirilmesi için bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulması öngörülmüştür. Ankara Anlaşması gereğince Türkiye – AET ortaklığının üç dönemden oluşacağı belirtilmiştir:[213]

Hazırlık Dönemi**:** Anlaşmaya göre 5 yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl sürerek 1 Aralık 1964 – 31 Aralık 1972 tarihleri arasını kapsayan bu dönemde, Topluluk üstleneceği tek taraflı yükümlülüklerle Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir.

Geçiş Dönemi**:** 1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayacak olan bu dönemin sonunda gümrük birliğinin tamamlanması planlanmıştır,

Nihai Dönem: Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisindeki son dönem Ankara Anlaşması'nın 5. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: "*Son dönem gümrük birliğine dayanır ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir*."

Ankara Anlaşması'nda öngörülen ortaklık rejimini yürütme görevi, Ortaklık Konseyine verilmiştir. Ortaklık Konseyi, Türk hükümet üyeleri, üye devletler temsilcileri ile Topluluk Konsey ve Komisyon temsilcilerinden oluşacaktır. Konsey, çalışmalarını Brüksel'deki sürekli yönetim organı durumundaki Ortaklık Komitesi aracılığıyla yürütmüştür.

[212] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası,http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf (Erişim tarihi: 20.10.2012).
[213] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası,http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf (Erişim tarihi: 20.10.2012).

4.1.1.2. Katma Protokol'ün Yürürlüğe Girmesi

Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol'de geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Katma Protokol'ün önemli maddeleri şu şekilde özetlenebilir:[214] '*Malların Serbest Dolaşımı*' başlıklı I. bölümde değinilen meseleler arasında, sanayi ürünleri için Gümrük Birliği kurulması, Ortak Gümrük Tarifesi'nin Türkiye tarafından kabulü ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının esasları gibi bölümler yer almıştır. '*Kişilerin ve Hizmetlerin Dolaşımı*' konusunu ele alan II. bölümde ise, Türkiye ve Topluluk üyesi ülkeler arasında işçilerin serbest dolaşımı ile yerleşme hakkı, hizmet edimi ve ulaştırma başlıkları incelenmiştir. '*Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması*' bölümünde ise, Topluluğun rekabet, vergileme ile ilgili hükümlerine ve mevzuatına Türkiye'nin nasıl uyum sağlayacağı; ekonomi ve ticaret politikalarının koordinasyonu konularına değinilmiştir. Bu Protokol'ün nihai amacı, Türkiye ve Avrupa Topluluğu (AT) arasından bir gümrük birliğinin tamamlnması öngörülmüştür.

4.1.1.3. Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde, AT'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. AT Konseyi'ne yapılan bu başvuru incelenmek üzere Komisyon'a havale edilmiştir. Tam üyelik başvurusu o tarihe kadar süre gelen ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak, diğer bir deyişle, Ankara Anlaşması ile öngörülen tüm dönemlerin tamamlanması beklenilmeden yapılmıştır. Yani, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu, AT'nin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması'nın 238. maddesinde belirtilen "*Topluluğun üçüncü bir devletle ortaklık oluşturan anlaşmalar imzalamasına*" dair Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ekseninde değil, söz konusu Antlaşma'nın 237. maddesinde belirtilen "*Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmayı talep edebilir*" ilkesi ekseninde yapılmıştır.

Komisyon'un ilgili dairelerince, Türkiye'nin AT'ye katılmasının muhtemel etkilerini ve neticeleri degerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu elde edilen bulgular 18 Aralık 1989 tarihinde Komisyon Görüşü (*Avis*) ile açıklanmıştır. Buna ilaveten, Türkiye'nin iktisadi durumu ve kalkınması hakkında bir de rapor yayımlanmıştır. Hem bu

[214] T.C. Dişişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/avrupa-ekonomik-toplulugu-ile-turkiye-arasinda-ortaklik-iliskisi-kurulmasina-dair-anlasmaya-katma-protokol---23-kasim-1970.tr.mfa (Erişim tarihi: 25.10.2012).

rapordan hem de Komisyon'un görüşünden, AT'nin kendi bütünleşmesini tamamlamadan Türkiye'yi şu an itibariyle üye olarak kabul edemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen, Türkiye'nin AT'ye katılmaya ehil olduğunun ve iktisadi, siyasi ve sosyal alanlarda gelişme göstermesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna ilişkin Komisyon görüsünde, Türkiye'nin AT'ye tam üye olmak için henüz hazır olmadığı vurgulanmış ve ilişkilerin Ortaklık Anlaşması çerçevesinde geliştirilmesi önerilmiştir.[215]

AT bu görüş ve raporuyla aslında Türkiye'ye kesin cevap vermemiştir. Komisyon'un görüşü her ne kadar bağlayıcı olmamakla beraber, Türkiye'nin yaptığı tam üyelik başvurusunu bir anlamda retettiği manasını içermektedir. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu inceleyip değerlendiren ilgili AT Komisyonu 17 Aralık 1989 tarihli raporunda, azınlık hakları ve Kıbrıs konusunda önemli eleştiriler getirmiştir. Bu konulardaki eleştiriler, tam üyelik başvurusunun reddedilmesinin siyasi dayanakları olmuştur.[216] Yüksek enflasyon ve işsizlik gibi konular da reddin iktisadi dayanaklarını oluşturmuştur.[217] Ancak, Türkiye'nin tam üyelik için ehil olarak görülmesi ise yapılan başvurunun Türkiye'ye getirdiği en anlamlı kazanımdır.

4.1.1.4. Gümrük Birliği

AT kurucu antlaşması olan Roma Antlaşma'nın 23. maddesinde, Topluluğun, tüm malların serbestçe dolaştığı bir gümrük birliğine dayandığı belirtilmiştir. Gümrük Birliği ile Topluluk sınırlar içinde malların serbest dolaşımını engelleyici tedbirler ortadan kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı koruma tedbirlerini aynı seviyeye getirmeyi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Avrupa entegrasyonunun temeli bir anlamda Gümrük Birliği'ne dayanmaktadır.

Türkiye'nin başvurusunun bir anlamda reddilmesine rağmen tam üyelik için ehil olarak nitelendirilmesi ve Türkiye'nin sosyal, siyasal ve iktisadi alanlarda gelişme göstermesi gerektiği vurgusu Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. Öte yandan, AT Türkiye'nin Topluluk'tan fazla uzaklaşmasını arzu etmemiş ve Katma Protokol'de öngördüğü şekilde Gümrük Birliği'ni tamamlamak için Komisyon öncülüğünde

[215] İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Türkiye ve Avrupa Birliği III: Ulus Devletini Aşma Çabasindaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı Ümit Yayincilik, Ankara, 2000, s. 159-162.
[216] Çayhan ve Güney, a.g.e., s. 104.
[217] Atilla Eralp, Değişen Savaş-Sonrası Uluslararası Sistemde Türkiye ve Avrupa Topluluğu, Canan Balkır ve Alan M. Williams, A.M. (der.) **Türkiye ve Avrupa İlişkileri**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 37-63.

çalışmalarına hız vermiştir. Bu bağlamda, 5 Mart 1995 tarihinde gerçekleştirilen 36. Ortaklık Konseyi toplantısında alınan Gümrük Birliği kararı (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı) alınmış ve bu karar 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girerek Ankara Anlaşması'nın son dönemini başlatmıştır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararında şu kısımlara yer verilmiştir: Malların Serbest Dolaşımı ve Ticaret Politikası, Tarım Ürünleri, Gümrük Hükümleri, Yasaların Yakınlaştırılmas, Kurumsal Hükümler ve Genel ve Son Hükümler.[218]

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile Türkiye ile AT arasında Ankara Anlaşması'nda öngörülen gümrük birliğinden farklı bir gümrük birliği ortaya çıkmıştır. Ankara Anlaşması'nın 10. maddesinde, "*Üye Devletlerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracattada gümrük vergileri ve eş etkili resim ve harçlar, miktar kısıtlamaları ile milli üretime Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten eşit etkili başka her türlü tedbir yasaklanır ve buna ilave olarak Türkiye üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabul eder ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata da yaklaşmayı taahhüt eder*" şeklinde ifade edilmiştir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararında ise gümrük birliğinin sadece gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve Topluluğun üçüncü ülkelere uyguladığı ortak gümrük tarifesine uyum sağlanması değil, aynı zamanda bir tarafın diğer taraf üzerinde haksız rekabet avantajı sağlamasına neden olabilecek tüm bozucu mekanizmaların kaldırılması anlamına geldiği anlayışı mevcuttur.[219] Bu durum Türkiye'ye sadece malların serbest dolaşımıyla değil, aynı zamanda rekabet kuralları, devlet yardımları fikri ve sınaî mülkiyet hakları gibi konularda da AT mevzuatına uyum mecburiyeti getirmiştir.

AB'ye tam üye olmadan AB ile gümrük birliğini tamamlayan tek ülke Türkiye'dir. Diğer bir deyişle, tek yanlı olarak tam üyelerin üstlendiği yükümlere yakın yükümlülükler üstlenen Türkiye, tam üye olmadan gümrük birliği'ne giren ilk ve tek ülkedir (Manisalı, 1998, s. 43). Tam üyelerin kendi çıkarları doğrultusunda belirledikleri dış ticaret politikalarının (gümrük mevzuatı, üçüncü ülkelerle tercihli ticaret anlaşmaları, diğer anlaşma, karar ve ambargolar) oluşturulma sürecinde yer almasa da, bu politikalar sonucu AB tarafından alınan kararlara uymak zorunda kalmıştır (Dura & Atik, 2000, s. 227). Olumlu ve olumsuz etkileri ve sonuçları hala tartışılmakta olan Gümrük Birliği,

[218] T.C. Dişişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa (Erişim tarihi: 10.11.2012).
[219] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46234&l=1 (Erişim tarihi: 10.11.2012).

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde en önemli aşamalarından biri olup Türkiye-AB ilişkilerine ayrı bir boyut kazandırmıştır.

4.1.1.5. 1997 Lüksemburg Zirvesi

12 -13 Aralìk 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da gerçekleştrilen AB Zirevsi'nde AB devlet ve hükümet başkanları daha çok AB'nin genişlemesi konularına daha fazla ağırlık vermişlerdir. Nitekim bu Zirve sonunda yayınlanan 'Sonuç Bildirgesi'nde' genişleme konusu en fazla yer alan konu olmuştur. Zirve'de kabul edilen Sonuç Bildirgesi'nin en önemli bölümü genişleme konusuna ayrılmıştır. Türkiye'nin AB bile ilişkilerinde önemli bir sayfa olan bu zirvenin Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye ile ilgili konular ön plana çıkmıştır:[220]

- Türkiye'nin AB'ye katılım ehliyetini tekrar ve güçlü bir şekilde teyit edildiği görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin AB'ye üyeliği, diğer aday ülkelere uygulanan benzer kriterlere göre değerlendirilecektir.
- Türkiye'deki siyasi ve iktisadi koşulların üyelik müzakerelerinin başlatılması için tatmin edici düzeyde olmadığı ancak Türkiye'yi AB'ye daha fazla yakınlaştıracak bir stratejinin oluşturulması gerektiğinin altı çizilmiştir.
- Bu strateji ile, Ankara Anlaşması ile öngörülmüş olanakların geliştirilmesi, gümrük birliğinin güçlendirilmesi, mali işbirliğinin uygulanması, yasaların yakınlaştırılması ve AB müktesabatıın benimsenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca gelişmelerin düzenli olarak Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi Kopenhag kriterleri ve AB'nin 29 Nisan 1997 tarihli deklarasyonu çerçevesinde gözden geçirilmesinin önemi vurgulanmıştır.
- Türkiye - AB ilişkilerinin güçlenerek gelişmesi için, Türkiye'deki siyasi ve iktisadi reformların devam etmesine, Yunanistan ile istikrarlı ve iyi komşuluk ilişkilerine, Kıbrıs meselesine çözüm bulunması amacıyla BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu ayrıca vurgulanmıştır.

1997 Lüksemburg Zirvesi her ne kadar Türkiye'nin AB üyeliği için ehil olduğunu en yüksek düzeyde bir daha teyit etmesine rağmen, Zirve sonrası alınan kararlar Türkiye'yi pek memnun etmemiştir. Zira bu Zirve ile birlikte AB'ye üyelik başvurusu yapan Bulgaristan, Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya,

[220] Avrupa Birliği Parlamentosu Resmi İnternet Sayfası, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm (Erişim tarihi: 20.11.2012).

Malta, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya'ya aday ülke satüsü verilirken, Türkiye'ye bu statü siyasi ve iktisadi koşullar öne sürülerek verilmemiştir.

Tam üyelik için AB'ye başvuran diğer ülkelere karşı kendisine ayrımcı muamele yapıldığını düşünen Türkiye AB'yi kınamış ve 12 Mart 1998 tarihinde Londra'da yapılacak olan Avrupa Konferansı'na katılmayacağını belirterek tepkisini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefinin devam ettiği, AB ile mevcut ortaklık ilişkilerinin sürdürüleceği, ancak bu ilişkilerin geliştirilmesinin AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlı olacağı belirtilip, AB'nin mevcut zihniyet ve yaklaşımı değişmedikçe ilişkilerin ahdi çerçevesi dışındaki konuların AB ile ele alınmayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, Türkiye – AB ilişkilerinin gelişmesine mani olduğu iddia edilen, Kıbrıs meselesi, Türk-Yunan ilişkileri ve insan hakları gibi Türkiye'nin iç meselelerini Türkiye'nin bundan böyle AB ile mevcut olan siyasi diyaloğun dışında bırakacağı belirtilmiştir.

Tüm bunlara rağmen, ilişkilerin Ankara Anlaşması'nın öngördüğü şekilde devam ettirileceği, AB'nin Lüksemburg Zirvesi sonunda gümrük birliğinin derinleştirilmesine ve Ankara Anlaşması'nın sağladığı olanakların kullanılmasına yönelik tekliflerin Türkiye tarafından beklendiği ifade edilmiştir. Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin mevcut durumdan çıkış yolunun AB'nin göstereceği siyasi iradeye bağlı olduğunun altı çizilmiştir.

4.1.2. 1998 Sonrası Türkiye – AB İlişkileri

4.1.2.1. 1998 Cardiff Zirvesi

5 -16 Haziran 1998 tarihinde Galler'in Cardiff kentinde gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi sonrası yayınlanan Başkanlık Sonuç Bildirgesi'nin genişleme ile ilgili kısmında, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik konusunda bir önceki zirve olan Lüksemburg Zirvesi'ndeki hayal kırıklığını ve kızgınlığını azaltmaya yönelik bir yaklaşım görülmektedir. Zira bu Zirve sonrası yayınlanan Sonuç Bildirgesi kullandığı ifadeler bakımından bundan öncekilerinden farklı olmuştur. Bu Sonuç Bildirgesi ile Türkiye'nin AB'ye tam üyelik için "*ehil*" olduğu ifadesinden vazgeçilmiş, bunun yerine zımni bir şekilde "*aday ülke*" ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin AB'ye üyelik konusunda hazırlanmasına konusuyla ilişkin Avrupa Stratejisi'nin ileriye götürülmesi hakkında AB Komisyonu'nun 4 Mart 1998 tarihli

Komisyon tebliği Cardiff Zirvesi sırasında memnuniyetle karşılanmış ve Zirve Sonuç Bildirgesi'nde yer bulmuştur:

> "Konsey, bir bütün olarak ele alındığında, bu stratejinin, ilişkilerimizin sağlam ve evrimsel bir temelde geliştirilmesi için bir platform sunduğunu kabul eder. Avrupa Birliği Konseyi, Komisyon'u, bu stratejinin etkin biçimde uygulanması için gerekli olan tekliflerin sunulması dâhil, stratejiyi daha da geliştirmeye davet eder. Strateji, Türkiye'nin görüşlerini de dikkate alarak, zaman içinde zenginleştirilebilir. Avrupa Birliği Konseyi, ayrıca, Başkanlığı, Komisyonu ve ilgili Türk makamlarını, Türkiye'nin mevzuat ve uygulamasının Topluluk müktesebatıyla uyumlulaştırılması hedefini izlemeye davet eder ve Komisyon'dan, elde edilen ilerleme konusunda, erken tarihli bir Ortaklık Konseyi toplantısına rapor vermesini talep eder. Avrupa Stratejisi için malî destek ihtiyacını hatırlatarak, Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Stratejisi'nin uygulanmasını desteklemenin yolları ve yöntemleri üzerinde düşünme ve bu amaçla uygun teklifler sunma yolunda Komisyon'un niyetini kaydeder."[221]

Görüldüğü üzere, aday ülkelerin tam üyeliğe hazırlanma durumunu incelemek üzere kurulmuş bulunan ve AB Komisyonu'nun her aday ülke için 1998 yılı sonunda bir rapor sunmasını öngören devreyi gözden geçirme mekanizmasına Türkiye de dâhil edilmiş ve Türkiye için hazırlanacak raporunda Ankara Anlaşması'nın Türkiye'nin tam üyeliğini öngören 28. maddesi ile Lüksemburg Başkanlık Kararlarının temel alınması öngörülmüştür. Zirve sırasında, Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için sunulan "Avrupa Stratejisi" onaylanmış, bu stratejinin Türkiye'nin önerileriyle de zenginleştirilebileceği vurgulanarak, hayata geçirilmesi için AB Komisyonu'ndan, gerekli mali desteğin sağlanması amacıyla çözüm yolları bulunması istenmiştir.

4.1.2.2. 1999 Helsinki Zirvesi

10 – 11 Aralık 1999 tarihinde Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları'nın Zirvesi Türkiye – AB ilişkilerinin belki de ne önemli kilometre taşıdır. Zira bu Zirve'nin sonunda Türkiye'nin AB'ye tam üyelik adaylığı resmen onaylanmış ve Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere, 31 Temmuz 1959 tarihinden beri AB'ye tam üye olma çabasındaki sarfeden Türkiye'nin oldukça uzun ve inişli çıkışlı bir sürenin ardından AB'ye 'üye ülke adayı' olarak kabul edilmesi önemliydi. Bu Zirve sonrası yayınlanan Sonuç Bildirgesi'nin 4., 9. ve 12. maddeleri Türkiye ile igili olup, bunlardan 4. madde Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesi ile ilgilidir:

[221] Avrupa Birliği (AB) Konseyi Resmi İnternet Sayfası, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf (Erişim tarihi: 20.11.2012).

"12.Avrupa Konseyi (AB Devlet/Hükümet Başkanları), Komisyon'un İlerleme Raporu'nda işaret edildiği üzere, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlarla aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye de, mevcut Avrupa Stratejisi'ne istinaden, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejisinden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları ile 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog sözkonusu olacaktır. Türkiye, Topluluk programları ile ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkânına da sahip olacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için bir Ulusal Program'la birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir Katılım Ortaklığı belgesi, önceki Konsey Sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye'nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebatla uyumlaşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir. Avrupa Konseyi, Komisyon'dan, katılım öncesi tüm AB mali yardım kaynaklarının koordinasyonu için tek bir çerçeve sunmasını talep eder."[222]

9. madde ise, AB'ye aday ülkeler arasındaki sınır anlaşmazlıklarını ve ilgili diğer anlaşmazlıkların BM Şartı'na uygun olarak barışçı yoldan çözümlenmesi ve bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmeleri gerektiğini vurgulamıştır. 12. madde ise doğrudan Kıbrıs sorunu ile ilgili olması bakımından önem arz etmektedir.

Helsinki Zirvesi'nin 'Sonuç Bildirgesi'nin' Türkiye'yi ilgili tüm kısımları değerlendirildiği takdirde şu özetle karşılaşılmaktadır:

- Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde AB'ye katılmaya aday her ülke gibi bir Katılım Öncesi Stratejisi'nden yararlanacaktır.
- Türkiye, AB programları ve ajansları ile aday ülkelerle genişleme bağlamında gerçekleştirilen toplantılara katılabilecektir. Ayrıca, bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlanacaktır. Bu ortaklık, katılıma hazırlıkta öncelikli alanları belirleyecek ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin bir Ulusal Program (UP) içerecektir.
- Türkiye için bir "tarama (*screening*) süreci" (AB müktesebatının analitik olarak incelenmesi) başlatılacak ve gerekli izleme mekanizmaları oluşturulacaktır.

[222] Avrupa Birliği Parlamentosu Resmi İnternet Sayfası, http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm (Erişim tarihi: 25.11.2012).

- Türkiye adaylık döneminde, AB'nin bu konuya yönelik mali imkânlarından yararlanabilecektir.
- Türkiye ile Güney Kıbrıs ve Yunanistan arasındaki sınır anlaşmazlıkları ile ilgili diğer anlaşmazlıklar barışçı yoldan çözümlenmelidir. Şayet bunda başarılı olunamayacaksa, anlaşmazlıklar uygun bir süre içerisinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmelidir.

4.1.2.3. 2002 Kopenhag Zirvesi

12 – 13 Aralık 2002 tarihinde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da gerşekleşen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temel alınarak AB'ye katılacak olan bir aday ülke olduğunu belirten 1999 Helsinki Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi hatırlatılarak, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama yönünde attığı adımlar memnuniyetle karşılanmıştır. Siyasi kriterlere uyum bakımından uygulamanın da önem taşıdığı, özellikle siyasi kriterler alanındaki mevcut eksikliklerin hem mevzuat hem de uygulama açısından giderilmesi gerektiği ayrıca dile getirilmiştir. Bununla birlikte, yine bu Zirve'de, AB Komisyonu'un 2004 İlerleme Raporu'na bağlı Komisyon'un tavsiyesi ile Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse, AB'nin Türkiye ile katılım müzakerelerini geciktirmeksizin başlatacağı vurgulanmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği yolunda desteklenmesi amacıyla, Türkiye'nin katılım stratejisinin güçlendirilmesi, Komisyon'un gözden geçirilmiş bir KOB için öneri sunması ve yasal inceleme sürecini güçlendirmesi öngörülmüştür. Ayrıca AB, Türkiye'ye yaptığı katılım öncesi mali yardımların arttırılmasını ve bu yardımların 2004 yılından itibaren, bütçeden "katılım öncesi giderleri" başlığı altında karşılanmasını kararlaştırmıştır.[223]

Kopenhag AB Konseyi Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde, Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına ilişkin olarak açık bir takvim verilmemekle birlikte, Kopenhag siyasi kriterlerinin gerçekleştirilmesi durumunda Aralık 2004 tarihi itibariyle Türkiye ile müzakerelerin başlatılabileceği ifade edilmiştir.

[223] Avrupa Birliği (AB) Konseyi Resmi İnternet Sayfası, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/73842.pdf (Erişim tarihi: 30.11.2012).

4.1.2.4. 2004 Brüksel Zirvesi

6 Ekim 2004 tarihinde yayınlanan AB İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin AB'ye katılım için attığı adımlar olumlu değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak Türkiye'nin AB'ye katılımına yönelik süreci ile ilgili bir '*Tavsiye Raporu'* yayınlamıştır. AB Komisyonu'nun bu 'Tavsiye Raporu' kısaca şu noktalara değinerek Türkiye ile AB arasında katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiyesinde bulunmuştur[224]

- Reformlarda kaydedilen gelişmeler ışığında ve Türkiye'nin ilgili mevzuatı uygulamaya koyması durumunda Komisyon, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterince yerine getirdiğini düşünmekte ve katılım müzakerelerinin başlatılmasını önermektedir.
- Türkiye'nin AB'ye katılım süreci; sonucu önceden garanti edilemeyecek ucu açık bir süreçtir. Müzakerelerin sonucundan bağımsız olarak Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler Türkiye'nin Avrupa yapılarına tam olarak bağlı kalmasını garanti altına alacak şekilde devam etmelidir.
- AB ile Türkiye arasında sorunsuz bir bütünleşmeye imkân verecek koşulların oluşması için kayda değer bir zamana ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu süreç, hem AB'nin uyum ve etkinliğinin korunması hem de Türkiye'nin kalkınma düzeyiyle uyumlu olmayan politikaları uygulama zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaması için gereklidir.
- AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Anayasası'na dayanarak, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecektir. Konsey, bu yöndeki bir tavsiye üzerine, nitelikli oy çokluğu esasına göre karar verecektir.

İşte AB Komisyonu'nun bu tavisyesi üzerine, 16 – 17 Aralık 2004 tarihinde Belçika'nın başkenti Brüksel'de gerçekleştirilen AB Konseyi Zirvesi'nde Türkiye ile AB arasında katılım müzakerelerini 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır. Bu

[224] EUR-LEX Acces to European Union Law (Avrupa Birliği Hukukuna Erişim) Resmi İnternet Sayfası, http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=504DC0656 (Erişim tarihi: 10.12.2012).

Zirve'de Türkiye ile ilgili alınan kararlar ve diğer hususlar 'Genişleme' başlığı altında şu şekilde bahsedilmiştir:[225]

- Türkiye ile üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanacaktır.
- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Helsinki'de diğer aday ülkelerle aynı kriterler temelinde değerlendirilecek bir aday ülke olduğuna ilişkin ve Aralık 2004 Zirvesi'nde; AB Komisyonu raporu ve tavsiyesi temelinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi halinde, gecikmeksizin müzakerelere başlanacağı yönünde daha önce alınmış Konsey kararlarına atıfta bulunmaktadır.
- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin başlatmış olduğu reform sürecini memnuniyetle karşılamakta ve reform sürecinin devam edeceği yolundaki inancını ifade etmektedir. Siyasi reform sürecinin geri dönülmezliğinin temin edilmesi ve tam, etkili ve kapsamlı uygulamanın sağlanması için, özellikle temel özgürlükler ve insan haklarına uyumundan emin olmak için reform süreci Komisyon tarafından gözlem altında tutulacaktır. Komisyon, bu bağlamda, işkence ve kötü muameleye sıfır-tolerans politikası da dâhil olmak üzere, 2004 yılı raporunda altı çizilen hususlar ve tavsiyeler temelinde, Konsey tarafından düzenli rapor vermeye davet edilmiştir. AB, reform sürecine ilişkin öncelikleri ortaya koyan bir KOB temelinde siyasi reformlarda kaydedilen ilerlemeyi izlemeye devam edecektir.
- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin, yeni üyelerin katılımını göz önüne alarak, Ankara Anlaşması'nın uyarlanmasına yönelik protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin "*Türk Hükümeti Ankara Anlaşması'nın adaptasyonuna ilişkin Protokolü müzakerelerin fiilen başlaması öncesinde ve AB'nin mevcut üyeleri dikkate alındığında gerekli olan mutabakatın sağlanması ve uyarlamaların sonuçlanmasını takiben imzalamaya hazır olduğunu teyit etmektedir"* şeklindeki deklarasyonu memnuniyet vericidir.
- Avrupa Konseyi Türkiye'nin komşularıyla iyi geçinme ve AB'ye üye ülkelerle sınır sorunlarının barışçıl yoldan Birleşmiş Milletler Hukuku çerçevesinde çözüme kavuşturma çabalarını memnuniyetle karşılamaktadır.

[225] Avrupa Birliği (AB) Konseyi Resmi İnternet Sayfası, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2012).

- AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, kendi inisiyatifi ya da üye ülkelerin 1/3'ünün talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecek ve müzakerelerin yeniden açılması için gerekli şartları önerecektir.

4.1.2.5. Katılım Müzakereleri: 3 Ekim 2005

16 – 17 Aralık 2004 tarihindeki AB Konseyi Brüksel Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da bir '*Hükümetlerarası Konferans'* yapılmıştır. Bu konferans alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasında katılım müzakereleri 20 Ekim 2005 tarihinde başlatılmıştır. AB'ye tam üyelik başvurusunu 14 Nisan 1987 tarihinde, diğer bir deyişle AB'ye 2004 ve 2007 yılında üye olan tüm devletlerden çok önce tam üyelik başvurusu yapan Türkiye, AB'ye katılım müzakerlerine ancak üyellik başvrusundan 18 yıl sonra başayabilmiştir. AB'ye üyelik için başvurup da müzakerelere başlayan ve AB'ye tam üye olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Malta ve Güney Kıbrıs gibi ülkeler üyelik başvurularından 2 -10 yıl sonrasında müzakerelere başlamıştır. Aşağıdaki tablo bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Tablo- I 1987 Sonrası AB'ye Tam Üyelik Başvuruları ve Müzakere Başlangıç Tarihleri

Ülke	AB'ye Tam Üyelik Başvuru Tarihi	Katılım Müzakereleri Başlangıç Tarihi	Üyelik Tarihi
Bulgaristan	14 Aralık 1995	Şubat 2000	1 Ocak 2007
Çek Cumhuriyeti	17 Ocak 1996	Mart 1998	1 Mayıs 2004
Estonya	24 Kasım 1995	Mart 1998	1 Mayıs 2004
Güney Kıbrıs	3 Temmuz 1990	Mart 1998	1 Mayıs 2004
Hırvatistan	21 Şubat 2003	3 Ekim 2005	1 Temmuz 2014 (Öngörülen)
Letonya	13 Ekim 1995	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Litvanya	8 Aralık 1995	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Macaristan	31 Mart 1994	Mart 1998	1 Mayıs 2004
Malta	16 Temmuz1990	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Polonya	5 Nisan 1994	Mart 1998	1 Mayıs 2004
Romanya	22 Haziran 1995	Şubat 2000	1 Ocak 2007
Slovakya	27 Haziran 1995	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Slovenya	10 Haziran 1996	Mart 1998	1 Mayıs 2004
Türkiye	14 Nisan 1987	3 Ekim 2005	-

Katılım müzakerleri ile Türkiye ile AB arasındaki kırk yılı aşkındır devam edip gelen ilişkiler yepyeni bir sürece girmiştir. Bu müzakerelerinin ilk aşamasını AB Müktesabatı'nın analitik inclenemsi olan tarama süreci oluşturmaktadır. Bu süreç, 20 Ekim 2005 tarihinde başlamış ve 13 Ekim 2006 tarihinde tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra ise fiili müzakerelere geçilmiştir. Katılım müzakereleri, yaklaşık 120 bin sayfadan oluşan '*AB Müktesebatı'* olarak adlandırılan AB hukuk sisteminin ne kadar sürede Türkiye'nin kendi hukukuna aktarıp, yürürlüğe koyacağının ve etkili bir şekilde uygulayacağının sürecidir.

4.2. AB DEMOKRATİK KOŞULSALLIĞI: KOPENHAG KRİTLERLERİ

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanıp 1 Kasım 1993 tarihinde yürülüğe giren Maastrich Antlaşması, diğer bir deyişle Avurpa Birliği Antlaşması ile bir '*Birlik'* olarak adlandırılmaya başlanılan AB, tarihten sonra genişleme politikalarına öncelik vermiştir. 22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da gerçekleştirdiği zirve sonrası, AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ni (MDAÜ) kapsayacak şekilde genişlemesi yönünde karar alınmış ve buna bağlı olarak AB'ye üyelik kıstasları belirlenmiştir. '*Kopenhag Kriterleri*' olarak bilinen bu kıstaslar 1 Kasım 1993 tarihinde yürülüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması'nın 6. maddesinde yer almış olup, AB üyelik başvurusu kabul edilen tüm aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken asgari koşulları ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik kriterler ile müktesebat uyumu olmak üzere üç başlık altında toplanan bu kıstaslar şunlardır.[226]

- Siyasi kriterler: Avrupa Birliği Anlaşması'nın tam üyelik ile ilgili maddesine eklenen, demokrasinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı koşullarıdır.
- Ekonomik kriterler: İyi işleyen bir pazar ekonomisi ve Avrupa Birliği içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesidir.
- Topluluk Müktesebatının kabulü: Avrupa Birliği'nin çeşitli siyasi, ekonomik ve parasal hedeflerine bağlılıktır.

[226] EUR-LEX Acces to European Union Law (Avrupa Birliği Hukukuna Erişim) Resmi İnternet Sayfası, http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002M/htm/C_2002325EN.000501.html (Erişim tarihi: 20.12.2012).

Diğer bir deyişle, Avrupa Birliği (AB), hukukun üstünlüğü ve demokrasi üzerine oturmaktadır. AB üyesi ülkeler demokrasiyi önemli bir prensip olarak kabul etmekte ve 'Hukuk devleti' düzenini benimsemektedir. AB'ye üye olmak üsteyen ülkeleri de; Kopenhag siyasi kriterleri çerçevesinde, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü kurumsallaştırmak, insan hakları ve azınlıklara saygı göstermek ve bu hakları koruma altına almakla yükümlüdürler.

Görüldüğü üzere, AB, 'meşru' ve 'ortak' kabul edilen bazı değerlere, normlara ve kurallara sahiptir. AB'ye üyelik de, bu değerlerin, kuralların ve normların kabul edilmesini gerektirmektedir. Zira '*Avrupailik*' ya da '*biz*' duygusunu yansıtan AB ailesine katılım bu değerler ve normlar çerçevesinde olmaktadır. Demokratik koşulsallık, AB tarafından da kullanılan en önemli stratejik araçlardan biridir. Bu açıdan demokratik koşulsallık AB'ye üye olmak isteyen yeni devletler için, disipline edici bir yapı ve saik olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, prensipte Avrupa Komisyonu'na, aday ülkelere Kopenhag kriterlerine uyum sağlamayı ve AB müktesebatını benimsemeyi dayatabilmesi için bir yaptırım mekanizması vermektedir.[227] Zira demokratik koşulsallık çerçevesinde söz konusu değerlere, normlara ve kurallara söz konusu devletin '*uyum*' göstermesiyi sağlayan AB ilgili devlette önemli dönüşümler gerçekleştirmektedir. Ulusüstü bir kurum olan AB'nin değerlerine, normlarına ve kurallarına '*uyum'* gösteren devlet için en önde gelen '*ödül*' AB'ye tam üyeliktir. Bunun dışında, uyum sürecinde verilen *'ödüller*' ise mali ve teknik yardımlar ile ilgili devlet lehine ticari anlaşmalar ve düzenlemelerdir. İşte AB'nin aday ülkere getirdiği bu koşulsallık AB standartlarına ve normlarına uyum sağlama amacıyla aday devletlerin çok çeşitli alanlardaki yasa ve kuralları uygulamasına dayanmaktadır.[228]

10–11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde aday ülke olarak kabul edilen Türkiye de AB ile katılım müzakerelerine başlamak ve AB'ye tam üye olmak için bu değerleri, normları ve kuralları benimseyip uygulamak ve bu konuda yükümlükleri yerine getirmek mecburiyetindedir. AB üyeliğini temel stratejik hedef olarak belirleyen Türkiye, AB ile katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğinde olan Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek ve akabinde de AB'ye tam üye olmak amacıyla yoğun bir reform sürecine

[227] James Hughes vd., **Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe: The Myth of Conditionality**, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 2.
[228] Heather Grabbe, "How does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", **Journal of European Public Policy**, 2001., Volume 8, Issue 6, s. 1029.

girmiş, kapsamlı anayasal ve yasal değişikler gerçekleştirmiştir. Bu değişiklikler, AB'nin resmi görüşlerini ve tavsiyelerini yansıtan Türkiye hakkındaki İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgeleri ve Müzakere Çerçeve Belgesi eşliğinde ve çerçevesinde yapılmıştır.

4.3. 1998 SONRASI AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDEKİ TEMEL BELGELER

4.3.1 İlerleme Raporları

AB Komisyonu her yıl düzenli olarak "Genişleme Paketi" adı verdiği ve içinde yıllık 'Genişleme Strateji Dökümanı (*Enlargement Strategy Paper*) ile 'İlerleme Raporları'nın (*Progress Reports*) yer aldığı bazı rapor ve dökümanlar yayınlamaktadır. AB'nin genişleme politikası ile her aday ülkenin bir önceki ilerlerme raprundan bu yana kadar AB üyelik adına neler yaptığını ve neleri daha henüz yap(a)madığını ayırıntılı olarak incelendiği İlerleme Raporları'nda, AB Komisyonu, aday ülkenin müktesebata uyum alanında kaydettiği ilerlemeleri veya bu alanda gözlemlediği eksiklikleri yıllık bazda değerlendirir. AB Komisyonu, ilerleme raporlarının hazırlanması aşamasında, her aday ülke nezdindeki AB Delegasyonu'ndan, sivil toplum kuruluşlarından ve aday ülkenin kamu kurumlarından resmi veya gayrı resmi olarak elde ettiği geri bildirimlerden istifade etmektedir.

Bu raporlarda genel olarak aday ülkenin bir önceki dönem, mevcut durum ve bir sonraki dönem ile igili saptamalar yer almaktadır. Bu raporlar, bir anlamda, ilgili aday ülkenin sosyal, iktisadi ve siyasi fotoğrafını göstermektedir. İlerleme raporları ilk olarak geçmiş dönemdeki gelişmeleri anlatarak başlamaktadır. Bir sonraki kısımda ise, mevcut durum anlatılmakta ve yapılması gerekenler sıralanmaktadır. Ayrıca bu bölümde, ülkenin yanlış uygulamaları, iç ve dış politikaları, ekonomik gelişmesi ve kalkınma durumu değerledirilmektedir. Son olarak, tavsiyeler sunulmakta ve bir sonraki ilerleme raporuna kadar yapılması veya gerçekleştirlmesi istenenler madde madde sıralanmaktadır.

Türkiye ile igili ilerleme raporu ilk olarak 1998 tarihinde yayınlanmışıtr. Her yıl düzenli olarak yayınlanan AB İlerleme Raporları'nın en sonuncusu 2013 tarihinde yayımlanmıştır. 4 Kasım 1998 tarihinde yayınlanan ilk AB Komsiyonu İlerleme Raporu ilk olarak Türkiye – AB ilişkilerinin geçmişinin bir özetini yapmaktadır. Bu raporun içeriği AB Komisyonu'nca şöyle özetlenmiştir: " Bu rapor, Cardiff AB Konseyi'nin talebine,

Komisyon'un yanıtını oluşturur. O nedenle, raporun yapısı, Kopenhag AB Konseyi sonuçlar bildirgesini dikkate almaktadır. Rapor;

- Özellikle Ortaklık Anlaşması çerçevesinde, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında şimdiye kadarki ilişkileri anlatmakta;
- AB Konsey'nin atıf yapığı politik koşullar (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması) bakımından mevcut durumu analiz etmekte;
- AB Konseyi'nin atıf yaptığı ekonomik koşullar (piyasa ekonomisi, AB içindeki rekabet baskısıyla başa çıkma yeteneği) bakımından Türkiye'nin durumunu ve perspektiflerini değerlendirmekte;
- Türkiye'nin, üyelik yükümlülüklerini, yani AB Antlaşması'nda, talî mevzuatta ve politikalarda yer alan Avrupa Birliği müktesebatını üstlenme yeteneğini incelemekte ve
- 4 Mart 1998 tarihli Komisyon tebliğinde ortaya konulan Avrupa stratejisine özel referans ile, katılım yolunda Türkiye'nin durumuna ve perspektiflerine ilişkin genel bir değerlendirme sunmaktadır".[229]

4.3.2. Katılım Ortaklığı Belgeleri

Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB) her aday ülke için katılım sürecinin çerçevesini tanımlamaktdırlar. Her bir KOB, aday ülkenin ilerleme kaydetmesini beklediği öncelikli konuların ve alanların neler olduğu belirlemekte ve katılım öncesi mali yardım ile ilgili hususları düzenlmektedir. Buna bağlı olarak her aday ülke AB tarafından yayınlanan her bir KOB'a karşılık AB müktesabatıının (*Acquis*) yerine getirlmesi adına bir 'Ulusal Program' hazırlamaktadır. Bu 'programa' ek olarak hem idari hem yargısal kapasitesini güçlendirmek için bir 'aksiyon' planı da hazırlamaktadır.

Aday ülkeler için "bir yol haritası" olarak tanımlanan ve aday ülkelerin tam üyelik stratejilerini tek taraflı olarak belirlendigi KOB'larda katılım için alınması gereken tedbriler, kısa ve orta vadeli öncelikler şeklinde, siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve AB müktesebatına uyum fasılları veya başlıkları altında sıralanır. AB'nin her aday ülkeye yapacağı mali yardımlarına ilişkin konuların da yer aldığı KOB'larda kısa vadeli

[229] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 01.01.2013).

önlemlerin KOB'un yayım tarihinden itibaren genelde 1–2 yıl, orta vadeli önlemlerin ise 3-4 yıllık bir sürede yerine getirilmesi öngörülür. KOB, ihtiyaçlar çerçevesinde güncellenmektedir. Başka bir deyişle, aday ülkenin yerine getirdiği konular KOB'dan çıkarılır; geri kalan önlemler ise yeni bir takvime bağlanır.[230]

Türkiye ile ilgili bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlanması tavsiyesi Türkiye'nin AB'ye aday bir ülke olarak kabul edildiği 1999 Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde geçmiştir. İlk KOB 8 Ekim 2001 tarihli olup ve 24 Mart 2001 tarih ve OJ L 85 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde yayımlanmıştır ve amacının şu olduğu belirtilmiştir:

> "Katılım Ortaklığının amacı, AB üyeliği yolunda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler hakkında Komisyonun 2000 İlerleme Raporu'nda saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye'ye sağlanacak mali imkânları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplamaktır. Katılım Ortaklığı, aday Devletlerin üyelik hazırlıklarına yardımda kullanılacak bir dizi politika aracının temelini oluşturur. Türkiye'nin, Katılım Ortaklığı temelinde, AB mevzuatına uyuma ilişkin Ulusal Programını bu yıl içinde benimsemesi beklenmektedir. Ulusal Program, Katılım Ortaklığının ayrılmaz bir parçası olmamakla beraber, belgenin kapsadığı öncelikler Katılım Ortaklığına uymalıdır".[231]

Her aday Devlet için saptanmış olan temel öncelik alanları, üyelik için aşağıdaki koşulların zorunlu olduğunu kaydeden Kopenhag Kriterlerini yerine getirme yeteneği ile bağlantılı" olduğunu yayınlandığı ilk KOB'da belirten AB, KOB'un ilkelerini Kopenhag kriterlerini bir kez daha hatırlarak şöyle sıralamıştır:[232]

- Aday Devlet, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlar;
- İşler bir pazar ekonomisinin varlığı ve ayrıca, Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile baş edebilme yeteneği;
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık dahil, üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği.

Türkiye'nin üyelik sürecinde sağladığı gelişmelere paralel olarak güncellenen Katılım Orataklık Belgeleri ilk KOB'un yayımlanmasından bu yana üç kez

---

[230] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46226&l=1 (Erişim tarihi: 01.01.2013).
[231] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 01.01.2013).
[232] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **08.03.2001 tarihli KOB**, s. 2, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 03.01.2013).

güncellenmiştir. Bu bağlamda, ikinci KOB, 12–13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde alından karar ile 'Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi'nin' gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmesiden sonra, Avrupa Komisyonu tarafından yeniden hazırlanmış ve 19 Mayıs 2003 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Söz konusu yeni KOB, 12 Haziran 2003 tarihli ve L 145 sayılı AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır.[233] İkinci güncelleme 23 Ocak 2006, üçüncü güncelleme 18 Şubat 2008 tarihinde yayımlanan yeni KOB ile gerçekleşmiştir.[234]

4.3.3. Ulusal Programlar

Zorunlu olmamasına rağmen, AB Komisyonu tarafından hazırlanan her KOB'a karşılık olarak aday ülkelerin bir Ulusal Program (UP) hazırlamaları beklenir. 15-20 sayfalık kısa bir doküman olan KOB'un içerisinde genel ifadeler yer alır. 15-20 sayfalık bir KOB belgesine karşılık 600-700 sayfalık Ulusal Programlar hazırlanır. Ulusal Program'ın, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan tedbir ve süreler ile uyumlu olması esastır. Ancak, Ulusal Program hazırlıklarında sadece Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki önceliklerin değil bazı konularda aday ülkenin önceliklerinin de dikkate alınması doğaldır.[235]

Bu bağlamda AB'ye aday ülke olan Türkiye'de 8 Ekim 2001 tarihli KOB'a karşılık olarak ilk '*Ulusal Porgram'* 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır. Bu kararın 1. maddesinde, "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı "*Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik süreci içinde kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları kapsamaktadır*" denilmektedir.[236] (2001/2129 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı). Ulusal Program daha sonra ilkin 2003 yılında en son olarak 2008 yılında yine Bakanlar Kurulu Kararları ile güncellenmiştir. Yapılan bu güncellemelerin 'Giriş' kısımlarının son paragrafında Ulusal Program (2003 & 2008 Ulusal Programlar) şöyle özetlenmiştir:

---

[233] EUR-LEX Acces to European Union Law (Avrupa Birliği Hukukuna Erişim) Resmi İnternet Sayfası, **Official Journal of the European Union**, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:145:0040:0056:EN:PDF (Erişim tarihi: 03.01.2013).

[234] AB Komisyonu Resmi İnternet Sayfası, http://ec.europa.eu/enlargement/candidatecountries/turkey/key_documents_en.htm (Erişim tarihi: 03.01.2013).

[235] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46225&l=1 (Erişim tarihi: 05.01.2013).

[236] Resmi Gazete, Sayı 24352, 24 Mart 2001, **2001/2129 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı**, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/03/20010324m1.htm (Erişim tarihi: 05.01.2013).

> "Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda atacağı adımlar, vatandaşlarımızın doğrudan doğruya daha gelişmiş demokrasi ve hukuk değerleri içinde yaşamlarını sürdürmeleri ve daha iyi ekonomik ve toplumsal şartlara sahip olmalarının hızlandırılmasına yönelik atılımlardır. Bu nedenledir ki Türkiye, Avrupa Birliği'ne katılım sürecindeki yükümlülüklerini, Cumhuriyetimizin temel ilkelerine ve Atatürk'ün mirasına sahip çıkacak bir anlayışla, süratle yerine getirmek azminde ve kararlılığındadır. Ulusal Program'la ortaya konulan hususlar, Türk halkının benimsediği bu yaklaşımı yansıtmaktadır."[237]

AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması için başından beri şart koşulan Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek için yapılacaklar ilk ulusal program olan 2001 tarihli Ulusal Program'da şöyle özetlenmiştir:

> "Türk Hükümeti, siyasî, idarî ve yargı reformlarına ilişkin çalışmalarını 2001 yılında hızlandıracak ve önerilerini mümkün olan en kısa zamanda TBMM'ye sunacaktır. Bu bağlamda amaç, özgürlükçü, katılımcı, güvenceli, devlet organları arasında görev ve yetkileri dengeleyen, hukuk devleti ilkesini üstün kılan Anayasa ve yasa hükümlerinin, Türkiye'nin uluslararası taahhütleri ile AB standartları temelinde daha da geliştirilmesidir. Demokrasi ve insan hakları alanlarındaki reform sürecinde, öncelikle Anayasa gözden geçirilecektir. Anayasa değişiklikleri, yasal düzenlemelerin de çerçevesini belirleyecektir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanlarında kaydedilecek gelişmeleri sürekli olarak izleyecek, AB müktesebatına uyum çalışmalarını düzenli şekilde değerlendirecek ve bu çalışmaların hızlandırılması için gerekli tüm önlemleri alacaktır. Bu çerçevede, başta düşünce ve ifade özgürlüğü olmak üzere bireysel insan hak ve özgürlüklerinin daha da geliştirilmesi, dernek kurma ve barışçı toplantı hakkı ile sivil toplumun güçlendirilmesi, yargının işlevselliği ve verimliliğinin arttırılması, duruşma öncesi gözaltı ve cezaevlerindeki tutukluluk koşullarının iyileştirilmesi, işkenceyle mücadeleye hız verilmesi, insan hakları ihlallerinin caydırılması, ülke içinde bölgesel dengesizliklerin azaltılması, devlet memurları ve diğer kamu görevlilerinin insan hakları alanında eğitilmesi ve benzeri alanlarda, kısa ve orta vadede bir dizi yasal ve idari tedbir alınması öngörülmektedir." [238]

4.3.4. Müzakere Çerçeve Belgesi

Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB), müzakere sürecinin en temel belgesi olup katılım müzakerelerine ilişkin ilkeleri, esasları, usulleri ve müzakere fasıllarını belirler. Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesi'nde müzakereler aşağıdaki 3 temel unsur üzerine kurulmuştur:[239]

---

[237] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2003 yılı Ulusal Programı,** http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf (Erişim tarihi: 10.01.2013), **2008 yılı Ulusal Programı**, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2008/Tr/pdf/i_giris.pdf (Erişim tarihi: 10.01.2013).

[238] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2001 yılı Ulusal Programı**, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 10.01.2013).

[239] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46229&l=1 (Erişim tarihi: 10.01.2013).

- Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi.
- AB müktesabatın üstlenilmesi ve uygulanması.
- Sivil toplumla diyaloğun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesi.

3 Ekim 2005 tarihinde AB Komisyonu tarafından yayınlanan MÇB'de müzakererin ortak hedefinin katılım, diğer bir ifadeyle AB üyeliği olduğu belirtilmektedir. Bu hedefe rağmen, müzakerelerin ucu açık bir süreç olduğu, sonucunun önceden garanti edilemeyeceği belirtildikten sonra, AB'nin absorbe etme kapasitesi ve tüm Kopenhag kriterleri de göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması durumunda, Türkiye'nin Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesinin sağlanılmasının altı çizilmiştir.[240]

MÇB, AB ile Türkiye arasında yürütülecek müzakerelerde yol haritası niteliğinde olup üç bölümden meydana gelemktedir. İlk bölümde müzakerelerin kuralları, ikinci bölümde özü, üçüncü bölümde ise prosedürü yer almaktadır. Müzakerelerin kurallarıyla ilgili bölümde ise, Türkiye'den beklentilerle birlikte, müzakerelerin ilerlemesi ve askıya alınmasıyla ilgili şartlar yer almaktadır.[241]

4.3.5. Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı

10 Ocak 2007 tarihinden dönemin hükümeti tarafından, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ve üyelik hedefi için izlenecek strateji ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılmış ve bu değerlendirme sonucunda, AB'ye tam üyelik perspektifi ile 2007- 2013 döneminde Avrupa Birliği müktesebatına uyumun tamamlanmasını hedefleyen bütüncül bir program hazırlanması kararı alınmıştır.[242]

Bu karara istinaden, tarama sürecinden bu yana düzenleme yapılması öngörülen tüm fasılları kapsayacak şekilde, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı

[240] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf (Erişim tarihi: 12.01.2013).
[241] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf (Erişim tarihi: 12.01.2013).
[242] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46231&l=1 (Erişim tarihi: 12.01.2013).

(ABMUP) hazırlanmış ve 17 Nisan 2007'de yayımlanmıştır.[243] ABMUP'da genel olarak yasal düzenlemeler, ikincil düzenlemeler ve ilgili faslın gerektirebileceği temel strateji veya politika belgeleri yer almış ve bu düzenlemelerin yapılmasından sorumlu kurumlar ile bu düzenlemelerin hayata geçirlmesi için olan takvim yer almıştır.

4.3.6. Türkiye'nin Katılım Süreci için AB Straejisi

Türkiye'nin AB Bakanlığı tarafından üyelik sürecini hızlandırmak ve bu süreçten azami bir şekilde istifade etmek amacıyla hazırlanan '*Türkiye'nin Katılım Süreci için AB Stratejisi*' 4 Ocak 2010 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Dört platform üzerine kurulu bu strateji belgesi ile müzakere sürecine politik etkenlerden bağımsız farklı bir bakış açısı getirmek, kamuoyunun daha iyi bilgilendirilip sürece olan desteğin artırılması hedeflenmiştir. Bu dört platform AB Bakanlığınca şöyle açıklanmıştır:

> "Bu stratejinin birinci platformu, resmi müzakere sürecidir; açılan ve teknik olarak açılması mümkün olan fasıllardaki çalışmaları kapsamaktadır. Bu bağlamda özellikle açılış ve kapanış kriterlerinin karşılanması için yapılacak çalışmalar ele alınmaktadır. Stratejinin ikinci platformu ise fasılların açıldığına, askıya alındığına veya bloke edildiğine bakılmaksızın Türkiye'nin kendi öncelikleri ve takvimi çerçevesinde AB müktesebatını benimsemek için ortaya koyduğu bir plandır. Bu bağlamda hedef, 2013 yılı sonuna kadar, AB Müktesebatı'na en üst düzeyde uyum sağlamaktır. Birinci ve ikinci platformun izlenmesi ve yönlendirilmesindeki en etkin mekanizma, İç Koordinasyon ve Uyum Komitesi'dir (İKUK). Devlet Bakanı ve Başmüzakereci başkanlığında, tüm kamu kurum ve kuruluşlarımızın AB Daimi Temas Kişilerinin katılımıyla toplanır. Stratejinin üçüncü platformu gerek ülkemizin demokratikleşmesi, gerek AB süreci açısından belirleyici olan siyasi kriterler alanındaki çalışmaları kapsamaktadır. Siyasi kriterlerin koordinasyonu ve izlenmesi, Devlet Bakanı ve Başmüzakereci, Dışişleri, İçişleri ve Adalet Bakanlarından oluşan Reform İzleme Grubu (RIG) tarafından yapılmaktadır. RİG, bir yandan gerçekleştirilen siyasi reformların uygulamasını izlerken, diğer yandan yeni reformlar için katalizör vazifesini üstlenmektedir. Stratejinin dördüncü platformu ise diğer üç platformu destekleyen iletişim stratejisidir. Türkiye'de ilk defa AB'ye ilişkin iç ve dış kamuoyuna yönelik "İletişim Stratejisi" hazırlanmış ve 2010 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Hem iç kamuoyunu AB süreci hakkında doğru bilgilendirmeyi, hem de AB ülkelerindeki önyargıları kırmayı hedefleyen AB İletişim Stratejisi (ABİS) kapsamında, Türkiye'de ve AB üyesi ülkelerde her yıl irili ufaklı yüzlerce etkinlik düzenlenmekte ya da desteklenmektedir."[244]

[243] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46231&l=1 (Erişim tarihi: 12.01.2013).
[244] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **Türkiye'nin Katılım Süreci için AB Stratejisi**, s.1-4, http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/yabs_tr1.pdf (Erişim tarihi: 15.01.2013).

4.3.7. AB Uyum Yasa Paketleri: Yasal ve Anayasal Değişiklikler

10–11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye üye ülke adayı olarak ilan edilmesiyle birlikte, Türkiye, AB ile katılım müzakerelerine başlamak için önkoşul olan Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirmek amacıyla önemli yasal ve anayasal değişiklikler yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Bu reform sürecinin en önemli ayaklarından biri, belki de en önemlisi '*AB Uyum Yasa Paketleri'* olarak adlandırılan ve çeşitli tarihlerde TBMM tarafından birer kanunla çıkartılan yasal değişikliklerdir. Bu değişikliklerin ilki, 06.02.2002 tarihinde 4744 kanun numarasıyla çıkarılmıştır. T.C Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından 2007 yılında yayınlanan '*Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri* (AB UYP)' adlı kitapçığı '*sunuş*' kısmında dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül bu 'uyum paketlerini' şöyle nitelendirmiştir:

> "AB üyeliğini temel stratejik hedef olarak belirleyen Türkiye, AB ile katılımmmüzakerelerinin başlaması için önşart niteliğinde olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirmek amacıyla yoğun bir reform sürecine girmiş, kapsamlı anayasal ve yasal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Siyasi kriterlere uyum için gerekli düzenlemeler, süratli bir lekilde *"uyum yasa paketleri*" marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, şubat 2002-Temmuz 2004 döneminde çıkarılan sekiz uyum paketiyle 53 yasanın 218 maddesinde değişiklik yapılmıştır. Sözkonusu yasa paketleriyle birçok alanda temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiş, demokrasi, hukukun üstünlüğü, düşünce ve ifade özgürlüüü ve insan hakları gibi alanlarda mevcut düzenlemeleri güçlendiren ve güvence altına alan reformlar yapılmıştır. Bunun yanısıra, AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program'da da belirtildiği üzere, temel yasaların uzun vadede bir bütünlük içinde yenilenmesi hedeflenmiş ve bu amaçla birçok temel kanun yenilenmiştir. Reform çalışmaları Sekizinci Uyum Paketiyle sona ermemiştir. Esasen reform çalışmaları aralıksız flekilde ve kararlılıkla sürdürülmektedir. Bu çerçevede, 9. Reform Paketi 12 Nisan 2006'da kamuoyuna açıklanmıştır."[245]

Görüldüğü üzere, Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek amacıyla yasal değişiklikler veya düzenlemeler Türkiye tarafından *"AB uyum yasa paketleri*" olarak adlandırılmıştır. Dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün açıkça belirttiği gibi bu yasal ve anayasal değişiklikler AB'ye tam üye olma adına yapılmıştır. Bu ifadeden yapılan reformların arkasındaki asıl itici gücün AB olduğu görülmektedir. Yapılan tüm bu reformların pek çoğu Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışıyla dolaylı veya dolaysız da olsa yakından ilgilidir.

[245] T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), **Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri,** Ankara, 2007, s. 2.

4.4. TEMEL BELGELER VE REFORMLAR EŞLİĞİNDE KOPENHAG SİYASİ KRİTELERİ VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİ

10–11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde aday ülke olarak kabul edilen Türkiye AB ile katılım müzakerelerine başlamak ve AB'ye üye olmak için bu yükümlükleri yerine getirmek mecburiyetindedir. AB üyeliğini temel stratejik hedef olarak belirleyen Türkiye, AB ile katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğinde olan Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek ve akabinde de AB'ye tam üye olmak amacıyla yoğun bir reform sürecine girmiş, kapsamlı anayasal ve yasal değişikler gerçekleştirmiştir. Bu değişiklikler, AB'nin resmi görüşlerini ve tavsiyelerini yansıtan Türkiye hakkındaki İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgeleri ve Müzakere Çerçeve Belgesi eşliğinde ve çerçevesinde yapılmıştır. Yapılan tüm bu yasal ve anayasal değişikl'klerin pek çoğunun Türkiye'nin ulusal güvenliği ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilintisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, bundan sonraki kısımda Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına AB'nin talepleri ile Türkiye tarafından yapılan reformlar ve yasal düzenlemeler iki ana tema halinde ele alınıp incelenecektir.

4.4.1. Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri

Türkiye'nin devlet geleneğinde ve yönetiminde ordu kurumunun diğer bir deyişle Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nın son derece önemli bir konumu bulunmaktadır. Osmanlı'dan beri devam edip gelen bu konum itibariyle TSK zaman zaman sadece ülkenin dış güvenliğini ve sınırlarını korumakla kalmamış, siyasal, toplumsal ve iktisadi konularda da yönlendirici ve biçimlendirici rol oynamıştır. TSK'nın bu konumu Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde en fazla tartışılan ve konuşulan konuların başında gelmektedir. AB TSK'nin bu konumundan duyduğu hoşnutsuzluğu hem sözlü olarak hem de raporlar halinde yazılı olarak defaatle belirtmiş ve bu konumun demokratik hukuk devletlerinde mevcut olan bir konuma getirilmesini talep etmiştir ve etmektedir. Bu talepler genel olarak ordunun siyasal ve toplumsal alandaki rolünü asgari düzeye indirmeye veya tam olarak kaldırmaya yönelik olmuştur.

Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edildiği 1999 Helsinki Zirvesi'nden bir yıl önce yayınlanan 1998 İlerleme Raporu'nda ilk olarak Türkiye'de ulusal güvenliğin en

önemli aktörlerinden biri olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nun yapısı ve rolü şu şekilde eleştirilmiştir:

> "İlk olarak 1961 Anayasası ile kurulmuş olan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) millî güvenlik politikasının oluşturulması ve uygulanmasında çok önemli bir rol oynar ve ayrıca geniş kapsamda siyasî konuları ele alır. Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan MGK'nin başkanı, Cumhurbaşkanı'dır. MGK'nin kararları, hukuken bağlayıcı değildir, fakat hükümetin siyaseti üzerinde çok etkilidir. Bu kurumun varlığı, temel bir demokratik yapıya rağmen, Türk anayasasının, ordunun sivil bir rol oynamasına ve siyasî hayatın her alanına müdahale etmesine imkân verdiğini göstermektedir. Özetle, Türkiye'de kamu otoritelerinin örgütlenişi, demokratik bir sistemin temel özelliklerinin çoğuna sahiptir. Otoriteler, genel olarak, Topluluk müktesebatıyla uyumlu mevzuat hazırlama ve uygulama kabiliyetinde olan ehil bir idareye sahiptirler. Ancak, çeşitli faktörler, bu otoritelerin, Avrupa Birliği'nin üye devletlerindeki gibi işlenmesine engel olmaktadır. Millî Güvenlik Kurulu, ordunun siyasî hayatta oynadığı büyük rolü gösterir. Ordu sivil denetime tabi değildir ve hattâ bazen, büyük çaplı bazı baskı uygulayıcı askerî operasyonlar gerçekleştirdiğinde, hükümetin bilgisi olmaksızın hareket ettiği görülmektedir."[246]

Görüldüğü üzere MGK'nın siyasi hayattaki rolü ve siviller üzerinde etkisi açık bir şekilde eleştirilmiştir. Ayrıca bu raporun siyasi kriterlerin genel değerlendirilmesi kısmında Türk ordusunun sivil denetiminin olmayışı kaygı verici bulunmuş ve ordunun MGK aracılığıyla Türkiye'deki siyasi yaşam üzerindeki rolü bir kez daha eleştirilip altı bir kez daha çizilmiştir. Bunun dışında Devlet Güvenlik Mahkemeleri'n (DGM)'de askeri hâkim bulunması eleştirilmiş ve savunma ve güvenlik konularında TBMM'ye karşı sorumluğunun son derece az olduğu tespit edilmiştir.

AB'nin eleştirdiği ve Türkiye'den ilerleme kaydetmesini istediği bu konulardan DGM ile ilgili olarak 1999 yılı içerisinde önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. 22/0671999 tarihli ve 4390 sayılı kanun ile askeri üye DGM bünyesinden çıkarılmıştır. Nitekim bu kanunla birlikte o tarihlerde görülen Abdullah Öcalan Davası'na askeri hâkim yerine sivil bir hâkim atanmıştır.

AB tarafından ayrıca, sivil kontol mekanizmalarının ordu üzerinde daha fazla etkili olması için çaba sarfedilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca AB, NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) standartlarına aykırı olarak, Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na karşı sorumlu olmak yerine, Başbakan'a karşı

[246] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu**, s. 11-12, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2013).

sorumlu olması ile Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'ün üyeleri arasında, Genelkurmay Başkanı tarafından seçilen bir üyenin varlığının olması eleştirilmiştir.[247]

2000 yılından sonra yayımlanan diğer ilerleme raporlarında da TSK'nın bu hâkim konumunun devam ettiği ve özellikle MGK aracılığıyla ordunun siyasi hayatın pek çok alanında önemli etkisi olmaya ve ordunun önemli bir rol oynamaya devam ettiği defaatle belirtilmiş ve Türkiye bu konuda gerekli adımları hala tam olarak atmadığı için eleştirilmiştir. 1998 İlerleme Raporu ile başlayan bu eleştirilere karşın ilk adımın, 21 Eylül 2000 tarihinde tarihinde Bakanlar Kurulu'na İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu (İHKÜK) tarafından hazırlanıp sunulan "*Kopenhang Kriterleri ışığında Türkiye'nin alması gereken önlemler*" adlı rapor ile atıldığı görülmüştür. 'Demirok Raporu'[248] olarak da adlandırılan bu rapor ile MGK'nın yapısı ve Türkiye'deki siyasal yaşam üzerindeki etkisi ve rolünün ilk defa resmi bir raporda irdelenmiş oluyordu. Nitekim bu raporun hazırlanma aşamasında MGK, AB'ye katılım için yapılması öngörülen reformlara karşı endişesini şöyle dile getirmiştir:

> "Türkiye'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları konularındaki eksikliklerinin dile getirildiği AB raporlarının çoğu ülkemize karşı önyargılı kurumların taraflı ve sübjektif görüşlerine istinaden hazırlanıyor. Bu nedenle Türkiye'nin milli bütünlüğüne, üniter devlet yapısına ve kendine özgü gerçeklerine uymayan aşırı ve haksız AB taleplerinin yerine getirilmesi uygun değil."[249]

---

[247] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2000 AB İlerleme Raporu**, s. 10, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2013).

[248] Söz konusu bu rapora Türkiye'deki resmi kaynaklara vasıtasıyla ulaşılamamıştır. Ancak AB'nin Türkiye için hazırladığı 2000 yılı AB İlerleme Raporu'nun 10. sayfasından bu rapordan açıkça şu şekilde bahsetmektedir: "*Bütün ilgili bakanlıkların ve devlet kurumlarının temsil edildiği İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun çalışmaları. Yeni 5 yıllık kalkınma planı bağlamında hazırlanan bir rapor ("Demirok raporu") temelinde, Temmuz 2000'te Üst Kurul, siyasal Kopenhag kriterlerine uymak için yapılacak siyasal reformlara ilişkin bir belge hazırladı. Bu çalışma, hükümet tarafından incelendi. 21 Eylül tarihinde, hükümet bir basın açıklaması yaparak, "insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti konularında [yukarıda belirtilen Kurul tarafından] hazırlanan belgelerin değerlendirildiğini ve daha sonra referans ve çalışma belgeleri olarak kabul edildiğini" belirtti. Aynı açıklamada, "çalışma hakları", örgütlenme ve "gösteri yürüyüşleri" özgürlüğü konularında yeni mevzuat çıkarılması, düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi, yargı sisteminin işleyişinin iyileştirilmesi, Başbakanlığa bağlı bir İnsan Hakları Dairesi'nin kurulması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve AT mevzuatıyla ilgili konularda personelin eğitilmesi gibi bir takım öncelikli hedeflerin hükümetçe belirlenmiş olduğuna işaret ediliyordu. Ayrıca, AT kuralları ile uyumlulaşmaya ve yasal reformlara yönelik yasa tasarılarının Türk parlamentosunda öncelikli olarak görüşüleceği belirtiliyordu*."
Bkz.: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2000 AB İlerleme Raporu**, s. 10, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2013).

[249] Söz konusu bu rapora da Türkiye'deki resmi kaynaklara vasıtasıyla ulaşılamamıştır. Ancak yazılı basında yer alan haberlere göre böyle bir raporun MGK tarafından hazırlandığı belirtilmiştir. Bu haberler hiçbir resmi kanaldan da yalanlanmamıştır.
Bkz.: Zeynep Attikan**, MGK'nın Avrupa Raporu'** adlı haber yazısı, 18 Haziran 2000 tarihli Hürriyet Gazetesi, http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-162181 (Erişim tarihi: 22.01.2013).

Her ne kadar bu üst kurulun raporuna karşı yazılı resmi bir belge olmamakla beraber, o dönemdeki bazı gazete haberlerinde ordunun bu raporda önerilenlere karşı önemli çekincelerinin olduğu görülmüştür.

> "Türkiye'nin milli bütünlüğüne, üniter devlet yapısına ve kendine özgü gerçeklerine uymayan aşırı ve haksız Avrupa Birliği taleplerinin yerine getirilmesi uygun olmaz... Türkiye'de azınlık ve azınlık hakları sorunu Lozan Barış Antlaşması'yla çözülmüştür. Buna göre Türkiye'de sadece Rumlar, Museviler, Ermeniler ve 'Bulgar azınlığı' mevcuttur. Bir başka ifadeyle 'Kürt kökenli vatandaşlarımızın azınlık olmadığı' uluslararası bir anlaşma olan Lozan Barış Antlaşması'yla da teyit edilmiş bulunmaktadır... AB Türkiye İlerleme Raporu'nda yer alan demokratikleşme, insan hakları ve azınlıkların korunması alanında gerçekten Türkiye'nin milli menfaatleriyle uyuşan önerilerin süratle hayata geçirilmesi, buna mukabil, mesnetten yoksun, subjektif ve abartılı AB taleplerine itibar edilmemesi uygun olur. Bu meyanda Kürt kimliğinin tanınması veya Kürtçe televizyona izin verilmesi gibi ayrılıkçılığı körükleyecek ve milli birliğimizi bozacak önerilerin uygun olmadığı değerlendirilmektedir... Ülkemizde de yapılacak yasal düzenlemelerde yaşanan açık ve/veya yakın bir tehdit/tehlike halinde düşünceyi açıklama özgürlüğüne kanunla kısıtlama getirebilme yetkisinin devlete verilmesi gerektiği değerlendirilmektedir."[250]

Diğer başka bir ulusal gazetede ise, bu konu "Kopenhag Kriterine MGK Ayarı" haber başlığı altında "*Genel Sekreterliğin 'çekince' koyduğu, AB'ye giriş sürecinde yapılması gereken değişikliklerin tespit edildiği rapor, şerhler gözetilerek yeniden hazırlandı*" haberiyle ayrıntılı olarak işlenmiştir.[251] Tüm bu gelişmelerin AB Komisyonu tarafından Ekim ayı içerisinde yayımlanacak yeni İlerleme Raporu öncesi yaşanması ise ilginçtir.

Aday ülkeler için "bir yol haritası" olarak tanımlanan ve aday ülkelerin tam üyelik stratejilerinintek taraflı olarak belirlendigi ve AB'ye üyelik için alınması gereken önlemlerin belirtildiği 8 Mart 2001 tarihli ilk Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)'ne karşılık iki ayrı ciltten ve toplam 1140 sayfadan oluşan 19 Mart 2001 tarihli ve 24352 (Mükerrer) sayılı ilk '*Ulusal Programı'nda'* Türkiye, ilk defa resmi bir şekilde ordunun hâkim konumunu değiştirmeye yönelik adımları atacağını belirtmiştir. Millî Güvenlik Kurulu (MGK)'nun, anayasal bir kuruluş olarak ulusal güvenliği ilgilendiren konularda bir danışma organı olduğunun belirtildiği bu programda, 1982 Anayasası'nın ve MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun ilgili maddelerinin , '*Kurul'un yapısı ve işlevini daha açık bir biçimde tanımlayacak şekilde orta vadede gözden geçirileceği*'[252] ifade edilmiştir.

MGK'nın yapısının değiştirilmesinin gündeme geldiği bu günlerde, dönemin Genel Kurmay Başkanı yapılacak muhtemel değişikliklere yönelik olan soruya şöyle cevap vermiştir:

---

[250] 23 Haziran 2006 tarihli Radikal Gazetesi.
[251] 23 Haziran 2006 tarihli Milliyet Gazetesi.
[252] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, 2001 Yılı Ulusal Programı, s. 22, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 20.01.2013).

"Hiçbir sakıncası yok. Sivil üye sayısını istiyorlarsa artırabilirler. İsterse yüz tane sivil üye olsun. Bize sordular. Ben de arkadaşlarıma 'Sakıncası olmaz' dedim. Zaten MGK toplantılarında oylama yapılarak karar alınmaz. Herkes görüşünü söyler, Cumhurbaşkanı toparlar. Konsensüs olur, yoksa parmak kaldırarak olmaz. Öyle olsa eşitlik halinde Cumhurbaşkanı'nın oyu iki oy. Ama MGK öyle çalışmaz. 34 MGK toplantısına katıldım, hiç sorun olmadı. Mutlaka konsensüs olur."[253]

Ulusal Program'daki AB'ye üyelik hedefine paralel olarak Türkiye ilki 3 Ekim 2001 tarihinde olmak üzere 'Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri (ABUYP)' adı altında çeşitli anayasal düzenlemeler ile reformlar gerçekleştirmiştir. 3 Ekim 2001 tarihli ABUYP ile AB 'nin sürekli eleştirdiği MGK'nın yapısında önemli anayasal değişiklikler yapılmıştır. Yapılan tüm bu anayasal değişiklikler, T.C Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından 2007 yılında yayınlanan '*Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri* (ABUYP)' adlı kitapçıkta "*Kopenhag siyasi kriterlerine uyum çalışmalarına esas teşkil etmekte*"[254] olduğu ifade edilmiştir.

MGK ile ilgili olarak öncelikle sivil üye sayısı artırılmıştır. Yapılan anayasal değişiklikle eskiden beş olan sivil üye sayısı, üç Başbakan yardımcısı ile Adalet Bakanı'nın da MGK'ye üye olarak kabul edilmesiyle dokuza çıkarılımıştır. Bunun dışında, Anayasa'nın 118. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "*öncelikle dikkate alınır*" ibaresinin yerini, "*değerlendirilir*" ibaresi almıştır.

"Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca *değerlendirilir.*"[255]

AB, MGK'nın yapısında yapılan bu değişikliği, yani askeri temsilciler sayısını 5'te bırakan, sivil üyelerin sayısının 5'ten 9'a çıkaran ve bu kurulun kararlarının "öncelikle *dikkate almak*" yerine, "*değerlendirilecek*" şeklindeki bu değişikliği memnuniyetle karşılamış ancak "*Ordu üzerinde fiili sivil denetimin Anayasa değişikliğiyle ne ölçüde artırıldığının izlenmesi gerektiğinin*" altını çizmiştir.[256]

Zira AB'ye göre, MGK, Ulusal Program, Kıbrıs sorunu, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), laiklik karşıtı faaliyetlerle mücadele tedbirleri, zorunlu

[253] 23 Temmuz 2006 tarihli Milliyet Gazetesi.
[254] T.C. ABGS, a.g.e., s.3.
[255] T.C. 1982 Anayasası.
[256] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2001 AB İlerleme Raporu,** s. 16, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim tarihi: 25.01.2013).

ilköğretim yaşının yükseltilmesi, çeşitli illerdeki olağanüstü hal uygulamaları, Telekom başta olmak üzere Kamu İktisadi Teşebbüs (KİT)'lerin özelleştirilmesi, son dönem sosyo-ekonomik gelişmeler ve anayasa reform paketi dâhil olmak üzere, bir dizi konuda hükümet tasarrufları ve politikalarına ilişkin görüş bildirmiş ve sosyal huzursuzluk tehlikesi konusunda da hükümete uyarıda bulunmuştur. Ayrıca MGK'nın Türkiye'deki ulusal güvenlik meselelerinde ve siyasal yaşam üzerindeki rolünün ve etkisinin devam etmesini 9 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe konulan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sorunlarının süratle çözümü yönünde alınacak tedbirleri içeren Eylem Planı'nın MGK tarafından tasarlandığını iddia ederek göstermeye çalışmıştır.[257] Bunlara ek olarak askeri mahkemelerin siviller üzerindeki yargılama yetkisi de ayrı bir eleştiri konusudur.[258]

MGK'nın yapısında yapılan değişikliği 'memnuniyetle' ve 'ihtiyatlı' bir biçimde karşılayan AB, 2002 İlerleme Raporu'nda bu değişikliğin sadece 'kâğıt' üzerinde kaldığını şöyle dile getirmiştir:

> "...MGK iç politikada önemli bir unsur olma özelliğini korumaktadır. Katılım Ortaklığı önceliklerine paralel olarak, üyelerin çoğunluğunun sivilleştirilmesi ve rolünün danışma organı düzeyine indirgenmesinin, fiiliyatta MGK'nın çalışma tarzını değiştirmediği görülmektedir. Kararlar oy çokluğuyla alınsa da, askeri üyelerin görüşleri ağırlığını korumaya devam etmektedir."[259]

19 Mayıs 2003 tarihli KOB' da da AB MGK konusunda "*Ordu üzerindeki sivil denetimin AB üyesi ülke uygulamaları ile uyumlu hale getirilmesi için, MGK'nın işleyişinin bu ülkelerinkine uyarlanması*"[260] gerektiğinin altını çizmiştir.

AB'den gelen tüm bu eleştiriler ve beklentiler doğrultusunda Türkiye, Ekim 2001 tarihinde yaptığı anayasal değişikliklere paralel olarak 2945 sayılı MGK ve MGK Sekreterliği Kanunu'nun bazı maddeleri 4963 sayılı ve 30.07.2013 tarihili 'VII. AB Uyum Yasa Paketi' ile değiştirilmiştir. İlk olarak Ekim 2001 tarihinde MGK'nın üye sayısı ile ilgili Anayasa'nın 188. maddesinde değişiklik yapılmıştır. MGK'nın üye sayısı ile ilgili

[257] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2001 AB İlerleme Raporu,** s. 16, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim tarihi: 25.01.2013).
[258] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2002 AB İlerleme Raporu,** s. 15, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim tarihi: 25.01.2013).
[259] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2002 AB İlerleme Raporu,** s. 17, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim tarihi: 27.01.2013).
[260] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, 19 Mayıs 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi, s. 9, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf (Erişim tarihi: 27.01.2013).

yapılan bu değişiklik ile daha önce bu kurumla ilgili yapılan anayasal değişikliklerle uyum sağlanmış olunuyor. Yapılan tüm bu düzenlemeler neticesinde MGK'nın görevi, *"Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında görüş tespit eder"*[261] olarak belirlenmiştir.

Yine bu söz konusu 'AB Uyum Yasa Paketi' kapsamında yürütmenin işlevselliğini artırmak maksadıyla, MGK ve MGK Genel Sekreterliği kanununun bazı maddeleri değiştirilerek, MGK'nın görev alanı yeniden tanımlanmıştır. Söz konusu kanunun MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkilerine ilişkin 9. ve 14. maddelerinin kaldırılması ve 13. maddesinin değiştirilmesi suretiyle, Genel Sekreterliğin işlevleri de danışma organı niteliğinde bulunan sekreterya hizmetlerine uygun hale getirilmiştir. Yine aynı Kanunun 5. maddesi değişikliğiyle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanması amacıyla MGK'nın '*ayda bir'* toplanma yerine '*iki ayda bir'* toplanacağı hükme bağlanmıştır. Aynı amaçla, Cumhurbaşkanı veya Başbakanın talebi ile de MGK'nın toplanabilmesi olanaklı kılınmıştır. Yine aynı kanunun 15. maddesinde yapılan değişiklikle de MGK Genel Sekreteri'nin atanması usulü yeniden düzenlenmekte ve Genel Sekreterlik Kurumu'nun bu kanunda değiştirilen niteliğine uygun olarak, Genel Sekreterlik makamına atamanın doğrudan Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile yapılması usulü getirilmektedir. Bu maddede yapılan değişiklikle sivil bir Genel Sekreteri'nin önü açılmış oluyordu. Bu değişikliğe bağlı olarak MGK Genel Sekreterliği'ne 17 Ağustos 2004 tarihinde Büyükelçi Mehmet Yiğit Alpogan atanmıştır.[262]

'VII. AB Uyum Yasa Paketi' ile ayrıca, MGK'nın görev, işleyiş ve yapısına ilişkin önemli değişiklikler getirilmiştir. MGK Genel Sekreteri'nin sahip olduğu geniş yürütme ve denetleme yetkileri kaldırılmıştır. Özellikle, MGK Genel Sekreteri'ne tanınmış olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan adına MGK tavsiyelerinin uygulanmasını izleme yetkisi kaldırılmıştır. Ayrıca, MGK'ya sivil kurum ve kuruluşlara sınırsız erişim yetkisi veren diğer hükümler de yürürlükten kaldırılmış ve Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulu'ndan MGK temsilcisi çıkarılmıştır.[263]

Ayrıca, yine *'VII. AB Uyum Yasa Paketi'* kapsamında sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasıyla ilgili olarak da, Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 11. maddesinde yapılan değişiklikle, Askeri Ceza

[261] T.C. ABGS, a.g.e., s.41.
[262] Resmi Gazete, Sayı 26582, 14 Temmuz 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/07/20070714.htm (Erişim tarihi: 01.02.2013).
[263] T.C. ABGS, a.g.e., s.41.

Kanunu'nun 58. maddesinde belirtilen Türk Ceza Kanunu'nun askerleri isyan ve itaatsizliğe teşvik ile halkı askerlikten soğutmak ve milli mukavemeti kırma gibi fiillerle ilgili 153., 155. ve 161. maddeleriyle düzenlenmiş suçların barış zamanında siviller tarafından işlenmesi halinde bu suçlara ilişkin davaların, askeri mahkemelerde görülmeyeceği düzenlenmiştir. Bu sayede, askeri mahkemelerin sivil şahıslara ilişkin yetki alanı daraltılmıştır.[264]

Öte yandan 21.2.1967 tarihli ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu'na yeni bir madde eklenmesiyle savunma harcamalarının şeffaflığının artırılması amaclanmıştır. Buna göre, Sayıştay, TBMM'nin talebi üzerine, Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet malları da dâhil olmak üzere, her türlü kurum ve kuruluşun hesap ve işlemlerini denetlemeye yetkili kılınmıştır.[265] AB yapılan tüm bu değişikliklerin 'MGK'nın işleyişini önemli ölçüde değiştirebileceğini' ifade etse de, bu değişikliklerin 'yeterli' olmadığını ve bu konuda reformların devam etmesi gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir:

> "Sayıştay'ın savunma harcamaları konusundaki yetkisinin genişletilmesine karşın, Silahlı Kuvvetler, savunma bütçesinin hazırlanmasında ve savunma ile ilgili alanlardaki kamu alımlarında önemli ölçüde bir özerklikten yararlanmaya devam etmektedir. Halen ordunun kullanımına mahsus iki bütçe dışı fon bulunmaktadır. Bu fonlardan biri, savunmaya ayrılan ana bütçe kalemlerine kaynak teşkil eden savunma sanayii destekleme fonudur. Resmi verilere göre, milli savunma bütçesi, konsolide bütçenin yüzde 7'sine tekabül etmektedir.
> MGK dışında, Silahlı Kuvvetler Türkiye'de resmi olmayan bazı mekanizmalar aracılığıyla da etkili olmaktadır. MGK'nın askeri üyeleri, çeşitli vesilelerle yaptıkları konuşmalarda ve medyaya verdikleri demeçlerde, siyasi, sosyal ve dış politika konularında görüş beyan etmişlerdir.
> Sivillerin ordu üzerindeki denetiminin AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirilmesi amacıyla; sivil kurumlardaki askeri temsilin sona erdirilmesi ve TBMM'nin savunma bütçesi üzerinde tam kontrol sağlayabilmesi bakımından bu reformların etkili biçimde uygulanması önem arz etmektedir."[266]

AB'nin bu konudaki 'memnuniyetsizliğine' ve beklentilerine cevap verme adına MGK ile ilgili reformlara 2004 yılında da devam edilmiştir. İlk olarak 2003 yılının sonunda 5017 sayılı ve 10.12.2013 tarihili '*Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun Bazı Hükümlerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun'* ile MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun *''Atamalar Resmi Gazete'de yayımlanmaz'* hükmünü içeren 16. maddesinin son fıkrası ile kadrolarda gizliliği hükme bağlayan 17.

---

[264] T.C. ABGS, a.g.e., s.38.
[265] T.C. ABGS, a.g.e., s.38.
[266] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2003 AB İlerleme Raporu,** s. 16, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2013).

maddesinin ikinci fıkrasında geçen '*Gizli olup'* ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca, MGK Yönetmeliği'nin *'gizli'* olmasını düzenleyen 21. madde yürürlükten kaldırılmış ve söz konusu yönetmeliğin Resmi Gazete'de yayımlanması sağlanmıştır.[267]

Yine Aralık 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca çıkartılan MGK Genel Sekreterliği Yönetmeliği ile Cumhurbaşkanı ve Başbakan adına MGK tarafından yapılan tavsiyelerin yerine getirilmesini izlemekle görevli MGK Genel Sekreterliği'nin geniş yürütme yetkileri kaldırılmıştır. Bu yönetmelik ayrıca, "*Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ve özel tüzel kişilikler, düzenli olarak veya talep edildiğinde, MGK Genel Sekreterliğinin ihtiyacı olan sınıflandırılmış ve sınıflandırılmamış bilgi ve belgeleri sunacaklardır*"[268] ifadesini kaldıran hükmün uygulanmasını sağlamaktaydı.

Bunlara ek olarak, askeri ve savunma harcamalarının şeffaflığını artıran tedbirler alınmıştır. Askeri harcamalar üzerinde sivil otoritelerin denetimini sağlayan iki önemli reform paketi kabul edilmiştir. İlk olarak, 10.12.2013 tarihli ve 5018 sayılı '*Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'* ile bütçe dışı fonların 1 Ocak 2005 itibarıyla ilgili idarelerin, örneğin Savunma Bakanlığının, bütçesine dâhil edilmesi ve bu fonların 31 Aralık 2007 tarihinde kaldırılmasını sağlayacak şekilde değiştirilmiştir.[269] Bu durum, askeri harcamalar alanında bütçe ödeneklerinin belirlenmesinde Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın rolünün artmasını sağlamıştır. İkinci olarak ise, '*TBMM Başkanlığı'ndan Gelen Denetim Taleplerinin Sayıştayca Karşılanmasına İlişkin'* Yönetmelik ve '*Sayıştay Dışından Uzman Görevlendirilme Esas ve Usulleri Hakkında'* Yönetmeliğin 6 Şubat 2004 tarihinde yürürlüğe girmesiyle de, Meclis Başkanı'nın talebi üzerine, Sayıştay'ın askeri ve savunma harcamalarını denetlemesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca, 07.05.2004 tarihli ve 5170 sayılı '*T.C Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'* ile de Anayasa'nın 160. maddesi son fıkrası yürürlükten kaldırılarak '*ulusal savunmanın gerektirdiği gizlilik ilkeleri uyarınca Silahlı Kuvvetlerin sahip olduğu hazine malları'* için Sayıştay denetim muafiyeti kaldırılmıştır.[270]

Bunun dışında, 14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen '*VIII. AB Uyum Paketi*' kapsamında YÖK, RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), Haberleşme Yüksek Kurulu

[267] Resmi Gazete, Sayı 25319, 17 Aralık 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031217.htm (Erişim tarihi: 02.02.2013).
[268] Resmi Gazete, Sayı 25340, 8 Ocak 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/01/20040108.htm (Erişim tarihi: 02.02.2013).
[269] Resmi Gazete, Sayı 25326, 24 Aralık 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031224.htm (Erişim tarihi: 02.02.2013).
[270] Resmi Gazete, Sayı 25469, 22 Mayıs 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm (Erişim tarihi: 04.02.2013).

ve Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu'nda asker üye bulundurulması uygulamasına son verilmiştir.[271]

Yaşanan tüm bu gelişmeleri ve reformları AB çok önemli bulmuş, bu yasal ve anayasal düzenlemelerin 'ordunun sivil denetimini güçlendirdiğini ve AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirdiğini ve dolayısıyla askeri otorite üzerindeki sivil denetimin 1999'dan bu yana güçlendiğini' ve sivil-asker ilişkilerindeki dengenin sivillere doğru değiştiğini ifade etmiştir.[272] Bu 'memnuniyetin' yanı sıra TSK ile ilgili diğer eleştirilerini şöyle dile getirmiştir:

> "…Ordunun bir ölçüde özerkliğinin korunmasına imkân veren bazı hükümler bulunmaktadır. Kurumsal çerçeve ile ilgili olarak, sivil kurumlara karşı sorumlu olmayan yasal ve idari yapılar hala mevcuttur. Siviller, bazı suçlar ile ilgili olarak askeri mahkemelerde yargılanabilmektedir.
> Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin rolü ve görevleri çeşitli yasal hükümlerle belirlenmiştir. Birlikte değerlendirildiğinde yorumlanmalarına bağlı olarak, bu hükümlerin bazıları, potansiyel olarak orduya geniş bir manevra alanı sağlamaktadır. Bu, özellikle, Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevlerini, ülkenin bölünmez bütünlüğü, laiklik ve cumhuriyetçilik dâhil olmak üzere, Anayasanın giriş bölümünde belirtilen ilkeler ışığında, Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak olarak betimleyen Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 35'inci ve 85/1'inci Maddeleri için geçerlidir. Ayrıca, gerektiğinde, hemen hemen her politika alanını kapsayacak şekilde yoruma açık olan Milli Güvenlik Kurulu Kanununun ulusal güvenliği tanımlayan 2(a) maddesi için de durum aynıdır.
> Türkiye'de Silahlı Kuvvetler gayri-resmi mekanizmalar vasıtasıyla etkili olmaya devam etmektedir. MGK'nin askeri üyeleri, çeşitli vesilelerle, siyasi, sosyal ve dış politika konularında görüşlerini ifade etmişlerdir."[273]

Tüm bunlara paralel bir biçimde AB, 23 Ocak 2006 tarihli KOB'da Türkiye'den '*kısa vadede'* şu öncelikleri yerine getirmesini talep etmiştir:[274]

- Ordu üzerindeki sivil kontrolün AB üye ülkelerindeki uygulamalar ile uyumlu hale getirilmesine devam edilmesi.
- Özellikle ulusal güvenlik stratejisinin oluşturulması ve uygulanmasına ilişkin olmak üzere, sivil makamların denetimsel işlevlerini tam olarak kullanmalarının sağlanması.

---

[271] Resmi Gazete, Sayı 25529, 21 Temmuz 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040721.htm (Erişim tarihi: 04.02.2013).
[272] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2004 AB İlerleme Raporu,** s. 17, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2013).
[273] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2004 AB İlerleme Raporu,** s. 18, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2013).
[274] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **23 Ocak 2006 tarihli katılım Ortaklığı Belgesi,** s. 5, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2013).

- Güvenlik işlerinin yürütülmesinde daha ileri düzeyde hesap verebilirlik ve şeffaflık sağlanması yönünde adımlar atılması.
- Askeri ve savunma politikaları ve ilgili tüm harcamalar için dış denetim de dahil olmak üzere tam parlamenter gözetimin tesis edilmesi.
- Askeri mahkemelerin sivilleri yargılama yetkilerinden geriye kalanların da kaldırılması.

Bu eleştiriler ve beklentiler sonraki AB İlerleme Raporları'nda da devam etmiş, özellikle TSK İç Hizmet Kanunu'nun değişmemiş olması ile MGK Kanunu'nda daki '*Ulusal Güvenlik'* tanımının geniş olarak yapılması eleştirilmiş ve iç güvenlik politikalarında tam bir sivil denetimin sağlanması için kaymakamların, valilerin ve dolayısıyla İçişleri Bakanlığı'nın Jandarma üzerindeki denetiminin güçlendirilmesi isteği dile getirilmiştir.[275] Bu bağlamda, 30 Mart 2009 tarihinde yürürlüğe girerek yayımlanan "*Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*" ile "*Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*' aracılığıyla polis ve jandarmanın sorumluluk alanlarının belirlenmesi konusunda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle, jandarma ve polisin kentsel ve kırsal alanlardaki yetkileri açıkça yeniden düzenlenmiştir.

Bu değişiklikleri 2009 AB İlerleme Raporu'nda not eden AB, Jandarma Genel Komutanlığı (JGK)'nın İçişleri Bakanlığı'na karşı sorumlu olmaması ile JGK personeliyle ilgili disiplin suçlarının, hem İçişleri Bakanlığı hem de Milli Savunma Bakanlığı (MSB) atlanmak suretiyle, Genelkurmay Başkanlığı'na götürülmesini eleştirmiştir, ayrıca, Jandarma başta olmak üzere tüm kolluk kuvvetleri üzerinde sivil denetimin 'yetersiz' olduğunu düşünen AB, Kolluk kuvvetleri tarafından uygulanan veya kendi içlerindeki insan hakları ihlalleri, kötü muamele ve görevin kötüye kullanılmasına ilişkin şikâyetlerin araştırılması için Bağımsız Kolluk Gözetim Mekanizması'nın kurulması yönünde beklentilerini dile getirmiştir.[276]

Bunlara ek olarak güvenlik, kamu düzeni ve takviye birliklerine ilişkin Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı arasında 1997 yılında imzalanan ve iç

[275] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2005 AB İlerleme Raporu,** s. 16, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2013).
[276] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2012 AB İlerleme Raporu,** s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2013).

güvenlik konularında, belirli şartlara bağlı olarak, sivil makamların talebi olmaksızın askeri operasyon yürütülmesine imkân tanıyan EMASYA (Emniyet Asayiş Yardımlaşma) Protokolü'nün yürürlükte olduğunun altı çizilmiştir.[277] '*Darbelere ortam hazırlamakla*' suçlanan bu protokol, 4 Şubat 2010 tarihinde kaldırılmıştır.[278]

Sivil – asker ilişkileri bağlamında Türkiye, 5530 No'lu ve 29.06.2006 tarihli '*Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*'[279] ile barış zamanında sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmalarına son vermiş ve sadece müşterek askeri suçlarda sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmaları öngörülmüştür. Yapılan bu değişikliklerle sivillerin askerlerle birlikte işledikleri askeri suçlara ilişkin yargılamalar hariç, barış zamanında askeri mahkemelerde yargılanmaması hususu düzenlenmiştir. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin verdiği kararlar doğrultusunda, yargılamanın yenilenmesi için askeri mahkemelere başvurulması olanaklı hale gelmiştir. Bunun dışında saklı, yoklama kaçağı, bakaya ve birliğe geç katılan yükümlülerin barış zamanında askeri mahkemelerde yargılanmalarına son verilmiştir.

Türkiye 2010 yılında da önemli reformlar gerçekleştirmiştir. İlk olarak, yukarı da bahsedildiği gibi '*darbelere ortam hazırlamakla*' suçlanan EMASYA Prokolü, 4 Şubat 2010 tarihinde kaldırılmıştır. Bunu 'memnuniyetle' not eden AB, ayrıca bu protokole dayanak teşkil eden İl İdare Kanunu'nun da değişmesi yönünde talebini dile getirmiştir.[280]

---

[277] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2007 AB İlerleme Raporu,** s. 8, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2013).

[278] Bu protokol İçişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı arasında imzalanan bir karar kapsamında yüürlükten kaldırılmıştır. Bu kararın orjinaline resmi kaynaklardan ulaşılamamıştır. Ancak dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay 4 Şubat 2010 tarihinde basına verdiği demeçte bu protokolün kaldırlışı hakkında şu şekilde konuşmuştur: *"Bunun ortak imza ile yine yürürlükten kaldırılmasını kararlaştırmıştık. Arkadaşlarımız bir araya geldiler. Bugün ortak imzayla yürürlükten kaldırdılar. Bildiğiniz gibi protokolü 1997 yılında Genelkurmay Harekât Başkanı ile İçişleri Bakanlığının o zaman ki Müsteşarı imzalamıştı. Şimdi de yine aynı şekilde Genelkurmay Başkanlığı Harekât Başkanı Sayın Korgeneral Mehmet Eröz ile bakanlığımız Müsteşarı Sayın Osman Güneş imzalayarak tutanağı yürürlükten kaldırmış oldular. Bu hem Genelkurmay Başkanlığımıza, hem de il valililerimize bugün gönderilmiştir. Esasen görüşmelerimizde vurgulamıştık, ilgili mevzuat, ilgili kanunun ilgili maddesi çok tafsilatlı ve detaylı yazılmış. Bu konuda yeni bir düzenlemeye, yeni protokole veya bu konuda yeni tespite ihtiyaç olmadığı kanaatine varmış olduk. Mevzuat şu haliyle bu konudaki ilişkileri düzenlemek için yeterli. Zaten bildiğiniz gibi genelde kanun bu konudaki yetkileri valilere verir. Şu anda ilgili kanunun hükümleri geçerli olacak*."
Bkz.: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/13684829.asp (Erişim tarihi: 12.02.2013).

[279] Resmi Gazete, Sayı 26219, 5 Temmuz 2006, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060705.htm (Erişim tarihi: 13.02.2013).

[280] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2011 AB İlerleme Raporu,** s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 14.02.2013).

Bunun dışında 6000 sayılı ve 19.06.2012 kabul tarihli '*Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*' 30 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe girmiş ve böylece hâkim sıfından olmayan diğer subaylar askeri mahkemlerden çıkatılmış ve bu mahkemelerin sadece hâkim sınıfından gelen subaylar tarafından oluşması sağlanmıştır.[281]

12 Eylül 1982 Anayasası'nda kapsamlı değişiklikler için çalışmalara başlanmış ve 12 Eylül 2010 tairihinde halk oylaması neticesinde, önemli anayasal değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden TSK'da önemli derecede etkilenmiştir. Öncelikle, Yüksek Askeri Şura (YAŞ)'ın ihraç kararlarına yargı denetimi getirilmiştir. Ancak AB bunun yeterli olmadığını ve YAŞ ve diğer tüm askeri makamlar tarafından terfi işlemlerine ilişkin olarak alınan tüm kararların, yargı denetimine açık olmamasını '*endişe konusu'* olarak görmüştür.[282] Yine söz konusu halk oylamasıyla askeri yargının alanı daraltılmış, özellikle savaş hali dışında sivillerin askeri mahkemede yargılanmasının önü kapanmıştır. Diğer bir önemli değişiklik de, uzun yıllardır hararetli tartışmalardan biri olan 12 Eylül 1980 askeri darbesini gerçekleştiren üst düzey askerlerin diğer bir deyişle Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin yargılanmasını yasaklayan Anayasa'nın geçiçi 15. maddesinin kaldırılmasıdır.[283]

Bunlara ek olarak, 6085 sayılı ve 03.12.2010 kabul tarihli Sayıştay Kanunu ile TSK'nın harcamalarına harcama sonrası dış denetim yapılması imkânı getirilmiştir. Diğer bir deyişle, askeri idarelerin mali tabloları ile gelir, gider ve mallarının yasal düzenlemeler ile uygunluğu Sayıştay'ın denetimine tabi olmuştur. Ayrıca, Savunma Sanayi Destekleme Fonu da dâhil, savunma sektörü için tahsis edilen bütçe dışı kaynaklarının denetiminin de yolu açılmıştır.[284]

Yukarıda sözü edilen tüm yasal ve anayasal değişiklikler neticesinde, TSK'nın sorumluluk alanları dışındaki siyasi konulara resmi ve gayri resmi şekilde etkide bulunduğu durumlarda azalma olmasını ve askeri harcamalar üzerinde sivil denetimin artmasını önemli birer gelişme olarak nitelendiren AB, Genel Kurmay Başkanı'nın

---

[281] Resmi Gazete, Sayı 27627, 30 Haziran 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100630.htm (Erişim tarihi: 14.02.2013).
[282] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2011 AB İlerleme Raporu,** s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 14.02.2013).
[283] Resmi Gazete, Sayı 27580, 13 Mayıs 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513.htm (Erişim tarihi: 15.02.2013).
[284] Resmi Gazete, Sayı 27790, 19 Aralık 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/12/20101219.htm (Erişim tarihi: 15.02.2013).

MSB'ye bağlı olmamasını, TSK İç Hizmet Kanunu ile MGK ve MGK Genel Sekreterlik Kanunu'nunda yeterli düzeyde refomlar yapılmamasını eleştirmiştir.[285]

2012 yılında yayımlanan AB İlerleme Raporu'nda, yapılan tüm yasal ve anayasal değişiklikler neticesinde güvenlik güçleri üzerinde sivil denetimi daha da güçlendiğini ve Genelkurmay Başkanlığı'nın siyasi konulara doğrudan ya da dolaylı müdahale etmekten genel olarak kaçındığını belirten AB, sivil-asker ilişkilerinin AB standartlarına yaklaştıran bu adımlardan bazılarını sembolik olarak görmüş ve özellikle askeri yargı sistemine ve Jandarma'nın sivil denetimine yönelik daha fazla reforma ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.[286]

2012 yılındaki rapora ve AB'nin tavsiyelerine paralel olarak sivil-asker ilişkilerinde Türkiye 2013 yılı içerisinde önemli reformlar gerçekleştirmiştir. İlk olarak 54442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11. maddesi değiştirilerek valilere daha fazla yetkiler verilerek sivil otoritenin askeri operasyonlarda daha fazla etkin olması sağlanmış ve birden fazla ili içeren olaylarda müdahalede yetkisi Bakanlar Kuruluna aktarılmıştır. Zira söz konusu kanunun 11. maddesinde yapılan değşiklikle, "*Birden fazla ili içine alan olaylarda ilgili valilerin isteği üzerine aynı veya farklı askeri birlik komutanlarından kuvvet tahsis edilmesi durumunda iller veya kuvvetler arasında işbirliği, koordinasyon, kuvvet kaydırması, emir komuta ilişkileri ve gerekli görülen diğer hususlar yukarıda belirtilen hükümler çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenecek esaslara göre yürütülür*" cümlesindeki, "*Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı tarafından*" ibaresi "*Bakanlar Kurulu*" olarak değiştirilmiştir.[287]

2013 yılı içerisinde yapılan önemli yasal düzenlemelerden biri de, TSK İç Hizmet Kanunu'nda olmuştur. 6496 No'lu '*Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*' TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesinde yer alan "*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır*" ifadesi, "*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurtdışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, TBMM kararıyla*

[285] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2011 AB İlerleme Raporu,** s. 14, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 16.02.2013).
[286] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2012 AB İlerleme Raporu,** s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 16.02.2013).
[287] T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi Resmi İnternet Sayfası, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.5442&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch= (Erişim tarihi: 18.02.2013).

yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır"[288] şeklinde değiştirilmiştir.

AB, 2013 yılında yapılan tüm bu yasal düzenlemelerin "güvenlik güçlerinin sivil gözetimi daha da güçlendirdiğini" belirtip oldukça olumlu karşılamış ancak "*askeri yargı sistemi ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın sivil gözetimi hususlarında daha fazla reforma ihtiyaç olduğununun*" ayrıca altını çizmiştir.[289]

4.4.2. Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti

Avrupa Birliği, hukukun üstünlüğü ve demokrasi üzerine oturtmaktadır. AB'ye üye olmak isteyen ülkeler; Kopenhag siyasi kriterlerine göre, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü kurumsallaştırmak, insan hakları ve azınlıklara saygı göstermek ve bu hakları koruma altına almakla yükümlüdürler. TSK'nın Türkiye'deki siyasal ve toplumsal hayat üzerindeki rolüne yönelik getirdiği eleştiriler ve beklentilerin yanı sıra, AB Türkiye'de demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün sağlanması, insan haklarının korunması ile azınlık haklarının garanti altına alınması adına çeşitli eleştirilerde bulunmuş ve beklentilerini detaylı olarak belirtmiştir. Bu bağlamda ilk eleştirilerin ve beklentilerin 1998 İlerleme Raporu ile birlikte yazılı ve kararlı bir şekilde başladığı ve hala devam etmekte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de demokrasinin ve hukuk devleti anlayışının gelişip güçlenmesi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi adına AB'nin eleştirileri, beklentileri ve Türkiye'nin bu eleştiri ve beklentilere karşılık attığı adımlar ayrı ayrı konu başlıkları altında incelenip değerlendirilecektir.

4.4.2.1. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Cardiff Zirvesi'nde alınan karar gereği Türkiye hakkında da yayımlanan ilerleme raporlarında AB'nin üzerinde özenle durduğu konulardan biri de Devlet Güvenlik Mahkmeleri (DGM) olmuştur. 1998 yılında yayımlanan ilk İlerleme Raporu'nun '*Yargı Sistemi'* başlıklı kısmının büyük çoğunluğu DGM'ye ayrılmıştır. 1982 Anayasası'nın 143. maddesi çerçevesinde 1982'de kurulup 1984'te faaliyete geçen Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) "*Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan*

[288] Resmi Gazete, Sayı 28724, 28 Temmuz 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130731.htm (Erişim tarihi: 20.08.2013).
[289] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 11, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.03.2013).

doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara ilişkin davalara bakmak üzere"[290] yetkili kılınmıştır.

Demokratik bir sistemle bağdaşmayan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilkelerine aykırı birer '*olağanüstü hal mahkemeleri'* olarak tabir edilen bu mahkemelerde yargılananların 'adil bir yargılanmaya' tabi tutulmadıkları şu gerekçelere dayandırılmıştır:[291]

- Geleneksel soruşturma yöntemleri yerine sanıktan itiraf almaya aşırı ölçüde başvurulması.
- Hâkimlerin yanında oturan savcının ve aşağıda oturan ve söylediği sözler yargılama tutanaklarına aynen geçirilmeyen fakat hâkim tarafından özetlenerek geçirilen savunma avukatının eşit olmayan statüleri;
- Davaların son derece yavaş ilerlemesi ve pek çok sanığın, hâkim tarafından net bir gerekçe sunulması gerekli olmaksızın, yargılanma süresi boyunca tutuklu kalması.

Ayrıca, üç üyeli bu mahkemelerin bir üyesinin asker kökenli olmasının hâkimlerin tarafsızlığını tartışmaya açtığını ve şüpheli kıldığını belirten bu Rapor'da, böyle bir üye yapısının bulunduğu ve sivillerin en azından kısmen askerî hâkimler tarafından yargılandıkları bu tür mahkemelerin Avrupa'da sadece Türkiye'de olduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin yargının gerçekten bağımsız olması ve hukukun üstünlüğüne uygun biçimde işlemesi için büyük çabalar sarf etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.[292]

Bu eleştirilere binanen ilk olarak, 18 Haziran 1999 tarihinde Anayasa'nın 143. maddesinde yapılan bir değişiklikle askeri hâkimler DGM'lerin oluşumundan çıkarmıştır. Bu değişikliğe bağlı olarak Abdullah Öcalan davasına bakan Ankara DGM'deki askeri hâkim yerine sivil bir hâkim atanmıştır. AB, DGM'lerden askeri üyenin çıkartılıp sivil bir üyenin atanmasını takdir etse de, bunu yeterli görmemiş, DGM'lerin işleyişi, yetkileri, sorumlulukları ve ayrıca bu mahkemelerin faaliyetlerine ilişkin diğer hükümlerin, AB'de mevcut olan standartlar ile daha da uyumlaştırılması gerektiğinin

[290] Resmi Gazete, Sayı 18081, 18 Haziran 1983, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18081.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2013).
[291] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu,** s. 11, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2013).
[292] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu,** s. 11, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2013).

altını çizip DGM'ler konusunda gerekli adımların atılmasını istemiştir.[293] DGM'lerle iligli olarak AB Türkiye'den beklentilerini 8 Mart 2001 tarihli KOB'da *'Kısa Vadeli Hedef'* kapsamında şöyle belirtmiştir:

> "Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dâhil olmak üzere, yargının işlevselliğinin ve verimliliğinin uluslararası standartlara uygun şekilde geliştirilmesi. Özellikle hâkimlerin ve savcıların, insan hakları alanı da dâhil olmak üzere, AB mevzuatı hakkındaki eğitimlerinin kuvvetlendirilmesi."[294]

Türkiye de bu beklentilere karşı nasıl adım atacağı yönündeki niyetini 19 Mart 2001 tarihli Ulusal Program'da '*Anayasa'nın DGM'lere ilişkin hükümleri ile DGM Kanunu'nun gözden geçirileceğini*' ifade ederek belirtmiştir.[295]

Askeri hâkimin DGM'lerden çıkartılmasından sonra bu mahkemeler ile ilgili yapılan bir başka değişiklik ise, tutukluların bir avukatla görüşmesini kısıtlayan ve tutuklu ile avukatının görüşmeleri esnasında bir üçüncü şahsın, genelde bir kamu görevlisinin, hazır bulunmasını gerektiren 'Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun' 16. maddesinin son fıkrasının yürürlükten kaldırılmasıdır.[296] 30 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5190 sayılı 'Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kaldırılmasına ilişkin Kanun' ile bu mahkemeler kaldırılarak özel yetkili ağır ceza mahkemeleri ihdas edilmiştir.[297]

4.4.2.2. İşkence ile Mücadele ve Gözaltı

İşkence, kaybolma ve yargısız infaz konuları da AB'nin değindiği diğer önemli konulardan bazılarıdır. AB'ye göre Türkiye'de işkence, kaybolma ve yargısız infaz olayları düzenli olarak devam etmekte - özellikle mahkemeye çıkarılmadan önce karakollarda, hiç kimseyle görüştürülmeden, gözaltında tutulan kişiler bu süre zarfında

[293] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2000 AB İlerleme Raporu,** s. 11, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 01.04.2013).
[294] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belegesi,** s. 4, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 01.04.2013).
[295] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **19 Mart 2001 tarihli Ulusal Program,** s. 20, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 04.04.2013).
[296] Resmi Gazete, Sayı 24676, 19 Şubat 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm (Erişim tarihi: 04.04.2013).
[297] Resmi Gazete, Sayı 25508, 30 Haziran 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040630.htm (Erişim tarihi: 05.04.2013).

işkenceye maruz kalmakta - ve işkence ve kötü muameleden dolayı kolluk kuvvetleri mensuplarına karşı başlatılan cezaî kovuşturmalar ve verilen cezalar eleştirilmektedir.[298]

Bu konuda ilk olarak Türkiye, 26.8.1999 tarihli ve 4449 No'lu Kanun ile 1.3. 1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 243., 245. ve 354. maddelerini değiştirerek kamu görevlilerince bireylere karşı işkencenin, kötü muamelenin ve yetki suistimalinin yeniden tarifini yapmış ve bu tür suçları işleyen kamu görevlileri için veya işkence üzerine yanlış rapor düzenleyen sağlık personeli için daha yüksek cezalar öngörülmüştür[299] Ayrıca 1 Ekim 1998 tarihli ve 23480 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanıp yürürlüğe giren "*Yakalama Gözaltına Alma Yönetmeliği*" ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK), DGM'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ve Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu gibi farklı kanunlarda düzenlenen; yakalama, gözaltı ve ifade almaya ilişkin kolluk kuvvetlerinin yetkileri ile bireylerin hakları daha derli toplu bir biçimde düzenlenerek ve kolluk kuvvetlerinin hazırlık soruşturmaları esnasında takip edecekleri esas ve usulleri, yetki ve sorumlulukları belirlenerek işkence veya kötü muamelenin önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca, Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin etkin bir şekilde uygulanması ve uygulamanın sıkı bir biçimde denetlenmesini sağlamak üzere 26 Haziran 1999 tarihinde '*İnsan Haklarına Saygı*' konulu bir Başbakanlık genelgesi yayımlanmıştır.[300]

Ancak bunlar AB tarafından yeterli bulunmamış, İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi için Avrupa Komitesi (CPT)'nin Türkiye raporlarına ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin Türkiye ile ilgili kararlarına atıf yapılarak Türkiye'de işkencenin, kayıpların ve yargısız infazların, sistematik değilse de, hâlâ mevcut olduğunun altı bir kez daha çizilmiş ve ifade, toplantı, gösteri ve basın özgürlüklerinde sıkıntıların devam ettiğinin ve herhangi bir olumlu gelişmenin yaşanmadığı ifade edilmiştir.[301]

İşkence ve kötü muamele açısından Türkiye'deki mevcut durumun pek değişmediğini belirten AB, işkence ve kötü muamalenin daha çok "*terörist veya ayrılıkçı*

[298] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu,** s. 12, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 10.04.2013).
[299] Resmi Gazete, Sayı 23801, 29 Ağustos 1999, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23801.pdf (Erişim tarihi: 10.04.2013).
[300] T.C Başbakanlık Resmi İnternet Sayfası, **B.02.0.PPG.0.12.- 320-08689 Sayılı Başbakanlık Genelgesi**, http://www.basbakanlik.gov.tr/genelge_pdf/1999/1999-0320-08689.pdf (Erişim tarihi: 15.04.2013).
[301] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu,** s. 11-13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf (Erişim tarihi: 15.04.2013).

eylemlere" katıldıkları şüphesiyle gözaltına alınan kişilerle ilgili olduğunu ifade etmiş ve işkence ve kötü muamele ile mücadele bağlamında, yargılama öncesi gözaltıyla ilgili yasal prosedürleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin hükümleriyle ve Avrupa Mahkemesi'nin içtihatlarıyla acil olarak uyumlaştırılması gereğinin altını çizmiştir. Bu konuda nelerin yapılması gerektiğini ve yanlış gördükleri bazı uygulamaları şu örneklerle açıklamıştır:

> "Özellikle, polisteki bütün gözaltı vakalarının yasallığı konusunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin gereklerine uygun olarak, gözaltına alınma sonrasında en geç dördüncü günde (gözaltına alınan kişinin hâkim önüne çıkarılması dâhil) otomatik bir yargı incelemesi olmalıdır. Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tavsiyeleri paralelinde, gözaltındaki kişilerin yargılama öncesi gözaltı süresinde adli tıp hekimleri tarafından düzenli sağlık muayenesine tabi tutulmalarının sağlanması da aynı ölçüde önemlidir. Son olarak, Ocak 2000'de Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolde, gözaltındaki kişilerin avukatları tarafından ziyaret edilmesi önüne gereksiz engeller konulduğu not edilmelidir."[302]

Bu konuda AB'nin beklentileri 8 Mart 2001 tarihli KOB'da 'Kısa Vadeli Hedefler' kısmında şöyle dile getirilmiştir: "*İşkenceyle mücadeleye ilişkin hukuki hükümlerin güçlendirilmesi ve gerekli tüm önlemlerin alınması ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'ne riayetin sağlanması. Duruşma öncesi tutuklulukla ilgili hukuki süreçlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleriyle ve İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin tavsiyeleriyle uyumunun güçlendirilmesi."* [303]

19 Mart 2001 tarihli Ulusal Program' da ise Türkiye'nin işkenceyle mücadele ile gözaltı konularında kısa ve orta vadede yapmayı planladığı reformlar şu şekilde sıralanmıştır:[304]

- Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu ve Tüzüğü, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ve Yönetmeliği, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu ve Tüzüğü'nün gözden geçirilmesi,

- Adli Tıp Kurumu'nun modernizasyonu çalışmalarına başlanması,

---

[302] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2000 AB İlerleme Raporu,** s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 01.04.2013).
[303] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belegesi,** s. 3, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 15.04.2013).
[304] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **19 Mart 2001 tarihli Ulusal Program,** s. 19, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 20.04.2013).

- Yeni Türk Ceza Kanunu'nun ve Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması;

- İnsan hakları ihlâllerine meydan verilmemesi için güvenlik güçlerine gerekli eğitimin verilmesi ve ihlâllerin yoğun olarak yaşandığı ortamların teknolojiden daha fazla yararlanılarak etkin denetimi için malî kaynak tahsisi olanaklarının araştırılması,

- İşkenceye uğradığı kanıtlanan kişiye karşı bu fiili işleyenlerin müşterek ve müteselsil hukukî sorumluluğunun yasa hükmüne bağlanması,

- Anayasa'nın 19/6'ıncı maddesinin gözden geçirilmesi,
- Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması,
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu'nda değişiklik yapılması.

Söz konusu kısa ve orta vadeli hedefleri benimseyen Türkiye ilk olarak 1982 Anayasa'sının 19. maddesinin 6. Fıkrasını 3 Ekim 2001 tarihinde değiştirmiştir ve söz konusu değişiklik 17 Ekim 2001 tarihli ve 24556 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe girmiştir.[305] Yapılan değişikliği incelemeden önce bu maddenin değişen fıkralarının eski ve yeni halini vermek isabetli olacaktır.

> "Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kıksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olaganüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.
> Yakalanan veya tutaklanan kişinin durumu, soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakınlarına derhal bildirilir.
> Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin ugradıkları zarar, kanuna göre, Devletçe ödenir" [306]

> "Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.
> Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir.

[305] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 25.04.2013).
[306] 17 Ekim 2001 öncesi T.C. 1982 Anayasası.

Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunungenel prensiplerine göre, Devletçe ödenir."[307]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından defalarca bu konuda mahkûm edilen Türkiye, bu maddede yaptığı değişiklikle gözaltı süresini AİHS'nin bu konuyla ilgili maddesi olan 5. maddesinde belirttiği "*makul süre içerisinde*" anlayışıyla daha uyumlu olacak şekilde, "*en çok onbeş günden en çok dört güne*"[308] indirmiştir. Gözaltı sürelerinin kısalması işkence ve kötü muamelenin önlenmesine de dolaylı bir şekilde katkıda bulunacağından önem arz etmektedir.

Bu maddenin 7. fıkrasında yapılan diğer bir değişiklikle de, kişinin yakalandığı veya tutuklandığının yakınlarına derhal bildirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.[309] Fıkranın eski metninde de bildirim yükümlülüğü bulunmakla birlikte, "*soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk halleri*" bildirim yükümlülüğüne "istisna" olabiliyordu. Yapılan değişiklikle bu istisnai hüküm kaldırılarak, yakınlara bildirme yükümlülüğü mutlak hale getirilmiştir.

Anayasa'nın 19. maddesinde yapılan değişikliği memnuniyetle karşılayan AB, bu dört günlük sürenin DGM'lerin yetki alanına giren suçlar ile olağanüstü hal bölgelerine de genişletilmesi gereğinin altını çizmiş ve gözaltı süresince işkence ve kötü muamele olaylarına rastlanmaya devam edildiğini ve bunun da ciddi endişelere yol açtığını belirtmiştir.[310]

Yapılan bazıeleştirilere karşın, bu konuda Türkiye tarafından atılan bazı adımlar da olumlu karşılanmıştır. Örneğin, bu Rapor'da, İçişleri Bakanlığı'nın, 24 Temmuz 2001 tarihinde, kolluk kuvvetleri ve diğer güvenlik güçlerinin gözaltı, resmi tutuklama, alıkoyma ve sorgulamalarına ilişkin görev ve yetkilerini açıkça ortaya koyan ve işkence ve kötü muamaleyi açıkça yasaklayan bir genelge yayımlanması memnuniyetle not edilmiştir. Aynı şekilde, önceki yıllarla karşılaştırıldığında, işkence ve kötü muamele suçlarından haklarında kovuşturma açılan kamu görevlilerinin sayısında artış olmasını olumlu bulan AB, bununla birlikte, cezaların çok hafif olmasını veya çoğunlukla para cezasına

[307] 17 Ekim 2001 sonrası T.C. 1982 Anayasası.
[308] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 26.04.2013).
[309] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 26.04.2013).
[310] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2001 AB İlerleme Raporu,** s. 22, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim tarihi: 28.04.2013).

çevrilmesini veya tehir edilmesini endişe verici olarak görmüştür. Kamu görevlilerine karşı dava açılması için idari izin şartı da ayrıca eleştirilmiştir.[311]

Türkiye işkence ile mücadele ve gözaltı konularında yukarıda anlatılanlara ek olarak yine 4744 sayılı Kanun kapsamında Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu (CMUK)'nun 107. ve 128. maddelerine getirilen değişiklikler ile gözaltına alınan kişilerin yakınlarının, tutuklama veya gözaltı süresinin uzatılmasından, savcı kararı ile gecikmeksizin haberdar edilmesi sağlanmıştır.[312] Ayrıca, Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) 28 Haziran 2002 tarihli bir genelge yayımlayarak bütün memurlar kötü muamele konusunda dikkatli olmaya çağrılmış ve sorgulama odalarının siyaha boyanması ile sorgulama esnasında sanığın yüzüne ışık tutulması yasaklanmıştır. Adalet Bakanlığı da Ağustos 2002 tarihinde savcılara yönelik bir genelge yayınlayarak mahkûmlara kötü muamele edilmemesi ve mahkûmların güvenliğinin sağlanması ve bu talimatlara aykırı hareket eden personele yaptırım uygulanmasını talep etmiştir. Bunun dışında, 'II. AB Uyum Yasa Paketi' olarak adlandırılan ve 4748 sayılı 'Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun' kapsamında Devlet Memurları Kanunu'nun 13. maddesine getirilen değişiklik ile işkence ve kötü muameleden mahkûm olan devlet memurlarına, AİHM tarafından hükmedilen tazminatı bizzat ödeme yükümlülüğü getirilmiştir.[313]

Tüm bu yasal ve anayasal değişikliklere rağmen AB Türkiye'de işkencenin sistematik olmasa da devam ettiğini belirtip Türkiye'yi işkence ile mücadele ve gözaltı konularında şöyle eleştirmiştir:

> "Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kurulması ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun 16ıncı maddesinin değiştirilmesinden sonra, bu mahkemelerin görev alanına giren konularda gözaltında bulunan kişiler, ancak 48 saatlik gözaltı süresinden sonra avukatla görüşebilme hakkına sahiptir. Söz konusu süre, tutuklunun kimseyle görüştürülmediği süre olup, aynı zamanda işkence olasılığının en yüksek olduğu dönemdir. Gözaltında bulunanların, avukatla görüşme hakkından feragat etmeleri mümkün olup, bu husus, bazı durumlarda tutukluya uygulanan baskıdan da kaynaklanabilmektedir. Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesinin (İÖK) tavsiyeleri çerçevesinde, tüm tutuklulara, hürriyetlerinin kaybettirildiği andan itibaren hukuki danışmanlık sağlanmalıdır. İÖK, Türkiye'ye yaptığı son görev ziyareti sırasında, birçok polis karakolunda, ifadelerin geç alınması sebebiyle avukatla görüşmede yaşanan gecikmelerin fiiliyatta devam ettiğini tespit etmiştir. Polis ve savcılar tarafından yapılan soruşturmaların çoğu hala genellikle avukat bulunmaksızın, şüphelinin itiraf etmesini sağlamaya yneliktir. Ayrıca, itiraflar, ek deliller bulunmaksızın mahkemelerce kabul edilmektedir.

[311] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2001 AB İlerleme Raporu,** s. 22, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim tarihi: 28.04.2013).
[312] Resmi Gazete, Sayı 24676, 19 Şubat 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm (Erişim tarihi: 30.04.2013).
[313] Resmi Gazete, Sayı 24721, 9 Nisan 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm (Erişim tarihi: 01.05.2013).

> İşkence ve kötü muameleden suçlu bulunanlar hakkında verilen cezalar genellikle hafif olmakta ve sıklıkla para cezasına çevrilmekte veya tecil edilmektedir. Kamu görevlileri hakkında cezai takibat yapabilmek için idari makamlardan izin alınması gerekmektedir.
> İÖK, İstanbul bölgesindeki gözaltı şartlarında tedrici bir ilerleme sağlandığını bildirmekle birlikte, polis nezarethanelerindeki işkence ve kötü muamele iddialarının hala çok sık olduğunu doğrulamaktadır. İşkence ve yargısız infaz iddiaları, özellikle Güneydoğuda yaygındır."[314]

Kasım 2002'de iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 'İşkenceye Sıfır Tolerans' hedefiyle bu konuda adımlar atmaya devam etmiştir. 'IV. AB Uyum Paketi' kapsamında 4778 sayılı kanun ile TCK'nın 243. ve 245. maddeleri değiştirilmiştir. Bu değişiklilkler ile işkence ve kötü muameleye ilişkin mahkûmiyet kararlarının tecil edilmesinin ve para cezasına çevrilmesinin önüne geçilmiştir.[315] Ayrıca, 'Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunu'nun 2. maddesinde yapılan değişiklikle, tüm kamu görevlilerinin işkence ve kötü muamele iddialarında idari izin prosedürü kapsamı dışında tutularak yargılanmalarına imkân sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Yine bu Uyum Paketi kapsamında 'Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun' 16. maddesinin dördüncü fıkrasını yürürlükten kaldırılmıştır. Bu değişiklik ile diğer tüm sanıklar gibi DGM'nin görev alanına giren bir suçtan sanık olanın, hürriyetinin kısıtlandığı andan itibaren müdafi ile görüşme hakkı sağlanmıştır.[316]

Yapılan tüm bu değişiklikleri 'memnuniyetle' karşılayan AB, 19 Mayıs 2003 tarihli KOB vasıtasıyla işkence ve mücade ile gözaltı konularında Türkiye için şu öncelikleri belirlemiştir:

> "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3'üncü maddesi ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesinin tavsiyeleri doğrultusunda, kolluk kuvvetleri tarafından yapılan işkence ve kötü muamele ile mücadele edilmesine ilişkin tedbirlerin uygulanması. Savcıların soruşturmaları zamanında ve etkili şekilde yapmasını ve mahkemelerin görevi kötüye kullanmaktan mahkûm olanlara uygun cezalar vermesini temin edecek ilave tedbirlerin alınması.
> Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, gözaltına alınan ve tutuklanan kişilerin, gözaltına alındıkları andan itibaren bir avukatla özel olarak görüşme ve yakınlarının haberdar edilmesi haklarının uygulamada teminat altına alınması."[317]

---

[314] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2002 AB İlerleme Raporu,** s. 20-21, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim tarihi: 05.05.2013).
[315] Resmi Gazete, Sayı 24990, 11 Ocak 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/01/20030111.htm (Erişim tarihi: 05.05.2013).
[316] Resmi Gazete, Sayı 24721, 9 Nisan 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm (Erişim tarihi: 07.05.2013).
[317] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **19 Mayıs 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi,** s. 9, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf (Erişim tarihi: 07.05.2013).

Bu bağlamda, işkence ile mücadele ve gözaltı konularında yapılan reformlar konusunda dönemin hükümeti tarafından 23 Haziran 2003 tarihinde yayımlanan 'Ulusal Program' ile, işkence ve kötü muamele olaylarını önlemeye ve sıfır hoşgörü göstermeye kararla devam edileceği, adaletin biran önce tecelli etmesi için yürürlüğe konmuş olan yasal ve idari önlemlerin titizlikle uygulanacağı, hukuk ve ceza alanlarındaki değişiklikler dahil, yapılması öngörülen tüm yasal ve idari düzenlemelerde işkence ve kötü muameleye karşı hassasiyet gösterileceği, düzenlemelerin uygulanmasında özellikle AİHS'nin 3. maddesi ile Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza ve Muamelenin Önlenmesi Komitesi tavsiyelerinin dikkate alınacağı ifade edilmiş ve bu doğrultuda şu hedefler belirlenmiştir:[318]

- İşkence ve kötü muamele iddialarının derhal ve titizlikle soruşturulması ve ihlallerin faillerinin süratle cezalandırılmaları sağlanacak,
- Yakalanan, gözaltına alınan veya tutuklananların avukatlarıyla görüşme ve yakınlarına haber verme haklarına ilişkin yasal hükümler titizlikle uygulanacak,
- Modern soruşturma teknikleri ve insan hakları ile kötü muamele ihlallerini önlemeye yönelik tıbbi muayene sistemi etkili bir şekilde uygulanacak,
- Kanun uygulayıcılarının insan hakları eğitimi yoğunlaştırılacak ve yaygınlaştırılacak,
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinde yeralan düzenlemelerin uygulanmasının etkin biçimde denetlenmesi ve ihlali görülenler hakkında derhal yasal işlem yapılması sağlanacak,
- İşkence ya da gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle AİHM kararları sonucunda ödenen tazminatların sorumlu personele rücu edilmesi konusundaki mekanizma etkin biçimde işletilecek,
- Yakalama, gözaltı, tutukluluk sırasındaki haklar ve bu hakların ihlali durumunda başvurulabilecek şikâyet yolları konusunda kamuoyu bilinçlendirilecektir.

[318] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **23 Haziran 2003 tarihli Katılım Ulusal Program,** s. 4-5, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi_kriterler.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2013).

Bu hedefler doğrultusunda, bu konuda reformlara VI. ve VII. AB Uyum Paketleri ile de devam edilmiştir. 4928 sayılı kanun ile DGM'nin görev alanına giren bir suçtan yargılanan sanığın avukatının ifade alma sırasında hazır bulunmasını engelleyen hükümler ile görüşme imkânı tanımayan gözaltı uygulamasını kaldırılmıştır.[319] 4963 sayılı Kanun (VII. AB Uyum Paketi) ile Ceza Muhakemeleri Usul Hukuku (CMUK)'da değişiklik yapılarak, işkence ve kötü muamele davalarının acele işlerden sayılarak öncelikli görülmesi sağlanmış ve yine davaların adli tatilde de görülmesi ve zorunluluk olmadıkça duruşmalara otuz günden fazla ara verilmemesi hükme bağlanmıştır.[320] 3 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren, 'Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği' ile gözaltına alınan kişilerin tıbbi muayenelerinin doktor talep etmedikçe, polis veya jandarma gözetimi olmadan yapılması sağlanmıştır.[321]

Yapılan tüm bu değişiklikler neticesinde işkence ve kötü muamele vakalarının sayısında azalma olduğunu belirten AB, işkence ile mücadele ve gözaltı konusunda yaşanan olumlu gelişmeleri ve bazı endişeleri şöyle ifade etmiştir:

> "İşkenceye sıfır tolerans politikasıyla getirilen yasal tedbirlerin olumlu etkileri devam etmektedir. İşkence ve kötü muamele vakalarının sayısındaki azalma eğilimi teyit edilmiştir. Avukata erişim konusundaki reformlar olumlu sonuçlar göstermiştir. Türkiye, kötü muamele vakası iddialarının tıbbi muayenesine yönelik sistemini güçlendirmek için çabalarını devam ettirmiştir. Türkiye'deki adli tıp merkezlerinin sayısı arttırılmış ve Adli Tıp Kurumu İstanbul Protokolünün uygulanmasını güçlendirmek amacıyla bir proje başlatmıştır. Bununla birlikte, özellikle tutuklama sırasında ve gözaltı merkezleri dışında işkence ve kötü muamele vakaları halen bildirilmektedir. İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokolün henüz onaylanmamış olması nedeniyle, gözaltı merkezlerinin bağımsız ulusal organlarca izlenmesi uygulaması yoktur. Adalet Bakanlığına bağlı Adli Tıp Kurumunun bağımsızlığının güçlendirilmesine ve tıbbi raporlarının genel kalitesinin iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, tıbbi muayeneler zaman zaman kolluk kuvvetlerinin huzurunda gerçekleştirilmektedir. İşkence ve kötü muamele mağdurları esas olarak sivil toplum örgütlerinin sağladığı rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmaktadır. Bu durum kısmen, işkence ve kötü muamele mağdurları için devlet hizmetlerinin eksikliğinden ya da bunlara erişimin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin yasal işlemler etkin yargılama prosedürlerinin eksikliği veya bu prosedürlerin suistimal edilmesi nedeniyle sıklıkla gecikmektedir. Genel olarak, Türk mevzuatı işkence ve kötü muameleye karşı kapsamlı tedbirler içermektedir. Ancak, özellikle tutuklama öncesinde vakalar meydana gelebilmektedir. Suçların cezasız kalmasına karşı mücadele endişe konusu olmaya devam etmektedir."[322]

---

[319] Resmi Gazete, Sayı 25173, 19 Temmuz 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm (Erişim tarihi: 10.05.2013).
[320] Resmi Gazete, Sayı 25192, 7 Ağustos 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm (Erişim tarihi: 10.05.2013).
[321] Resmi Gazete, Sayı 25335, 3 Ocak 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/01/20040103.htm (Erişim tarihi: 12.05.2013).
[322] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2007 AB İlerleme Raporu,** s. 12-13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (Erişim tarihi: 15.05.2013).

18 Şubat 2008 tarihli KOB' da bu konuda Türkiye için şu öncelikler belirlenmiştir:[323]

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin tavsiyeleri doğrultusunda işkence ve kötü muameleye karşı "sıfır hoşgörü" politikası bağlamında kabul edilen önlemlerin uygulanmasının sağlanması,
- Özellikle tıbbi uzmanlığı artırmak suretiyle İstanbul Protokolü'nün ülke çapında uygulanmasının sağlanması,
- Suçun cezasız kalması ile mücadelenin yoğunlaştırılması, savcıların, iddialara ilişkin olarak faillerin belirlenip mahkemeler tarafından cezalandırılmasını sağlayacak şekilde zamanında ve etkili soruşturmalar yürütmelerinin sağlanması.

2008 yılında yayımlanan AB İlerleme Raporu'nda her ne kadar bu konuda yaşanan olumlu gelişmeler AB tarafından teyid edilse de, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin mücadelede sınırlı çaba gösterildiği zira gözaltında veya resmi gözaltı merkezleri dışında işkence ve kötü muamele iddialarının endişe verici boyutta olduğunu ifade eden AB, gözaltı merkezlerinin denetlenmesi için bağımsız ulusal bir önleyici mekanizma kurulması veya belirlenmesini talep eden ve kısa adı 'OCTAP' olan İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokolü'nün onaylanması gerektiğinin altını çizmiştir.[324] Nitekim Türkiye bu protokolü, Temmuz 2011 tarihinde onaylamıştır.[325] Bunun dışında işkence ve kötü muamele davalarında etkin soruşturma ve belgeleme konularında İstanbul Protokolü'nün (*İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayacı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelenmesi için*

[323] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **18 Şubat 2008 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi,** s. 6, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf (Erişim tarihi: 15.05.2013).
[324] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2008 AB İlerleme Raporu,** s. 8, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2013).
[325] Resmi Gazete, Sayı 27985, 15 Haziran 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110705m1.htm (Erişim tarihi: 20.05.2013).

El Kılavuzu) Türkiye'de uygulanması amacıyla, sağlık personelinin, hâkim ve savcıların eğitimine devam edilmiştir.[326]

Bu tarihten sonra da Türkiye'nin işkence ve kötü muamele ile mücadele konusunda çalışmaları devam etmiş ve bu çalışmların sonuçları AB tarafından takdirle karşılanmış ancak bu konuda özellikle güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanması ile oluşan insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasıyla mücadele konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedildiğinin altı çizilmiştir. 2012 yılında yayımlanan AB İlerleme Raporu'nda, AB, işkence ve kötü muameleyi önlemeye yönelik olarak Türkiye'nin çalışmalarının sürdüğünü belirtmiş ve bu çalışmalar neticesinde kolluk görevlileri tarafından yapılan kötü muamele vakalarının sayısı ve şiddetindeki azalma eğilimin devam ettiğini ve Adalet Bakanlığına bağlı Adli Tıp Kurumu bünyesindeki kurul raporlarının yanı sıra, adli tabip raporları ile üniversite veya bağımsız kuruluşların raporlarının da artık bazı mahkemeler tarafından delil olarak kabul edildiğini ifade etmiştir.[327]

Türkiye bu konuda 2013 yılı içerisinde de çeşitli idari ve yasal düzenlemeler yapmaya devam etmiştir. "*4.Yargı Reform Paketi*" olarak da adlandırılan ve 11.04.2013 tarihinde kabul edilip 30.04.2013 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan *"İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* ile işkence yapmakla suçlanan kamu görevlisinin dava edilmesi için "zaman aşımı" ortadan kaldırılmıştır.[328] Her ne kadar bu durum AB tarafından olumlu karşılansa da söz konusu hükmün geriye dönük olarak uygulanma olanağının olmaması ve buna bağlı olarak 1990'larda işlendiği iddia edilen suçları kapsamaması eleştiri konusu olmuştur.[329]

Öte yandan AB, Türkiye'nin idari yönden yaptığı bir düzenleme olan 15 Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'nün gözaltı ve ifade alma odalarına, görsel-işitsel kayıt sistemleri kurulmasını olumlu karşılamış ve bu düzenlemenin diğer illerdeki Terörle Mücadele Şube Müdürlüklerini kapsayacak şekilde genişletilmesini arzulamıştır.[330]

---

[326] Türk Tabipler Birliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.ttb.org.tr/index.php/Yazismalar/1197-2008-1095.html (Erişim tarihi: 21.05.2013).
[327] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2012 AB İlerleme Raporu,** s. 19, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 21.05.2013).
[328] Resmi Gazete, Sayı 28633, 30 Nisan 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430.htm (Erişim tarihi: 25.05.2013).
[329] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 51, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 25.05.2013).
[330] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 51, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 25.05.2013).

Tüm bunlara ek olarak özellikle Gezi Parkı olayları sırasında ve sonrasında kolluk güçlerinin "*aşırı güç*" kullanmasını endişeyle yaklaşılmış, BM İşkenceyle Mücadele Sözleşmesi İhtiyari Protokolü ile ulusal önleme mekanizmasının henüz oluşturulmaması eleştiri konusu olmuştur.[331]

4.4.2.3. İfade ve Düşünce Hürriyeti

İfade ve düşünce hürriyeti konusunda da AB, Türkiye hakkında 1998 yılında yayımlandığı ilk ilerleme raporundan bu yana çeşitli eleştiriler yapmış ve bu konuda Türkiye'den beklentilerini hem bu raporlarla hem KOB'lar aracılığıyla hem de çeşitli AB yetkilileri aracılığıyla dile getirmiştir. 1998 yılında yayımlanan ilk ilerleme raporunda ifade özgürlüğünün Türkiye'de tam olarak güvence altında olmadığını ifade eden AB, Anayasa, toprak bütünlüğü, laiklik ve devlet kurumları için saygıya ilişkin diğer mevzuat hükümlerinin (Terörle Mücadele Kanunu, madde 7 ve 8; Ceza Kanunu, madde 158, 159, 311 ve 312) aşırı ölçüde dar yorumlanmasının, AB üyesi devletlerde suç teşkil etmeyecek açıklamalar, konuşmalar, makaleler veya kitaplardan ötürü, seçilmiş politikacıların, gazetecilerin, yazarların, sendikacıların ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) mensuplarının yargılanması ve mahkûm edilmesi için kullanıldığını belirtmiştir.[332]

AB Türkiye'de ifade ve düşünce özgürlüğü konusunda yaşanan sıkıntıları veya sorunları çoğunlukla 'Kürt Meselesi' ile ilintili görmüştür. Zira Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin kararlarını kaynak gösteren AB, Türkiye'deki yasal ve anayasal mevzuatın, AİHS'de garanti edilen ifade özgürlüğünü ihlal eden yorumlara yol açmaya devam ettiğini ve mahkemelerin özellikle Kürt kökenli Türk vatandaşların ifade özgürlüğünü kısıtlamaya devam ettiğini ifade etmiş, yeni ihlallerden kaçınmak için, bu alanda hem mevzuatın hem de uygulamanın genel bir reformdan geçirilmesinin acilen gerekli olduğunu ve hâkimler ile savcıların, cezai sorumluluğunun şiddeti tahrik eden beyanlar ile sınırlanması gerektiğini belirleyen AİHM içtihatına tam olarak riayet etmeleri gerektiğinin altını çizmiştir.

Kürt kökenli Türk vatandaşlarının azınlık olarak gösterildiği tüm ilerleme raporlarında AB, genel bir ifadeyle tüm azınlıkların ana dillerinde yayın yapma, ana dillerini öğrenme veya ana dillerinde eğitim alma hakkı gibi, bazı temel haklardan hala

[331] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 51, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 25.05.2013).
[332] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu,** s.13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf (Erişim tarihi: 01.06.2013).

yoksun bırakıldıklarını ve bu hakların tam olarak garanti altına alınmamış olduklarını belirtmiştir. Aynı zamanda azınlıkların bu konulardaki görüşlerini ifade etme fırsatlarının Türkiye tarafından verilmediği ifade edilmiştir. Özellikle Kürt kökenli Türk vatandaşlarının kendi dillerinde eğitim almaları ve TV/radyo yayıncılığı yapmaları konusunda ciddi engellerle karşı karşıya kaldığını belirten AB, bu konudaki sıkıntıları şu örnekler eşliğinde aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

> "Kürt kökenli Türk vatandaşlarıyla ilgili olarak, Türk devletinin, Kürt taraftarı görüşlerin ifade edilmesine karşı canlı bir şekilde mücadele ettiği belirtilmelidir. Şubat ayında, Kürt taraftarı HADEP'e mensup olan güneydoğudaki üç belediye başkanı, PKK ile bağlantılı olmakla suçlandı ve hapsedildi. Aynı ayda, HADEP'li 18 yönetici, Öcalan'ın yakalanmasını müteakip açlık grevleri başlattıkları için, 3 yıl 9 ay hapis cezasına mahkûm edildiler. Son Düzenli Rapor'dan bu yana, olağanüstü hal bölgesinde çeşitli gazete ve dergiler yasaklandı ve bazı Kürt taraftarı dernekler kapatıldı. Kültürel haklar ile ilgili olarak, 31 Mart 2000 tarihinde Yargıtay tarafından kabul edilen ve Medeni Kanun çerçevesinde bireylerin, çocuklarına, (Kürtçe adlar dâhil) kendi seçtikleri herhangi bir adı verme özgürlüğünü teyit eden karar ile olumlu bir gelişme gerçekleşmiştir. Uygulamada, bazı adlar, nüfus kayıt memurları tarafından bazen kabul edilmemektedir. Yargıtay'ın kararı, mevzuatta bir değişikliğin yolunu açmalıdır."[333]

Bu raporla paralel bir şekilde AB, 8 Mart 2001 tarihli KOB'da Türkiye'den "*tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temin ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesini*"[334] talep etmiştir.

İfade ve düşünce özgürlüğünün Türkiye'nin ulusal güvenliğiyle önemli bir ilişkisi bulunmaktadır. Zira ifade ve düşünce özgürlüğünün sağlanması ve geliştirilmesi hakkında 19 Mart 2001 tarihli ilk Ulusal Program'daTürkiye tarafından yapılacak yasal ve anayasal değişikliklerin neler olduğunu açıklamadan önce bu konularda yapılacak değişikliklerin "*toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliğin korunmasını da öngören ölçütler ile lâik ve demokratik Cumhuriyeti, üniter devlet yapısını ve millî birliği koruma kriterleri temelinde gözden geçirileceği"* ifadesi kullanılmış ve yapılacak tüm bu değişikliklerin "bu

[333] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2000 AB İlerleme Raporu,** s. 15, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 03.06.2013).
[334] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belegesi,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 03.06.2013).

anlayış çerçevesinde" yapılacağı belirtilmiştir.[335] Bu bağlamda kısa ve orta vadede şu yasal ve anayasal değişiklikler hedeflenmiştir:[336]

- Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerle ilgili bölümlerinin, başta düşünceyi açıklama ve yayma, bilim ve sanat ile basın özgürlükleriyle ilgili hükümler olmak üzere gözden geçirilmesi,
- Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin, koruduğu değerler zedelenmeden gözden geçirilmesi,
- Aynı anlayışla Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. ve 8. maddelerinin gözden geçirilmesi,
- RTÜK Kanunu'nun gözden geçirilmesi,
- Basın suçlarının kapsamı ve öngörülen cezalarla ilgili olarak Basın Kanunu'nun gözden geçirilmesi planlanmaktadır.
- Siyasî Partiler Kanunu'nun,
- Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu ve Tüzüğü ile Jandarma Teşkilât, Görev ve Yetkileri Kanunu ve Yönetmeliği, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu ve Tüzüğü'nün,
- 3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu ile ilgili diğer mevzuatın gözden geçirilmesi;
- Yeni Türk Ceza Kanunu'nun yasalaşması;
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uyarınca ödenen tazminatların kusurlu kamu görevlilerinden tahsili için çalışmalar yapılması.

Ulusal Program'daki bu hedefler doğrultusunda, Ekim 2001 de yapılan anayasal değişiklikler kapsamında ilk olarak düşünce özgürlüğüyle ilgili olarak, 1982 Anayasası'nın 26.maddesindeki ifade özgürlüğü AİHS'ye uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiştir:

> Madde 26 – "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tekbaşına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğinide kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.
> Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının

[335] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **19 Mart 2001 tarihli Ulusal Program,** s. 17, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 10.06.2013).
[336] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **19 Mart 2001 tarihli Ulusal Program,** s. 17, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 10.06.2013).

özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördügü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir. Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır.
Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir.
Hâkim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.
Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düsünceyi açıklama ve yayma hürriyetini sınırlanması sayılmaz."[337]

Madde 26 – "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.
Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.
Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.
Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir." [338]

Bu yeni düzenlemedeki en önemli nokta, eski metinde yer alan, "*Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz*" ile başlayan fıkranın yeni düzenlemede hiç bir şekilde yer almamasıdır. 12 Eylül 1980 sonrası dönemin iktidarı tarafından çıkarılan, 19.10.1983 tarihli ve 2932 No'lu "*Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun"* ile 12.04.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin kaldırılmasından bu yana, herhangi bir yasa ile yasaklanmış bir dil bulunmamakla beraber, 26. maddedeki bu fıkra, bu konuyla ilgili yasakların yasal dayanağını oluşturmaktaydı. Bu değişiklikle birlikte, Türkçe dışında herhangi bir yerel dil ile eğitim - öğretim ile radyo ve televizyon yayın konusuyla ilgili bir düzenleme getirilmemekle beraber herhangi bir yasak da konulmamıştır.

Bu değişikliğe paralel olarak basın hürriyeti ile ilgili hükümleri içeren 28. maddenin ikinci fıkrasında yer alan "*kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım*

[337] 17 Ekim 2001 öncesi T.C.1982 Anayasası.
[338] 17 Ekim 2001 sonrası T.C.1982 Anayasası. Bkz.: Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 15.06.2013).

yapılamaz" ifadesi bu maddeden çıkarılmıştır.[339] Diğer bir değişiklik ise, 1982 Anayasası'nın 13. maddesindeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılmasına paralel olarak "*milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü*" sınırlama sebepleri yeniden düzenlenen 26. maddenin ikinci fıkrasında yer almasıdır.[340]

Buna ilaveten, 1982 Anayasası'nın Başlangıç kısmının 5. paragrafında geçen "*hiçbir düşünce ve mülahazanın*" ibaresinin yerini, 2001 Anayasa değişikliği ile "*hiçbir faaliyetin*" almıştır.[341] Bu değişiklik ile eyleme yönelik olmayan düşüncelerin yasaklanmaması amaçlanmış olup düşünce özgürlüğünün alanı genişletilmiştir. Değişiklik neticesinde 5. paragraf şu hale dönüşmüştür:

> "*Hiçbir faaliyetin* Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı."[342]

Yine bu tarihte yapılan diğer bir anayasal değişiklik ise, '*Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılamaması*' ile ilgili hükümleri içeren 14. maddede yapılan değişikliktir. Bu değişikliğin önemini anlamak adına 14. madde ile ilgili eski ve yeni metinlere bakmak faydalı olacaktır:

> "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar.
> Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler kanunla düzenlenir.
> Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz."[343]

> "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

---

[339] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 15.06.2013).
[340] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 15.06.2013).
[341] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 15.06.2013).
[342] 17 Ekim 2001 sonrası T.C. 1982 Anayasası.
[343] 17 Ekim 2001 önces, T.C. 1982 Anayasası.

> Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.
> Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."[344]

Eski haliyle 14. madde, ifade özgürlüğü ve bu özgürlükle yakın bağı olan diğer özgürlükleri önemli derecede sınırlaması hatta yasaklaması ve siyasi parti kapatmalarına temel dayanaklarından biri olması sebebiyle AB başta olmak üzere çeşitli çevreler tarafından eleştirimekteydi. Yapılan değişiklikle daha kısa ve öz bir hal alan yeni 14. maddeyi eskisinden ayıran en temel fark "*amaçlayan faaliyetler biçiminde*" ibaresidir. Zira 14. maddesi, eski metinde yer alan ve soyut bir anlam içeren *"amacıyla*" ibaresi "*amaçlayan faaliyetler biçiminde"*[345] değiştirilerek somutlaştırlmıştır. Bu değişiklikle 14. madde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bu konuyla ilgili 17. maddesiyle – "*Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbiri, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz"*[346] - daha paralel olacak bir biçimde içerik kazanmıştır. Ayrıca, temel hak ve hürriyetlerin, kişilerin yanında, eski metinden farklı olarak "*devlete karşı da korunması*" diğer önemli bir ayrıntıdır. Zira temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında 1982 Anayasası'nda belirtilen sınırlamalardan daha geniş sınırlama getirme konusunda devlete de yasaklama getirilmiştir.

Bu değişiklikleri olumlu bir şekilde not eden AB, ifade ve düşünce özgürlüğünün önündeki diğer yasal engellerin de ortadan kaldırılması için, öncelikle Türk Ceza Kanunu'nun "*Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif etmek*" ile "*Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövmek*" suçlarının kapsamını ve müeyyidesini düzenleyen 159. maddesi ile "*Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça övmeyi veya iyi gördüğünü söylemeyi veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik etmek*" ile "*Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça*

---

[344] 17 Ekim 2001 sonrası T.C. 1982 Anayasası. Bkz.: Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 20.06.2013).
[345] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 20.06.2013).
[346] T.C. Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sayfası, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS**), http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.06.2013).

tahrik etme" suçlarını düzenleyen 312. maddesi; Terörle Mücadele Kanunu'nun "T*erör örgütlerinin mensuplarına yardım ve yataklık* " suçunu düzenleyen 7. maddesi ile "*Bölücülük propagandası*" ile ilgili suçu ve müeyyidelerini düzenleyen 8. maddesinin değiştirilmesini talep etmiştir.[347]

Ayrıca bu raporda ifade özgürlüğüne "*somut bir içerik*" sağlanabilmesi adına 1982 Anayasası'nın 13.,14.,maddeleri ile 22., 26., ve 28. maddelerinde yapılan değişikliklerin yansıtılabilmesi için mevzuat değişikliklerine gereksinim olduğunu belirten AB, kanunla yasaklanan dillerin kullanılmasını yasaklayan anayasa hükümlerinin kalkmasına rağmen, Tükçe dışındaki dillerin kullanımı dahil, ifade özgürlüğünün etkili bir biçimde güvence altına alınmasını sağlayacak mevzuat değişikliğinin önemine değinmiştir.

Aynı şekilde, Anayasa'nın basın özgürlüğünü düzenleyen 28. maddesinde kanunla yasaklanan dillerde yayın yapılmasını yasaklayan hükmün kaldırılması ile yapılan değişiklik "*cesaret verici*" olarak görülmüş, ancak değişikliğin tam ve etkili hale gelebilmesi için ilgili mevzuatta değişiklikler yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Anayasa'nın 26. maddesinin getirdiği genel kısıtlamalar, düşünce ve görüşlerin yazılı ve diğer kitle iletişim araçlarıyla ifade edilmesi ve yayılmasını da kapsadığı için, uygulama mevzuatının ve uygulamanın basın özgürlüğünün korunmasını etkili bir şekilde sağlaması için önemli olduğunu ifade eden AB, RTÜK Kanunu'nun "*evrensel kültür ve bilimin gelişimine katkıda bulunacak diller dışında radyo ve TV yayıncılığının Türkçe yapılması gerektiğini"* hala şart koşması ile belirli radyo ve televizyon kanallarının geçici olarak RTÜK tarafından kapatılmaya devam edilmesini eleştirmiş ve basın özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik şu örnekleri vermiştir:

> "Basın özgürlüğü ile bağlantılı olarak, İçişleri Bakanlığı, resmi belgeler ve devlete ait kitle iletişim araçlarında kullanılması yasak olan terimleri içeren bir liste yayımlamıştır. Bazı yayınevleri, etkinliklerini askıya almak durumunda kalmış ve süreli yayınlar ile kitaplara el konulmuştur. Bu konuda güncel bir örnek, İDEA politika dergisinin yayınlarının 26 Eylül 2001 tarihinde alınan bir kararla askıya alınmasıdır.
> İstanbul 4 Numaralı Devlet Güvenlik Mahkemesi, 14 Aralık 2000 tarihinde aldığı bir kararla Türkiye'yi '*güçsüz durumda'* gösteren her türlü bilginin basılması ve yayınlanmasını yasaklamıştır. Gazeteler ve gazeteciler, özellikle F-tipi cezaevi eylemleriyle ilgili fotoğraf ve haberlerin yayınlanmasını yasaklamayı amaçlayan bir sansür eylemi olarak gördükleri bu karardan şikâyetçi olmuşlardır."[348]

[347] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2001 AB İlerleme Raporu,** s. 20, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim tarihi: 25.06.2013).
[348] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2001 AB İlerleme Raporu,** s. 25, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim tarihi: 25.06.2013).

AB'den gelen bu eleştiri ve beklentiler üzerine Türkiye ilk olarak, 'I. AB Uyum Paketi' olarak adlandırılan 4744 sayılı ve 06.02.2002 tarihli yasa çerçevesinde 01.01.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "*Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif etmek*" ile "*Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövmek*" suçlarının kapsamını ve müeyyidesini düzenleyen 159. maddesi değiştirmiştir.[349] Yapılan değişiklikle, bu maddenin birinci fıkrasında yer alan "*bir seneden altı seneye kadar ağır hapis*" ibaresi "*bir seneden üç seneye kadar hapis*" olarak, üçüncü fıkrasında yer alan "*15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para*" ibaresi "*15 günden 6 aya kadar hapis*" olarak değiştirilmiştir.[350] Bu değişikliklerle ifade ve düşünce özgürlüklerinin kapsamının genişletilmesi amaçlanmıştır.

Yine bu paket kapsamında değişen diğer bir başka madde ise Türk Ceza Kanunu'nun "*Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça övmeyi veya iyi gördüğünü söylemeyi veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik etmek*" ile "*Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme*" suçlarını düzenleyen 312. maddesidir:

> Madde- 312 "Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik eden kimse altı aydan iki yıla kadar hapis ve ikibin liradan onbinliraya kadar ağır para cezasına mahkûm olur. Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik eden kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis ve üçbin liradan onikibin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu tahrik umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapıldığı takdirde faile verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları 311 nci maddenin ikinci fıkrasında sayılan vasıtalarla işleyenlere verilecek cezalar bir misli artırılır."[351]

> Madde- 312 "Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir. Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir. Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar 311. maddenin ikinci fıkrasında belirtilenaraçlar veya şekillerle işlendiğinde verilecek cezalar bir katı oranında arttırılır."[352]

---

[349] Resmi Gazete, Sayı 24676, 19 Şubat 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm (Erişim tarihi: 26.06.2013).
[350] Resmi Gazete, Sayı 24676, 19 Şubat 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm (Erişim tarihi: 26.06.2013).
[351] 19 Şubat 2002 öncesi.
[352] 19 Şubat 2002 sonrası. Resmi Gazete, Sayı 24676, 19 Şubat 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm (Erişim tarihi: 26.06.2013).

Bu maddede yapılan en önemli değişiklik maddenin ikinci fıkrasında gerçekleşmiştir. Değişiklikten önce suçun basit şekli "*halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek*", ağırlaştırılmış şekli ise bu tahrikin "*umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapılması*" idi. Değişiklikten sonra ise tahrikin "*kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde*" yapılmış olması suçun basit şekline dâhil edilmiş, böylece değişiklikten önce suçun ağırlaştılmış şekli değişiklikten sonra suçun basit şekli halini almıştır. Yani artık, "*kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapılmış olmayan*" tahrikler suç sayılmayacaktır. Hapis cezasının miktarında ise bir değişiklik yapılmamış, sadece ağır para cezası kaldırılmıştır. 312. maddede yapılan bu değişiklikle de ifade ve düşünce özgürlüklerinin kapsamının daha da genişletilmesi hedeflenmiştir.

4771 sayılı kanun (III. AB Uyum Paketi) ile Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesine *"Birinci fıkrada sayılan organları veya kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez"* fıkrası eklenmiştir.[353] Bu değişiklikle, TBMM, Hükümet – Bakanlıklara, güvenlik güçlerine ve yargı kurumlarına karşı yapılan ve tahkir veya tezyif kastı taşımayan eleştiriler suç kapsamı olmaktan çıkarılmıştır. Yine bu yasa kapsamında Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kanunu'nun radyo ve televizyonlarda yayınların Türkçe yapılacağına dair 4. ve 26. maddelerinde değişiklikler yapılarak Türkçe dışında diğer dillerde yayınların yapılmasının önü açılmıştır.[354] Böylece Kürtçe başta olmak üzere farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayıncılığına imkân sağlanmış oluyordu. Yine bu paket kapsamında, 5680 sayılı Basın Kanunu'nun çeşitli maddelerinde (5, 21,22, 24, 25, 30, 31, 34) değişiklikler yapılarak basın suçlarından dolayı mevcut hapis cezaları kaldırılarak düşünce ve basın özgürlüğünün genişletilmesi amaçlanmıştır.[355] Ayrıca, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunu'nun 4/f ve 4/v maddelerinde değişiklikler yapılarak *"karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa ve şiddet eğilimlerini körükleyici"* tanımları çıkartılarak ifade özgürlüğünün genişletilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.[356]

---

[353] Resmi Gazete, Sayı 24841, 9 Ağustos 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm (Erişim tarihi: 30.06.2013).
[354] Resmi Gazete, Sayı 24841, 9 Ağustos 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm (Erişim tarihi: 30.06.2013).
[355] Resmi Gazete, Sayı 24841, 9 Ağustos 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm (Erişim tarihi: 30.06.2013).
[356] Resmi Gazete, Sayı 24841, 9 Ağustos 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm (Erişim tarihi: 30.06.2013).

AB yapılan değişiklikleri olumlu karşılasa da bunların toplam etkisinin zamanla görülebileceğini belirterek ifade özgürlüğünün gerçek anlamda sağlanabilmesi bakımından, yasaların yorumunun büyük önem taşıdığını ifade etmiştir: Zira AB'ye göre mahkeme kararları yasal değişikliklerin uygulanmasında fazla tutarlı davranılmadığını göstermektedir. Bazı davalar beraatle sonuçlanırken, benzer nitelikteki başka davalarda ağır cezalara hükmedilmiştir. 159. ve 312. maddeler uyarınca açılan davalarda azalma olduğu görülse de, esasen, davaları başka temellere dayandırmaya yönelik bir değişim söz konusudur.[357]

İfade ve düşünce özgürlüğünün alanını daha da genişletme adına Türkiye reformlara devam etmiştir. 4928 sayılı kanun (VI. AB Uyum Paketi) kapsamında Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu'nun 3., 6. ve 9. maddeleri değiştirilerek[358], bu alandaki eserlerin yasaklanmasının kapsamı, yalnızca Cumhuriyetin temel niteliklerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık suçlarıyla sınırlandırılarak daraltılmıştır. Yine bu kanunla ifade ve düşünce özgürlüğünü daha da genişletmek adına Terörle Mücadele Kanunu (TMK)'nun yıllarca tartışılan ve "*Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla yazılı, sözlü veya görüntülü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapanlar...*" hakkında cezai yaptırım düzenleyen '*meşhur*' 8. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.[359] Yine bu paket kapsamında, TMK'nın 1. maddesinde değişiklikler yapılarak TMK'nın terör tanımıyla ilgili bu maddesindeki terör suçunun oluşmasında '*şiddet*' ve '*cebir*' şartı getirilmiş ve '*sadece suç teşkil eden eylemlerini'* maddede tanımlanan terör suçunu oluşturacağı hükmüne bağlanmıştır.[360] Ayrıca, bu Uyum Paketi ile 'Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda değişiklikler[361] yapılarak Yüksek Seçim Kurulu (YSK)'nun özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yönelik yaptırım yetkisinin daha az ve kademeli olması sağlanıp düşünce ve ifade özgürlüğü daha da genişletilmiştir.

VII. AB Uyum Paketi ile de Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesinde yapılan değişiklikle, "*terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde örgütle ilgili*

---

[357] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2002 AB İlerleme Raporu,** s. 24-25, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim tarihi: 05.07.2013).
[358] Resmi Gazete, Sayı 25173,19 Temmuz 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm (Erişim tarihi: 07.07.2013).
[359] Resmi Gazete, Sayı 25173,19 Temmuz 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm (Erişim tarihi: 07.07.2013).
[360] Resmi Gazete, Sayı 25173,19 Temmuz 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm (Erişim tarihi: 07.07.2013).
[361] Resmi Gazete, Sayı 25173,19 Temmuz 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm (Erişim tarihi: 07.07.2013).

propaganda yapmak" ibaresindeki "*terör yöntemlerine*", "*şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı*" şeklinde değiştirilmiştir.[362] Yine bu Paket kapsamında, Türk Ceza Kanunu (TCK)'nun 159. ve 169. maddeleri değiştirilmiştir. 159. maddede yapılan değişikliklerle[363] "*Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif*" suçunu işleyenlere verilecek hapis cezasının alt sınırı "*bir seneden*" "*altı aya*" indirilmiş ve maddede tanımlanan eylemlerin, sadece eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamalarını içermesi halinde cezayı gerektirmemesi güvence altına alınmaya çalışılmıştır. 169. maddede yapılan değişiklikle[364] ise, *'terör örgütlerine yardım ve yataklık yapmak'* suçunun kapsamı daraltılmıştır.

Yine bu Paket kapsamında, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmesi ve askeri yargılamaya ilişkin usul hükümlerinin daha önceki uyum paketlerinin ifade özgürlüğüne ilişkin hükümleriyle uyumlaştırılması amacıyla, 'Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda' değişiklik[365] yapılmıştır. Böylece, Askeri Ceza Kanunu'nun 58'inci maddesinde düzenlenen "*askerleri isyan ve itaatsizliğe teşvik, halkı askerlikten soğutmak ve milli mukavemeti kırmak"* fiillerinden sorumlu olan genç veya yetişkin sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması engellenmiştir.

Yapılan tüm bu değişiklikler sonucunda ifade özgürlüğü ile ilgili açılan davalar ve mahkûmiyetlerin sayısında azalma meydana geldiğini ifade eden AB, ancak düşüncelerini şiddete başvurmadan açıklamış olan bazı kişilerin hala yargılanmakta ve cezalandırılmakta olduğunu belirtip ifade özgürlüğü ile ilgili davaları değerlendirirken yargının, ifade edilen görüşün şiddet, silahlı isyan veya düşmanlığı tahrik edip etmediğini, söz konusu birey veya grubun toplumu etkileme kapasitesini ve bu görüşün hedef aldığı grubun buna yanıt vermek için ne tür bir olanağa sahip olduğunu dikkate alması tavsiyesinde bulunmuştur.[366]

---

[362] Resmi Gazete, Sayı 25192, 7 Ağustos 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm (Erişim tarihi: 10.07.2013).
[363] Resmi Gazete, Sayı 25192, 7 Ağustos 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm (Erişim tarihi: 10.07.2013).
[364] Resmi Gazete, Sayı 25192, 7 Ağustos 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm (Erişim tarihi: 10.07.2013).
[365] Resmi Gazete, Sayı 25192, 7 Ağustos 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm (Erişim tarihi: 10.07.2013).
[366] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2004 AB İlerleme Raporu,** s. 30, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 15.07.2013).

Bu eleştiri ve tavsiyeler doğrultusunda Türkiye ifade ve düşünce özgürlüğünün kapsamını daha da genişletmek adına 5377 sayılı ve 29.06.2005 tarihli 'TCK'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun' ile ifade özgürlüğüne dair bazı maddeleri değiştirerek medya üzerinden işlenen birçok suç için mevcut ağır cezaların pek çoğunda iyileştirmeler yapmıştır.[367] Ayrıca, 20.01.2006 tarihli ve '*Yazılı ve Görsel Basınla İlgili Uygulamalar'* adlı Adalet Bakanlığı genelgesi ile ifade ve düşünce özgürlüğü kapsamında yapılan inceleme ve soruşturmalarda AİHS ve AİHM kararları da dikkate alınarak, yapılan açıklamalarının eleştiri sınırları içerisinde kalıp kalmadığının titizlikle değerlendirilmesi konusunda gereken dikkat ve özenin gösterilmesi talep edilmiştir.

5759 sayılı ve 30.04.2008 tarihli 'TCK'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'[368] ile TMK'nın 8. maddesi kadar 'meşhur' olan ve AB 'nin en çok şikâyet ettiği kanun maddelerinin başında gelen TCK'nın 301. maddesi değiştirilmiştir. Değiştirildiği tarihe kadar, bu madde hükmü çerçevesinde 1481 kişiye karşı dava açılmış ve bu davalardan 745'i mahkûmiyetle sonuçlanmıştır.[369] Yapılan değişiklik ile maddedeki "*Türklüğü*" ibaresi yerine "*Türk Milleti*", "*Cumhuriyeti*" ibaresi yerine de "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti*" ibaresi getirilirken, madde başlığı da "*Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" olarak değiştirilmiştir*.[370] Ayrıca verilecek cezanın üst sınırı düşürülmüş ve yabancı bir ülkede küçük düşürücü ifadeler kullanılması durumunda daha yüksek ceza verilmesi uygulamasına son verilmiştir.[371] Buna ilaveten, yapılan değişiklikle adli soruşturma başlatılması için Adalet Bakanı'ndan izin alınması koşulu getirilmiştir.[372]

301. madde'de yapılan değişiklik ile Katılım Ortaklığı'nın bir önceliği olan ifade özgürlüğünü güçlendirecek tedbirler alınması çalışmalarında belirli bir ilerleme kaydedildiğini belirten AB, yapılan değişikliğin yeterli olup olmadığının, ancak uygulamanın tutarlı bir şekilde izlenmesiyle ortaya çıkacağını ifade etmiş ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan başka diğer hükümlerin endişe kaynağı olmaya devam ettiğini ve bu konuda neler yapılması gerektiğini şöyle dile getirmiştir:

---

[367] Resmi Gazete, Sayı 25869, 8 Temmuz 2005, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050708.htm (Erişim tarihi: 15.07.2013).
[368] Resmi Gazete, Sayı 26870, 8 Mayıs 2008, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080508.htm (Erişim tarihi: 20.07.2013).
[369] R. Cengiz Derdiman, "TCK'nunun 301. Maddesindeki Değişikliğin Hukuki ve Siyasi Sonuçları", **PARADOKS: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi,** Ocak 2009, Yıl:5 Sayı:1, s. 7-8.
[370] Resmi Gazete, Sayı 26870, 8 Mayıs 2008, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080508.htm (Erişim tarihi: 20.07.2013).
[371] Resmi Gazete, Sayı 26870, 8 Mayıs 2008, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080508.htm (Erişim tarihi: 23.07.2013).
[372] Resmi Gazete, Sayı 26870, 8 Mayıs 2008, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080508.htm (Erişim tarihi: 23.07.2013).

> "İfade özgürlüğünü kısıtlayan diğer hükümler, endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Örneğin, kamu düzenine karşı işlenen suçları cezalandıran Türk Ceza Kanunu'nun 215, 216 ve 217. Maddeleri ve Terörle Mücadele Yasası, Kürt meseleleri hakkında şiddet içermeyen görüşlerini ifade edenlere karşı uygulanarak dava açılması ve bu kişilerin hüküm giymesine yol açmıştır. Türk hâkim ve savcıları, özellikle Kürt bağlantılı meselelerde "şiddete teşvik" ve "kamu menfaati"ne ilişkin hükümleri geniş bir şekilde yorumlamaktadırlar. Bu durum, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ifade özgürlüğü ile ilgili içtihat hukukuna aykırıdır ve özellikle şiddet içeren ve içermeyen görüşler arasında ayrım yapılmasında eksikliklerin bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, yargılaması devam eden davalarla ilgili basında çıkan haberler, Türk Ceza Kanunu'nun 288. Maddesi (adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs) ya da Türk Basın Kanunu kapsamında soruşturma başlatılmasına ve mahkemede hüküm giyilmesine yol açmışlardır. Benzer şekilde, vicdani ret hakkına ilişkin kamuya yönelik yapılan açıklamalar, Türk Ceza Kanunu'nun 318. Maddesi (halkı askerlikten soğutmak) uyarınca yargı sürecine tabi tutulmaktadır. Öte yandan, özellikle yolsuzluk iddiaları ve terörle mücadeleye ilişkin basın haberlerinin sonrasında üst düzey makamlar medyayı güçlü bir şekilde eleştiren beyanlarda bulunmuşlardır."[373]

Görüldüğü üzere AB Türkiye'de ifade özgürlüğünün önündeki engelleri sıralamış ve bu konuda eleştirilerini dile getirmiştir. Türkiye bu konudaki eleştirilere reformlar yaparak cevap vermeye devam etmiştir. İlk olarak 'Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik' Kasım 2009'da değiştirilip[374] tutukluların Türkçe bilmemesi veya görüşeceğini bildirdiği yakınının Türkçe bilmediğinin beyan edilmesi halinde, konuşmanın Türkçe'den başka bir dilde yapılmasına izin verilmesi sağlanmıştır. Buna ek olarak, 10 Nisan 2010 tarihinde yürürlüğe giren 'Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda' yapılan değişiklik[375] uyarınca Türkçe'den başka dilde yazılı ve sözlü olarak seçim propagandası yapılabilmesi olanaklı hale getirilmiştir.

2011 yılında AB İlerleme Raporu'nda ifade özgürlüğünün önündeki engeller ve eksiklikleri tekrar dile getiren AB, buna rağmen "*medya ve kamuoyu, Kürt meselesi, azınlık hakları, Ermeni meselesi ve ordunun rolü gibi hassas addedilen birçok konuyu açıkça tartışmaya devam etmektedir, muhalif görüşler düzenli olarak açıklanmaktadır*"[376] diyerek bu konuda yaşanan gelişmeleri özetlemiştir. 2012 yılında yayımlanan İlerleme Raporu'nda da ifade özgürlüğü konusunda yaşanan sıkıntıları tekrar belirtmiş ve ifade

[373] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2008 AB İlerleme Raporu,** s. 15, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (Erişim tarihi: 25.07.2013).
[374] Resmi Gazete, Sayı 27398, 6 Kasım 2009, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/11/20091106-4.htm (Erişim tarihi: 30.07.2013).
[375] Resmi Gazete, Sayı 27548, 10 Nisan 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100410.htm (Erişim tarihi: 10.08.2013).
[376] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2011 AB İlerleme Raporu,** s. 25, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 10.08.2013).

özgürlüğü ihllallerinde önemli artışların olduğunun ve bu artışlarının genel olarak, örgütlü suçlar ve terörizmle ilgili yasal çerçevenin mahkemelerce farklı yorumlanmasına ve devlet yetkilileri tarafından medyaya yapılan baskıdan kaynaklandığının altı çizilmiştir.[377]

Türkiye bu eleştirilere paralel olarak 2013 yılında da önemli reformlar yapmıştır. '*4. Yargı Paketi*' (6459 No'lu 'İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun') kapsamında Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. ve 7. maddeleri değiştirilerek[378] ifade özgürlüğünün kapsamı genişletilmişir (28633 sayılı ve 30.04.2013 tarihli Resmi Gazete). Buna bağlı olarak terör örgütü propagandası yapılması suçunun kapsamı da daraltılmıştır. Yapılan değişikliklerle, "*cebir, şiddet ve tehdit içeren yöntemleri meşru gösterecek ve övecek*" ifadesi eklenerek cebir, şiddet ve tehdit içermeyen ifadeler suç kapsamından çıkarılmıştır. Böylece, "*Sayın Öcalan*" diye bahseden yazılar, suç olmaktan çıkarılmıştır. Ancak şiddete teşvik varsa, suç kapsamına alınmıştır. Şayet böyle bir suç yazılı olarak bir yayın organında yayınlanmış ise, yayın organı yöneticilerine verilecek cezada indirime gidilmiştir. Ayrıca, terör örgütlerinin içinde şiddet içeren öğeler bulunmayan bir belgeyi basmak da suç olmaktan çıkarılmıştır. Benzer bir değişiklik, terör örgütü bağlantılı gösteri ve toplantılar için de getirilmiştir.

İfade özgürlüğü konusunda yapılan tüm bu reformlar AB tarafından "*Dördüncü Yargı Reformu Paketi ifade özgürlüğüne ilişkin yasal çerçeveyi geliştirmiştir"* denerek olumlu karşılansa da "*yolsuzluk suçlarına ilişkin olarak yasama dokunulmazlığının kapsamı çok geniş iken, terörle mücadele mevzuatındaki eksiklikler ve Anayasa'nın 14. maddesinin kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanması, milletvekillerinin ifade özgürlüğüne yönelik tehdit oluşturmaya devam ettiği"*[379] *belirtilmiş* ve "*kamu görevlilerinin basın üzerindeki baskısının devam etmesi, yaygın oto sansür, eleştirel gazetecilerin işten çıkarılmaları, internet sitelerinin sık sık yasaklanması ve ifade ve basın özgürlüğünün uygulamada görsel işitsel alandaki düzenleyici makam tarafından ve yargının yaklaşımı nedeniyle engellenmesi dâhil olmak üzere, sorunlar devam etmektedir"*[380]denilerek eleştirilmiştir.

---

[377] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2012 AB İlerleme Raporu,** s. 22, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 10.08.2013).
[378] Resmi Gazete, Sayı 27548, 30 Nisan 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430.htm (Erişim tarihi: 15.08.2013).
[379] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 8, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 15.10.2013).
[380] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 15.10.2013).

4.4.2.4. Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü

Örgütlenme ve toplanma özgürlüğünün Türkiye'deki durumu da AB tarafından en çok eleştiri alan konulardan birisi olmuştur. Zira AB'ye göre örgütlenme ve toplanma özgürlüğü Türkiye'de belirli sınırlamalara tabi tutulduğu için yetersizdir. Bu bağlamda, bu özgürlüğün garanti altına alması için Türkiye'nin büyük çabalar sarfetmesi gerektiğini belirten AB bu konudaki eleştirilerini şöyle dile getirmiştir:

> "Örgütlenme ve toplanma (miting ve gösteri) özgürlüğüne hâlâ tam olarak saygı gösterilmemektedir. Konferans düzenleme veya bildiri dağıtma gibi STK faaliyetleri için resmi izin gereklidir. STK'lerin, Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmedikçe, uluslararası ölçekte diğer STK'ler ile ortak kurumlar oluşturması ve kurumsal işbirliği yapması yasaktır. İnsan hakları sahasında faaliyet gösteren STK'ler ve şubeleri, özellikle olağanüstü yönetim altında olan bölgelerde, baskıya maruz kalmaya ve/veya kapatılmaya devam etmektedir. 2000 yılında, İnsan Hakları Derneği'nin Diyarbakır Şubesi, gerekçe gösterilmeksizin, valinin idari kararıyla bir kaç defa kapatılmış ve açılmıştır. 21 Mart Nevruz kutlamaları, güneydoğudaki muhtelif illerde müsaade edildiği halde, İstanbul'da yasaklanmıştır. Örgütlenme ve toplanma özgürlüğünü garanti etmek için büyük çabalara hâlâ ihtiyaç olduğu açıktır. Ayrıca, 1993 yılında ÖZDEP'in Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması davasında, Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesini (toplanma ve örgütlenme özgürlüğü) ihlal etmiş olduğu Aralık 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tespit edilmiştir (ÖZDEP v. Türkiye 8.12.99)."[381]

8 Mart 2001 tarihli KOB'da da AB, Türkiye'de '*kısa vadede*' "*barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi ve sivil toplumun gelişmesinin teşvik edilmesi*[382]" gerektiğinin altını çizmiştir.

AB'den bu tür eleştiriler ve beklentiler daha önce de gelmekteydi. Örgütlenme ve toplanma özgürlüğünde eksikliklerin farkında olan Türkiye ilk olarak Siyasi Partiler Kanunu'nda önemli değişiklikler yapmıştır:[383]

- Cumhuriyet Başsavcılığının kurulan siyasi partileri denetleme yetkisi kaldırılmıştır. Partilere üyelik yaşı 21'den 18'e düşürülmüştür. Siyasi ve ideolojik nedenlerle mahkûm olanların partilere üye olma yasağı kaldırılmıştır.

[381] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2000 AB İlerleme Raporu,** s. 13, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 15.10.2013).
[382] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi,** s. 3, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 15.10.2013).
[383] Resmi Gazete, Sayı 23786, 14 Ağustos 1999, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23786.pdf (Erişim tarihi: 16.10.2013).

- Partilerin yurtdışında teşkilat kurmalarına ve faaliyette bulunmalarına izin verilmiştir.
- Partilerin tasarruf, gelir ve giderlerine ilişkin hükümlerde bazı değişiklikler yapılmıştır.
- Partilerin kadın, gençlik, vb. yan kollar ile dernek ve vakıf kurmaları yasağı kaldırılmıştır.
- Partilerin dernek, vakıf, sendika, vb. gibi kuruluşlarla siyasi ilişki, yardımlaşma ve işbirliği içinde bulunmalarını yasaklayan hüküm kanundan çıkarılmıştır.
- Kapatılan partinin üyelerinin, başka bir partinin üyesi olması için gereken süre 10 yıldan 5 yıla düşürülmüştür.
- Partilerin 12 Eylül 1980 Harekâtına yönelik beyan ve tutumlarına ilişkin madde kaldırılmıştır. Partilerin kapatılması Anayasa Mahkemesi'nde 3/5 oranında çoğunluğun onayına bağlanmıştır.
- Siyasi partilerin kanunun öngördüğü durumlarda ceza almaları veya kapatılmalarını düzenleyen hükümleri hafifletme yönünde çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılan bu değişikliklerin dışında örgütlenme ve toplantı özgürlüğünün alanını genişletme adına Ekim 2001'de iki önemli anayasal değişiklik[384] gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri dernek kurma ile ilgili hükümler içeren 33. madde, diğeri ise toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını içeren 34. maddedir. Anayasa'nın 13.maddesindeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılmasına parallel olarak bu maddelerde yapılan değişikliklerle bu hakların niteliğine uygun özel sınırlama sebepleri her iki maddenin metnine de konulmuştur. Ayrıca "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir" ifadesinin yerini, "*Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir*" ifadesi alarak üyelik hürriyeti anayasal güvence altına alınmıştır.

34. maddede yapılan değişiklikler demokratikleşme adına önemli gelişmelerdir. Zira eski madde metnindeki mevcut "*yer ve güzergâh tespitine*" ilişkin ikinci fıkra ile "*belli durumlarda bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün yasaklanabilmesine veya ertelenebilmesine*" ilişkin dördüncü fıkra hükmü ve "*Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve*

[384] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 16.10.2013).

gösteri yürüyüşleri düzenleyemezler" şeklindeki beşinci fıkrasının madde metninden çıkarılmasıyla kamu otoritelerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunabilecek müdahelelerin önlenebilecek ve sivil toplum oluşumlarının siyasal yaşamdaki rolleri güçlenebilecektir.

Yapılan bu anayasal değişikliklere paralel olarak, 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 'Yeni Medeni Kanun' ile örgütlenme özgürlüğüne ilişkin birçok yenilik getirilerek, bu konularda Türk mevzuatının AB mevzuatıyla uyumlaştırılması amaçlanmıştır. Buna ek olarak, 4748 sayılı kanun (II. AB Uyum Paketi) kapsamında Dernekler Kanunu'nunda bazı maddeler değiştirilmiştir.[385] Bu kanunun 5. maddesinin altıncı bendinde yapılan değişiklikle "*Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak*" amacı çerçevesinde dernek kurulması yasak kapsamından çıkarılmıştır. 6. maddesinde yapılan değişiklikle, derneklerin tüzük ve diğer dernek mevzuatının yazımında ve yayınlanmasında, genel kurullarında, özel veya resmi açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dilleri, dernekçe düzenlenen veya dernek adına iştirak edilen açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dillerle yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilanı, beyanname ve benzerlerini, mühür ve başlıklı kâğıtlarda dernek isminden ve varsa işaretinden başka isim ve işaretleri kullanmaları yasak kapsamından çıkarılmıştır. Bunun dışında, 7., 11.ve 12. maddelerde yapılan değişiklikle[386] dernek kurma önündeki bazı engeller kaldırılmış, dernek kurucularında aranan koşullar hafifletilmiş, derneklerin kurulmasında ya da görsel ve işitsel faaliyetlerinde dini, etnik veya dile dayalı sınırlamalar kaldırılmış, Türkiye'deki derneklerin yurtdışında ve yurtdışındaki derneklerin de Türkiye'de faaliyette bulunmalarına müsaade edilmiş, Türkiye'deki derneklerin yabancı dernek ve kuruluşlarla gerçekleştirecekleri faaliyetler için "izin sisteminden" "*bildirim sistemine*" geçilmiş ve dernek kapatma sebepleri sınırlandırılmış ve '*suç işleme ihtimalinin*' mevcut olması gerekçesi kaldırılmıştır.

Yine aynı paket kapsamında Siyasi Partiler Kanunu'na ilişkin olarak, 1982 Anayasası'nin 68. maddesiyle paralel olacak şekilde, Siyasi Partiler Kanunu'nun 101.

[385] Resmi Gazete, Sayı 24721, 9 Nisan 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm (Erişim tarihi: 17.10.2013).
[386] Resmi Gazete, Sayı 24721, 9 Nisan 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm (Erişim tarihi: 17.10.2013).

maddesi değiştirilerek[387] Anayasa Mahkemesi'nin bir siyasi partiyi kapatması yerine partinin mali yardımdan mahrum bırakılması hükmü getirilmiş ve siyasi parti kapatma zorlaştırılmıştır. Ayrıca, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerle[388] devlete ve rejime yönelik tehdit algılamasına bağlı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi ve yasaklanması hükümleri ile dernek, vakıf, sendika ya da odaların amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmalarını yasaklayan hükümler kaldırılmıştır.

Bu alanda reformlara 2003 yılında farklı zamanlarda yapılan dört ayrı 'AB Uyum Paketleri' ile devam edilmiştir. 4778 sayılı kanun (IV. AB Uyum Paketi) kapsamında yapılan değişikliklerle, kurulması yasak derneklerle ilgili sınırlamalar azaltılmış, derneklerin yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında Türkçe dışında dil kullanımı serbest hale getirilmiş, tüzel kişilerin de derneklere üye olabilmelerinin önü açılmış ve derneklerin bildiri, beyanname, vb. yayınları ile ilgili uygulamadaki zorluklar kaldırılmıştır. Yine bu paket kapsamında Siyasî Partiler Kanununun 98. maddesinin birinci fıkrasına "*Siyasî partilerin kapatılması davalarında kapatılmaya karar verilebilmesi için beşte üç oy çokluğu şarttır*" ifadesi getirilerek parti kapatılması daha da zorlaştırılmıştır. Ayrıca bu kanunun 100. maddesinde yapılan değişiklik ile bir siyasi partinin kapatılması davasının ancak Anayasada yazılı nedenlerle açılabileceği düzenlenmiş, 102. maddesinde yapılan değişiklik ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın siyasi parti kapatma taleplerine karşı Anayasa Mahkemesi'ne itiraz edebilme hakkı hükme bağlanmış ve 104. maddesinde yapılan değişiklik ile de, siyasi partinin kapatılması yerine başka yaptırımların da uygulanabilmesi sağlanmıştır.

2003 yılı içerisinde başka bir 'uyum paketi' (VII. AB Uyum Paketi) ile de dernek kurma hakkında önemli değişiklikler yapılmaya devam edilmiştir. 4963 sayılı Kanun[389] (VII. AB Uyum Paketi) ile belli bazı suçlardan dolayı hüküm giymiş olanların dernek kurucusu olabilmelerine yönelik kısıtlamalar ile mahkeme kararıyla kapatılmış bulunan dernek veya partilere üye olmuş olanlar hakkındaki sınırlamalar azaltılmıştır. Üniversite öğrencilerinin yalnızca eğitim, öğretim, moral ve dinlenme konularında değil, aynı zamanda sanat, kültür ve bilim konularında da dernek kurabilmelerinin önü açılmıştır. Dernek kurma hakkı ve Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılan değişikliklere paralel olarak

[387] Resmi Gazete, Sayı 24721, 9 Nisan 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm (Erişim tarihi: 17.10.2013).
[388] Resmi Gazete, Sayı 24721, 9 Nisan 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm (Erişim tarihi: 17.10.2013).
[389] Resmi Gazete, Sayı 25192, 7 Ağustos 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm (Erişim tarihi: 18.10.2013).

4963 sayılı kanun kapsamında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda değişiklik yapılarak, valilerin toplantıları erteleme yetkileri sınırlandırılmış, kanunda belirtilen sebeplerle ertelenecek toplantıların ertelenme süresi düşürülmüş, toplantı yasaklama "*suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikenin*" mevcut olması durumuyla sınırlandırılmış ve azami ertelenme süresi kısaltılmıştır.

Ancak AB'ye göre yapılan bu değişiklikler dernek kurma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalarda hafiflemeyi sağlasa da, "*ırk, etnik köken, din, mezhep, bölge ve diğer azınlık gruplarını temel alan derneklerin kurulması dâhil olmak üzere, önemli sınırlamalar varlığını muhafaza etmektedir ve yapılan değişiklikler, derneklerin temel sorunlarını ele alan genel bir çerçevenin kabul edilmesi sonucunu doğurmamıştır.*"[390]

"..Yapılan değişiklikler, derneklerin temel sorunlarını ele alan genel bir çerçevenin kabul edilmesi sonucunu doğurmamıştır" eleştirisine bianen dernek kurma hakkıyla ilgili düzenlemelere çeki düzen ve AB'nin beklentilerine tam anlamıyla karşılık vermek adına yeni bir 'Dernekler Kanunu' çıkarılmıştır. 5253 sayılı ve 04.11.2004 kabul tarihli bu yeni kanun[391] ile AB'nin eski kanunla ilgili kaygı ve endişelerini gidermek amaçlanmıştır. Bu yeni kanunla ırk, etnik köken, din, mezhep, bölge veya başka herhangi bir azınlık esasına göre dernek kurmaya getirilen kısıtlamalar kaldırılmış, derneklerin Türkiye dışında şube açmak, yabancı kuruluşlara katılmak veya yabancılarla toplantı yapmak için önceden izin alma koşulu ile öğrenci derneklerine uygulanan bütün sınırlandırmalar kaldırılmış ve bütün sivil toplum kuruluşları için geçici ve gayrıresmi platformlar veya ağlar oluşturulmasına müsaade edilmiştir. Bu kanunla ayrıca, valilerin derneklere karşı yasal işleme başvurmadan önce dernekleri uyarmaları hükmü getirilmiş ve güvenlik güçlerinin herhangi bir derneğe ait yerlere girmeden önce ilgili mahkemeden yazı almaları şartı getirilmiştir.

Bu kanunun uygulanmasına yönelik 31 Mart 2005 tarihinde bir yönetmelik[392] (Dernekler Yönetmeliği) yayımlanmıştır. Ancak bu yönetmelik, isimlerinin ve/veya amaçlarının Anayasa'ya aykırı olduğu değerlendirilen derneklerin tesciline sınırlamalar getirdiği için AB tarafından eleştirilmiştir. Zira AB'ye gore bu "*uygulama devletin bölünmez bütünlüğü ilkesine atıfta bulunan ve laiklik ilkesini yorumlayan Anayasa*

[390] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2003 AB İlerleme Raporu,** s. 28, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (Erişim tarihi: 18.10.2013).
[391] Resmi Gazete, Sayı 25649, 23 Kasım 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/11/20041123.htm (Erişim tarihi: 18.10.2013).
[392] Resmi Gazete, Sayı 25772, 31 Mart 2005, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050331.htm (Erişim tarihi: 19.10.2013).

maddeleriyle bağlantılı dikkate değer bir kaygı unsurudur ve fiiliyatta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine (toplantı ve örgütlenme özgürlüğü) aykırılık taşıdığı ve amaçları arasında belirli bir kültürel kimliği veya dini tanıtmayı amaçlayan derneklerin hala tescil edilememesi anlamına gelmektedir."[393]

AB'den gelen eleştirilere paralel olarak, Türkiye dernek kurma hakkının yanında örgütlenme ve toplanma özgürlüğünü genişletmek üzere diğer bazı kanunlarda da değişikliklere gitmiştir. 25 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe giren 6008 sayılı '*Terörle Mücadele Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*'[394] ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda "*Çocuklar İçin Uygulanmayacak Hüküm*" başlığı altında, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılarak direnme suçunu veya katıldıkları toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında propaganda suçunu işleyen çocuklar hakkında bu suçlara bağlı olarak ayrıca Terörle Mücadele Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanamayacağı hükmü eklenmiştir. 8 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren 'Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 5728 sayılı Kanun'[395] ile de Dernekler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle yasaklanan eylemlere ilişkin belirlenen cezalar hafifletilmiştir.

Yapılan tüm bu değişiklikler neticesinde, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin mevzuatın, genel olarak AB standartları ile uyumlu olduğunu belirten AB, siyasi partiler ve sendikalar ile ilgili hukuki çerçevenin henüz değiştirilmemesini eleştirmiş ve toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne ilişkin anayasal hakkın zaman zaman oldukça dar yorumlandığını ifade etmiştir. Zira AB'ye gore, "*özellikle Kürt meselesiyle ilgili, ancak sadece bununla sınırlı olmayan gösterilere izin verilmediği durumlarda güvenlik güçleri tarafından şiddet ve orantısız güç kullanımının yaşandığı vakalar mevcuttur.*"[396] Bunun üzerine Türkiye, Nisan 2013'te "*4. yargı Paketi*" (6459 No'lu 'İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'[397])

---

[393] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2005 AB İlerleme Raporu,** s. 31, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (Erişim tarihi: 19.10.2013).
[394] Resmi Gazete, Sayı 27652, 25 Temmuz 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100725.htm (Erişim tarihi: 19.10.2013).
[395] Resmi Gazete, Sayı 26781, 8 Şubat 2008, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080208.htm (Erişim tarihi: 19.10.2013).
[396] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2012 AB İlerleme Raporu,** s. 24, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.10.2013).
[397] Resmi Gazete, Sayı 28633, 30 Nisan 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430.htm (Erişim tarihi: 20.10.2013).

kapsamında yaptığı yasal düzenlemelerle (madde 8), terör örgütleriyle bağlantılı yapılan toplantı ve gösterişlerde cebir ve şiddeti meşru görme ve övme dışındaki durumları suç kapsamından çıkarmıştır.

Ancak AB, bu konuda (toplanma özgürlüğü) 2013 Mayıs ve Haziran aylarında Gezi Parkı ile bağlantılı Türkiye genelinde gerçekleşen gösteriler bağlamında yaşandığı iddia edilen insan hakları ihlalleri nedeniyle, toplanma özgürlüğüne saygıyı temin etmek amacıyla Avrupa standartları ile uyumlu kapsamlı reformların gerçekleştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.[398]

Örgütlenme özgürlüğü bağlamında da özellikle, derneklere ve sivil toplum kuruluşlarına karşı mevzuatın sınırlayıcı bir biçimde yorumlanmasından kaynaklanan sorunlar, özellikle bazı sendikaların ve sendika konfederasyonlarının terörizm suçuyla karşı karşıya kalması gibi durumlar AB tarafından eleştirilmiştir.[399]

Bu eleştiriler bağlamında Türkiye örgütlenme toplanma özgürlüğü alanında önemli refromlar yapmaya devam etmiştir. 3 Mart 2004 tarihinde 'Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'[400] TBMM'de kabul edilerek siyasi partilere devlet yardımı yapılabilmesi için milletvekili genel seçimlerinde alınması gereken oy oranı yüzde 7'den yüzde 3'e indirilmiş; siyasi partilerin, bir ilçede teşkilatlanmaları için beldelerde teşkilat kurma zorunluluğu kaldırılmış; siyasi partiler, tüzüklerinde yer almak ve ikiden fazla olmamak koşuluyla eş genel başkanlık sistemini uygulayabilme hakkı tanınmış; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılacağı yer ve güzergâhı ilgili belediye başkanları ile siyasi partiler, meslek örgütleri ve sendikaların görüşünün alınması öngörülmüş; açık yerlerdeki toplantı ve yürüyüşlerin güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantıların ise saat 24.00'e kadar yapılabilmesi sağlanmıştır.

4.4.2.5. Diğer Temel Hak ve Hürriyetler

Yukarıda bahsedilen konular ve hak ve hürriyetler dışında Türkiye'nin ulusal güvenliği ile dolaylı veya doğrudan ilişkisi olan başka temel hak ve hürriyetler de

[398] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 54, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.10.2013).
[399] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 55, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.10.2013).
[400] TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/263081.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).

Kopehang Siyasi Kriterleri çerçevesinde değişime uğramışlardır. Bu kısımda söz konusu temel hak ve hürriyetler insan hakları bağlamında incelenecektir.

Belirli sınırlamalara tabi tutulduğu için AB tarafından eleştirilen diğer temel hak ve hürriyetlerin başında *özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti gelmektedir*. Hem bu temel hak ve hürriyetler hem de genel anlamda diğer tüm hak ve hürriyetlerin alanını genişletmek adına Türkiye Ekim 2001'de önemli anayasal değişiklikler yapmıştır.[401] Yapılan bu değişikliklerden en kapsamlısı belki de en önemli değişiklik '*Temel Hak ve Hürrüyetlerin Sınırlanmasına'* ilişkin 1982 Anayasası'nın 13. maddesinde yapılan değişikliktir. Zira eski metindeki anlayışın tam aksine özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna olduğu bir anlayışla değiştirilen bu madde temel hak ve özgürlükler için genel sınırlandırma maddesi olmaktan çıkarılmış ve genel koruma maddesine dönüştürülmüştür. Yapılan değişikliğin boyutunu daha iyi anlamak için bu maddenin eski ve yeni hallerini vermek faydalı olacaktır.

> "Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz. Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir."[402]

> "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."[403]

Görüldüğü üzere, eski metindeki haliyle temel hak ve özgürlükler; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması gibi sebepler nedeniyle ve Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle sınırlanabilmekteyken, yapılan değişiklikle, genel sınırlama sebeplerinin tümü bu maddeden çıkarılmış, bunun yerine her temel hak ve hürriyetlerinin, "*yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak*" sınırlandırılabileceği ilkesi getirilmiştir. Bunun dışında, "*yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen*

[401] Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm (Erişim tarihi: 20.10.2013).
[402] 17 Ekim 2001 öncesi T.C. 1982 Anayasası.
[403] 17 Ekim 2001 sonrası T.C. 1982 Anayasası.

sebeplere bağlı olarak" yapılacak sınırlandırmaların dahi, bir temel hak ve hürriyetin "*özüne dokunmaması*" ve "*ölçülülük ilkesine aykırı olmaması*" şeklinde yapılması öngörülmüştür.

Yukarıdaki bu değişiklikleri tamamlayıcı nitelikte ve paralel olacak bir şekilde, özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20.madde, konut dokunulmazlığını düzenleyen 21.madde ile haberleşme hürriyeti ile ilgili hükümler içeren 22. maddede yapılmıştır:

> Madde 20 – "Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.
> Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; geçikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz."[404]
>
> Madde 21 – "Kimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdigi hallerde,usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadikça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerdede kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz."[405]
>
> Madde 22 – "Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.
> Haberleşmenin gizliliği esasdır.
> Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadikça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğe dokunulamaz.
> İstisnaların uygulanacagı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir."[406]

> Madde 20 – "Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.
> Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar."[407]
>
> Madde 21 – "Kimsenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin

[404] 17 Ekim 2001 öncesi T.C. 1982 Anayasası.
[405] 17 Ekim 2001 öncesi T.C. 1982 Anayasası.
[406] 17 Ekim 2001 öncesi T.C. 1982 Anayasası.
[407] 17 Ekim 2001 sonrası T.C. 1982 Anayasası.

kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar."[408]

Madde 22 – "Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.
Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar.
İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir."[409]

Bu değişikliklerle birlikte, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti sadece, "*milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması*" sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak sınırlanabilecektir. Öte yandan, bu hak ve özgürlüklere, bu sebeplerin birine bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça dokunulamayacaktır.

Ayrıca, kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri ile özel hayatın gizliliğine, konut dokunulmazlığına, haberleşme hürriyetine müdahale halinde, "*yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde karar kendiliğinden kalkar*" denilerek bu özgürlüklere ortak yargısal güvence getirilmiştir. Ayrıca, 20.maddedeki "*Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır*" ifadesinin kaldırılması diğer önemli bir ayrıntıdır.

Yukarıda mezubahis tüm temel hak ve hürriyetlerin ve diğer insan haklarının korunması ve geliştirilmesi adına AB'den gelen taleplere bağlı olarak bazı bürokratik ve eğtimsel adımlar da atılmıştır. 5 Ekim 2000 tarihli Kanun Hükmünde Kararname[410] ile Türkiye, insan haklarının güçlendirilmesi amacıyla bazı kurumlar oluşturmuştur. Bunlar, İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma ve Araştırma Kurulları'dır. İnsan Hakları Başkanlığı'nın en önemli görevlerinden birisi insan hakları alanındaki mevzuatın uygulanmasını izlemektir. Kolluk kuvvetlerinin insan hakları alanında eğitilmesi ve aydınlatılması amacıyla 2001 yılından itibaren polis memurlarına insan hakları eğitimi verilmesi kararlaştırılmıştır. 1999–2000 akademik yılından itibaren polis adaylarına insan hakları dersi verilmektedir.

[408] 17 Ekim 2001 sonrası T.C. 1982 Anayasası.
[409] 17 Ekim 2001 sonrası T.C. 1982 Anayasası.
[410] Resmi Gazete, Sayı 24191, 5 Ekim 2000, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/10/20001005.htm (Erişim tarihi: 22.10.2013).

İnsan hakları konusunda uluslararası yükümlüklerini yerine getirme adına ise, Türkiye ilk olarak Ağustos 2000 tarihinde Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Ancak AB, ölüm cezasının kaldırılması hakkında *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 6 ve ek 13 numaralı protokoller* ve *Her Türden Irk Ayrımcılığının Tasfiyesi Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi* ve *Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nü* de imzalamasını beklemiştir.[411] Türkiye'nin bu tür uluslararası sözleşmelere taraf olması konusunda görüşlerini 8 Mart 2001 tarihli KOB'da da ayrıca belirtmiştir. Zaten Türkiye de 2001 tarihli KOB' a karşılık yayımladığı 19 Ekim 2001 tarihli Ulusal Program'da bu konudaki hedeflerini teker teker sıralamış ve söz konusu bu ve buna benzer sözleşmeler ile protokolleri ilerleyen yıllarda imzalayıp onaylamıştır.

4.4.3. 'Güneydoğu Meselesi' ve Terörle Mücadele

Yukarıda mevzubahis edilen tüm temel hak ve hürriyetler ile özgürlükler Türkiye'deki 'Güneydoğu meselesi' ve yine bu meseleye bağlı olarak Türkiye'nin terörle mücadelesiyle yakından ilişkilidir. Zaten, bu söz konusu temel hak ve hürriyetler konusu ile diğer konularda yaşanan gelişmelerin çoğu Türkiye'nin 'Güneydoğu meselesi' ve terörle mücadelesinin birer yan sonuçlarıdır. Bu bağlamda 'Güneydoğu meselesi' ve terörle mücadele ile yakın bir ilintisi olup daha önceki konular altında ele alnıp incelenen gelişmeler ve reformlar burada tekrar edilmeyecektir. Bu kısımda ise bunların dışında kalan konulara genel çerçevede bir değerlendirme yapılacaktır.

Diğer konularda olduğu gibi bu konu da 1998 İlerleme Raporu'ndan bu yana tüm ilerleme raporlarının ve diğer temel belgelerin asıl konusu olmuştur. 1998 yılında yayımlanan AB İlerleme Raporu'nda, AB, Kürt kökenli Türk vatandaşlarının hukuki, siyasi ve iktisadi statü ve durumları hakkında şöyle bir tahlil yapmıştır:

> "Anayasa, Kürtleri ulusal, ırksal veya etnik bir azınlık olarak tanımaz. Kürt kökenli vatandaşların politik ve ekonomik hayata katılmaları önünde hukukî engeller yoktur, fakat açıkça veya politik olarak etnik kimliklerini öne süren Kürtler, taciz edilme veya takibata uğrama riskine girerler. Kürt nüfusun çoğunluğu, ülkenin güneydoğusunda yaşar. Bu bölgede, on yıldan daha uzun bir süredir Türk hükümeti, güneydoğu Türkiye'de bağımsız bir Kürdistan devleti kurma amacını güden ve terörist yöntemler kullanan Kürdistan İşçi

[411] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2000 AB İlerleme Raporu,** s. 20, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 22.10.2013).

Partisi (PKK) ile silahlı çatışma içinde olmuştur. Bu durumun doğrudan bir sonucu olarak, Türk güvenlik güçleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleriyle birlikte, köylerin geniş ölçekte zorla boşaltıldığını ve tahrip edildiğini gösteren kanıtlar vardır."[412]

Görüldüğü üzere, AB, Kürt kökenli Türk vatandaşlarının birer 'azınlık' olarak kabul edilmediğini belirtmektedir. Bu raporun ilerleyen kısımlarında ise, Türkiye'nin terörle mücadelesi ''Güneydoğu Türkiye'deki durum" olarak nitelendirmiş ve bu duruma askerî olmayan, sivil bir çözüm bulunması gerektiğinin altı çizmiş ve sivil çözüm kapsamında, "*Kürt kültürel kimliğinin belirli biçimleri tanınabilir"* denilerek *" ayrılıkçılığı veya terörizmi savunmaması şartıyla, o kimliğin ifade edilme yollarına daha fazla hoşgörü*"[413] gösterilmesini talep etmiştir. Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanması ve yargı sürecinin başlamasıyla AB bu konuya daha fazla önem vermeye başlamıştır. AB bu davayla bağlı olarak Türkiye'nin adil yargılanma ilkesine tam uymasını ve özellikle idam cezasını her türlü şartta kaldıran AİHS'nin ek 6 ve 13 no'lu protokollerini imzalayıp onaylamasını beklemiştir. 8 Mart 2001 tarihli KOB'da AB, bu konuda Türkiye'den beklentilerinin bazılarını (bu konuyla daha önceki konularda bahsedilen AB'nin diğer beklentileri burada tekrar edilmeyecektir) şöyle sıralamıştır:[414]

- Aday Devlet, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlamalı,
- Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlarının arttırılması amacıyla, bölgesel farklılıkların azaltılması ve özellikle Güneydoğu'daki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmeli,
- Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılması temin edilmeli,
- İdam cezası kaldırılılmalı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Protokolünün imzalanıp onaylanmalı,

[412] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu,** s. 16, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 22.10.2013).
[413] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **1998 AB İlerleme Raporu,** s. 16-17, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 22.10.2013).
[414] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 23.10.2013).

• Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ile ihtiyari ek protokolünün ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi onaylanmalı,

• Güneydoğu'da geriye kalan olağanüstü hal uygulamaları kaldırılmalı,

• Kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel haklar garanti edilmeli ve kültürel çeşitlilik sağlanmalı. Eğitim alanı da dâhil olmak üzere bu hakların kullanılmasını önleyen tüm yasal hükümler kaldırılmalıdır.

Türkiye de AB'nin KOB'da belirttiği beklentilere cevap vereceğinin ilk sinyalini 19 Mart 2001 tarihinde yayımladığı ilk 'Ulusal Program' ile belirtmiştir. Bu bağlamda pek çok yasal ve anayasal değişiklikler yapmıştır. Yapılan bu değişikliklerin pek çoğu daha önceki kısımlarda ayrıntılı ele alınıp incelenmiştir. Daha önce bahsedilen değişikliklerin dışında bu konuyla ilgili Türkiye ilk olarak, MGK'nın tavsiye kararını takiben, 30 Temmuz 2002 tarihi itibrariyle, Hakkâri ve Tunceli illerindeki olağanüstü hal (OHAL) kaldırılmıştır.[415] 30 Temmuz 2002 tarihli Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile de 1987'den beri devam eden (TBMM tarafından 46 kez uzatılarak) OHAL yönetimi 30 Kasım 2002 tarihi itibariyle tamamen kaldırılmış buna bağlı olarak da çeşitli KHK'ler ile OHAL Bölge Valiliği, Asayiş Komutanlığı gibi OHAL yapılandırmaları da lağvedilmiştir. 17.07.2004 tarihli ve 5533 numaralı kanun[416] ('Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanmasına Hakkında Kanun') ile de terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddî zarara uğrayan kişilerin zararlarının karşılanması amaçlanmıştır.

Bunlara ek olarak, Türkiye ilk olarak 1 Temmuz 2003 tarihinde ölüm cezasını, savaş ve yakın savaş durumları dışında kaldırılmasını öngören AİHS'nin 6 No'lu Protokol'ünü,[417] 13 Ekim 2005 tarihinde ise savaş ve terör suçları dâhil olmak üzere idam cezasının tamamen kaldırılmasını öngören 13 No'lu Protokol'ünü[418] imzalayıp onaylamıştır. Bu uluslararası bağlılıklarını ulusal mevzuata yansıtmak için de, ilk olarak 07.05.2004 tarihli ve 5170 numaralı kanun[419] kapsamında Anayasa'da gerekli değişiklikler yapılarak "ölüm cezası" ibareleri çeşitli Anayasa maddelerinden çıkarılmıştır.

[415] Resmi Gazete, Sayı 24792, 3 Mayıs 2002, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020621.htm (Erişim tarihi: 23.10.2013).
[416] Resmi Gazete, Sayı 25535, 27 Temmuz 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm (Erişim tarihi: 23.10.2013).
[417] Resmi Gazete, Sayı 25155, 1 Temmuz 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030701.htm (Erişim tarihi: 23.10.2013).
[418] Resmi Gazete, Sayı 25964, 17 Ekim 2005, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/10/20051012.htm (Erişim tarihi: 23.10.2013).
[419] Resmi Gazete, Sayı 25469, 22 Mayıs 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm (Erişim tarihi: 23.10.2013).

Daha sonra ise, 14.07.2014 tarihli ve 5218 numaralı Kanun[420] kapsamında Türk Ceza Kanunu (TCK) ile Ceza Muhakemeleri Usülü Kanunu'nun iligli maddelerindeki "ölüm cezası" ibareleri kaldırılmıştır.

Bunun dışında, Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınlarının, resmi yayın kurumu yanında özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca da yapılmasına imkân sağlayan yasal düzenlemeye (25.01.2004 tarihli 'Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik'[421]) ek olarak VI. AB Uyum Paketi kapsamında Nüfus Kanunu'nda yapılan değişiklik[422] ile ahlak kurallarına uygun düşmeyen ve kamuoyunu inciten adlar dışında, ebeveynlerin çocuklarına diledikleri isimleri verebilmeleri sağlanmıştır. Bu değişiklik ile Kürt kökenli vatandaşların çocuklarına q, w, ve x harflerini kullanmadan Kütçe isim verme olanağı getirilmiştir.

25.01.2004 tarihli yönetmeliğe paralel olarak 2004 yılı içerisinde Van, Batman Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana ve İstanbul gibi illerde Kürtçe dil kursları açılmış, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Kürtçe dâhil beş dilde yayın yapmaya başlamıştır. Ancak AB, bu gelişmelere rağmen, "*radyo televizyon yayıncılığı ve eğitim alanları dâhil, kültürel hakların uygulanmasında hala önemli kısıtlamalar*"[423] olduğunu belirtmiştir. Zira AB'ye göre, "*başka dillerde yayınlar konusunda katı süre sınırlandırmalarının (televizyon için günde 45 dakikayı aşmamak üzere haftada dört saat, radyo için de günde 60 dakikayı aşmamak üzere haftada beş saat) yanısıra yerel ve bölgesel yayıncılık, RTÜK tarafından bir izleyici profilinin tamamlanması şartına bağlanmış ve "Devletin bölünmez bütünlüğü" ilkesine ilişkin şart dâhil olmak üzere yayıncılara daha önceden uygulanan kısıtlamalarda değişiklik yapılmamıştır."*[424] Ayrıca şarkılar dışında tüm yayınlara Türkçe

[420] Resmi Gazete, Sayı 25529, 21 Temmuz 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040721.htm (Erişim tarihi: 23.10.2013).
[421] Resmi Gazete, Sayı 25357, 25 Ocak 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/01/20040125.htm (Erişim tarihi: 25.10.2013).
[422] Resmi Gazete, Sayı 25173, 19 Temmuz 2003, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm#4 (Erişim tarihi: 25.10.2013).
[423] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2004 AB İlerleme Raporu,** s. 14, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 26.10.2013).
[424] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2004 AB İlerleme Raporu,** s. 32, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 26.10.2013).

altyazı konulması veya yayınların Türkçeye çevrilmesi zorunluluğu özellikle canlı yayınları teknik olarak zorlaştırmaktadır.[425]

AB, tüm bu eleştirilerine rağmen, Türkiye'nin doğusu ve güneydoğusundaki durumun 1999'dan bu yana güvenlik ve temel özgürlüklerden yararlanma açısından giderek iyileşmeye devam ettiğini[426] belirtse de Türkçe bilmeyen kişilerin kamu hizmetlerine erişiminde ciddi sıkıntılar olması, mahkemelerde genellikle çeviri imkânının bulunmaması ve siyasi hayatta Türkçe dışındaki dillerin kullanımının yasak olmasından dolayı Türkiye'yi eleştirmeye devam etmiş ve Türkiye'nin doğusu ve güneydoğusundaki ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması ve Kürt nüfusun tüm hak ve özgürlüklerden yararlanması için gerekli koşulların yaratılması adına kapsamlı bir strateji geliştirilmesi için herhangi bir adım atılmamasından yakınmıştır.[427]

AB'den gelen bu eleştiriler ve beklentilere paralel olarak, Türkiye önemli adımlar atmaya devam etmiştir. İlk olarak TRT 24 saat Kürtçe yayın yapacak ulusal bir televizyon kanalı - TRT-6 - 1 Ocak 2009 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. TRT-6'nın resmi açılış töreninde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan yaptığı konuşmanın en sonunda "*TRT-6 hayırlı olsun*" ifadesini "*TRT Şeş Bi Xêr Be*"[428] şeklinde Kürtçe de ifade etmiştir. Buna ek olarak 1 Eylül 2013 tarihinde resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı Kürtçe'nin Kurmancca ve Soranca lehçelerinde haber servis etmeye başladı.[429]

Özel Kürtçe dil kurslarının açılmasına izin verilmesiyle eğitim ve öğretimde yaşanan değişim devlet üniversitelerin de kendini göstermiştir. Eylül 2009'da ise, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Mardin'deki Artuklu Üniversitesi'nin Kürtçe ve ülkede konuşulan diğer dillerde lisansüstü eğitim verecek "*Yaşayan Diller Enstitüsü*" kurulması yönündeki başvurusunu kabul etmiş ve 12 Ekim 2009 tarihinde ise Bakanlar Kurulu bu enstitünün Artuklu Üniversitesi'nde kurulmasını kararlaştırmıştır.[430]

---

[425] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2007 AB İlerleme Raporu,** s. 21, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (Erişim tarihi: 26.10.2013).

[426] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2004 AB İlerleme Raporu,** s. 42, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 26.10.2013).

[427] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2007 AB İlerleme Raporu,** s. 21, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (Erişim tarihi: 26.10.2013).

[428] 1 Ocak 2009 tarihli TRT-6 yayını, Başbabkan Erdoğan'ın açılış konuşması, http://www.youtube.com/watch?v=gN1jBX00ctQ (Erişim tarihi: 27.10.2013).

[429] Anadolu Ajansı Resmi İnternet sayfası, https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/222647--aa-kurtce-yayina-basladi (Erişim tarihi: 27.10.2013).

[430] Resmi Gazete, Sayı 27419, 1 Aralık 2009, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/12/20091201-1.htm (Erişim tarihi: 27.10.2013).

Bunu takiben Artuklu Üniversitesi, 2012–13 akademik yılı için Kürtçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla açılan tezsiz yüksek lisans programına öğrenci kabul etmeye başlamıştır.[431] Diğer bazı devlet üniversiteler de aynı yolu izlemiştir. 03.07.2011 tarih ve 27983 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2011/2018 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı[432] ile Bingöl Üniversitesi'nde de 'Yaşayan Diller Enstitüsü' kurulmuş olup Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı ve Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı alanlarında yüksek lisan eğitimi vermeye başlamışlardır. Yine benzer ad altında bir enstitü hem Siirt Üniversitesi'nde hem de Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde kurulmuştur. 25.06.2013 tarih ve 28688 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2013/4897 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı[433] ile Siirt Üniversitesi'nde 'Yaşayan Diiler Enstitüsü' kurulması kararlaştırılmasına rağmen henüz tam olarak eğitime başlamamıştır. 06.04.2011 tarih ve 27897 sayılı Resmi Gazete'de ise 'Dicle Üniversitesi Yaşayan Diller Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği' yayınlanarak söz konusu üniversitede 'Yaşayan Diller Uygulama ve Araştırma Merkezi' kurulmuştur.[434]

Söz konusu alanlar dışındaki bazı alanlarda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, 29 Mart 2009 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimler öncesi, Milletvekili Seçimi Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu kapsamında, siyasi hayatta Türkçe dışında diğer herhangi bir dilin kullanılması yasak olmasına rağmen, bazı siyasetçiler ve siyasi partiler seçim kampanyalarında Kürtçe kullanmışlardır ve bu duruma karşı herhangi bir adli veya idari soruşturma açılmamıştır. Tüm bunlara ek olarak bazı maddeleri değiştirilip 6 Kasım 2009 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe giren 'Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmesi Hakkında Yönetmelik'[435] ile cezaevlerinde Türkçe dışında dillerin kullanılması genişletilerek Kürtçe'nin de özellikle ziyaretçi zamanlarında kullanılmasının önü açılmıştır.

Tüm bu yasal ve anayasal düzenlemeler olumlu karşılansa da AB bu konuda eleştirilerini ve beklentilerini şu şekilde dile getirmiştir:

---

[431] T.C. Artuklu Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası, http://tyde.artuklu.edu.tr/hakkimizda/ (Erişim tarihi: 27.10.2013).
[432] Resmi Gazete, Sayı 27983, 3 Temmuz 2011, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110703.htm (Erişim tarihi: 28.10.2013); T.C. Bingöl Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.bingol.edu.tr/akadem%C4%B0k/enstituler/yasayan-diller-enstitusu.aspx (Erişim tarihi: 27.10.2013).
[433] Resmi Gazete, Sayı 28688, 25 Haziran 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130625.htm (Erişim tarihi: 28.10.2013).
[434] Resmi Gazete, Sayı 27897, 6 Nisan 2011, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406.htm (Erişim tarihi: 28.10.2013).
[435] Resmi Gazete, Sayı 27398, 6 Kasım 2009, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/11/20091106.htm (Erişim tarihi: 28.10.2013).

> "Değiştirilen Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun 10 Nisan 2010'da yürürlüğe girmiş, seçim kampanyalarında Kürtçe kullanılmasını fiilen mümkün hale getirmiştir. Ancak, siyasi hayatta Türkçe'den başka bir dil kullanımı Seçimler ve Siyasi Partiler Kanunu'na göre halen yasadışıdır. Mahkemeler Kürt politikacılara karşı açılan davalarda birbiriyle çelişen kararlar vermektedirler.
> Uygulamada, anadilleri Türkçe olmayan çocuklar gerek özel gerek devlet okullarında anadillerini öğrenememektedirler. Türkçe konuşmayan kişilerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için tedbirler alınmamıştır. Yürürlükteki mevzuat gereği soruşturma safhası ve duruşma süresince sanık, mağdur ve tanıklar için çeviri imkânı bulunmasına rağmen, tutarlı bir şekilde uygulanmamaktadır.
> Kürt meselesine yönelik yürütülen çabaların sürdürülmesi önemlidir. Terörle Mücadele mevzuatının geniş bir terör tanımından kaçınacak, bölgede insan haklarıyla ilgilidurumu iyileştirecek ve iddia edilen terör eylemleriyle bağlantılı olarak gözaltına alınanların orantısız ölçüde yüksek sayısını azaltacak şekilde değiştirilmesi gereklidir. Kara mayınları ve köy koruculuğu sistemi endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir."[436]

Yukarıda belirtilen eleştiri ve beklentiler doğrultusunda da Türkiye bu konuda reformlara devam etmiştir. İlk olarak, Nisan 2010'da *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'da* yapılan değişiklikle[437] Türkçe'den başka bir dil kullanılmasıyla ilgili yasak kaldırılarak seçim kampanyaları süresince Türkçe'den başka dillerde yazılı ve sözlü reklam verilebilmesinin önü açılmıştır. Ancak bu çaba AB tarafından olumlu karşılansa da, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu da dâhil olmak üzere, bazı mevzuatta hâlâ Türkçe dışındaki dillerin kullanımı kısıtlandığını ifade etmiştir.[438] Bu raporda ek olarak, AB 2009 tarihinde başlayan 'Demokratik Açılım' sürecinin devamı gelmediği için Türkiye'yi eleştirmiştir.[439]

2009 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin başlattığı '*Demokratik Açılım'* veya bir deyişle '*Milli Birlik ve Beraberlik'* sürecinin dört yıla yakın bir zamandır devamının gelmemesinden dolayı AB tarafından eleştirilen hükümet, 30 Eylül 2013 tarihinde Başbakan'ın açıkladığı yeni bir '*Demokratikleşme Paketi'* adı altında başta bu konuda olmak üzere çeşitli konularda reformlar yapacağını belirtmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından "*Türkiye'de, bugüne kadar, tek bir paket halinde açıklanan en* kapsamlı reform süreci" [440]olarak adlandırılıp açıklanan bu 'paket' kapsamında

[436] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2010 AB İlerleme Raporu,** s. 33-35, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (Erişim tarihi: 29.10.2013).
[437] Resmi Gazete, Sayı 27548, 10 Nisan 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100410-2.htm (Erişim tarihi: 29.10.2013).
[438] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2012 AB İlerleme Raporu,** s. 24, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 29.10.2013).
[439] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2012 AB İlerleme Raporu,** s. 33, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 29.10.2013).
[440] T.C. Başbakanlık Resmi İnternet sayfası, http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pDetay.aspx (Erişim tarihi: 29.10.2013).

'Güneydoğu meselesi' ve 'terörle mücadele konusunda hükümetin yapmayı planladığı bazı reformlar şunlardır:[441]

- **Farklı Dil ve Lehçelerde Propaganda:** 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılacak değişiklikle, farklı dil ve lehçelerde propaganda yapılmasının önü açılmakta ve böylece Türkçe'nin yanında farklı dillerin propaganda esnasında kullanabilmesi olanaklı hale gelebilmektedir. Bu durum ön seçimlerde de mümkün olabilecektir.
- **Özel Okullarda Farklı Dil ve Leheçlerde Eğitim Hakkı:** 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'da yapılacak değişiklikle farklı dil ve lehçelerde özel eğitim kurumları açılabilmesini mümkün olmaktadır.
- **Köy İsimleri:** Yapılacak yasal düzenlemelerle köy ismlerinin eski isimleriyle adlandırılmasının önü açılmaktadır. Bu durum en çok Güney ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde daha önce Kürtçe olarak adlandırılan köylerin eskiden olduğu gibi bu isimlerle adlandırlımasını mümkün kılmaktadır.
- **Seçim Sistemi:** Yine bu 'paket' kapsamında seçim sistemi ve buna bağlı olarak %10 barajının da ya tamamen kaldırılması ya da aşağıya çekilmesi planlamaktadır. Bilindiği gibi genel seçimlerde sürekli olarak %10 barajının altında kalmasından dolayı bağımsız adaylarla TBMM'ye giren Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) yapılacak değişiklikle seçimlere bağımsız adaylarla girmekten vazgeçebilir.
- **Siyasi Partilere Devlet Yardımı:** Mevcut sistemde siyasi partilerin devletten yardım alabillmesi için genel seçimlerde %7 oy alması gerekmektedir. Planlanan değişiklikle bu oran, %3'e çekilmek istenmektedir. Bu durum BDP dâhil %7'den az oy alan siyasi partilere maddi açıdan bu orandan daha fazla oy alan diğer siyasi partilerle rekabet etme imkânı getirecektir.
- **And'ın Kaldırılması:** Yine bu paket kapsamında ilkokullarda her ders günü başlangıcında okutulan And'ın kaldırılması öngörülmüştür. 2012 yılında ortaokullarda kaldırılan '*And okuma'* uygulamasının ilkokulları da kapsayacak şekilde genişletilmesi planlanmıştır. Bu 'paket' kapsamında açıklanan reformların

[441] T.C. Başbakanlık Resmi İnternet sayfası, http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pDetay.aspx (Erişim tarihi: 29.10.2013); Adalet ve Kalkınma Partisi Resmi İnternet Sayfası, https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-demokratiklesme-paketi-basin-aciklamasinin-tam-metni/52596#1 (Erişim tarihi: 29.10.2013).

ilki de yasal olarak bu konuda gerçekleşmiştir. 8 Ekim 2013 tarihinde 'Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik' ile söz konusu yönetmeliğin 12. maddesi kaldırılarak[442] ilkokullarda da '*And okuma'* uygulamasına son verilmiştir.

Hem bu demokratikleşme paketi hem de bu paketin de bir parçası olduğu '*çözüm süreci*' veya hükümetin deyişiyle 'Milli Birlik ve Beraberlik' süreci AB'nin yayımladığı 2013 yılı İlerleme Raporu'nda da yer almıştır. Bu raporda AB, hükümetin çözüm süreci girişimini bir "*dönüm noktası*" olarak tanımlanmış, "*Kürt kökenli siyasi aktörlerin bu sürece güçlü katılımının sağlanmasının"* önemine değinmiş ve dolayısıyla "*Güneydoğunun ekonomik ve sosyal kalkınmasını kolaylaştıracağı umudu paralelinde Kürt meselesi ve çözüm yöntemleri geniş çapta tartışılmıştır*" diyerek yaşananları 'olumlu' bir şekilde not etmiş, ayrıca "*hükümetin halkın çözüm sürecine yönelik artmakta olan kayda değer desteğini daha da artırmakla bir Akil İnsanlar Heyeti'nin oluşturulmuş olduğunun"* altını çizerek "*AB dâhil olmak üzere uluslararası toplumun bu konudaki desteğinden"* bahsetmiştir.[443]

Başbakan Erdoğan'ın 30 Eylül 2013 tarihinde açıkaldığı 'demokratikleşme paketi' kapsamındaki yasal değişikliklerin bazıları 3 Mart 2014 tarihinde 'Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'[444] altında TBMM'de kabul edilmiş ve onay için Cumhurbaşkanlık makamına sunulmuştur. Bu kanun ile hem yerel hem de genel seçimlerde her türlü propaganda Türkçe'nin yanı sıra farklı dil ve lehçelerde de yapılabilecek ve ön seçimler esnasında yapılacak propagandalarda da Türkçeden başka dil ve yazı kullanılması yasağı kaldırılarak adayların ön seçim propagandasında da kendilerini Türkçeden başka bir dil ve yazıyla da ifade edebilmelerine imkân tanınacak, Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla

[442] Resmi Gazete, Sayı 28789, 8 Ekim 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008-12.htm (Erişim tarihi: 30.10.2013).
[443] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **2013 AB İlerleme Raporu,** s. 15, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 30.10.2013).
[444] TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/263081.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).

özel okullar açılabilecek, köy isimlerinin resen değiştirilmesine yol açan hüküm kaldırılarak, köylere, eski isimlerinin geri verilmesine olanaklı hale gelecektir.[445]

4.5. KOPENHAG SİYASİ KRİTELERİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİNE YANSIMALARI

1998 Cardiff Zirvesi ile birlikte Türkiye'nin de AB'ye aday bir ülke olarak Kopenhag Kriterleri çerçevesinde '*İlerleme Raporları'* adı altında değerlendirmeye tabi tutulması ile başlayan AB sürecinde Türkiye pek çok yasal ve anayasal değişiklikler çerçevesinde düzenlemeler yapmıştır. 'AB'ye *Reformları"* olarak da adlandırlabilecek bu değişiklikler ve düzenlemeler Türkiye'nin ulusal güvenliğinde önemli yansımları da beraberinde getrimiştir.

Cumhuriyet'in kurulmasından 1990'ların sonuna kadar ulusal güvenlik politikalarınının şekillenmesinde askeri bürokrasinin daha baskın olduğu '*sivil - askeri bürokratik bir elitin'* güvenlik anlayışları önemli rol oynamıştır. Söz konusu '*elitin*' güvenlik algıları Türkiye'nin güvenlik anlayışında geleneksel bir söylemin hâkim olmasına neden olmuştur. Çok farklı etnik ve dini toplumlardan oluşan büyük bir imparatorluğun kalınıtıları üzerine uzun ve zor bir '*kurtuluş*' mücadelesi neticesinde kurulan Türkiye geleneksel bir güvenlik söylemiyle ulusal güvenlik politikaları benimsemiştir. Bu geleneksel söylemde Türkiye'nin coğrafi konumu, geçmişi ve sosyal yapısı, '*Sevr Sendromu'* olarak da adlandırılabilecek '*toprak kaybetme'* korkusu en önemli unsurlar ortaya çıkmıştır. Bu unsurlar çerçevesinde Türkiye'de güvenlik politikaları '*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*' ilkesi ve '*üniter devlet ve laiklik'* olarak adlandırılabilecek devlet ideolojisi kapsamında şekillenmeye başlamıştır.

Pınar Bilgin de bu geleneksel güvenlik söyleminin ve anlayışının arkasında *'terk edilme/ayrılma*' ve *'toprak kaybetme korkusu'* ve '*coğrafi belirlenimcilik*' olduğunu belirtmiştir.[446] '*Terk edilme/ayrılma'* ve '*toprak kaybetme korkusu'*, Türkiye'nin ulusal güvenlik kültürüne, kalıntıları üzerine kurulduğu Osmanlı İmparatoruğu'nun 1699 tarihinde Karlofça Antlaşmasını imzalamasıyla girmiştir. Sevr Antlaşması ile de bu

[445] TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/263081.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).
[446] Pınar Bilgin, "Turkey2s Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation", **European Journal of Political Research**, Volume:44, Issue:1, s. 183-84.

korkuları daha büyük boyutlara ulaşmıştır.[447] Karlofça Antlaşması'na kadar Osmanlı İmparatroluğu'nda hâkim '*saldırgan (offensive) reel-politik'* güvenlik anlayışının yerini '*savunmacı (defensive) reel-politik'* güvenlik anlayışı almıştır. Bu güvenlik anlayışı Cumhuriyet'in kurulmasıyla da Türkiye'nin güvenlik anlayışına sirayet etmiştir. Zira Osmalı İmparatoluğu'nun Karlofça'dan sonra yaşadığı dağılma ve parçalanma sürecinde çeşitli devletlerin ve onların '*işbirlikçilerinin*' yaptığı faaliyetler modern Türkiye'yi kuran söz konusu '*elitin*' hafızasında önemli yer edinmiştir. Osmanlı'nin yaşadığı bu sürece benzer bir sürecin daha yeni kurulan ve çeşitli etnik ve dini unsurlardan oluşan Türkiye'nin de yaşayabileceğine olan inanç, diğer bir deyişle Türkiye'yi zayıflatmaya ve bölmeye yönelik bir psikolojinin oluşmasına neden olan Sevr Antlaşmasının yarattığı *'korku*' veya '*sendrom*' Türkiye'nin 1923'ten itibaren oluşturulan ulusal güvenlik politikalarına hâkim olmuştur.[448]

Türkiye'nin aynen Osmanlı gibi farklı etnik ve dini unsurlardan oluşması ve geçmişi nedeniyle oluşan söz konusu '*sendromun*' yanı sıra coğrafi konumu da 1923'ten itibaren oluşturulan güvenlik politikalarında önemli rol oynamıştır. Bu coğrafi konum Türkiye için hem önemli siyasi ve iktisadi fırsatlar doğurmuş, hem de önemli güvenlik sorunlarınının ortaya çıkmasına neden olmuştur.[449] Bu bağlamda Türkiye ulusal güvenlik politikalarını '*bir eli sürekli tetikte'* olacak şekilde oluşturmuştur. İki kutuplu dünya sisteminin Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çökmesinden sonra güvenlik algılamalarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Küresel düzeyde yaşanan bu değişimden Türkiye de muaf olmamıştır. Zira Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye'ye yönelik dış kaynaklı askeri tehditler ya ortadan kalkmış ya da marjinal bir düzeye gelmiştir. Buna bağlı olarak ulusal güvenlik politikalarındaki dış tehditlerin belirleyici rolü tedrici olarak azalmaya başlamış, etnik temelli terör gibi iç tehditler, ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde merkezi bir konuma gelmiştir. Bu yeni dönemde, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışında ve stratejik tehdit algılamalarında köklü değişimlerin yaşanmasıyla birlikte, ulusal güvenlik siyaseti, özellikle iç tehditlere öncelik verilerek belirlenmeye başlamıştır.[450] Tehdit algılamalarında yaşanan bu dönüşüm doğal olarak kendini ulusal

[447] Ali L. Karaosmanoğlu, Turkish Security Culture: Evolutionary or Carved in Stone, Peter M. E. Volten (ed.). **Perceptions and Misperceptions in the EU and Turkey: Stumbling Blocks on the Road to Accession**, Groningen, The Centre of European Security Studies (CESS), 2009, s. 29-30.
[448] Mustafa Aydın, "Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey." Southeast European and Black Sea Studies, 2003, Volume:3, Issue:2, s. 165-67.
[449] Aydın, a.g.e., s. 164.
[450] Burak Ülman, Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2000, s. 125-26.

güvenlik anlayışında da göstermiş ve Türkiye daha farklı bir anlayışla güvenlik politikaları ve stratejileri üretmeye başlamıştır.

Her ne kadar Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik dış tehtidlerin '*doğrudan*' etkisi azalmakltaysa da bu tehditlerin Türkiye'nin uzun yıllar mücadele ettiği etnik temelli terör olarak adlandırılacak 'iç tehdit' konularıyla '*dolaylı*' bağlantıları nedeniyle devam ettiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Farklı etnik ve dini unsurlardan oluşan Osmanlı imparatorluğu'nun zamanın 'dış tehdtilerin' yani yabancı devletlerin etkisi ve rolleriyle yaşamış olduğu dağılma ve tarih sahnesinden yok olma süreci Türkiye'nin '*güvenlik elitinin'* başında adeta bir 'Demokles'in kılıcı' olarak yer almıştır. '*Sevr Sendromu*' veya '*korkusu*' olarak da adlandırlabilecek bu '*kılıç*', Türkiye'de 1923'ten 1990'ların sonuna kadar '*savunmacı (defensive) reel-politik'* bir güvenlik anlayışının ve bu anlayış gereği her ulusal güvenlik '*sorununun*' güvenlik konusu veya meselesi olarak güvenlik 'eliti' tarafından sunulduğu ve dolayısıyla '*güvenlikleştirdiği*' bir ulusal güvenlik anlayışının doğmasına neden olmuştur. En sıradan siyasal sorunlar bile ulusal güvenlik konusu olarak algılanmış, siyasal açıdan tartışılması gereken konular, ulusal güvenliği ilgilendirdiği gerekçesiyle, siyasal etkilerden uzak tutularak, gizlilik ve ivedilik gerektiren yöntemlerle çözülmeye çalışılmıştır.[451]

'*Güvenlikleştirmede*' güvenlik aktörlerinin diğer bir deyişle güvenlik elitinin söylemleri çok önemlidir. Güvenlik aktörünün bir konuya yaklaşımı büyük önem arz etmektedir. Zira herhangi bir konuya daha fazla önem atfedilmesi ve olağandışılılık verilmesiyle güvenlik aktörleri bu konunun olağan politikaların dışına çıkabilecek bir şekilde olağandışı yöntem ve araçlarla ele alınmasını isterler. Bunun da başarılı olması için yani 'sorunun' güvenlik meselesi haline gelmesi ve bu konuyla mücadele normal politikanın dışında acil ve sıra dışı araçların ve yöntemlerin kullanılması için toplumda kabul görmesinin yeterli seviyede olması gerekmektedir.

1923'ten beri bu konuda herhangi bir güvenlik meselesinin '*güvenlikleştirilmesi*' konusunda güvenlik aktörlerinin başarılı olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bu tarihten itibaren güvenlik anlayışını '*güvenlikleştirme*' penceresinden bakıp şekillendirildiği görülmüştür. Ancak bu durum 1998 Cardiff Zirvesi ile birlikte değişmeye başlamıştır. Zira bu zirve ile birlikte Türkiye'de AB'ye diğer aday ülkeler gibi Kopenhag Kriterleri çerçevesinde '*İlerleme Raporları'* adı altında değerlendirilmeye tabi tutulmaya

[451] Gencer Özcan, Doksanlı Yıllarda Türkiye"nin Değişen Güvenlik Ortamı, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2000, s. 89.

başlanmıştır. Söz konusu Kopenhag Kriteleri'nin siyasi kriterleri ve Türkiyenin bu siyasi kriterleri yerine getirmeye yönelik yaptığı yasal ve anayasal değişiklikler ve düzenlemeler 'güvenlikleştirme' pencersinin yavaş yavaş kapanmasına yerineyse '*güvenlik dışı bırakma'* penceresinin açılmasına neden olmuştur. 1998 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin AB'ye adaylığının resmen dile getirilmesiyle de bu pencerenin daha fazla açılmak, diğer pencerenin (güvenlikleştirme) daha fazla kapatılmak istendiği yapılan yasal ve anayasal reformlar eşliğinde görülmüştür.

Zira daha önceleri '*güvenlikleştirilen*' bir konu bu defa güvenlik aktörleri tarafından tehdit algılamasının dışına çıkartılmış, olağandışı yöntem ve araçlar yerine, olağan yöntem ve araçlarla ele alınmaya başlanmıştır. '*Güvenlik dışı bırakma'* olarak adlandırılan bu süreçle birlikte '*güvenlikleştirme*' sürecindeki temel hak ve özgürlükler, demokrasi ve çoğulculuğun kısıtlanmasından ziyade, daha da güçlendirilmeye çalışılmıştır. '*Güvenlik dışı bırakma'*, normalleşme ile birlikte daha fazla özgürlükçü ve demokratik bir siyaset tarzını da beraberinde getirmiştir. Zira '*normal'* siyasetin kurallarının dışına çıkılması veya bozulması' olarak adlandırılan '*güvenlikleştirme*' bazen demokrasiyi, çoğulculuğu, temel hak ve özgürlükleri sınırlandırabilirken, '*güvenlik dışı bırakma'* ise, bunu tam tersine çevirerek demokratikleşmeyi sağlabilmektedir. Bu bakımdan, '*güvenlik dışı bırakma'* bir demokratikleşme sürecidir.

Bu yeni güvenlik anlayışının ilk yansımaları sivil-asker ilişkilerinde olmuştur. 1998 Cardiff Zirvesi ile birlikte Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme adına gerçekliştiren yasal ve anayasal reformlar neticesinde Türkiye'de sivil – asker ilişkileri büyük bir dönüşüm yaşamış ve bu dönüşümün sonucu olarak daha önceleri askeri bürokrasinin daha baskın olduğu '*sivil - askeri bürokratik elitin'* yerini sivil bürokrasinin daha baskın olduğu yeni bir '*elit*' almıştır.

Sivil – asker ilişkilerinin yeniden yazılmasına ve tanımlanmasına neden olan söz konusu yasal ve anayasal reformlar öncesinde Türkiye'de en '*güvenlikleştirici*' aktör olarak ordu kabul edilmiştir.[452] Zira silahlı kuvvetlerin Türkiye'nin siyasal yaşamında önemi ve rolü büyüktü. Silahlı kuvvetlerin böylesi bir öneme ve role sahip olmasına giden yol 1908 yılında Jön Türkler (Genç Türkler)'in ayaklanması ile Sultan Abdülhamit'in II. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kalmasıyla başlamıştır. Bu süreç Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında daha güçlenerek devam etmiştir. Buna bağlı olarak, toplumun ve yönetim şeklinin askerileştirilmesi, ulus inşasının modernleştirici ilkesi

[452] Bülent Aras ve R. Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey"s Relations with Syria and Iran", **Security Dialogue**, 2008, Volume: 39, Issue5, s. 502.

hâline gelmiştir.[453] Kurtuluş Savaşı'nın asker kökenli kadroların öncülüğünde gerçekleştirilmesi ve akabinde yeni devletin bu kadro tarafından kurulması, hem toplumsal yaşamda ordunun kurtarıcı/kurucu rolünün öne çıkmasının ve bunun resmi söylemde vurgulanmasının önünü açmış hem de devlet içinde ordunun ağırlığının artmasına sebep olmuştur.[454] Ordunun böylesi bir konumu doğal olarak ulusal güvenlik politikalarının şekillenmesinde de birincil rol oynamıştır. Bu rol ordunun diğer bir deyişle TSK'nın, Türkiye'nin ulusal güvenlik sisteminin merkezinde Genelkurmay Başkanlığı'nın ve onun denetimi altındaki Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliği'nin bulunması şeklinde de kendini göstermekteydi.[455]

1990'ların sonuna kadar askeri bürokrasinin daha fazla ağırlıkta olduğu 'güvenlik elitinin' bu yapısı 1998 Cardiff Zirvesi sonrası yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle değişmeye başladı. Asker ağırlıklı '*güvenlik elitinden'* sivil ağrılıklı bir '*güvenlik elitine'* giden yolda ilk olarak MGK'nın yapısı değiştirilmiştir. 2001 yılında yapılan anayasal değişiklikle eskiden beş olan sivil üye sayısı, üç Başbakan yardımcısı ile Adalet Bakanı'nın da MGK'ye üye olarak kabul edilmesiyle dokuza çıkarılmıştır. MGK'daki sivil üye sayısının artırılmasının yanısıra, MGK'ya sivil bir genel sekreterin atanmaya başlanmış, MGK Genel Sekreteri'nin sahip olduğu geniş yürütme ve denetleme yetkileri ile MGK'ya sivil kurum ve kuruluşlara sınırsız erişim yetkisi veren mevcut hükümler de yürürlükten kaldırılmış, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulu'ndan MGK temsilcisi çıkarılmıştır.[456]

MGK'nın yapısında ve Sekreterliği'nde yapılan bu değişiklilerin yanı sıra, Yüksek Askeri Şura (YAŞ)'ın bazı kararlarına karşı yargı yolu da açılmıştır. YAŞ ile ilgili yapılan bu yasal düzenmelerin yanısıra YAŞ toplantılarında oturma düzeni de 1 Ağustos 2011 tarihinden itibaren değişmiştir. Bu tarihte yapılan YAŞ toplantısı ile ilk defa bir Başbakan toplantı masasının başına tek başına oturarak toplantıyı tek başına yönetmiştir. Bundan sonra yapılan toplantılarda da aynı düzen takip edilmiştir. Hâlbuki daha önceki YAŞ toplantılarında masanın başına Başbakan ile birlikte Genel Kurmay Başkanı oturmaktaydı. EK-A'daki fotoğraflar[457] yaşanan bu değişimi açıkça ortaya koymaktadır.

---

[453] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 34.
[454] İlhan Uzgel, Ulusal Çıkar ve Dış Politika, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 137.
[455] Özcan a.g.e., s. 66.
[456] Söz konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri' konu başlığı altında yer almaktadır.
[457] Sabah Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/08/02/yasta-yeni-duzen (Erişim tarihi: 10.12.2013).

Yaş ile ilgili yasal düzenlemelerin yanısıra askeri yargının görev alanını yeniden tanımlayan düzenlemeler yapıldı, YÖK, RTÜK ve DGM'lerdeki (2004 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir) askeri üyeler bu üyeliklerden çıkartıldı. Bunlara ek olarak, askeri ve savunma harcamalarının şeffaflığını artıran tedbirler alındı. Askeri harcamalar üzerinde sivil otoritelerin denetimini sağlayan yasal düzenlemeler yapılmış, TSK'nın Sayıştay'ın hukuki denetimine tâbi olması sağlanmıştır.[458]

Sivil otoritenin ulusal güvenlikteki ağırlığını artırmaya yönelik ayrıca '*darbelere ortam hazırlamakla*' suçlanan EMASYA Prokolü kaldırılmış, valilere daha fazla yetkiler verilerek sivil otoritenin askeri operasyonlarda daha etkin olması sağlanmış ve birden fazla ili içeren olaylara müdahale yetkisi Bakanlar Kurulu'na aktarılmıştır. Ulusal güvenlik politikalarında sivil otoritenin etkisini ve rolünü daha da artırmak adına 2006 yılında 3056 sayılı '*Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun'* ile Başbakanlık teşkilatı altında Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuş[459] ve Terörle Mücadele Yüksek Kurulu'na sekretaryalık yapmaya başlamıştır. Buna ek olarak Şubat 2010 tarihinde 5952 Sayılı Yasa ile Başbakanlık'a bağlı olacak şekilde "*terörle mücadelede politika ve stratejiler üretmek, stratejik istihbaratı değerlendirmek ve alınan tedbirlerin uygulanmasında koordinasyonu sağlamak*" amacıyla Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) kurulmuştur.[460] Bu amaç için başta 'gizli' olan '*Terörle Mücadele ve Demokratikleşme Strateji Belgesi*' ile çeşitli belgeler ve raporlar KDGM tarafından hazırlamaktadır. Ayrıca bu kurum bünyesinde başkanlığını güvenlikten sorumlu Başbakan Yardımcısı'nın yürüttüğü ve sivillerin ağırlıklı olduğu Terörle Mücadele Koordinasyon Kurulu (TMKK) kurulmuştur.[461]

Ulusal güvenlikte askeri bürokrasinin ağırlığını azaltmaya yönelik en son yapılan yasal düzenleme ise, TSK İç Hizmet Kanunu'nda olmuştur. Mezkûr kanunun 35. maddesinde yer alan "*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır*" ifadesi, "*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurtdışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, TBMM kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın*

[458] Söz konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri' konu başlığı altında yer almaktadır.
[459] T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sisitemi Resmi İnternet Sayfası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3056.pdf (Erişim tarihi:15.12.2013).
[460] Resmi Gazete, Sayı 27511, 4 Mart 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100304.htm (Erişim tarihi:15.12.2013).
[461] Resmi Gazete, Sayı 27511, 4 Mart 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100304.htm (Erişim tarihi:15.12.2013).

sağlanmasına yardımcı olmaktır"[462] şeklinde değiştirilerek TSK'nın görev alanı yeniden tanımlanmıştır.

İşte yapılan tüm bu yasal ve anayasal düzenlemeler II. Meşrutiyet'ten bu yana ulusal güvenlik politikalarında askeri bürokrasinin daha baskın olduğu 'güvenlik elitinin' yerine sivil bürokrasinin daha baskın olduğu bir 'güvenlik elitinin' ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni oluşan sivil ağırlıklı bu '*güvenlik elitinin'* askeri kanadını temsil edenlerin Türkiye'nin ulusal güvenlik poltikalarında oynadıkları rolün azaldığını gösteren bir örnek de TSK'nın üst düzey mensuplarının daha önceleri sıklıkla yazılı ve görsel medyaya verdikleri demeçlerin sayıca çok azalmasıdır. Daha önceleri kuvvet komutanları ile çeşitli ordu komutanları medyaya Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik konularda çeşitli demeçler verirken, günümüzde bu tür demeçler sadece TSK'yı en üst düzeyde temsil eden Genel Kurmay Başkanı'ndan gelmekte ve verilen demeçler ise daha az sıklıkla olmaktadır.

Güvenlik 'elitininin' kompozisyonunda yaşanan bu değişime paralel olarak Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı geleneksel ulusal güvenlik perspektifinin diğer parametrelerinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Ulusal güvenlik sorunlarına sadece askeri güvenlik penceresinden yaklaşıldığı, askeri tedbirlerin ön plana çıkarıldığı ulusal güvenliğin yerini güvenliğin sadece askeri boyutunun değil, siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının da olduğu bir ulusal güvenlik almaya başlamıştır. Ulusal güvenliğin çeşitli boyutlarla ele alınmaya başlanmasıyla birlikte ulusal güvenlik sorunlarının da olağandışı yöntem ve araçlar yerine, olağan yöntem ve araçlarla çözümlenmesi amaçlanmıştır.

31 Mayıs 2007 tarihinde Harp Akademileri Komutanlığı'nda 'Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler' konulu bir sempozyum düzenlenmiştir. Sempozyumda 25'inci Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Yaşar BÜYÜKANIT'ın yaptığı konuşma yakın zamanda da Türkiye'nin yeni ulusal güvenlik duruşuna ışık tutar niteliktedir (Büyükanıt, 2007):

> "*…Güvenlik algılamalarında meydana gelen değişimin en önemli sebeplerinden birisi, tehdidin tek boyutlu, devletten devlete olma klasik konumundan çıkarak, asimetrik ve çok boyutlu bir konuma ulaşmasıdır…2003 yılında meydana gelen 14 savaş içinde çatışan her iki tarafın devlet olduğu tek bir savaş meydana gelmiştir: ABD-Irak Savaşı. bu durumdan anlaşıldığı üzere yeni dönemde savaşan aktörler değişmiştir… Güvenlik, hepinizin çok iyi bildiği gibi, çok boyutlu bir kavramdır. Bugün artık güvenliği, içinde*

[462] Söz konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri' konu başlığı altında yer almaktadır.

sadece askerî değil, siyasi, hukuki, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etmenlerin olduğu bir çerçevede tanımlamak gerekmektedir…"[463]

Ulusal güvenliğin çeşitli boyutlarıyla ele alınıp değerlendirilmesi konusunda askerlerin yanı sıra sivil otoritenin de bu yönde önemli açıklamaları olmuştur. Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler, Ocak 2013'te Gölbaşı'ndaki Vilayetler Evi'nde düzenlenen Valiler Buluşması Açılış Töreni'ndeki konuşmasında şu şekilde konuşmuştur:

"…Uzun yıllardır devletimizin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, anayasal düzenine kasteden iç ve dış destekli terör örgütleriyle mücadele ediyoruz. Devletin, hükümetin ildeki temsilcileri olarak devletimizin bekasını, milli birlik ve beraberliğimizi ülkemizin bölünmez bütünlüğünü en büyük öncelik olarak görüyoruz.
Terörle mücadelemiz bundan sonra da aynı azim ve kararlılıkla çok boyutlu ve kapsamlı olarak devam edecektir. Terörle mücadelenin güvenlik boyutunun yanında ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarının da dikkate alınması gerektiğine inanıyoruz.
Demokrasimizi güçlendiren, temel hak ve özgürlükleri genişleten, terörün beslendiği kaynakları kurutan, milli birlik ve kardeşliğimizi pekiştiren proje ve çalışmalara önem ve öncelik vereceğiz…."[464]

Buna benzer bir açıklamayı da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül şu şekilde yapmıştır:

"… Terörle mücadele uzun soluklu bir mücadeledir ve sadece güvenlik boyutuyla değil ekonomik, sosyal, kültürel boyutlarıyla da yürütülmektedir. Bu mücadele, büyük acılar yaşansa da müsamaha gösterilmeden, kararlılıkla ve hassasiyetle devam edecektir..."[465]

Öte yandan KDGM de güvenliğin çok boyutlu anlayışının bir neticesi olarak 2010 yılında kurulmuş ve bu güvenlik anlayışı ile faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Nitekim mezkûr kurumun yasalaşma faaliyetlerinin ilk ele alındığı 20.05.2009 tarihli TBMM İçişleri Komisyonu'nda söz alan dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay Türkiye'nin yeni güvenlik anlayışına şu sözlerle atıfta bulunmuştur:

"… Güvenlik bir insanın en temel hakkıdır. Bu temel hakkın ihlal edilmesi halinde, diğer hakların korunması ve geliştirilmesinin mümkün olamayacaktır. Bu konudaki çalışmalarda güvenlik-özgürlük dengesinin demokrasi ve hukuk yoluyla teminat altına alınmasının, güvenlik çalışmalarının temelini oluşturmaktadır.

---

[463] Yaşar Büyükanıt, 'Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler, **Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Açılış Konuşması**, 31 Mayıs–1 Haziran, Harp Akademileri, İstanbul, 2007.
[464] T.C. İçişleri Bakanlı Resmi İnternet Sayfası, **2013/20 no'lu İçişleri Bakanlığı Basın Açıklaması**, http://www.icisleribasin.gov.tr/default_b0.aspx?id=4 (Erişim tarihi:15.12.2013).
[465] Anadolu Ajansı Resmi İnternet Sayfası, http://www.aa.com.tr/tr/haberler/85083--mucadele-kararlilikla-devam-edecek (Erişim tarihi:16.12.2013).

> Günümüz dünyasında pek çok konunun, birbirine irtibatlı olması nedeniyle tek bir boyuta indirgenemeyecektir. Uzun vadeli güvenlik ve kamu düzeni vizyonunun demokrasi, özgürlük ve insan hakları kavramlarının merkeze alınarak hayata geçirilebilecektir
> Güvenlik, insani, siyasi, sivil, askeri, ekonomik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik yönleriyle bütün halde ele alınmalıdır.
> Terörizm ile özgürlük ters orantılı olup birinin zaferinin diğerinin yenilgisi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, terörle mücadelede en sağlıklı yöntemi, insan haklarına dayanan demokratik hukuk devletinin tüm kurum ve kurallarını hâkim kılmak ve çalıştırmaktır. Bütün dünyada temel hak ve özgürlük alanları daraltılırken, Türkiye demokrasisini geliştirmek yolunda çok büyük adımlar atmıştır. Demokrasiyi, özgürlükleri, hukuku istismar ederek Türkiye'nin hukuk ve demokrasi yolunda geri adım atmasını bekleyen varsa, beyhude bekleyeceklerdir. Biz, özgürlük alanlarını genişleterek gelişeceğiz. Bütün vatandaşlarımız eşit hak ve hürriyetlere sahiptir. Demokrasi dairesi geniştir, siyasi kanallar açıktır ve açık olacaktır. Bu dairede herkesin kendini ifade etme hakkı ve imkânı vardır. Türkiye'nin meselelerinin çözümsüz olmadığına inanıyoruz. Çözümsüzlüğü, kesinlikle çözüm olarak kabul etmiyoruz. Biz istiyoruz ki kimse teröre bulaşmasın, terör nedeniyle hayatını kaybetmesin. Terörsüz bir hayatı istiyoruz ve güçlü bir siyasi iradeyle bu mümkündür diye düşünüyoruz. Bu güne kadar sosyal ve ekonomik alanda yaptığımız reformlar, bölgesel adaleti sağlamak için attığımız dev adımlara ilaveten daha kuşatıcı adımlar atmayı planlıyoruz. Sorunlarımızın çözümü için bugüne kadar yapılanlardan daha fazlasını yapmak istiyoruz. Ne yapacaksak mutlaka hak, hukuk ve hürriyetler ekseninde yapmak istiyoruz…"[466]

İşte 1998 Cardiff Zirvesi sonrası yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle ilk olarak güvenlik aktörlerinin kompozisyonunda yaşanan değişimle başlayan yeni güvenlik anlayışı hukuksal, toplumsal ve siyasal alanlarda yapılan diğer yasal ve anayasal düzenlemeler ve değişikliklerle ivme kazanarak devam etmiştir. Siyasal, hukuksal ve toplumsal alanda yapılan reformlarla önemli bir '*demokratikleşme*' sürecine giren Türkiye'nin ulusal güvenliği buna paralel olarak büyük bir dönüşüm yaşamıştır

Olağandışı yöntem ve araçlar yerine olağan yöntem ve araçların kullanıldığı ve güvenliğin çeştili boyutlarıyla ele alınmaya başlandığı 1998 sonrasındaki ulusal güvenlik yansımaları, en çok ifade ve düşünce hürriyeti, işkenceye maruz kalmama hakkı ve gözaltı, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel hak ve hürriyetlerle tüm bu hak ve hürriyetlerin doğrudan veya dolaylı bir parçası olduğu '*Güneydoğu meselesi'* ile terörle mücadele konularında yapılan reformların birer sonucudur. Tüm bu konularda yapılan değişiklik ve düzenlemeler Türkiye'nin ulusal güvenliğinde yaşanan değişimi çok açık bir şekilde anlatmaktadır.

Bu değişimin gerçekleşmesinde en çok Kopenhag siyasi kriterleri adına ifade ve düşünce hürriyeti alanında yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerin önemli rolü olmuştur. Zira ifade ve düşünce hürriyetinin Türkiye'nin ulusal güvenliğiyle güçlü bir

[466] T.C. İçişleri Bakanlı Resmi İnternet Sayfası, **2009/54 no'lu İçişleri Bakanlığı Basın Açıklaması,** http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx/images3/images3/ortak_icerik/www.icisleri/94%20d%C3%B6nem%20kkursu/default.icisleri_2.aspx?id=1725 **(**Erişim tarihi:16.12.2013).

ilişkisi bulunmaktadır. Nitekim daha önce belirtildiği gibi, 19 Mart 2001 tarihli ilk Ulusal Program'da Türkiye tarafından yapılacak yasal ve anayasal değişikliklerin neler olduğunu açıklamadan önce bu konularda yapılacak değişikliklerin "*toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliğin korunmasını da öngören ölçütler ile lâik ve demokratik Cumhuriyeti, üniter devlet yapısını ve millî birliği koruma kriterleri temelinde gözden geçirileceği*"[467] ifadesi kullanılmış ve yapılacak tüm bu değişikliklerin "bu anlayış çerçevesinde" yapılacağı belirtilmiştir.

Bu anlayış çerçevesinde yapılan yasal ve anayasal reformlarla, başta 1982 Anayasası olmak üzere, Türk Ceza Kanunu (TCK), Terörle Mücadele Kanunu (TMK), Siyasi Partiler Kanunu, RTÜK Kanunu (Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun), Basın Kanunu, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunu, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu gibi çeşitli kanunlar ile çeşitli yönetmeliklerde (Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik gibi) değişiklikler veya düzenlemeler yapılarak ifade ve düşünce hürriyetini kısıtlayan çeşitli maddeler ya kaldırılmış ya da ifade ve düşünce hürriyetini genişletecek yönde değiştirilmiştir. Yapılan tüm bu yasal ve anayasal reformlar, genelgeler ve emirlerle güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına ifade ve düşünce hürriyeti alanında yapılan reformların genel amacı ifade ve düşünce hürriyetinin AB standartlarına getirip genişletilmesi ve korunması amaçlanmıştır. Bu amaçla ifade ve düşünce hürriyetini kısıtlayıcı 'soyut' ifadeler kaldırılmış yerlerine daha fazla 'somut' ifadeler konulmuştur. Bu '*somutlaştırma*' çalışmalarının ilk olarak 1982 Anayası'nın bu konuyla ilgili maddelerinde gerçekleşmiştir. Anayasa'da ifade ve düşünce hürriyeti ile ilgili yapılan 'somutlaştırma' çalışmalarına daha sonra yukarıda adı geçen kanunlarda ve yönetmeliklerde yapılan değişik ve düzenlemeler ile devam edilmiştir.

İfade ve düşünce hürriyeti ile ilgili konuları 'somutlaştırma' veya bu konulara 'somut bir içerik' kazandırma adına yapılan reformlara bakıldığında, ifade ve düşünce hürriyetinin şu ifadeler ile genişletildiği görülmektedir: "'…*hiçbir düşünce ve mülahazanın*' yerini '… *hiçbir faaliyetin*'; *'… amacıyla*' ibaresi yerine '… *amaçlayan faaliyetler'; '… Türklüğü*' ibaresi yerine '… *Türk Milleti*', '… *Cumhuriyeti*' ibaresi yerine de '… *Türkiye Cumhuriyeti Devleti*' iibaresi, '… eylemler' genel ifadesi yerine 'şiddet' ve 'cebir' şartlarını da getiren ek ibareler, '… *halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin*

[467] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi,** http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2013).

ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek…' gibi soyut ifadelerin '… k*amu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde…'* ifadelerle[468] somutlaştırmasını sağlayan bu veya benzeri ibareler veya ifadeler.

Bu 'somutlaştırmanın' yanı sıra, ceza müeyyidesi içeren söz konusu kanunların ilgili maddeleri de değişikliğe uğramış, 'yüksek' veya 'ağır' ceza verilmesinin önü yasal olarak kapatılmıştır. Bazı durumlarda ise, ilgili kanunun düzenlediği bazı cezai müeyyideler ve yasaklar tamamen kaldırılmıştır. Örneğin, Ekim 2001 de yapılan anayasal değişiklikler kapsamında düşünce özgürlüğüyle ilgili olarak, 1982 Anayasası'nın 26.maddesindeki ifade özgürlüğü AİHS'ye uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiş ve bu düzenleme neticesinde , "*Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz*" ile başlayan fıkra kaldırılmıştır.[469] Yapılan bu anayasal değişiklik daha sonra çeşitli kanunlarda (RTÜK Kanunu, Basın Kanunu gibi) yapılan değişikliklerle uygulama alanı bulmuştur.

İlgili Anayasa maddeleri ile kanunlarda yapılan değişiklikler neticesinde terör örgütü propagandası yapma suçunun kapsamının daraltılması yaşanan bu 'somutlaştırma' sürecinin geldiği boyutu göstermesi açısından önemlidir. Yapılan değişikliklerle, "*cebir, şiddet ve tehdit içeren yöntemleri meşru gösterecek ve övecek*" ifadesi eklenerek cebir, şiddet ve tehdit içermeyen ifadeler suç kapsamından çıkarılmıştır. Böylece, "*Sayın Öcalan*" diye bahseden yazılar, suç olmaktan çıkarılmıştır. "*Sayın Öcalan*" ifadeleri bugün Türkiye'de bazı siyasetçiler özellikle Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)'ne mensup siyasetçiler ile bu partiye yakın vatandaşlar tarafından sürekli olarak kullanılmaktadır. Bu ve buna benzer ifadeler geçmişte kullanıldığında bireyler adli soruşturma/kovuşturma ve çeşitli adli cezalara muhatap olurken günümüzde hiçbir adli soruşturma veya kovuşturmaya konu olmamaktadır. Bugün gelinen noktada 'Sayın Öcalan' ifadelerinin yanı sıra '*Kürdistan*', '*Kürdistan vekilleri'*, '*Türkiye Kürdistanı'* gibi ifadeler ile yeni doğan çocuklara verilen 'Kürdistan' ismi bile artık rahatlıkla kullanılmakta ve kullananlar hakkında herhangi bir adli soruşturma açılmamaktadır. Örneğin CNN Türk adlı televizyon kanalında 18 Kasım 2013 tarihinde canlı yayınlanan 5N1K adlı bir programa katılan BDP Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir "*Nasıl bu zamana kadar Kuzey Irak derken Kürdistan dediysek, Türkiye'nin güneydoğusuna da*

[468] Söz konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'İfade ve Düşünce Hürriyeti' adlı konuda yer almaktadır.
[469] Söz konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'İfade ve Düşünce Hürriyeti' adlı konuda yer almaktadır.

Türkiye Kürdistanı dememizde hiç bir mahsur yoktur"[470] diyerek Türkiye'de ilk defa bu kelimeyi kullanan kişi olmuştur. Gerçi bu ifadenin kullanılmasına giden süreç Mesut Barzani ile Şivan Perver'in Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'nın davetiyle 16 Kasım 2013 tarihinde Diyarbakır'da yapılan toplu açılış törenine katılmasıyla başlamıştır. Zira Başbakan Erdoğan bu açılışta yaptığı bir konuşmada Mesut Barzani'ye '*Hoş geldin'* deme adına "*Diyarbakır'a hoşgeldiniz. Sizin şahsınızda Kuzey Irak Kürdistan bölgesindeki kardeşlerimizi de selamlıyoruz*" demiştir. Ulusal güvenlikten sorumlu Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay da aynı günde Diyarbakır'da Habertürk Televizyonu Ankara Temsilcisi Nilgün Balkaç ile canlı yayında konuşurken bu ifadenin Başbakan tarafından kullanılmasının planlı ve önceden kararlaştırıldığını şu şekilde ifade etmiştir: *"Kürdistan kelimesini kullanıp kullanmamayı tartıştık ve bugün kullanıldı. Bu ifade, uluslararası alanda kullanılıyor ama Türkiye'de kullanmayalım gibi söylemler vardı, bugün burada hepsi kullanıldı, bütün sınırları aşıp gidiyoruz, Türkiye rahatlıyor ve çözüm süreci yürüyor*."[471]

Başbakan Erdoğan'ın bu ifadeyi kullanması Mesut Barzani tarafından çok olumlu karşılanmıştır. Mesut Barzani 17 Kasım 2013 tarihinde Kürtçe yayın yapan TRT 6 kanalında yayınlan '*Yek ü Yek Siyaset'* adlı porgramda verdiği demeçte *"Başbakan'ın 'Kürdistan' demesinden çok hoşlandım, Çünkü Irak Anayasası'nda da adı Kürdistan bölgesidir. Kuzey Irak demek doğru değildir. Bu da bir adımdır, Başbakan'ın attığı bir adımdır. Bu bizi daha da yakınlaştıracaktı.*"[472]

'Kürdistan' ve '*Türkiye Kürdistanı'* gibi ifadeler bu tarihten sonra daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Adalet ve Kalkınma Partisi Diyarbakır Milletvekili ve 2014 Yerel Seçimlerde bu partiden Diyarbakır Büyükşehir Belediye adayı olan Galip Ensarioğlu 2 Aralık 2013 tarihli 5N1K televizyon programında "…*Türkiye'de Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın adı Kürdistan'dır*"[473] demiştir. Bu ve buna benzer ifadeler TBMM çatısı altında da kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim TBMM Genel Kurulu'nda 2014 yılı bütçe görüşmelerinin 11'inci turunda BDP adına konuşan milletvekili Mülkiye

[470] CNN TÜRK Resmi İnternet Sayfası, http://tv.cnnturk.com/video/2013/11/19/programlar/5n1k/diyarbakirda-tarihi-bulusma-5n-1k-18-11-2013/2013-11-18T1930/index.html (Erişim tarihi: 20.12.2013).
[471] Habertürk Resmi İnternet Sayfası, http://video.haberturk.com/haber/video/kurdistan-kelimesini-cok-tartistik-ama/104235 (Erişim tarihi: 20.12.2013).
[472] Radikal Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.radikal.com.tr/dunya/barzani_basbakanin_kurdistan_demesi_cok_hosuma_gitti-1161513 (Erişim tarihi: 20.12.2013) ve Youtube video paylaşım sitesi, http://www.youtube.com/watch?v=qCGg8GMJJ2o (Erişim tarihi: 20.12.2013).
[473] CNN Türk Resmi İnternet Sayfası, http://tv.cnnturk.com/video/2013/12/04/programlar/5n1k/turk-diye-bir-irk-yok-ak-parti-adaylari-yerel-secim-egitim-sistemi-5n-1k-03-12-2013/2013-12 03T1930/index.html (Erişim tarihi: 20.12.2013).

Birtane konuşmasına, partisinin tutuklu milletvekillerinin adlarını sayarak başlayıp *"Bütçe görüşmeleri sadece demokratik katılımcılığı ihlal ediyor değil, aynı zamanda Türkiye ve Kürdistan milletvekillerinin katılımını da engellemektedir*" demiştir.

İfade ve düşünce hürriyetinde yaşanan *'genişleme'* sadece siyaset alanında değil toplumsal ve kültürel başta olmak üzere diğer alanlarda da yaşanmıştır. Örneğin 1990'lı yıllarda yurt dışında verdiği konserler sırasında kullandığı bazı ifadelerden dolayı *'Türkiye Cumhuriyeti'ni alenen tahkir ve tezyif etmek*' ve '*Yasadışı örgüt üyelerine yardım ve yataklık etmek*' suç isnatlarıyla çeşitli adli soruşturma ve kovuşturma geçiren, '*Yasadışı örgüt üyelerine yardım ve yataklık etmek*' suçundan İstanbul DGM'ce 3 yıl 9 ay ağır hapis cezasına çarptırılan Ahmet Kaya'ya, 2013 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü[474] verilmiştir. Ahmet Kaya'ya verilen bü ödülün gerekçesi ise Kaya'nın " *Müziği, yorumu ve söylemiyle farklı görüşlerden çok sayıda insanı biraraya getirdiği*"[475] olmuştur.

Görüldüğü üzere Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına ifade ve düşünce hürriyeti alanında yapılan reformlar neticesinde önceden '*tabu*' olarak kabul edilen bazı kavramlar hiçbir adli soruşturma veya kovuşturma yaşanmadan farklı bireyler tarafından hatta Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı tarafından farklı yerlerde kullanılmaya başlanmıştır. Tüm bunlar Türkiye'nin ulusal güvenliğinde yaşanan dönüşüme birer somut örnek teşkil etmektedir.

Bu tür örneklere işkence ile mücadele ve gözaltı, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü ile diğer temel hak ve hürriyetler konusunda yapılan yasal ve anayasal reformlar sonrası da karşılaşılmaktadır. Örneğin, işkence ve kötü muamalenin daha çok "*terörist veya ayrılıkçı eylemlere*" katıldıkları şüphesiyle gözaltına alınan kişilerle ilgili olduğunu değişik yerlerde ve zamanlarda ifade eden AB, işkence ve kötü muamele ile mücadele bağlamında, yargılama öncesi gözaltıyla ilgili yasal prosedürleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin hükümleriyle ve Avrupa Mahkemesi'nin içtihatlarıyla acil olarak uyumlulaştırılması gereğinin altını sürekli çizmiştir. Bu bağlamda Türkiye 'işkenceye sıfır tolerans' politikası ile pek çok yasal ve anayasal reform gerçekleştirmiştir. İlk olarak, kamu görevlilerince bireylere karşı işkencenin, kötü muamelenin ve yetki suistimalinin yeniden tarifini yapmış ve bu tür suçları işleyen kamu

[474] Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü 1995 yılından bu yana düzenli olarak Türk kültür ve sanat yaşamına önemli katkılarda bulunan, Türkiye'nin kültür ve sanatının yücelmesine çalışan Türk vatandaşı ve yabancı uyruklu kişiler ile kurumlara, devlet adına onurlandırmak ve özendirmek amacıyla Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü verilmesi öngörülmüştür. Ayrıntı için bkz.: 20 Ocak 1995 tarihli ve 22177 sayılı Resmi Gazete: http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22177.pdf

[475] T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.tccb.gov.tr/aciklamalar/252/87494/kultur-ve-sanat-buyuk-odulleri.html (Erişim tarihi: 20.12.2013).

görevlileri için veya işkence üzerine yanlış rapor düzenleyen sağlık personeli için daha yüksek cezalar öngörülmüş, daha sonraları ise, işkence yapmakla suçlanan kamu görevlisinin dava edilmesi için "zaman aşımı" ortadan kaldırılmış, işkence ve kötü muameleye ilişkin mahkûmiyet kararlarının tecil edilmesinin ve para cezasına çevrilmesinin önüne geçilmiş, tüm kamu görevlilerinin işkence ve kötü muamele iddialarında idari izin prosedürü kapsamı dışında tutularak yargılanmalarına imkân sağlayacak düzenlemeler yapılmış, gözaltına alınan kişilerin tıbbi muayenelerinin doktor talep etmedikçe, polis veya jandarma gözetimi olmadan yapılması sağlanmış, sorgulama odalarının siyaha boyanması ile sorgulama esnasında sanığın yüzüne ışık tutulması yasaklanmış, tüm polis merkezlerini pek çok yerine kamera konulmuş ve bazı Terörle Mücadele Şube Müdürlük'lerinin gözaltı ve ifade alma odalarına, görsel-işitsel kayıt sistemleri kurulmuştur[476]. Tüm bu reformmlar neticesinde işkence ve kötü muamele vakalarında ciddi biçimde azalma olmuştur.

Örgütlenme ve toplanma özgürlüğü alanını genişletme adına ise ilk olarak Siyasi Partiler Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılarak siyasal partilerin kapatılması zorlaştırlmış, üye olma şartları esneklendirilmiş, yurt içi ve yurt dışında teşkilatmaları kolaylaştırılmıştır.[477] Mezkûr kanunda yapılan değişiklik en çok sık sık kapatılan 'etnik milliyetçiliğe' dayalı politikalar güden partilere yaramıştır. Parti politkasının temeli olarak '*Kürt millliyetçiliğini'* temel alan Demokratik Toplum Partisi (DTP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) gibi partiler Anayasa Mahkemesi tarafından çeşitli gerekçelerle kapatılmıştır. Bu partilerin ardılı olarak 2 Mayıs 2008 tarihinde Barış ve Demokrasi (BDP) kurulmuştur. Bu partinin PKK ve 'Kürt miiliyetçiliği' konusunda politikaları ve söylemleri daha 'güçlü' ve 'kararlı' olmasına rağmen DTP ve HADEP gibi seleflerinin yaşadığı sondan muaf bir biçimde siyasal hayatını sürdürmesi örgütlenme özgürlüğünde yapılan bu reformların bir neticesidir.

Ayrıca 3 Ocak 2014 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na 'Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi' adı altına bir siyasi parti kurulması için kuruluş dilekçesi verilmiş ve bu dilkekçeye verilen olumlu cevap neticesinde söz konusu parti Nisan 2014 itibariyle siyasi hayatta resmen yer almaya başlamıştır.[478]

---

[476] Söz konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'İşkence ile Mücade ve Göz Altı' adlı konuda yer almaktadır.
[477] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü' adlı konuda yer almaktadır.
[478] Radikal Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye_kurdistan_demokrat_partisine_bakanliktan_onay-1188277 (Erişim tarihi: 30.04.2014).

Siyasi Partiler Kanunu dışında bu alanda yapılan önemli yasal ve anayasal düzenlemelerin bazıları da dernek kurma hakkında olmuştur. Yapılan söz konusu düzenlemelerle dernek kurma ve derneklere üye olma kolaylaştırılmış ve anayasal güvence altına alınmış, dernek kapatma sebepleri sınırlandırılmış, derneklerin kurulmasında ya da görsel ve işitsel faaliyetlerinde dini, etnik veya dile dayalı sınırlamalar kaldırılmıştır[479]. Bunun dışında "*Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak*" amacı çerçevesinde dernek kurulması yasağı ile derneklerin tüzük ve diğer dernek mevzuatının yazımında ve yayınlanmasında, genel kurullarında, özel veya resmi açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dilleri, dernekçe düzenlenen veya dernek adına iştirak edilen açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dillerle yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilanı, beyanname ve benzerlerini, mühür ve başlıklı kâğıtlarda dernek isminden ve varsa işaretinden başka isim ve işaretleri kullanmaları yasağı kaldırılmıştır.[480] Dernekler konusunda yapılan bu reformlar neticesinde Türkiye'de özellikle 'siyasi' veya 'kültürel' temelli pek çok dernek kurulmuştur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında da önemli reformlar yapılarak, bu hakkın özüne dokunabilecek müdahelelerin önüne geçilmiş ve sivil toplum oluşumlarının siyasal yaşamdaki rolleri güçlendirilmiştir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, devlete ve rejime yönelik tehdit algılamasına bağlı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi ve yasaklanması hükümler ile dernek, vakıf, sendika ya da odaların amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmalarını yasaklayan hükümler kaldırılmış, terör örgütleriyle bağlantılı yapılan toplantı ve gösterilerde cebir ve şiddeti meşru görme ve övme dışındaki durumlar suç kapsamından çıkarılmıştır.[481] Bu konuda yapılan reformlar da Türkiye'nin güvenlik anlayışında '*güvenlikleştimeden*' '*güvenlik dışı bırakmaya'* doğru hızlı bir yönelişin olduğunu açıkça göstermektedir.

İfade ve düşünce hürriyeti, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü dâhil tüm temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili yapılan anayasal değişiklik söz konusu yönelişin anayasal boyutunu ortaya koyması açısından önemlidir. Ekim 2001 tarihinde

[479] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü' adlı konuda yer almaktadır.
[480] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü' adlı konuda yer almaktadır.
[481] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü' adlı konuda yer almaktadır.

1982 Anayasası'nın 13. maddesinde yapılan bu değişiklikten önce devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması gibi sebepler nedeniyle ve Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle mutlak haklar (yaşam hakkı gibi) temel hak ve hürriyetler sınırlanabilmekteyken, yapılan değişiklikle, genel sınırlama sebeplerinin tümü bu maddeden çıkarılmış, bunun yerine her temel hak ve hürriyetlerin, "*yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak*" sınırlandırılabileceği ilkesi getirilmiştir.[482] Bunun dışında, "*yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak*" yapılacak sınırlandırmaların dahi, bir temel hak ve hürriyetin "*özüne dokunmaması*" ve "*ölçülülük ilkesine aykırı olmaması*" şeklinde yapılması öngörülmüştür.[483]

Özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti gibi haklar ve özgürlüklerde yapılan değişiklerle bu hakların sınırlandırılma durumu daha somut ve daha dar konuma gelmiştr. Yapılan düzenlemeler neticesinde bu hak ve özgürlükler sadece "*milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması*" sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak sınırlanabilecektir[484]. Bu hak ve özgürlüklerde yapılan değişiklikler ve düzenlemeler Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı dönüşümün önemli somut örnekleridir.

'*Güvenlikleştirme*' yerine '*güvenlik dışı bırakmanın'* hâkim olmaya başladığı bu yeni ulusal güvenlik perspektifinde güvenliğin çok boyutlu olarak ele alınması en fazla 'güneydoğu meselesi' ile terörle mücadele konusunda olmuştur. Zaten yukarıda adı geçen tüm temel hak ve hürriyetlerde yapılan yasal ve anayasal değişikliler ve düzenlemeler dolaylı veya doğrudan bu konunun birer önemli parçası ve içeriğidir.

Bu konuda da çok önemli yasal ve anayasal reformlar yapılmıştır. İlk olarak OHAL Bölge Valiliği ve DGM'ler lağvedilmiş, ölüm cezası savaş durumu hariç her türlü şartta ve durumda kaldırılmıştır. 2003 yılında, (savaş durumu hariç) ölüm cezası kaldırılması ile bundan ilk faydalanan Abdullah Öcalan olmuştur. Zira Abdullah Öcalan

[482] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'Diğer Temel Hak ve Hürriyetler' adlı konuda yer almaktadır.
[483] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'Diğer Temel Hak ve Hürriyetler' adlı konuda yer almaktadır.
[484] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Demokratik Hukuk Devleti' ana başlığı altındaki 'Diğer Temel Hak ve Hürriyetler' adlı konuda yer almaktadır.

29 Haziran 1999'da silahlı terör örgütü kurmak ve yönetmekten idama mahkûm edilmişti. Ancak idam cezasının kalkmasıyla Öcalan'ın cezası müebbet hapise çevrilmiştir. Ölüm cezası daha sonra ise savaş durumu da dâhil olmak her türlü şartta ve durumda kaldırılmıştır.

Bu konuda yapılan diğer reformlar neticesinde, Kürt kökenli vatandaşların çocuklarına q, w, ve x harflerini kullanmadan Kütçe isim verme olanağı getirilmiş, terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddî zarara uğrayan kişilerin zararları karşılanmaya başlanmış, evleri yakılan ve bir şekilde göçe zorlanan köylülerin tekrar köylerine dönmeleri için teşvikler verilmeye başlanmıştır.[485] Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) olarak adlandırılan bu proje ile yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalanların gönüllü olarak geri dönmelerini kolaylaştırmak ve geri döndükleri köylerindeki gerekli sosyal ve iktisadi alt yapıyı oluşturmak amaçlanmıştır. Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illerinden toplam 62 bin 448 haneden 386 bin 360 kişi güvenlik kaygılarıyla köylerden göç etmiş, bunlardan 187 bin 861'i bu proje kapsamında geri dönmüş ve yukarıda adı geçen 14 il valiliğine 1999–2012 yılları arasında toplamda 146 milyon 15 bin TL ödenek aktarılmış ve Terör Zararlarının Karşılanması Hakkında Kanun çerçevesinde de mağdurlara 3 milyar 53 milyon 472 bin 759 TL ödeme yapılmıştır.[486]

Yapılan reformlar ile ayrıca Kürtçe dil kursları açılmış, çeşitli devlet üniversitelerinde (Artuklu Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Siirt Üniversitesi gibi) Kürtçe ile Kürt kültürü ile ilgili enstitüler ve merkezler kurulmuş, Kürtçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla açılan tezsiz yüksek lisans programı açılmış, cezaevlerinde Türkçe dışında dillerin kullanılmasının yasal olarak düzenlenmesinden sonra Kürtçe'nin ziyaretçi zamanlarında kullanılmasının önü açılmış, 24 saat Kürtçe yayın yapacak ulusal bir televizyon kanalı TRT- 6, 1 Ocak 2009 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.[487] TRT-6'nın resmi açılış töreninde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan birkaç Kürtçe kelime dahi kullanmıştır.[488] 1990'lı yıllarda Kürtçe kaset çıkarmak, Kürtçe müzik dinlemek bile adli soruşturma ve kovuşturma ile neticelenirken, Türkiye'de devlet eliyle

[485] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Güneydoğu Meselesi ve Terörle Mücadele' adlı konu başlığı altında yer almaktadır.
[486] TBMM Resmi İnternet sayfası, **7/22433 sayılı Yazılı Soru Önergesi'ne İçişleri Bakanlığı tarafından verilen cevap**, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-22433sgc.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2013).
[487] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Güneydoğu Meselesi ve Terörle Mücadele' adlı konu başlığı altında yer almaktadır.
[488] Söz konusu konusu bilgilerin ayrıntısı ve kaynağı bu tezin 'Güneydoğu Meselesi ve Terörle Mücadele' adlı konu başlığı altında yer almaktadır.

24 saat Kürtçe yayın yapan televizyon kanalı açılmış ve söz konusu bu kanalda yayınlamak için Kürtçe diziler bile yapılmaya başlanmıştır. Bir devlet televizyon kanalı olan TRT 6 dışında ulusal veya yerel olarak Kürtçe yayın yapan pek çok özel kanal açılmıştır.

Ayrıca Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'da yapılan değişiklikle seçimlerde Türkçe'den başka bir dil kullanılmasıyla ilgili yasak kaldırılarak seçim kampanyaları süresince Türkçe'den başka dillerde yazılı ve sözlü reklam verilebilmesinin önü açılmıştır. Bu yasal değişiklikten önce yapılan 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde, Milletvekili Seçimi Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu kapsamında, siyasi hayatta Türkçe dışında diğer herhangi bir dilin kullanılması yasak olmasına rağmen, bazı siyasetçiler ve siyasi partiler seçim kampanyalarında Kürtçe kullanmışlar ve bu duruma karşı herhangi bir adli veya idari soruşturma açılmamıştı.

Siyasal, toplumsal ve kültürel alanda yaşanan pek çok gelişmelere bir örnek de kişi isimlerinde yaşanmaya başlanmıştır. Yapılan reformlar neticesinde Kürtçe kökenli isimler kulanılmaya başlanmıştır. Bu konuda en çarpıcı örnek ise, '*Kürdistan*' isminin bir ebeveyn tarafından yeni doğan çocuklarına isim olarak verilmesinde Yargıtay'ın kararı önem arz etmektedir. Şanlıurfa'ya bağlı Hilvan İlçesi'nde yaşayan Yunus ve Elif Toprak çiftinin 1,5 yaşındaki kız çocuklarına verdikleri 'Kürdistan' ismi, Hilvan Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından çocuğu ve toplumu rencide edeceği gerekçesiyle 'Helin' olarak değiştirilmesi konusuna Toprak çifti bu kararı temyiz etmiş ve Yargıtay 18'inci Hukuk Dairesi de isim verme hakkının anne ve babaya ait olduğu belirterek yerel mahkemenin kararını bozmuştur.[489]

'Güneydoğu meselesi' ve terörle mücadele konusunda yaşanan süreç 2009 yılında açıklanan 'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' ile önemli bir dönemece girmiştir. Bu proje Kopenhag siyasi kriterlerinin ulusal güvenliğe yansımalarını somutlaştıran diğer önemli bir örnektir. Kopenhag siyasi kriterlerine uyum adına başlatılan "'*demokratikleşme' sürecinin bir devamı*"[490] olarak nitelendirilen bu proje ile "*temel hak ve özgürlüklerin standardını yükselterek demokratikleşme alanını genişletmek suretiyle her türlü görüşün barışçıl bir şekilde ifade edilebildiği, çözüm önerilerinin karşılıklı hoşgörü içinde tartışılabildiği, çoğulcu ve özgürlükçü bir ortam sağlanması ve karmaşık bir hale gelen terör sorunu karşısında çok boyutlu bir çözüm politikası geliştirilmesi ile*

[489] Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23718266.asp (Erişim tarihi: 23.12.2013).
[490] KDGM, a.g.e., s. 47,

Türkiye'nin demokrasi standartlarını yükselterek terörü sona erdirmek veya asgari düzeye indirmek amaçlanmıştır hedeflenmiştir."[491]

'Güneydoğu meselesi' ve terörle mücadele konusunda 'demokratikleşme' süreci ile başlayıp 'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' kapsamında devam eden süreç hükümet yetkililerinin Abdullah Öcalan ile yaptıkları görüşmeler neticesinde 2013 yılında farklı bir boyut kazanmıştır. 21 Mart 2013 tarihinde Diyarbakır'da yapılan Nevroz kutlamaları ve bu kutlamalar sırasında Öcalan'ın yazılı bildirgesinin okunması ile silahlı bir çatışmanın ve herhangi bir can kaybının yaşanmadığı bir döneme girilmiştir. Ancak bu dönemin ne kadar böyle süreceği veya bir 'barış' veya 'çözüm' getireceği konusunda soru işaretleri devam etmektedir.

Bu reformlar, uygulamalar ve gelişmeler dışında, yine 'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' kapsamında 30 Eylül 2013 tarihinde Başbakan'ın açıkladığı '*Demokratikleşme Paketi'* adı altında bu konuda reformlara devam edileceği belirtilmiştir. Bu paket kapsamında ilk olarak daha önce ilkokullarda kaldırılan '*And*' okuma uygulaması ortaokullar ile liselerde de kaldırılmış, yerleşim yerlerinin eski isimlerine kavuşması sağlanmıştır. Bu durum en çok Güney ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde daha önce Kürtçe olarak adlandırılan köylerin eskiden olduğu gibi bu isimlerle adlandırlmasının önünü açmıştır. Örneğin Siirt il sınırları içerisinde yer alan Aydınlar ilçesinin ismi, 6501 sayılı '*Bir Üniversite Adı ile Bir İlçe Adının Değiştirilmesi Hakkında Kanun*' kapsamında 7 Kasım 2013 tarihi itibariyle resmi olarak Tillo olmuştur.[492] Köy olarak da Tunceli'ye bağlı Güdeç köyünün ismi 11 Mart 2013 tarihinde 'Haceriye' olarak değiştirilmiştir.[493] Bunun dışında Tunceli'nin isminin 'Dersim', Bitlis'in Güroymak ilçesinin isminin ise 'Norşin' olarak değiştirilmesi konusunda TBMM'ye BDP milletvekili Altan TAN tarafından 22.11.2012 tarihinde kanun teklifi sunulmuştur.[494] Güroymak ilçesinin isminin 'Norşin' olarak değiştirilmesi İçişleri Bakanlığı'nca uygun görülüp TBMM'nin takdirlerine bırakılmıştır.[495]

30 Eylül 2013 tarihinde açıklanan 'demokratikleşme paketi', kapsamında Türkiye yasal düzenlemeler yapmaya devam etmiştir. 3 Mart 2014 tarihinde 'Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair

---

[491] KDGM, a.g.e., s. 47-48.
[492] Resmi Gazete, Sayı 28814, 7 Kasım 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/201311072.htm (Erişim tarihi: 25.12.2013).
[493] 1263 sayılı İçişleri Bakanlığı Onayı.
[494] TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1003.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2013).
[495] TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1003.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2013).

Kanun Tasarısı'[496] TBMM'de kabul edilmiş ve onay için Cumhurbaşkanlık makamına sunulmuştur. Bu kanun ile hem yerel hem de genel seçimlerde her türlü propaganda Türkçe'nin yanı sıra farklı dil ve lehçelerde de yapılabilecek ve ön seçimler esnasında yapılacak propagandalarda da Türkçeden başka dil ve yazı kullanılması yasağı kaldırılarak adayların ön seçim propagandasında da kendilerini Türkçeden başka bir dil ve yazıyla da ifade edebilmelerine imkân sağlanacak, Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla özel okullar açılabilecek, köy isimlerinin resen değiştirilmesine yol açan hüküm kaldırılarak, köylere, eski isimlerinin geri verilmesine olanaklı hale gelecek ve siyasi partilere verilen seçim yardımı ile ilgili %7 oy oranı şartı %3'e çekilmiş olacaktır.

Yine bu 'paket' kapsamında seçim sistemi ve buna bağlı olarak %10 barajının da ya tamamen kaldırılması ya da aşağıya çekilmesi planlamaktadır. Bilindiği gibi genel seçimlerde sürekli olarak %10 barajının altında kalmasından dolayı bağımsız adaylarla TBMM'ye giren Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) yapılacak değişiklikle seçimlere bağımsız adaylarla girmekten vazgeçebilicektir.

Bu konuda şu ana kadar yapılan ve yapılması planlanan tüm reformların Türkiye'nin ulusal güvenliğine yansımalarını en açık bir şekilde gösteren olay ise, 16 Kasım 2013 tarihinde Diyarbakır'da yapılan toplu açılış töreninde yaşanmıştır. Söz konusu açılış törenine Başbakan'ın resmi davetlileri Mesut Barzani ile yasal sıkıntılar nedeniyle 30 yıldan fazla Türkiye'ye gelmeyen veya gelmek istemeyen Kürt kökenli sanatçı Şivan Perver idi. Söz konusu açılışta '*Kuzey Irak Kürdistan Bölgesi'* ifadesini 'planlı' ve 'önceden tasarlanmış' bir şekilde[497] kullananan Başbakan Erdoğan açılışı Mesut Barzani ve Şivan Perver ile birlikte yapmıştır. Açılış için Diyarbakır'a gelen Başbakan Erdoğan'ı BDP'li Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı ile BDP'li milletvekilleri karşıladı. Karşılama sonrası da Erdoğan, 1998'den beri hiçbir Başbakan'ın ziyaret etmediği Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığını ziyaret etmiş ve BDP'li milletvekillerinin de bulunduğu bu ziyaret 'dostane' bir şekilde gerçekleşmiştir. Resmi ziyaretler ve toplu açılış töreninden sonra akşam da toplu nikâh töreni yapılmıştır.

[496] TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/263081.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).
[497] Söz konusu bilgi ve kaynağı bu tezin 161. sayfasında yer almaktadır.

SONUÇ

1998 Cardiff Zirvesi'nde AB'ye aday ülke olmamasına rağmen diğer aday ülkeler için hazırlanan ilerleme raporunun Türkiye için de hazırlanmasının kabul edilmesi ile Türkiye Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme adına girişimlere başlamış ve bu girişimler Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi ile AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesiyle ivme kazanmıştır. 1998 Cardiff Zirvesi'nden bu yana AB'ye tam üye olmak için getirilmesi gereken kriterlerinin en önemlisi olan siyasi kriterleri – demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları – karşılama adına pek çok anayasal ve yasal değişiklikler veya düzenlemeler yapılmıştır. Tüm bu değişiklikler ve düzenlemeler önemli bir 'demokratikleşme' süreci yaşanmasına neden olmuştur. Başbakan Erdoğan tarafından "*Cumhuriyetin ilanından sonraki en önemli çağdaşlaşma projesi*"[498] olarak adlandırılan ve '*demokratik koşulsallık'* ilkesi kapsamında yaşanan bu '*demokratikleşme*' süreci bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışını derinden etkilemiş ve büyük bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Farklı etnik ve dini gruplardan oluşan bir imparatorluğun modern yapıda bir devamı olan Türkiye kuruluşundan itibaren hem ülkedeki ulusal birliği ve bütünlüğü sağlamak hem de toprak kaybetmemek adına 'savunmacı reel politik' kapsamında bir güvenlik perspektifi benimsemiş ve bu perspektif gereği her ulusal güvenlik '*sorununun*' güvenlik konusu veya meselesi olarak güvenlik 'eliti' tarafından sunulup sadece askeri araçlarla çözülmesinin amaçlandığı ulusal güvenlik politikaları uygulamaya çalışmıştır. Bir 'savunma' refleksiyle güvenlikle ilgili her meselenin '*güvenlikleştirildiği*' ve güvenliğin sadece askeri boyutunun öne çıktığı bu ulusal güvenlik perspektifi 1998 Cardiff Zirvesi ile birlikte değişmeye başlamıştır. Zira AB'ye üyelik için en önemli koşullardan biri olan Kopenhag siyasi kriterlerine uyum adına gerçkleştirilen yasal ve anayasal reformlara paralel olarak bu güvenlik perspektifi yavaş yavaş terkedilmeye başlanmış yerine ise güvenliğin sadece askeri boyutunun olmadığı, siyasal, iktisadi, toplumsal ve kültürel boyutlarının da olduğu, ulusal güvenlik meselelerinin olağandışı yöntem ve araçlardan ziyade olağan yöntem ve araçların kullanıldığı bir güvenlik anlayışı yer almıştır.

Kopenhag güvenlik ekolünün ve özellikle bu ekolün en önemli ayaklarından biri olan 'güvenlik dışı bırakmanın' hâkim olmaya başladığı bu yeni güvenlik perspektifinin ortaya çıkmasındaki en büyük itici güç AB'ye üyelik hedefi ve bu hedef doğrultusunda

[498] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, **Türkiye tarafından hazırlanan 2013 yılı AB İlerleme Raporu, 'sunuş' kısmı**, http://www.abgs.gov.tr/files/2013TR%20IR/tthir_tr_14_01_2013.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).

yapılan yasal ve anayasal değişiklikler ile düzenlemeler olmuştur. Bir devletin politikalarını ya da davranışını değiştirmek için bazı teşvik edici ya da cezai yöntemler kullanılması gerektiğini ifade eden '*demokratik koşulsallık'* ilkesi kapsamında AB'ye tam üye olma hedefiyle Kopenhag siyasi kriterleri çerçevesinde yaşanan 'demokratikleşme' süreci Türkiye'nin ulusal güvenliği üzerinde önemli yansımaları beraberinde getirmiş ve Türkiye'nin ulusal güvenlğinde önemli bir dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır. Türkiye'nin ulusal güvenlikte yaşadığı dönüşümde AB'ye tam üyelik adına Türkiye'nin önüne konulan Kopenhag siyasi kriterleri birincil derecede rol oynamıştır. 1998 Cardiff Zirvesi sonrası Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme adına yapılan yasal ve anayasal reformlarla ile birlikte Türkiye ulusal güvenlik meselelerine çok boyutlu bakmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle ulusal güvenlik meseleleriyle mücadeleye sadece askeri güvenlik penceresinden bakmayı bırakmış, bu mücadelelerin etkin yapılabilmesi adına siyasi, hukuki, iktisadi, kültürel ve diğer alanlarda önemli yasal ve anayasal reformlar yapmıştır.

'Genişletilmiş güvenlik' kapsamında ulusal güvenliğe askeri, siyasi, iktisadi, kültürel gibi farklı pencerelerden bakmaya başlayan Türkiye buna paralel olarak ülkesel güvenliği ilgilendiren meselelerde olağandışı yöntem ve araçlardan ziyade olağan yöntem ve araçlar tercih edip kullanmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle 'güvenlikleştirme' yerine 'güvenlik dışına bırakma' anlayışı Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarına hâkim olmuştur.

Hem 'güvenlikleştirme' hem de 'güvenlik dışı bırakmada' güvenlik aktörlerinin (elitin) bir konuya yaklaşımı büyük önem arz etmektedir. Söylemleriyle bir meseleleyi 'güvenlikleştiren' güvenklik aktörleri söz konusu meseleyi tehdit algılamasının dışına da çıkartabilir. Yani, mevzu bahis mesele artık olağandışı yöntem ve araçlarla değil, olağan yöntem ve araçlarla ele alınmaya başlanır, diğer bir deyişle 'güvenlik dışı bırakılabilir'. 'Güvenlik dışı bırakma', 'güvenlikeştirme' sürecindeki temel hak ve özgürlükler, demokrasi ve çoğulcuğun kısıtlanmasından ziyade, bu değerlerin daha da güçlendiremeye çalışıldığı bir süreçtir. Diğer bir deyişle '*güvenlik dışı bırakma'* normalleşme ile birlikte daha fazla özgürlükçü ve demokratik bir siyaset tarzını da beraberinde getirir.

1998 Cardiff Zirvesi sonrası Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına yapılan yasal ve anayasal reformlar ilk olarak Türkiye'de güvenlik elitinin kompozisyonunu değiştirmişitr. Askeri ağırlıklı güvenlik elitinin yerini sivil ağırlıklı bir güvenlik eliti almıştır. Güvenlik elitinin yapısında yaşanan bu değişime paralel olarak eskiden 'tabu' olarak

kabul edilen ve 'güvenlikleştiren' pek çok mesele 'normal politikalar' dairesine alınmaya başlanmıştır. Güvenliğin sosyal yapısalcı ve karşılıklı öznel olmasından dolayı güvenlik elitinin söylemleri büyük öneme haizdir. Zira bir meselenin güvenlik meselesi haline gelmesi o meselenin gerçekten de bir tehdit olup olmadığından ziyade, onun tehdit olarak sunulup sunulmadığına bağlıdır. Ülkesel bir 'mesele' ancak güvenlik eliti tarafından 'bir mesele' olarak ilan edildikten sonra güvenlik meselesi haline gelir. Artık o konu normal sepetten alınıp güvenlik sepetine konulur ve olağan politikaların dışına çıkılarak olağandışı yöntem ve araçlarla ele alınmaya başlanır. Olağandışı yöntem ve araçlar temel hak ve özgürlüklerin, demokrasinin ve çoğulculuğun kısıtlanmasını da beraberinde getirmektedir. 'Güvenlikleştirme' olarak adlandırılan bu süreç 1998 Cardiff Zirvesi öncesi Türkiye'nin ulusal güvenlik politiklarında önemli rol oynamıştır. 1923'te Cumhuriyet'in kurulması ile başlayan bu 'güvenlikleştirme' sürecinin temel hedefi ulusal birlikteliği sağlamak yani farklı etnik ve dini unsurları bir arada tutmak ve toprak bütünlüğü devam ettirmek olmuştur. Bu hedef doğrultusunda ulusal birlikteliğe ve toprak bütünlüğüne yönelik bazı meseleler -özellikle etnik temelli olan- güvenlik eliti tarafından 'güvenlikleştirilerek' normal politika sınırları dışında kalan araç ve yöntemlerle ele alınmıştır. Ancak mezkûr zirve ile paralel Kopenhag siyasi krtierlerini karşılama adına yapılan reformlar 'güvenlikleştirme' sürecinin tedrici olarak zayıflamasına ve yerine 'güvenlik dışı bırakma' olarak adlandırılan yeni bir sürecin önünün açılmasına neden olmuştur. Bu sürecin başlangıcı ise sivil-asker ilişkilerini yeniden düzenleyen reformlar neticesinde güvenlik elitinin yapısında yaşanan değişimdir. Daha fazla özgürlükçü ve demokratik bir siyaset tarzını da beraberinde getiren 'güvenlik dışı bırakma' ile sivil-asker ilişkilerinden ifade ve düşünce hürriyetine, işkence ile mücadelen toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne kadar pek çok temel hak ve hürriyetler konusunda ve özellikle terörle mücadele ve 'Güneydoğu meselesinde' önemli yasal ve anayasal değişiklik ile düzenlemeler gerçekleştirilerek AB standartlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Tüm bu değişik ve düzenlemeler neticesinde Türkiye'nin ulusal güvenliğinde büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Nitekim Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) tarafından 2013 yılında çıkartılan 'Sessiz Devrim' adlı kitabın sunuş kısmında Başbakan Erdoğan bu dönüşümden, yeni güvenlik perspektifinden ve nasıl ortaya çıkmasından şu şekilde bahsetmiştir:

> "… Bu süreçte, kalkınma hamlelerimize paralel olarak terörle mücadele, demokratikleşme ve hukuk alanlarında her biri "sessiz devrim" olarak adlandırılan dev adımlar attık. Ne güvenlikten ne de demokrasiden ve özgürlüklerden taviz verdik. Toplumsal barışı tesis

> etmek için ezber bozan bir yaklaşımı esas aldık ve yeni bir "***güvenlik paradigması***" geliştirdik. Olağanüstü hal uygulamasına son verdik. Devlet Güvenlik Mahkemelerini ve Özel Yetkili Mahkemeleri kaldırdık. Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nı kurduk. En önemlisi de "Milli Birlik ve Kardeşlik Süreci" adını verdiğimiz toplumsal barış girişimiyle bir zihniyet devrimini gerçekleştirdik.
> Bu devrimle kendi vatandaşını tehdit olarak gören devletçi yaklaşım yerine, farklılıkları zenginlik olarak kabul eden, vatandaşı ve vatandaşa hizmeti esas alan bir anlayışı yürürlüğe koyduk. Farklı dil ve lehçelerin her düzeyde öğretilebilmesine, aynı şekilde farklı dil ve lehçelerde siyasi propaganda ve yayın yapılabilmesine imkân sağladık. Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin yakınlarıyla anadillerinde görüşebilmesini mümkün hale getirdik. Vatandaşlarımızın kamu hizmetlerinden daha etkin yararlanabilmesi için farklı dil ve lehçelerde tercüman istihdamı sağladık. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında da günümüz dünyasında geçerli kriterleri esas alan düzenlemeler yaptık. Bu çerçevede, "işkenceye sıfır tolerans" politikası izledik. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına dayalı olarak yargılamanın yenilenmesi yolunu açtık. Bilgi edinme hakkını getirdik. Örgütlenme özgürlüğünü genişlettik. Siyasi partilerin faaliyetlerini güvence altına aldık. Kamu Denetçiliği Kurumu'nu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nu kurduk..."[499]

Yine söz konusu kitapta güvenlikten sorumlu Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay da ulusal güvenlikte yaşanan değişimi ve dönüşümü Başbakan Erdoğan'ın sözlerine benzer ifadeler kullanarak şu şekilde ifade etmiştir:

> "… Bu adımlar, devlet ile toplum arasındaki mesafeyi kısaltan, başka bir ifadeyle milletimizin devletine güvenini pekiştiren adımlardır. AK Parti iktidarı tarafından daha önceki süreçte **güvenlikçi bakış açısı** ve vesayet kurumları nedeniyle hak ve özgürlükler başta olmak üzere talepleri duymazdan gelinen halkımızın sesine kulak verilmiştir. Bu bakımdan, güvenlik ve özgürlük arasında bir denge yakalanmış; aralarında hiçbir ayrıma gidilmeksizin insanlarımızın meşru taleplerinin en geniş şekilde karşılanmasına çaba harcanmıştır…"[500]

Hem Başbakan Erdoğan hem de Başbakan Yardımcısı Atalay'ın ifade ettikleri bu yeni ulusal güvenlik perspektifi mezkür kitapçıkta ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmış ve ulusal güvenlikte yaşanan dönüşüm şu şekilde ifade edilmiştir:

> "… 11 Eylül 2001'den sonra özgürlükler alanında dünyada bir daralma ve içe kapanma yaşanırken, Türkiye'de yine tam tersi bir süreç gelişmiş; demokratikleşme ve insan hakları alanında bir genişleme ve rahatlama dönemine girilmiştir. Son on yılda ortaya konulan politikalarla yerleşik **güvenlik anlayışında köklü bir paradigma değişikliğine** gidilmiştir. Güvenlik politikalarında milleti ve vatandaşı "tehdit" olarak görme yaklaşımına son verilerek, milletin tarihin derinliklerinden süzülüp gelen sağduyusuna güvenen bir anlayış benimsenmiştir. Otoriter devlet anlayışından demokratik devlete geçişin bir yansıması olarak, ülkemizin can yakıcı sorun alanlarının başında gelen teröre ilişkin sadece güvenlik eksenli değil, çok boyutlu bir strateji benimsenmiştir. Başta terörle mücadele olmak üzere güvenlik konularında, demokratik bir hukuk devletinde olağanüstü

[499] KDGM, a.g.e., s. 9-10.
[500] KDGM, a.g.e., s. 13.

> ve istisnai sayılan yaklaşım ve yöntemler terk edilerek normalleşme yolunda çok önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda; olağanüstü hal uygulamasına son verilmiştir. DGM'ler ve özel yetkili mahkemeler kaldırılmıştır. Terörü sona erdirmek, toplumsal barış ve kardeşliği sağlamak amacıyla "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" başlatılmıştır…"[501]

Görülüğü üzere, siyasi otorite de AB süreci esnasında yapılan yasal ve anayasal reformlar neticesinde ulusal güvenlik anlayışında önemli bir dönüşümün yaşandığını kabul etmektedir. Burada tartışılması gereken konu ise AB'ye tam üye olma adına Kopenhag siyasi kriterlerine uyum için yapılan yasal ve anayasal reformların hepsine Adalet ve Kalkınma Partisi'nin sahip çıkması ile ilgilidir. Zira 1998 Cardiff Zirvesi ile başlayan sürecin ilk yıllarında söz konusu parti siyasi hayatta mevcut değildi. 1998 Cardiff Zirvesi ile Türkiye'nin AB'ye aday ülke olmamasına rağmen aday ülkeymiş gibi hakkında ilerleme raporunun düzenlenme kararının alınması Mesut Yılmaz'ın önderliğindeki koalisyon hükümeti sırasında olmuştur. Bunun dışında Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi ile AB'ye resmen aday ülke olarak kabul edilmesi ise Bülent Ecevit önderliğindeki koalisyon hükümetinin görevi sırasında gerçekleşmiştir. Zaten Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına kapsamlı reformlar ilk defa yine Bülent Ecevit'in Başbakan olduğu koalisyon hükümetlerinde yapılmıştır. Nitekim '*AB Uyum Paketleri*' olarak adlandırılan bu paketlerin ilk üçü - 4744 numaralı I. Uyum Paketi, 4748 numaralı II. Uyum Paketi ve 4771 numaralı III. Uyum Paketi - Bülent Ecevit'in Başbakan olduğu 56. ve 57. Hükümetler döneminde yapılmıştır. Bu uyum paketlerinin ötesinde Başbakan Ecevit önderliğindeki 57. Hükümet 2001 yılının Ekim ayında önemli anayasal değişiklikler yapmıştır. 2007 yılında Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS)'nin (yeni ismiyle Avrupa Birliği Bakanlığı) çıkardığı 'Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri' adlı kitapçıkta 2001 yılı Ekim ayında gerçekleşltirilen Anayasa değişikliklerinin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum çalışmalarının esasını teşkil ettiği belirtilmiştir.[502]

1998 Cardiff Zirvesi sonrası iktidardaki tüm hükümetler tarafından Kopenhag siyasi kriterlerine uyum adına önemli reformlar yapılmıştır. Yapılan tüm bu yasal ve anayasal reformların AB süreci olmadan yapılmasının konjonktürel olarak olanaklı olmadığı yadsınmaz bir gerçekliktir. Nitekim 2000'li yıllarda Avrupa Birliği ile ilgili konularda önemli diplomatik ve idari görevler yapmış olan ABGS eski Genel Sekreteri ve şu anki TBMM Dışişleri Komisyon Başkanı Volkan Bozkır bir gazeteye ziyaret

[501] KDGM, a.g.e., s. 44.
[502] ABGS, a.g.e., s. 3.

kapsamında verdiği demeçte AB sürecinin dolaysıyla Kopenhag siyasi kriterlerinin önemini şu şekilde anlatmıştır:

> "… Eğer AB süreci olmasaydı Türkiye'nin özellikle siyasi reformlarını gerçekleştirmesi ve bugün içinde bulunduğu daha demokratik, daha insan haklarına saygılı statüye ulaşması gerçekten mümkün olamazdı. AB üyelik süreci engellerin aşılmasında ve Türkiye'nin uzun yıllar kendisini baskı altında tutmuş bir vesayet yapısının dışına çıkmasında en önemli faktör olmuştur..."[503]

Yine aynı şekilde 60. Hükümet döneminde iki yıla yakın Dışişleri Bakanlığı yapan ve şu anki ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Ali Babacan AB sürecinin özellikle Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyumunun değerlendirildiği AB İlerleme Raporları'nın önemine şu şekilde vurgu yapmıştır:

> "… AB pek çok raporla bize ne yapmamız gerektiğini söyledi. Sağ olsunlar, bunları bize yardımcı olmak için söylediler. Bu raporları ayna olarak görüyoruz. Bunlar, dışardan bakan bir aynadır. Kimi zaman bozuk bir ayna da olsa, son tahlilde bize yardımcı oluyor…"[504]

KDGM tarafından hazırlanan 'Sessiz Devrim' adlı kitapçıkta da yapılan tüm yasal ve anayasal reformların arkasındaki itici gücün ve 'demokratikleşme' sürecinin tetikleyicisinin AB süreci ve dolayısıyla Kopenhag siyasi kriterleri olduğu şu şekilde ifade edilmiştir:

> "… Demokratikleşme süreçlerinin başlangıç aşamasında, başta AB olmak üzere uluslararası dinamiklerin oldukça önemli etkisi olmuştur. Ülkeye hâkim olan içe kapanmacı, dünyadan kopuk, milletinden korkan politikaların aşılmasında, evrensel düzeyde bir demokrasi ve insan hakları kabulünün yerleşmesinde AB'nin ve AB uyum sürecinin etkisi yadsınamaz.
> AB üyeliği hedefi doğrultusunda gerçekleştirilmesi gereken Kopenhag Kriterleri, Türkiye'nin demokratikleşme standardının yükseltilmesine ciddi katkı sağlamıştır. Kopenhag Kriterleri'nin üç önemli başlığı olan "insan hakları standartlarının yükseltilmesi", "sivil demokrasi" ve "serbest piyasa ekonomisi" esasen Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin olmazsa olmazları olarak da görülebilir…"[505]

Kopenhag siyasi kriterlerlerini karşılama adına 1998 Cardiff Zirvesi sonrası yapılan yasal ve anayasal reformların etkisiyle Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarına hâkim olmaya başlayan 'Kopenhag güvenlik ekolünün geniştlilmiş güvenlik' ve 'güvenlik dışına bırakma' anlayışının en fazla hissedildiği konuların başında doğal olarak

[503] Zaman Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.zaman.com.tr/dunya_ab-sureci-olmasa-turkiye-siyasi-reformlari-yapamazdi_2167933.html (Erişim tarihi: 04.03.2014).
[504] Hürriyet Gazetesi, Resmi İnternet Sayfası, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20567356.asp (Erişim tarihi: 04.03.2014).
[505] KDGM, a.g.e., s. 38.

Türkiye'nin en önemli meselesi olan 'Güneydoğu sorunu' ve terörle mücadele gelmektedir. Önceki kısımlarda ayrıntıları ile anlatılan ve Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına yapılan tüm yasal ve anayasal reformların büyük bir çoğunluğu dolaylı veya doğrudan bu konuyla ilgilidir

Geleneksel yerleşik bir güvenlik anlayışı kapsamında sadece askeri boyutuyla meselenin ele alınıp çözümler üretildiği ve dolaysıyla '*güvenlikleştirildiği*' 'Güneydoğu sorunu' ve 'terörle mücadele' konusu gerçekleştirilen reformlara paralel olarak yaşanan süreçte çok farklı bir konuma gelmiştir. Artık askeri boyutunun yanı sıra siyasi, kültürel ve toplumsal boyutları da kapsayacak geniş bir yelpazade ele alınmaya başlanmış, sorun 'normal politika' sınırları içine alınıp olağan yöntem ve araçlarla çözülmesine daha fazla ağırlık verilmiştir. 1998 sonrası AB süreci ve buna bağlı olarak Kopenhag siyasi kriterlerinin Türkiye'nin en önemli ulusal güvenlik meselesi olan bu konuyu nasıl dönüştürdüğünü Eski Avrupa Birliği Bakanı ve Türkiye'nin eski AB Başmüzakerecisi Egemen Bağış bu göreve gelişinin dördüncü yıldönümünü münasebetiyle yaptığı basın bildirisinde şu şekilde dile getirmiştir:

> "… Geçmişin tabuları olarak görülen pek çok konunun rahatlıkla tartışılabilmektedir.10-15 yıl evvel Türkiye'de insanlar 'Kürdüm' demeye korkarken bugün devletin televizyonu olan TRT 6 üzerinden 24 saat Kürtçe yayın yapmaktadır. Türkçe dışındaki dillerde 24 saat yayın yapılmasına olanak veren yönetmelik ile Türkçe dışındaki dillerde bölgesel yayın yapan radyo ve televizyon kanalı sayısını 25'e yükselttik..."[506]

Gerçekten de Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama adına 1998 Cardiff Zirvesi'nden günümüze bu konuyla ilintili yapılan tüm yasal ve anayasal reformlar neticesinde 'Güneydoğu meselesi' ve terörle mücadelede önceleri 'tabu' olarak kabul edilen bazı konular toplumun her kesiminde, siyasette ve bürokraside rahatlıkla konuşulabilir ve tartışılabilir hal almıştır. Bu konuda pek çok yasal ve anayasal değişikliklerle mesele 'normal politika' sınırlarına alınıp 'olağan yöntem ve araçlar' kullanılmaya ve mesele 'genişletilmiş güvenlik' anlayışı gereği çok boyutlu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu güvelik anlayışı hükümet tarafından 'Milli Birlik ve Kardeşlik Porojesi' adı altında 2009 yılında somutlaştırılmıştır. Bu projenin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum adına başlatılan 'demokratikleşme süreci' veya Başbakan Erdoğan'ın ifadesiyle ''*Cumhuriyet'ten sonraki en önemli çağdaşlaşma projesi'nin*" bir devamı

[506] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=48439&l=1 (Erişim tarihi: 04.03.2014).

niteliğinde olduğu ve bu proje ile amaçlanan hedefler ve yöntemler KDGM tarafından hazırlanan 'Sessiz Devrim' adlı kitapçıkta şu şekilde ifade edilmiştir:

> "… Türkiye'nin 2002'de başlayan demokratikleşme ve normalleşme sürecinin devamı niteliğinde olan Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi ile temel hak ve özgürlüklerin standardını yükselterek demokratikleşme alanını genişletmek suretiyle her türlü görüşün barışçıl bir şekilde ifade edilebildiği, çözüm önerilerinin karşılıklı hoşgörü içinde tartışılabildiği, çoğulcu ve özgürlükçü bir ortamı sağlamak amaçlanmıştır.
> Bu proje ile yıllardır karşı karşıya kalınan ve karmaşık bir hale gelen terör sorunu karşısında çok boyutlu bir çözüm politikası geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin demokrasi standartlarını yükselterek terörü sona erdirmek veya asgari düzeye indirmek amaçlanmıştır. Bunu sağlamak için bir taraftan demokratikleşme alanında ileri adımlar atılmakta, diğer taraftan da terör örgütünün beslendiği kaynaklar kurutularak, örgüte yeni katılımları önlemeye ve bir şekilde katılmış olanları tekrar topluma kazandırmaya yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.
> Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi kapsamında atılan adımlarla, korkuların, tabuların, yasakların aşılması; toplumun ve devletin kendi sorunları ile yüzleşmesi; yıllardır konuşulamadığı için daha da büyüyen sorunların açıklıkla konuşulup tartışılabilmesi sağlanmıştır. Bu şekilde, sorunların rahatça tartışılıyor olması ve devletin ilk defa böylesine yoğun bir çözüm iradesi ve arayışı sergilemesi, aynı zamanda bir tür "sosyal restorasyon" işlevi görmüştür…"[507]

Ancak burada tartışılacak en önemli ayrıntı ise söz konusu 'demokratikleşme sürecinin' 2002 yılında başlayıp başlamadığı ile ilgilidir. Bir önceki sayfalarda belirtildiği gibi, bu süreç 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle başlamamıştır. 1998 Cardiff Zirvesi sonrası Mesut Yılmaz Hükümeti ile başlayan bu süreç Kasım 2002'ye kadar iktidar olan Bület Ecevit Hükümetleri döneminde ise ivme kazanmış, sonraki hükümetler döneminde zirve yapmıştır. Daha önce belirtildiği gibi ABGS tarafndan 2007 yılında çıkartılan 'Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri' adlı kitapçıkta Ecevit Hükümeti tarafından 2001 yılı Ekim ayında gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerinin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum çalışmalarının *'esasını'* teşkil ettiiği belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, 'demokratikleşme süreci' ve onun bir devamı niteliğinde kabul edilen 'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' özellikle Tükiye'nin en önemli ulusal güvenlik sorunu olan 'Güneydoğu meselesi' ve terörle mücadele konularında Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde zirve yapmıştır. Bu zirve yapışın en canlı örneği ise 16 Kasım 2013'te Mesut Barzani ile 30 yıla aşkın yasal nedenler nedeniyle Türkiye'ye gelemeyen Şivan Perver'in Başbakan Erdoğan'ın davetiyle Diyarbakır'da yapılan toplu açılış törenine katılmaları ve Türkiye tarihinde bir Başbakan'ın ilk defa '*Kuzey Irak*

[507] KDGM, a.g.e., s. 47-48.

Kürdistan Bölgesi' ifadesini kullanmıştır. Bu ifade gelişi güzel kullanılmış bir ifade olmayıp 'planlı' ve 'önceden tasarlanmış' bir şekilde kullanılmıştır.[508] 1990'lı yıllarda Mesut Barzani ve Celal Talabani gibi Kürt liderlerin alt seviyedeki askeri ve idari bürokratlarla muhatap bırakıldığı ve Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulma ihtimalinin '*kırmızı çizgi'* olarak kabul edildiği bir dönemden 16 Kasım 2013 tarihindeki buluşmada gelinen nokta büyük önem arz etmektedir.

Kopenhag siyasi kriterlerinin 'demokratik koşulsallık' prensibi kapsamında tetiklediği ve ivme kazandırdığı 'demokratikeşme' süreci ve bunun devamı olarak kabul edilen 'Milli Birlik ve Kardeşilik Projesi' Türkiye'de ulusal güvenliğin büyük bir dönüşüm geçirdiğini açıkça göstermektedir. Kopenhag güvenlik ekolünün hâkim olmaya başladığı bu yeni güvenlik perspektifinin AB sürecinin yeniden ivme kazanması ile daha da güçleneceği düşünülmektedir. Ancak bu yeni ulusal güvenlik perspektifinin başarılı olup olmadığı/olmayacağı diğer bir deyişle Türkiye'nin ulusal birliğini ve topraksal bütünlüğünü koruyup güçlendirdiği veya aksine zayıflattığı konusunda kesin bir kanaat veya veri ortaya koymanın çok erken olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yeni ulusal güvenlik perspektifinin ne derecede başarılı olup olmadığı konusu ilerleyen yıllarda yapılacak bilimsel çalışmaların önemli bir araştırma sorusu olacaktır.

[508] Söz konusu bilgi ve kaynağı bu tezin 161. sayfasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AĞIR Bülent S., Soğuk savas Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakıs, Uluslararası Güvenlik Sorunları, Kamer Kasım ve Zerrin A.Bakan (der.), Avrasya Stratejik Arastırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

AHMAD Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.

AKGÜN Mensur, Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, İstanbul,1994.

ANDREWS Peter A., Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.

ARI Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2006.

AYMAN Gülden, Neo-Realist bir perspektiften soğuk savaş sonrası Yunan dış politikası: Güç, tehdit ve ittifaklar, SAEMK Yayınevi, Ankara, 2001.

BOZKURT Gülnihal, Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

BRUINESSEN Martinus M. V., Kürdistan Üzerine Yazılar, Nevzat Kıraç vd. (Çev.) İletişim Yayıncılık, İstanbul 1992.

BUZAN Bary, People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Lynne Rienner, Boulder; Harvester Wheatsheaf, Hempstead, 1991.

BUZAN Barry, Regional Security as a Policy Objective: The Case of South and Southwest Asia, A.Z.Rubinstein (ed.), The Great Game: The Rivalry in the Persian Gulf and South Asia, Praeger, New York, 1983.

BUZAN Barry vd., Security: A New Framework for Analysis, Boulder and London, Lynne Rienner Inc., 1998.

BUZAN Barry ve WAEVER Ole, After the return to theory: the past, present and future of security studies, Alan Collins, (ed.) Contemporary Security Studies. Oxford University Press, Oxford, UK, 2007.

CEBECİ Münevver, Tehdit Algılamasında Yapısal ve Konjonktürel Nitelikler/İthal Tehditler, Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı SAREN Müdürlüğü, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 05-06 Nisan 2007.

CLEVELAND William L., Modern Ortadoğu Tarihi, Mehmet Harmancı (Çev.), Agora Yayınevi, İstanbul, 2008.

ÇAYHAN Esra ve GÜNEY Nurşin A., Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye, Afa Yayıncılık, Tüses Vakfı, İstanbul, 1996.

ÇAYLAK Adem ve ÇELİK Adem, "Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleştirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı", Türkiye'nin Politik Tarihi, Adem Çaylak vd.(ed.), Savaş Yayınevi, Ankara, Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleştirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı", Türkiye'nin Politik Tarihi, Adem Çaylak vd.(ed.), Savaş Yayınevi, Ankara.

DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

DEDEOĞLU Beril, Uluslararası Güvenlik ve Stratejİ, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

ERALP Atilla, Değişen Savaş-Sonrası Uluslararası Sistemde Türkiye ve Avrupa Topluluğu, Canan Balkır ve Alan M. Williams, A.M. (der.) Türkiye ve Avrupa İlişkileri, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

ERYILMAZ Bilal, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.

GRAY Colin S., Modern Strategy, Oxford University Press, Oxford, 1999.

GÖK Mehmet, Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynaklan, Atatürk Türkiye'sinde (1923-1938) Dış Politika Sempozyumu, İstanbul, 1984.

GÖKALP Ziya, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Bordo Yayınları, İstanbul, 2006.

GÖZAYDIN İştar B., "Türkiye Hukukunun Batılılaşması", Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 3, Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

GÜLER Ali, XX'nci Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayri Müslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi), Genkur, ATASE. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

HOBES Thomas, Leviathan, London: Penguin Books, 1985.

HUGHES James vd., Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe: The Myth of Conditionality, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

İLHAN Suat, Dünya Yeniden Kuruluyor, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

JORDAN Amos A. vd., American National Security, the John Hopkins University Press, Baltimore, 1981.

KADIOĞLU Ayse, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", Turkey: Identity, Democracy, Politics, Sylvia Kedourie (ed.), Londra, Portland: Frank Cass, 1998.

KARAL Enver Z., Osmanlı Tarihi, V. Cilt, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, (1789-1856), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

KARAOSMANOĞLU Ali L., Turkish Security Culture: Evolutionary or Carved in Stone, Peter M. E. Volten (ed.). Perceptions and Misperceptions in the EU and Turkey: Stumbling Blocks on the Road to Accession, Groningen, The Centre of European Security Studies (CESS), 2009.

KARATOCHWIL Friedrich, 'Norms vs. Numbers, Multilateralism and the Rationalist and Reflexivist Approaches to Institutions, A Unilateral Plea for Communicative Rationality', Joh G. Ruggie, (ed.), Multilateralism Matters: The Theory and Praxix of An Institutional Form, Columbia University Press, New York, 1993.

KEYMAN Fuat, Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

KİRİŞÇİ Kemal ve WINROW Gareth, The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-State Ethnic Conflict, Frank Cass Publishers, Portland, 1997.

KOÇAK Cemil, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Cilt: I, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.

KOÇLAR Bekir ve DEMİR Şerif, Hukuk Alanında Osmanlıcılık Düşüncesi 1839-1871, Osmanlı Ansiklopedisi, Eren Gülr (ed.), Cilt: VII, Ankara 1999.

KONA Gamze G., Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliğ', IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2005.

KORAY Enver, Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.

KÜÇÜKŞAHİN Ahmet, Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı SAREN Müdürlüğü, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 05-06 Nisan 2007.

LEWIS Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Metin Kıratlı (Çev.) M.Kıralı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

LIPPMAN Walter, US Foreign Policy, Hamish Hamilton, London, 1943.

MACHIAVELLI Niccolo, Prens, Kemal Atakaya (çev.), Can Yayınları, İstanbul, 2009.

MARDİN Şerif, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

MCCARTHY Justin, Ölüm ve Sürgün, Bilge Umara (Çev.), Inkılap Kitabevi, 1998.

MEARSHEIMER John, The Tragedy of Great Power Politics, Norton, New York, 2001.

MORGENTHAU Hans J., Truth and power: essays of a decade, 1960-70, London: Pal Mall, 1970.

MUTIMER David, Critical Security Studies: A Schismatic History, Alan Collins (ed), Contemporary Security Studies, Oxford University Press, Oxford, 2007.

ORTAYLI İlber, Osmanlı İmparatorluğunda Millet, TCTA, C. V, İstanbul 1985.

OZANKAYA Özer, Türkiye'de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli, Cem Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖNDER Ali T., Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri ve Gerçekleri', Fark Yayınları, Ankara, 2005.

ÖRGÜN Faruk, Küresel Terör, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZCAN Gencer, Doksanlı Yıllarda Türkiye"nin Değişen Güvenlik Ortamı, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2000.

PARLA Taha, The Social and Political Thoughts of Ziya Gokalp, 1876-1924, Leiden: E.J. Brill, 1985.

ROMN Joseph J., Defining National Security: The Nonmilitary Aspects, Council on Foreign Relations Press, New York, 1993.

SARIİBRAHİMOĞLU, Jandarma Genel Komutanlığı, Ümit Cizre (ed.), Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, TESEV, 2005.

SARINAY Yusuf, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

SHAKESPEARE William, Macbeth, 1623.

SOYSAL İsmail, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Tekeli İlhan ve ilkin Selim, Türkiye ve Avrupa Birliği III: Ulus Devletini Aşma Çabasindaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı Ümit Yayincilik, Ankara, 2000.

TOPRAK Binnaz, Islam and Political Development in Turkey, Leiden: E.J. Brill, 1981.

TUNÇAY Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

URHAL Ömer ve ACAR Unal, Devlet-Güvenlik-İstihbarat-Terörizm, Adalet Yayınları, Ankara, 2007.

ÜLMAN Burak, Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2000.

UZGEL İlhan, Ulusal Çıkar ve Dış Politika, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.

VERGİN Nur, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Salih Özbaran (ed.), Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2007.

WAEVER Ole, Securitization and Desecuritization, Ronnie D. Lipshutz (ed.), On Security, Columbia University Pres, New York, 1995.

WAEVER Ole, Securitization and Desecuritization, Ronnie D. Lipshutz (ed.), On Security, Columbia University Pres, New York, 1995.

WALTZ Kenneth, Theory of International Politics, New York: Random House, 1979.

WOLFERS Arnold, 'Discord adn Collobaration. Essays on International Politics', the John Hopkins University Press, Baltimore, 1962.

YERGİN Daniel, Shattered Peace: The Origins of Cold War and the National Security State, Houghton Mifflin, Boston, 1978.

ZÜRCHER Erik J., Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

Makaleler

ALKİN Kerem ve GÜRLESEL Can F., "Dünya Ekonomisine Yönelik Global Tehditler: Dünyada Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi ve Global Güvenlik içinde Ulusal Güvenlik Perspektifi", İstanbul Ticaret Universitesi Dergisi, 2004, Yıl 3, Sayı 6.

ARAS Bülent ve POLAT Rabia K., "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey"s Relations with Syria and Iran", Security Dialogue, 2008, Volume: 39, Issue 5.

AYDIN Mustafa, "Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey", Southeast European and Black Sea Studies, 2003, Volume 3, Issue 2.

BALDWİN David A., "The Concept of Security", Review of International Studies, Volume 23, Number 1.

BEHNKE Andreas, "The Message or the Messenger? Reflections on the Role of Security Experts", Cooperation and Conflict, 2000, Volume 35, Issue 1.

BELLAMY Alex ve MCDONALD Matt, "Securing International Society: Towards an English School Discourse of Security", Australian Journal of Political Science, 2004, Volume 39, Number 2.

BİLGİN Pınar, "Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation", European Journal of Political Research, Volume:44, Issue:1.

BÖRZEL Tanja A. ve RISSE Thomas, "When Europe Hits Home. Europeanization and Domestic Change", European Integration online Papers (EIoP), 2000, Volume 4, N°15.

BUZAN Bary, "Peace, Power and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", Journal of Peace Research, 1984, Volume 21, Issue 2.

BUZAN Bary, “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Security”, International Affairs, 1991, Volume 67, Number 3.

CHA Victor D., “Globalization and the Study of International Security”, Journal of Peace Research, 2000, Volume 37, Issue 3.

CHATTERJEE Shibashis, “Neo-Realism, Neo-Liberalism and Security”, International Studies, 2003.

ÇAKMAK Cenap, “Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği”, Hukuku Arşivi – KhukA, Mart 2006, Cilt 9, Sayı 1.

CHECKEL Jeffrey T., “Compliace and Conditionality”, Arena Working Papers, WP 00/18.

CHECKEL Jeffrey T., “Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe”, International Studies Quarterly, 1999, Volume 43, Issue 1.

DEMİR Şerif, “Tanzimat Dönemi Eğitim Politikalarında Osmanlıcılık Düşüncesinin Etkisi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2010, Cilt: 10, Sayı: 1.

DERDİMAN R. Cengiz, “TCK’nunun 301. Maddesindeki Değişikliğin Hukuki ve Siyasi Sonuçları”, PARADOKS: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Ocak 2009, Yıl:5 Sayı:1.

ENSARİ Javed vd., “Kurdistan” Arabia, The İslamic World Rewiew, February 1982, Number 6.

ERGİL Doğu, “Identity Crises and Political Instability in Turkey”, Journal of International Affairs.,2000, Volume 54, Issue I.

GRABBE Heather , “How does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity”, Journal of European Public Policy, 2001, Volume 8, Issue 6.

GÖKSU Turgut, “Maslow’un İhtiyaçlar Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu”, Polis Bilimleri Dergisi, 2002, Cilt 4, Sayı 34.

HUYSMANS Jef, “The Question of the Limit: Desecuritization and the Aesthetics of Horror in Political Realism”, Millennium, Volume 27, Issue 3.

İLHAN Suat, “Jeopolitik Kavramı ve Unsurları”, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt:8, Sayı: 4.

JERVİS Robert, “Cooperation under the Security Dilemma”, World Politics, 1978, Volume 30, Issue 2, s.176.

KARAOSMANOĞLU Ali L., The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey, Journal of International Affairs, Fall 2000.

KÜÇÜKŞAHİN Ahmet,”Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramaları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Aralık 2006, Sayı 4.

KÜÇÜKŞAHİN Ahmet, “Güvenlik Bağlamında Risk ve Risk Yönetimi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Aralık 2009, Sayı 10.

KÜÇÜKŞAHİN AHMET vd., “Türkiye’nin Güvenlik Strateji Belgesi Nasıl Hazırlanmalıdır?”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Haziran 2008, Sayı 7.

MARCH James G. ve OLSEN Johan P., “The Institutional Dynamics of International Political Orders”,’ International Organization, 1998, Volume 51, Issue 1.

MUTLU Servet, “Population of Turkey by ethnic groups and provinces. New perspectives on Turkey”, New Perspectives on Turkey, No:12, Spring 1995.

ORAN Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, SBFD, Cilt: 51, Sayı: 1-4.

OVALI A. Şevket, “Masadan Sahaya Geçiş: Yeni Güvenlik Kurgusunun Uluslararası Politikadaki Yansımaları”, 2004, Avrasya Dosyası Cilt: 10, Sayı :4.

ÖĞÜN Süleyman S., “Türk Milliyetçiliğinde Hâkim Millet Kodunun Dönüşümü”, Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan 1998, Sayı: 50.

ÖZSOY Erman vd., “Ethnic structure in Turkey as implied by the analysis of census data on mother tongue”, Turkish Journal of Population Studies, Volume 14.

RİPSMAN Norrin M., “The Political Economy of Security: A Research and Teaching Agenda”, Journal of Military and Strategic Studies, 2000, Volume 3, Number 1.

ROTSCHILD Emma, “What is Security?”, Daedalus, Summer 1995, Volume 124, Issue 3, The MIT Press.

SCHMIDT Brian C., “Realism As Tragedy”, Review of International Studies, 2004, Volume 30, Issue 3.

TALIAFERROJeffrey W. Taliaferro, “Securty Seeking Under Anarcy-Defensive Realism revisited”, International Security, 2001/01, Volume 25, Number 3, s.136.

TAMER Aytül ve BOZBEYOĞLU Alanur Ç., “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”, Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies, 2004, Sayı 26.

ÜLMAN Haluk, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler” SBF Dergisi, 1968, Cilt: XXIII, Sayı 3.

ÜLMAN Haluk ve SANDER Oral, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, SBF Dergisi, 1972, Cilt: XXVII, Sayı l.

WAEVER Ole, “European Security Identities”, Journal of Common Market Studies, 1996, Volume 34, Number 1.

WILLIAMS Michael C., “Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics”, International Studies Quarterly, Volume 47, Issue 4.

WOLFERS Arnold, "'National Security' as an Ambiguous Symbol", Political Science Quarterly, December 1952, Volume 67, Number 4.

Sempozyum Konuşmaları

BÜYÜKANIT Yaşar, 'Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler, Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Açılış Konuşması, 31 Mayıs – 1 Haziran, Harp Akademileri, İstanbul, 2007.

Tezler

DABANLI İhsan T.,11 Eylül Sonrası Ortamda (2001-2003) ABD Milli Güvenlik Stratejilerinin Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Stratejilerine Etkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, 2007, Ankara, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

SOĞUKSU Abdurrahman, Soğuk Savaş sonrası Jeopolitik Yapılanmanın Türkiye'nin Güvenlik Sorunlarına ve Politikalarına Etkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Raporlar

Ajilon, Canada, Asymetric Threat Report, DND 2001. Department of National Defence, Ottawa, 2001.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1998.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1999.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2000.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2001.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2002.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2003.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2004.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2005.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2007.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2008.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2010.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2011.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2012.

Avrupa Birliği Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2013.

Devlet Planlama Teşkilatı, IX. Kalkınma Planı (2007-2013) Güvenlik Özel İhtisas Alt Komisyon Raporu, 2006.

Kadir Has Üniversitesi, Sosyal – Siyasal Eğilimler Araştırması, Kantitatif Araştırma Raporu,

Konda Araştırma Şirketi Raporu, Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler, Mayıs 2011.

Konda Araştırma ve Danışmanlık Şirketi, Biz Kimiz?: Toplumsal Yapı Araştırması Raporu, 2006.

YILMAZ Sait, Türkiye için Ulusal Güvenlik Raporu, Beykent Universitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2007.

Ansiklopedi

Meydan-Larousse, Meydan Yayınları, İstanbul, 1979.

Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 1968.

Resmi Yayınlar

Harp Akademileri, Risk Yönetimi ve TSK'deki Uygulamalar, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000.

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Sessiz Devrim, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) Yayınları, Ankara, 2013

Resmi Gazete, Sayı 18218, 11 Kasım 1983.

Resmi Gazete, Sayı 25340, 8 Ocak 2004.

Resmi Gazete, Sayı 13572, 7 Ağustos 1970.

Resmi Gazete, Sayı 12670, 10 Ağustos 1967.

Resmi Gazete, Sayı 2751, 14 Temmuz 1934.

Resmi gazete, Sayı 3890, 25 Nisan 1938.

Resmi Gazete, Sayı 17985, 12 Mart 1983.

Resmi Gazete, Sayı 24352, 24 Mart 2001.

Resmi Gazete, Sayı 26582, 14 Temmuz 2004.

Resmi Gazete, Sayı 25319, 17 Aralık 2003.

Resmi Gazete, Sayı 25340, 8 Ocak 2004.

Resmi Gazete, Sayı 25326, 24 Aralık 2003.

Resmi Gazete, Sayı 25469, 22 Mayıs 2004.

Resmi Gazete, Sayı 25529, 21 Temmuz 2004.

Resmi Gazete, Sayı 26219, 5 Temmuz 2006.

Resmi Gazete, Sayı 27627, 30 Haziran 2010.

Resmi Gazete, Sayı 27580, 13 Mayıs 2010.

Resmi Gazete, Sayı 27790, 19 Aralık 2010.

Resmi Gazete, Sayı 28724, 28 Temmuz 2013.

Resmi Gazete, Sayı 18081, 18 Haziran 1983.

Resmi Gazete, Sayı 24676, 19 Şubat 2002.

Resmi Gazete, Sayı 25508, 30 Haziran 2004.

Resmi Gazete, Sayı 23801, 29 Ağustos 1999.

Resmi Gazete, Sayı 24556, 17 Ekim 2001.

Resmi Gazete, Sayı 24721, 9 Nisan 2002.

Resmi Gazete, Sayı 24990, 11 Ocak 2003.

Resmi Gazete, Sayı 25173, 19 Temmuz 2003.

Resmi Gazete, Sayı 25192, 7 Ağustos 2003.

Resmi Gazete, Sayı 25335, 3 Ocak 2004.

Resmi Gazete, Sayı 27985, 15 Haziran 2013.

Resmi Gazete, Sayı 24841, 9 Ağustos 2002.

Resmi Gazete, Sayı 25869, 8 Temmuz 2005.

Resmi Gazete, Sayı 26870, 8 Mayıs 2008.

Resmi Gazete, Sayı 27398, 6 Kasım 2009.

Resmi Gazete, Sayı 27548, 10 Nisan 2010.

Resmi Gazete, Sayı 23786, 14 Ağustos 1999.

Resmi Gazete, Sayı 25649, 23 Kasım 2004.

Resmi Gazete, Sayı 25772, 31 Mart 2005.

Resmi Gazete, Sayı 27652, 25 Temmuz 2010.

Resmi Gazete, Sayı 26781, 8 Şubat 2008.

Resmi Gazete, Sayı 24191, 5 Ekim 2000.

Resmi Gazete, Sayı 24792, 3 Mayıs 2002.

Resmi Gazete, Sayı 25535, 27 Temmuz 2004.

Resmi Gazete, Sayı 25155, 1 Temmuz 2003.

Resmi Gazete, Sayı 25964, 17 Ekim 2005.

Resmi Gazete, Sayı 25357, 25 Ocak 2004.

Resmi Gazete, Sayı 27419, 1 Aralık 2009.

Resmi Gazete, Sayı 27983, 3 Temmuz 2011.

Resmi Gazete, Sayı 28688, 25 Haziran 2013.

Resmi Gazete, Sayı 27897, 6 Nisan 2011.

Resmi Gazete, Sayı 27548, 10 Nisan 2010.

Resmi Gazete, Sayı 28789, 8 Ekim 2013.

Resmi Gazete, Sayı 27511, 4 Mart 2010.

Resmi gazette, Sayı 22177, 20 Ocak 1995.

Resmi Gazete, Sayı 28814, 7 Kasım 2013.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, Ankara, 2007.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2001 yılı Ulusal Program.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2003 yılı Ulusal Program.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2008 yılı Ulusal Program.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük.

Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Askeri Terimler Sözlüğü.

İnternet

Adalet ve Kalkınma Partisi Resmi İnternet Sayfası, https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-demokratiklesme-paketi-basin-aciklamasinin-tam-metni/52596#1 (Erişim tarihi: 29.10.2013).

Anadolu Ajansı Resmi İnternet sayfası, https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/222647--aa-kurtce-yayina-basladi (Erişim tarihi: 27.10.2013).

Anadolu Ajansı Resmi İnternet Sayfası, http://www.aa.com.tr/tr/haberler/85083--mucadele-kararlilikla-devam-edecek (Erişim tarihi:16.12.2013).

Avrupa Birliği Parlamentosu Resmi İnternet Sayfası, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm (Erişim tarihi: 20.11.2012).

Avrupa Birliği Parlamentosu Resmi İnternet Sayfası, http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm (Erişim tarihi: 25.11.2012).

Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sayfası, http://ec.europa.eu/enlargement/candidatecountries/turkey/key_documents_en.htm (Erişim tarihi: 03.01.2013).

Avrupa Birliği (AB) Konseyi Resmi İnternet Sayfası, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/73842.pdf (Erişim tarihi: 30.11.2012).

Avrupa Birliği (AB) Konseyi Resmi İnternet Sayfası, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf (Erişim tarihi: 20.11.2012).

Avrupa Birliği (AB) Konseyi Resmi İnternet Sayfası, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2012).

CNN TÜRK Resmi İnternet Sayfası, http://tv.cnnturk.com/video/2013/11/19/programlar/5n1k/diyarbakirda-tarihi-bulusma-5n-1k-18-11-2013/2013-11-18T1930/index.html (Erişim tarihi: 20.12.2013).

CNN Türk Resmi İnternet Sayfası, http://tv.cnnturk.com/video/2013/12/04/programlar/5n1k/turk-diye-bir-irk-yok-ak-parti-adaylari-yerel-secim-egitim-sistemi-5n-1k-03-12-2013/2013-12 03T1930/index.html (Erişim tarihi: 20.12.2013).

EUR-LEX Acces to European Union Law (Avrupa Birliği Hukukuna Erişim) Resmi İnternet Sayfası, http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=504DC0656 (Erişim tarihi: 10.12.2012).

EUR-LEX Acces to European Union Law (Avrupa Birliği Hukukuna Erişim) Resmi İnternet Sayfası, http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/12002M/htm/C_2002325EN.000501.html (Erişim tarihi: 20.12.2012).

EUR-LEX Acces to European Union Law (Avrupa Birliği Hukukuna Erişim) Resmi İnternet Sayfası, Official Journal of the European Union, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:145:0040:0056:EN:PDF (Erişim tarihi: 03.01.2013).

Habertürk Resmi İnternet Sayfası, http://video.haberturk.com/haber/video/kurdistan-kelimesini-cok-tartistik-ama/104235 (Erişim tarihi: 20.12.2013).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-162181 (Erişim tarihi: 22.01.2013).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/13684829.asp (Erişim tarihi: 12.02.2013).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23718266.asp (Erişim tarihi: 23.12.2013).

Hürriyet Gazetesi, Resmi İnternet Sayfası, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20567356.asp (Erişim tarihi: 04.03.2014).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/75588/2/36/ (Erişim tarihi: 31.12.2013).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/75588/2/62/diyarbakirda-tarihi-gun (Erişim tarihi: 31.12.2013).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/75588/2/289/diyarbakirda-tarihi-gun (Erişim tarihi: 31.12.2013).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/75588/2/262/diyarbakirda-tarihi-gun (Erişim tarihi: 31.12.2013)

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/75588/2/286/diyarbakirda-tarihi-gun (Erişim tarihi: 31.12.2013).

Hürriyet Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/75588/2/296/diyarbakirda-tarihi-gun (Erişim tarihi: 31.12.2013).

Kadir Has Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.khas.edu.tr/news/799/455/Khas-2012-Tuerkiye-Sosyal-Siyasal-Egilimler-Arastirmasi-Sonuclari-Aciklandi.html (Erişim tarihi: 01.07.2012).

Konda Araştırma Şirketi Resmi İnternet Sayfası, http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2011_06_KONDA_Kurt_Meselesinde_Algi_ve_Beklentiler.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2012).

Konda Araştırma Şirketi Resmi İnternet Sayfası, http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf (Erişim tarihi: 05.07.2012).

Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mit.gov.tr/g-gorev.html (Erişim tarihi: 10.09.2012).

NTV Resmi İnternet Sayfası, http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/97935.asp (Erişim tarihi: 10.01.2011).

Radikal Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.radikal.com.tr/dunya/barzani_basbakanin_kurdistan_demesi_cok_hosuma_gitti-1161513 (Erişim tarihi: 20.12.2013).
/
Radikal Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye_kurdistan_demokrat_partisine_bakanliktan_onay-1188277 (Erişim tarihi: 30.04.2014).

Sabah Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/08/02/yasta-yeni-duzen (Erişim tarihi: 10.12.2013).

TBMM Resmi İnternet sayfası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm (Erişim tarihi: 16.05.2012).

TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/263081.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).

TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/263081.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).

TBMM Resmi İnternet sayfası, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-22433sgc.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2013).

TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1003.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2013).

TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1003.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2013).

TBMM Resmi İnternet Sayfası, http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/263081.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2014).

T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlı Resmi İnternet Sayfası, http://www.sgb.adalet.gov.tr/bilgibankasi/pdf/adalet-9p-oik.pdf (Erişim tarihi: 21.09.2012).

T.C. Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.anayasa.gov.tr/Mevzuat/Anayasa1924/ (Erişim tarihi: 15.05.2012).

T.C. Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm (Erişim tarihi: 15.05.2012).

T.C. Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.06.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=3 (Erişim tarihi: 16.10.2012).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1 (Erişim tarihi: 16.10.2012).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası,http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf (Erişim tarihi: 20.10.2012).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46234&l=1 (Erişim tarihi: 10.11.2012).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 01.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf (Erişim tarihi: 15.04.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim tarihi: 25.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim tarihi: 25.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 14.02.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.03.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46226&l=1 (Erişim tarihi: 01.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim tarihi: 01.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf (Erişim tarihi: 15.05.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 04.04.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf (Erişim tarihi: 10.01.2013),

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi_kriterler.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46225&l=1 (Erişim tarihi: 05.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2008/Tr/pdf/i_giris.pdf (Erişim tarihi: 10.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1 (Erişim tarihi: 10.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46229&l=1 (Erişim tarihi: 10.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf (Erişim tarihi: 12.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46231&l=1 (Erişim tarihi: 12.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, Türkiye'nin Katılım Süreci için AB Stratejisi, s.1-4, http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/yabs_tr1.pdf (Erişim tarihi: 15.01.2013).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=48439&l=1 (Erişim tarihi: 04.03.2014).

T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi Resmi İnternet Sayfası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf (Erişim tarihi:20. 08.2012).

T.C Başbakanlık Resmi İnternet Sayfası, http://www.basbakanlik.gov.tr/genelge_pdf/1999/1999-0320-08689.pdf (Erişim tarihi: 15.04.2013).

T.C. Başbakanlık Resmi İnternet sayfası, http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pDetay.aspx (Erişim tarihi: 29.10.2013).

T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi Resmi İnternet Sayfası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.837362.pdf (Erişim tarihi: 21.09.2012).

T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi Resmi İnternet Sayfası, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.5442&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch= (Erişim tarihi: 18.02.2013).

T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sisitemi Resmi İnternet Sayfası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3056.pdf (Erişim tarihi:15.12.2013).

T.C. Bingöl Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.bingol.edu.tr/akadem%C4%B0k/enstituler/yasayan-diller-enstitusu.aspx (Erişim tarihi: 27.10.2013).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.tccb.gov.tr/aciklamalar/252/87494/kultur-ve-sanat-buyuk-odulleri.html (Erişim tarihi: 20.12.2013).

T.C. Dişişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/avrupa-ekonomik-toplulugu-ile-turkiye-arasinda-ortaklik-iliskisi-kurulmasina-dair-anlasmaya-katma-protokol---23-kasim-1970.tr.mfa (Erişim tarihi: 25.10.2012).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa (Erişim tarihi: 10.11.2012).

T.C. Enerji Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693 (Erişim tarihi: 15.02.2012).

T.C. İçişleri Bakanlı Resmi İnternet Sayfası, http://www.icisleribasin.gov.tr/default_b0.aspx?id=4 (Erişim tarihi:15.12.2013).

T.C. İçişleri Bakanlı Resmi İnternet Sayfası, http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx/images3/images3/ortak_icerik/www.icisleri/94%20d%C3%B6nem%20kkursu/default.icisleri_2.aspx?id=1725 (Erişim tarihi:16.12.2013).

T.C. Resmi Gazete Resmi İnternet sayfası, http://www.resmigazete.gov.tr

T.C. MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, 'http://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda (Erişim tarihi: 25.08.2012).

T.C. MGK Genel Sekreterliği Remi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_1 (Erişim tarihi: 14.11.2011).

T.C. MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/sss.html (Erişim tarihi: 11.11.2011).

T.C Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreteterliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/mevzuat/mgk-gensek-yonetmeligi (Erişim tarihi: 09.01.2011).

T.C. MGK Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.mgk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 30.08.2012).

Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sayfası, http://www.tdk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 17.11.2011).

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) – Genel Kurmay Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_3_gorevi/gorevi.htm (Erişim tarihi: 15.08.2012).

Türk Tabipler Birliği Resmi İnternet Sayfası, http://www.ttb.org.tr/index.php/Yazismalar/1197-2008-1095.html (Erişim tarihi: 21.05.2013).

Youtube video paylaşım sitesi, http://www.youtube.com/watch?v=gN1jBX00ctQ (Erişim tarihi: 27.10.2013).

Youtube video paylaşım sitesi, http://www.youtube.com/watch?v=qCGg8GMJJ2o (Erişim tarihi: 20.12.2013).

Zaman Gazetesi Resmi İnternet Sayfası, http://www.zaman.com.tr/dunya_ab-sureci-olmasa-turkiye-siyasi-reformlari-yapamazdi_2167933.html (Erişim tarihi: 04.03.2014).

Gazeteler

Hürriyet Gazetesi.

Milliyet Gazetesi.

Radikal Gazetesi.

Sabah Gazetesi.

Zaman Gazetesi

EKLER

EK-A YÜKSEK ASKERİ ŞURA (YAŞ) TOPLANTILARINDA OTURMA DÜZENİ

Fotoğraf I: 1 Ağustos 2011 öncesi YAŞ toplantılarında oturma düzeni.

Fotoğraf II: 1 Ağustos 2011 sonrası YAŞ toplantıları oturma düzeni.

